

TEORIJA IN PRAKSA

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1977, LET. XIV, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

10-11

IZ VSEBINE

Sergej Kralgher: Družbena lastnina in položaj človeka v socialistični samoupravni družbi

Stane Južnič: Države v razvoju (in dejavniki, ki zavirajo dekolonizacijo)

Cavtat 1977 – Socializem in politični sistem: avtorji prispevkov: Dušan Popović, Edvard Kardelj, Najdan Pašić, Kiro Hadži Vasilev, Pierre Joye, Lucio Libertini, Lello Basso, Carl H. Hermansson, Wolfgang Fritz Haug, Fuad Mursi, Oscar Weiss, Pedro Margolles-Aramis Fuentes

Aktualni intervju: Razgovor o političnih sistemih prehodnega obdobja

Ob pripravah na XI. kongres ZKJ: Ob izidu najnovejše študije E. Kardačja »Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja« objavljamo poglede znanstvenih sodelavcev revije: Adolfa Bibiča, Boštjana Markiča, Zdravka Mlinarja, Majde Strobl, Gojka Staniča, Andreja Kirna in Joca Klopčiča

TEORIJA IN PRAKSA

1977

10-11

revija za družbena vprašanja, let. 14, št. 10—11, str. 1161—1416, Ljubljana, oktober—november 1977
UDK 3 YU ISSN 0040—3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani; revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Vladimir Bračič, Zvone Dragan, Nace Golob, Silva Jereb, Polde Kejžar, Andrej Kirn, Peter Klinar, Martin Košir, Stane Kranjc, Marjan Lah, Albin Mahkovec, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Emil Rojc, Janko Rupnik, Nada Sfiligoj, Majda Strobl, Vanek Štifter, Ivo Tavčar, Niko Toš, Peter Toš, Lojze Vezočnik, France Vreg

PREDSEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Savin Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Boris Majer, Boštjan Markič, Tomo Martelanc, Mojca Murko-Drčar, Oto Norčič, Ciril Ribičič, Vlado Vodopivec

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROCNINA:

Letna naročnina za študente 50 din, za druge *individualne naročnike* 80 din, za *delovne organizacije* 150 din, za *tujino* 200 din (12 dolarjev), v *prosti prodaji* je cena enojne številke 10 din in dvojne 20 din

TEKOČI RAČUN:

50102-603-48090 Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Ljubljana — za revijo Teorija in praksa; devizni račun FSPN: 50100-620-00133-32040-10-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo

TISK:

CGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

- SERGEJ KRAIGHER: Družbena lastnina in položaj človeka v socialistični samoupravni družbi 1163
- STANE JUŽNIC: Države v razvoju (in dejavniki, ki zavirajo dekolonizacijo) 1181
- JOŽE VOLFAND: Druženopolitične organizacije in njihov vpliv na dogovarjanje in odločanje 1203
- MEDNARODNA TRIBUNA: CAVTAT 1977:**
- DUSAN POPOVIČ: Socializem in politični sistemi 1216
- EDVARD KARDELJ: Demokratični pluralizem samoupravnih interesov — nova oblika demokratičnega političnega sistema 1226
- NAJDAN PAŠIČ: Razredni interesi, država in demokracija 1244
- KIRO HADŽI VASILEV: Politični sistem delavskega razreda in nacionalni odnosi 1260
- PIERRE JOYE: Problemi države in perspektive samoupravljanja v razvitih kapitalističnih deželah 1274
- LUCIO LIBERTINI: Demokracija in pluralizem v socialističnih političnih sistemih 1284
- LELIO BASSO: Demokracija in socializem v Zahodni Evropi 1297
- CARL H. HERMANSSON: Model dualističnega sistema 1313
- WOLFGANG FRITZ HAUG: O dialektičnem odnosu med družbeno bazo in politično vrhno plastjo v socializmu 1318
- FUAD MURSI: Nerešeni problemi demokracije v pokolonialnih državah 1327
- OSCAR WEISS: Poti v socializem v današnjem svetu 1337
- PEDRO MARGOLLES-ARAMIS FUENTES: Kuba — zapisi o revolucionarnem procesu in socialistični demokraciji 1346
- AKTUALNI INTERVJU:**
- Razgovor o političnih sistemih prehodnega obdobja 1352
- POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:**
- RUDI LESNIK: Študentje o naši družbi 1369
- OB PRIPRAVAH NA XI. KONGRES ZKJ:**
- ADOLF BIBIČ: Samoupravni pluralizem in subjektivni faktor 1380
- BOŠTJAN MARKIČ: Teoretična posplošitev izkušenj delegatskih odnosov 1382
- ZDRAVKO MLINAR: Spodbuda za aktiviranje razvojnih potencialov 1384
- MAJDA STROBL: Prispevek k skladnejšemu razvoju ekonomske in politične komponente družbe 1385
- GOJKO STANIČ: Inspiracija za našo marksistično teoretično misel in prakso 1386
- ANDREJ KIRN: Pravica samoupravljalca do znanosti in strokovnih služb 1387
- JOCO KLOPČIČ: Samoupravna demokracija, delavski razred in inteligenca 1390
- MEDNARODNI ODNOSI:**
- STANE PAVLIČ: Poti in stranpoti razoroževanja v svetu (II) 1392
- PRIKAZI, RECENZIJE:**
- BOŠTJAN MARKIČ: Dejavnost slovenskega politološkega društva 1402
- Med novimi knjigami 1406
- Iz domačih revij 1408
- Bibliografija knjig in člankov 1410
- Atvorski sinopsisi 1415
-
- TEORIJA IN PRAKSA**
revija za družbena vprašanja
let. 14, št. 10—11, str. 1161—1416,
Ljubljana, oktober—november 1977

CONTENTS

SERGEJ KRAIGHER: Social Ownership and the Socialist Self-management Society	1163
STANE JUZNIC: Developing Countries (and factors restraining their decolonization)	1181
JOZE VOLFAND: Socio-political Organizations and Their Influence on Bargaining and Decision-making (Opinions based on Research-datas)	1203

INTERNATIONALA TRIBUNE: CAVTAT 1977

DUSAN POPOVIC: Socialism and Political Systems	1216
EDVARD KARDELJ: Democratic Pluralism of Self-management Interests — a New Form of the Democratic Political System	1226
NAJDAN PASIC: Class Interests, State and Democracy	1244
KIRO HADZI VASILEV: The Political System of the Working Class and National Relations	1260
PIERRE JOYE: The Problems of the State and the Perspective of Self-management in Developed Capitalist Countries	1274
LUCIO LIBERTINI: Democracy and Pluralism in Socialist Political System	1284
LELIO BASSO: Democracy and Socialism in Western Europe	1297
CARL H. HERMANSSON: The Model of a Dualistic System	1313
WOLFGANG FRITZ HAUG: On the Dialectic Relationship Between the Social Base and Political Superstructure in Socialism	1318
FAUD MURSI: Unsolved Problems of Democracy in Semicolonial States	1327
OSCAR WEISS: Paths Leading to Socialism in the World of To-Day	1337
PEDRO MARGOLLES-ARAMIS FUENTES: Cuba — Notes on a Revolutionary Process in Socialist Democracy	1346

INTERVIEW:

A Discussion on political systems of the transitional period	1352
--	------

VIEWS, GLOSSES, COMMENTS:

RUDI LESNIK: Students in Our Society	1369
--------------------------------------	------

IN THE VIEW OF THE XI CONGRESS OF THE LEAGUE OF COMMUNISTS OF JUGOSLAVIA

ADOLF BIBIC: Self-management Pluralism and the Subjective Factor	1380
BOSTJAN MARKIC: A Theoretical Generalization of Experiences Concerning Delegate Relations	1382
ZDRAVKO MLINAR: Incentive Activating Developmental Potentials	1384
MAJDA STROBL: Contribution to a Harmonious Development of Economic and Political Components of the Society	1385
GOJKO STANIC: An Inspiration to Our Marxist Thought and Practice	1386
ANDREJ KIRN: The Self-manager's Right to Science and Profession	1387
JOCO KLOPCIC: Self-management Democracy, the Working Class and Intelligentsia	1390

INTERNATIONAL RELATIONS:

STANE PAVLIC: The Paths and By-paths of Disarmament in the World (II)	1392
---	------

СОДЕРЖАНИЕ

СЕРГЕЙ КРАЙГЕР: Общественная собственность и положение человека в социалистическом обществе	1163
СТАНЕ ЮЖНИЧ: Развивающиеся страны (и тормозящие деколонизацию факторы)	1181
ИОЖЕ ВОЛЬФАНГ: Общественно-политические организации и их влияние на согласование вопросов и принятие решений (суждения и данные исследования)	1203

МЕЖДУНАРОДНАЯ ТРИБУНА: ЦАВТАТ 1977 Г.:

ДУШАН ПОПОВИЧ: Социализм и политические системы	1216
ЭДУАРА КАРДЕЛЬ: Демократический плюрализм интересов самоуправления — новая форма демократической политической системы	1226
НАЙДАН ПАШИЧ: Классовые интересы, государство и демократия	1244
КИРО ХАДЖИ ВАСИЛЕВ: Политическая система рабочего класса и межнациональные отношения	1260
ПЬЕР ЖУА: Проблемы государства и перспективы самоуправления в развитых капиталистических странах	1274
ЛУЧО ЛИБЕРТИНИ: Демократия и плюрализм в социалистических политических системах	1284
ЛЕЛИО БАССО: Демократия и социализм в Западной Европе	1297
КАРА Г. ГЕРМАНССОН: Образец дуалистической системы	1313
ВОЛЬФАНГ ФРИЦ ГАУГ: О диалектическом соотношении между общественным базисом и политической надстройкой в социализме	1318
ФУАД МУРСИ: Неразрешенные проблемы демократии в полукOLONИАЛЬНЫХ странах	1327
ОСКАР ВЕЙСС: Пути в социализм в современном мире	1337
ПЕДРО МАРГОЛЕС-АРАМИС ФУЕНТЕС: Куба — заметки о революционном процессе и социалистической демократии	1346

АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ:

Беседа о политических системах переходного периода	1352
--	------

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

РУДИ ЛЕШНИК: Студенты о нашем обществе	1369
--	------

О ПОДГОТОВКЕ К XI СЪЕЗДУ СКЮ:

АДОЛЬФ БИБИЧ: Плюрализм самоуправления и субъективный фактор	1380
БОШТЯН МАРКИЧ: Теоретическое обобщение опыта делегатских отношений	1382
ЗДРАВКО МЛИНАР: Побуждение для активизации потенциалов развития	1384
МАЙДА СТРОБЛЬ: Вклад в гармоничное развитие экономического и политического компонента общества	1385
ГОЙКО СТАНИЧ: Инспирация для нашей марксистской теоретической мысли и практики	1386
АНДРЕИ КИРН: Права самоуправляющегося трудящегося в науке и технических службах	1387
ИОЦО КЛОПЧИЧ: Демократия самоуправления, рабочий класс и интеллигенция	1390

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

СТАНЕ ПАВИЧИ: Пути и отклонения в разрешении вопросов разоружения в мире	1392
--	------

SERGEJ KRAIGHER

Družbena lastnina in položaj človeka v socialistični samoupravni družbi¹

Položaj človeka v naši socialistični samoupravni družbi opredeljujejo glavne pridobitve boja delavskega razreda in delovnih ljudi v zadnjem zgodovinskem obdobju razvoja naše družbe in vseh naših narodov in narodnosti: zmaga socialistične revolucije med narodnoosvobodilno vojno in z njo vzpostavljena oblast delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, socialistični samoupravni proizvodni in družbenoekonomski odnosi med ljudmi kot svobodnimi in enakopravnimi proizvajalci in ustvarjalci s pravico do samoupravljanja kot osnovno in splošno človekovo pravico in kot družbeno osnovo te oblasti, družbenopolitični sistem socialistične samoupravne demokracije z delegatskim sistemom kot obliko izvajanja te oblasti, njene zaščite, utrjevanja in podružbljanja njenih funkcij. Neodtujljiva in bistvena sestavina človekovega položaja v naši družbi pa so tudi temeljne človekove svoboščine in pravice, ki so jih uveljavile že meščanske revolucije in so zajamčene z ustavo in zakoni. Celotni družbeni sistem in razvoj vseh socialističnih republik in avtonomnih pokrajin pa zagotavlja za uveljavljanje teh pravic ne samo pravno, temveč tudi realno družbenoekonomsko in materialno podlago.

Človek v naši družbi zato ni več abstrakten državljani kot v demokratičnih institucijah drugih družbenih sistemov in ureditev, tudi če upoštevamo pri tem razlike v njegovem položaju zaradi različnih razrednih družbenih temeljev. V samoupravni socialistični demokraciji nastopa vedno kot konkreten delavec, delovni človek in občan, z oblikovanimi konkretnimi interesi v organizacijah združenega dela, v katerih dela in ustvarja ali pridobiva dohodek, ter v krajih in občinah, kjer živi, in kot pripadnik naroda ali narodnosti in državljani republike oz. državljani Jugoslavije v svojih mednacionalnih oz. mednarodnih odnosih in interesih.

¹ Tekst je avtor napisal v oktobru leta 1976 za objavo v italijanskem zborniku »Samoupravljanje v Jugoslaviji.«

Nekatere značilnosti človekovega položaja in njegove temeljne družbenoekonomske in politične osnove

Prva poglobitna in temeljna značilnost položaja človeka v našem družbenem sistemu je v tem, da združuje kot samoupravljalec v združenem delu, kot delavec, delovni človek in občan svobodno odločanje in razpolaganje s svojo delovno silo neposredno s funkcijo upravljanja, odločanja in razpolaganja s sredstvi družbene reprodukcije in dohodkom. Funkcijo, ki jo v drugih sistemih opravljajo kapitalisti in od njih pooblašene tehnokratske managerske skupine ali država in državni organi in njihov aparat, opravlja delavec v združenem delu sam kot neposredni nosilec proizvodnega in delovnega procesa in kot glavna proizvodna sila. To je nov vladajoči socialistični samoupravni proizvodni in družbenoekonomski odnos, ki ustreza družbeni naravi sodobne proizvodnje in proizvajalnih sil ter daje vse možnosti za njihov polni razmah in nadaljnji razvoj.

Človekovo delo in ustvarjalnost postajata tako podlaga vseh družbenih odnosov, delitev na podlagi dela in ustrezni delitveni odnosi z vso družbeno organizacijo in institucijami, v katerih se lahko uresničujejo in ki jih zahtevajo, pa postajajo tako neposredna funkcija novih proizvodnih in družbenoekonomskih odnosov ter njihovega obnavljanja, utrjevanja in razvoja. Taki družbeni odnosi ne dopuščajo in ne trpe izkoriščanja človeka po človeku, podrejanja in oblastništva. To ne velja samo za delavce, ki delajo s sredstvi v družbeni lastnini. To velja v načelu ter s pogoji, ki jih določajo zvezni in republiški zakoni, tudi za delovne ljudi, ki, npr., kot kmetje in obrtniki delajo z zasebnimi proizvodnimi sredstvi in na tej podlagi združujejo svoje delo med seboj ali z drugimi delavci in se vključujejo v družbeno reprodukcijo ali ki opravljajo z osebnim delom samostojno poklicno dejavnost, kot, npr., nekateri umetniki in drugi kulturni delavci in ustvarjalci, odvetniki ipd.

Skladno s tem vzpostavljajo delavci, delovni ljudje in občani delovne odnose v družbeni reprodukciji kot svoje medsebojne odnose, s tem da združujejo svoje delo z družbenimi proizvodnimi oz. delovnimi sredstvi v temeljnih organizacijah združenega dela oz. delovnih skupnosti tako, da določajo medsebojne pravice, obveznosti in odgovornosti v skupnem delu s sredstvi družbene reprodukcije in na podlagi polne enakopravnosti, medsebojne odgovornosti in solidarnosti. Delavec vzpostavlja delovni odnos s pismeno izjavo, da pozna in da sprejema samoupravni sporazum o združevanju dela delavcev v temeljno organizacijo in samoupravne splošne akte, s katerimi se urejajo delovni odnosi ali posamezne in skupne pravice, obveznosti in odgovornosti v skladu z zakonom. Delovnih odnosov delavci torej ne vzpostavljajo niti z državo ali z od nje postavljenimi ali odvisnimi organi, niti ne z organi podjetja ali z nosilci in predstavniki kakršnegakoli lastninskega monopola nad proizvodnimi oz. delovnimi sredstvi. To velja tudi za delavce, ki delajo s sredstvi v

zasebni lasti in združujejo pri tem svoje delo z delom drugih delavcev. Te delovne odnose pa zaradi take njihove specifičnosti urejajo posebej republiški zakoni in so pod posebnim nadzorom sindikatov in ustreznih organov oblasti.

Delavec ni več v položaju meznega delavca, torej ni več v nobeni obliki v kakršnemkoli meznem odnosu niti s podjetjem niti z državo in ne more priti več v tak položaj. Njegov osebni dohodek ni več mezda, ampak del dohodka kot družbenega dohodka, ki si ga prilašča na podlagi svojega dela, živega in minulega da bi zadovoljil svoje osebne potrebe in interese. Sredstva družbene reprodukcije zanj niso več odtujeni kapital in odtujena družbena moč, temveč so mu kot goli rezultat njegovega in družbenega minulega dela (sedanjih in prejšnjih generacij) ter pogoj in sredstvo za njegovo delo družbeno podrejena in neodtujljiva, prav tako kot dohodek, ki izraža kot novo ustvarjena vrednost ekonomske rezultate dela in upravljanja ter gospodarjenja s temi sredstvi.

Druga značilnost, ki izhaja iz prve, je sistem in razvoj socialistične samoupravne demokracije; obe sta kot dialektična organska celota v najožji medsebojni razvojni odvisnosti. Ta sistem prav zaradi svoje vsebinske odvisnosti in opredeljenosti s sistemom socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov izključuje v družbenih odnosih odnose hierarhije in vsako oblast, zasnovano na monopolu razpolaganja s sredstvi družbene reprodukcije in odločanja o ustvarjenem dohodku ali o drugih zadevah družbenega življenja in razvoja.

Celoten sistem socialistične samoupravne demokracije je v bistvu podrejen uresničevanju pravice delovnega človeka, delavca in občana do samoupravljanja ter zagotavljanja njegove socialne varnosti in svobodnega razvoja. To velja za oblastvene funkcije in odločanje že v sami bazi družbe, v samoupravnih organizacijah in skupnostih združenega dela in v vseh oblikah njihovega povezovanja in združevanja dela in dohodka. Tu se v bistvu že podružblja vrsta funkcij v usklajevanju, ugotavljanju in uresničevanju skupnih interesov, ki jih sicer opravljajo država ali tehnomanagerski in upravljalški organi raznih državnih, skupinsko-lastninskih in zasebnih monopolov. Tudi država in njeni organi in organizacije se iz dosedanje odtujenosti in nadrejenosti v odnosih do družbene baze spreminjajo v sredstvo uveljavljanja samoupravljalških pravic delavcev, utrjevanja in nadaljnjega razvoja takega položaja človeka ter uresničevanja njegovih neposrednih interesov in razvojnih ciljev. Temu se podreja in prilagaja funkcija in organizacija tudi vseh drugih subjektivnih sil družbene zavesti in akcije. Prav samoupravni položaj človeka, njegove pravice, dolžnosti in odgovornosti, ki jih neposredno nosi in prevzema, terjajo od njega aktiven odnos do teh sil, vzbujajo njegov interes za njihovo delovanje in usposabljanje za njihovo družbeno funkcijo, navažajo, če že ne silijo, ga k aktivnem vključevanju v njihovo delo ter zahtevajo, da spozna družbene probleme in se samoupravljalško osvesti. To daje nov poudarek in pomen vlogi družbenopolitičnih organizacij in njih-

vemu delovanju, predvsem zvezi komunistov, socialistični zvezi delovnega ljudstva in zvezi sindikatov, in njihovim, v ustavi določenim samostojnim funkcijam in odgovornostim, tako da se po svoji družbeni naravi in delovanju razlikujejo od sorodnih organizacij v drugih družbenopolitičnih sistemih. To velja tudi za organizacijo, položaj in angažiranje znanosti in raziskovalne dejavnosti, strokovnih služb in sistem informacij ter za uporabo znanstvenih spoznanj in strokovnega znanja v družbeni praksi. To daje svoj pečat tudi aktivnosti različnih družbenih organizacij in društev, ki jih delovni ljudje ustanavljajo na najraznovrstnejših področjih svojih interesov, za sporazumevanje o njih, za ustvarjanje pogojev za njihovo uresničevanje ter za širjenje svojega lastnega znanja in sposobnosti.

Nadaljnja značilnost človekovega položaja v socialistični samoupravni družbi je podružbljanje državnih funkcij kot zavestna družbena usmeritev. Nujnost tega procesa izvira iz družbene narave sodobne proizvodnje in sodobnih proizvodjalnih sil, ki se povsod, zlasti pa še v razvitem svetu, vse bolj uveljavljajo in pritiskajo na obstoječe proizvodne in družbeno-ekonomske odnose. Ni moj namen niti naloga, da bi govoril o funkciji države v socialističnem samoupravljanju. Tu naj samo omenim proces podružbljanja državnih funkcij na področju pravosodja, zaščite ustavnosti in zakonitosti, javne varnosti ter zaščite države in družbene ureditve ter narodne obrambe. Vse te funkcije, ki so izrednega pomena za položaj človeka v družbi in njegov svobodni razvoj, so vse do nedavnega veljale in delovale izključno kot funkcija države in njenih specializiranih organov. Ob spremenjenem odnosu razrednih sil in ob odločujočem samoupravnem položaju človeka in delavca v združenem delu pa se prav te funkcije spreminjajo v funkcijo njegovega neposrednega izvajanja oblasti in uresničevanja njegovih sedanjih in zgodovinskih interesov.

S preseganjem odtujenosti in ločenosti delavčevega živega dela od sredstev družbene reprodukcije, z združitvijo živega dela z neposrednim upravljanjem in odločanjem o družbenem kapitalu se zagotavljajo človeku možnosti, da v združenem delu in v celotnem družbenopolitičnem sistemu odloča o celoti svojih interesov v vseh njihovih vidikih in razsežnostih. Tako se skupni interesi in mnogi splošni in t. i. javni interesi spreminjajo iz političnih, za katere skrbi in je zanje odgovorna država in njeni organi, v človekove ekonomske in neposredne socialne interese. Zlasti velja to za osebne dohodke in odnose med njimi, ki se oblikujejo na podlagi dela, ter za njihove odnose z vsemi oblikami družbenega standarda — od stanovanj do zdravstva, kulture, izobraževanja in socialnega varstva, torej za celoten življenjski standard, ki postaja tako ob vsej svoji notranji protislovnosti odločujoči dejavnik družbenega razvoja sploh in še posebej družbene produktivnosti dela. Zato je to tudi eden bistvenih elementov odločanja delavcev v združenem delu vedno in povsod, kadar in kjer se o teh vprašanjih odloča, samo odločanje o tem pa je eden bistvenih elementov izenačevanja pogojev za razvijanje delovnih sposobnosti človeka kot skupnem ekonomskem in socialnem interesu in kot

skupni vzajemni in solidarni nalogi pri uresničevanju načela »vsak po svojih sposobnostih in vsakemu po njegovem delu«. Država s svojimi upravnimi funkcijami in s celotnim svojim aparatom postaja v zavesti delovnega človeka in občana in v svoji lastni praksi vse bolj sredstvo za zagotavljanje splošnih pogojev človekovega gospodarskega in družbenega razvoja in življenja.

Skupne akcije vseh teh dejavnikov v družbi morajo zagotoviti, da človek kot delavec in občan v organizacijah združenega dela, kjer ustvarja ali si pridobiva dohodek, in v krajih ter občinah, kjer živi, in v okviru naroda oz. narodnosti, kateri pripada, izrazi svoj interes, ga sooči in uskladi z interesi drugih. Zavarovati se mora pred prevlado parcialnih, zasebnih ali trenutnih interesov in pred tem, da bi mu jih morebiti vsiljevali oblastveni in državni organi ter vodstva družbenopolitičnih organizacij, in si z druge strani zagotoviti v najširšem demokratičnem postopku, da se izoblikujejo in uveljavljajo v danem času ter danih političnih in drugih družbenih odnosih dejanski in uresničljivi skupni interesi, ki resnično lahko pomenijo nov korak v osvobajanju delavskega razreda in človeka.

Družbeni pojavi in dogajanja, protislovja in konflikti, ki smo jih v našem razvoju doživljali ali razreševali, dokazujejo, da je tak položaj človeka v svojih osnovah že realnost, ki opredeljuje ves notranji razvoj SFRJ in vsakega njenega naroda in narodnosti, republike in avtonomne pokrajine in ki hkrati opredeljuje njihove medsebojne odnose. Vpliva pa odločilno tudi na jugoslovansko zunanjo politiko in na razvoj naših mednarodnih odnosov in opredeljuje odprtost Jugoslavije v mednarodnih odnosih kot bistvo njene eksistence. To Jugoslavije ne usposablja samo za to, da z manjšimi notranjimi napetostmi in konflikti rešuje probleme in protislovja svojega razvoja, temveč ima velik pomen tudi za položaj človeka in delavca v združenem delu, za njegov svobodni razvoj v širokem in raznovrstnem komuniciranju s svetom v skladu z njegovimi interesi ter v kroženju in izmenjavi informacij ter kulturnih in znanstvenih dosežkov.

V medsebojnih odnosih in v ustavi so republike in avtonomne pokrajine konstituirane kot samoupravne skupnosti in države, ki svobodno razpolagajo s svojimi naravnimi bogastvi in drugimi razvojnimi potenciali. Delovni ljudje in občani svobodno odločajo o dohodku, ki ga ustvarjajo v republiki oziroma avtonomni pokrajini, in v celoti odgovarjajo za splošen družbeni in ekonomski razvoj republike oziroma pokrajine, za razvoj in zaščito samoupravnih socialističnih odnosov v njej in za njeno narodno obrambno sposobnost. Na takih družbenih temeljih imajo delovni ljudje in občani v vsaki republiki in avtonomni pokrajini polno odgovornost za razvoj federacije in delovanje njenih organov v skladu z njenimi funkcijami, za razvoj mednacionalnih odnosov na bazi enakopravnosti in solidarnosti, kakor tudi za hitrejši razvoj republik in pokrajin oziroma območij, ki so glede tega zaostajala.

To so nekatere glavne značilnosti človekovega položaja v sistemu samoupravne socialistične demokracije. Na podlagi teh značilnosti se pri nas človekov položaj ne samo razlikuje, ampak po svojih kvalitetah pre-sega položaj človeka v administrativnem socializmu in v njem razvitih demokratičnih oblikah, kakor tudi v sistemu t. i. buržoazne demokracije in v programskih usmeritvah socialne demokracije oziroma nekaterih socialističnih strank teh dežel glede preobrazbe buržoazne demokracije v t. i. demokratični socializem.

Človekov položaj in vloga v socialističnem samoupravljanju z vidikov problematike razvoja sodobne družbe

Kritično analizo človekovega položaja v buržuazni družbi in državi, problematiko njegove emancipacije ter protislovnosti tega položaja, ki so v XX. stoletju dosegla in dosegajo svoje vse bolj usodne razsežnosti, je dal Marx že v 40-letih prejšnjega stoletja. V svojih zgodnjih delih je Marx zlasti ob kritični analizi Heglovega državnega prava, pa tudi ob drugih vprašanjih, pokazal protislovnost in brezizhodnost človekovega položaja v buržoazni družbi, v kateri se celovitost človekove osebnosti in njegovih interesov cepi v njegove zasebne interese in posebne interese t. i. »civilne družbe«, oziroma (po Marxu) celovitosti njegovih materialnih življenjskih odnosov, nasproti katerim se država kot politična država razrašča v osamosvojeni center, ki interese razredov oziroma družbenih grupacij, ki jih predstavlja, proglašča in vsiljuje kot splošne in skupne interese družbe. Človek postaja tako v najbolj občutljivih in usodnih vprašanjih svojega obstoja in razvoja predmet manipulacij vodstev političnih strank in državnih organov in administracije, ki ga zavestno potiskajo v položaj zasebnika z interesi in ozkimi obzorji potrošnika, ki nima možnosti za dejansko kontrolo in ne more vplivati na družbeni in politični razvoj.² Fašizem in nacizem sta najbolj brutalno pokazala, kakšne so katastrofalne posledice takšne družbe in takšnega položaja človeka in vloge države v njej in kako ta družba ni sposobna, da rešuje pereče probleme sodobnega sveta. Zaradi tega, ker so se po drugi svetovni vojni ohranile — in zlasti glede vloge države še bolj stopnjevale — prav te značilnosti buržoazne družbe, so sile fašizma in nacizma še vedno žive na političnem odru kljub porazu v drugi svetovni vojni. Njihovo delovanje se v mnogih državah povezuje s stalno navzočo grožnjo za mnoge države, da se politična moč v rokah mogočnih odtujenih centrov gospodarske, politične in vojaške moči ob pomoči sorodnih reakcionarnih sil v mednarodnem merilu znova sprevrže v odkrito diktaturo in teptanje človekovih pravic in svoboščin ter v dejansko izgubo neodvisnosti teh držav. Stalinizem pa je pokazal

² O Markovih zgodnjih delih in tudi posebej glede te teme imamo v Jugoslaviji bogato literaturo, seveda z zelo različnimi interpretacijami. Mislim, da zasluži posebno pozornost delo dr. Adolfa Bibiča: »Zasebnišvo in skupnost — civilna družba in država pri Heglu in Marxu.« Mladinska knjiga, Ljubljana 1972.

z različnimi družbenimi deformacijami, zlasti glede položaja človeka in odnosov med narodi in državami, kakšna nevarnost lahko grozi socialističnemu razvoju, če se odločujoča vloga države in njenih organov zadrži prek obdobja, potrebnega za utrditev zmage revolucije in revolucionarne oblasti.

V *Komunističnem manifestu* je Marx 1848. leta že določno opredelil vlogo proletariata in družbeno naravo proletarskega gibanja in njegovo zgodovinsko nalogo »kot samostojnega gibanja neizmerne večine v korist neizmerne večine«, da z lastnim osvobajanjem osvobajata tudi človeka. V svojih kasnejših delih, posebno pa v delu *Državljska vojna v Franciji*, je na podlagi izkušenj Pariške komune 1871. leta pokazal na to značilnost in na druge značilnosti oblasti delavskega razreda ter družbenopolitičnega sistema in položaja ter vloge človeka v družbi; pokazal je, kako delavski razred rešuje protislovja, ki jih človeštvo na kapitalističnih osnovah ni sposobno rešiti, in kako se v praksi in odnosih Pariške komune kaže in potrjuje dejstvo, da osvoboditve delavskega razreda ne more izvršiti nihče v njegovem imenu, da je lahko le rezultat boja delavskega razreda samega. Lenin je Marxove teze razvil dalje za pogoje imperializma, na izkušnjah oktobrske revolucije in prvih let graditve socializma v Sovjetski zvezi. Zapustil je dragoceno dediščino zlasti glede strategije in taktike v boju za oblast, glede mednarodne solidarnosti delavskega gibanja, glede vloge delavske države in nevarnosti, ki preti proletariatu od njegove lastne birokracije, glede razvijanja socialistične demokracije kot oblike diktature proletariata, to je vlade »neizmerne večine v korist neizmerne večine«, glede reševanja nacionalnega vprašanja in mednarodnih odnosov v večnacionalni državi ter glede vloge subjektivnih socialističnih sil in zlasti glede zgodovinske naloge politične avantgarde delavskega razreda. Te Leninove dediščine njegovi nasledniki v boju za nasledstvo in tudi kasneje niso dosledno upoštevali, niso je dalje poglobljali in razvijali, ampak so izkoriščali posamezne njene sestavine oz. so jih prilagajali potrebam boja za oblast tako v Sovjetski zvezi kot v mednarodnem delavskem gibanju.³

Vsi ti problemi se postavljajo v sedanjem času znova z vse bolj usodno ostrostjo tako v mednarodnem merilu kot znotraj vsake države in pred vsakim človekom. Pojavi inflacije in zapovrstne recesije s problematiko zaposlovanja in brezposelnosti ter poglobljanja socialnih razlik ob krizi mednarodnega valutnega sistema in mednarodnih gospodarskih odnosov, vse to kaže, da se v razmerah splošne krize kapitalističnega sistema vedno bolj pogloblja kriza sistema razširjene reprodukcije na kapitalističnih osnovah, kaže, kako se stopnjujejo pritiski tako za spremembo notranjih družbenih donosov, lahko rečemo v vsaki državi, kot za spremembo mednarodnih političnih in ekonomskih odnosov. Vidimo lahko,

³ Na tem področju je brez dvoma zelo poučno in pomembno delo dr. Marjana Britovška: »Boj za Leninovo dediščino«, Mladinska knjiga, Ljubljana 1976.

kako se družbene sile na novo razvrščajo, ko iščejo izhod iz tega položaja, in kako svojo vlogo in svoje medsebojne odnose prilagajajo reševanju nakopičenih družbenih problemov. Prilaganje trenutnim pragmatičnim rešitvam se umika spremembam, ki vse globlje posegajo v obstoječe družbenopolitične in ekonomske odnose.

Odtod tudi široki mednarodni interes za pota in izkušnje socialističnega razvoja Jugoslavije in še prav posebej za družbenoekonomski položaj delovnega človeka in občana in njegovo vlogo v sistemu socialistične samoupravne demokracije. Zato želim v nadaljnjih razmišljanjih samo opozoriti na nekatere značilnosti tega sistema, ki mu dajejo specifično zgodovinsko fiziognomijo in ki bistveno opredeljujejo položaj in vlogo človeka v samoupravno organiziranem združenem delu.

O naravi družbene lastnine, proizvodnem procesu in proizvodnih odnosih

V pravni in politični vrhnji stavbi sta pri nas glede bistvenih značilnosti sistema odločujočega pomena družbena lastnina in pravica dela z družbenimi sredstvi, ki sta po naši ustavi in zakonu o združenem delu nedotakljiva podlaga in pravica človekovega položaja in njegove vloge v družbi. V skladu z namenom tega članka se moram zadržati predvsem pri dveh dejstvih, ki povzemata sicer znane marksistične postavke, sta pa obenem posebnega pomena za razumevanje položaja in vloge človeka v socialističnih samoupravnih družbenih odnosih.⁴

Za socialistične odnose, za položaj in vlogo človeka v socialistični družbi in v razvoju te družbe je odločilnega pomena razumevanje bistva lastninskih odnosov ter pomena družbenega položaja in vloge delavčevega minulega dela za naravo vsebine lastninskih odnosov in še posebej družbene lastine. Te odnose pa je mogoče razumeti v njihovem razrednem bistvu in posledicah, ki imajo za družbeno življenje in za razvoj ter položaj in vlogo človeka v njem, samo tako, da poznamo in upoštevamo odvisnosti teh odnosov od proizvodnega procesa in proizvodnih odnosov ter njihovega mesta in vloge v tem procesu.

Proizvodni proces je v blagovno-denarnem gospodarstvu dialektična, notranje protislovna organska celota proizvodnje, delitve, menjave (cirkulacije) in potrošnje, pri čemer je opredeljujoči faktor v teh odnosih proizvodnja, čeprav njo samo v njeni enostranski obliki tudi določajo

⁴ Teoretično in načelno stran razvoja socialističnega samoupravljanja in združenega dela ter odnosov med delovnimi ljudmi v pogojih družbene lastnine proizvodnih sredstev in dohodkovnih odnosov v združenem delu je obdelal E. Kardelj v osnovnem prispevku tega zbornika, bolj podrobno pa zlasti v znanem delu »Protislovja družbene lastnine v sodobni družbeni praksi«, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1976, druga, dopolnjena izdaja. To delo izraža in predstavlja tudi teoretične osnove, na katerih so bili zgrajeni ustavni amandmaji 1971. leta in sedanje ustave SFRJ, socialističnih republik in avtonomnih pokrajin, kakor tudi sistemski zakoni, ki se na podlagi ustave pripravljajo, in zlasti že sprejeta osnovna sistemska zakona: zakon o združenem delu in zakon o temeljih družbenega planiranja.

drugi momenti.⁵ Odnosi, ki opredeljujejo naravo lastnine in še posebej družbene lastnine, ne izvirajo iz delitve in ne nastajajo šele v tej fazi ustvarjanja oz. pridobivanja dohodka. V fazi delitve se izražajo in uveljavljajo osnovni odnosi v proizvodnji in delitveni odnosi in razmerja, ki jih zahteva reprodukcija proizvodnih odnosov v razširjenem obsegu. Če ne upoštevamo tega dejstva iz razrednih, idejnih ali kakršnihkoli drugih teoretičnih ali praktičnih, taktično-političnih ali pragmatičnih razlogov, nas to nujno pripelje k temu, da obravnavamo delitveno fazo in delitvene odnose in razmerja neodvisno in ločeno od proizvodnih odnosov. To pa pomeni neodvisno tudi od vprašanja, ki je odločilno in bistveno za proizvodne in družbene odnose sploh in s tem za razredno naravo družbe: kdo odloča o ustvarjenem dohodku in o sredstvih družbene reprodukcije kot rezultatih dela, kdo upravlja z družbenim kapitalom — ali je to delavec, ki združuje v svojem delu tudi upravljanje s pogoji in rezultati svojega dela, ali kapitalist oz. država in njeni organi. Odnosi med ljudmi dobivajo tako v lastninskih odnosih videz predvsem odnosov do stvari, podrejenost kapitalistu in kapitalu in tudi državi pa videz podrejenosti stvarjem. Seveda položaj delavca, ki je podrejen kapitalu in kapitalistu pa tudi državi in njej odgovornim organom, ne more preseči položaja mezdne delavca samo s širšo ali ožjo udeležbo pri dobičku ali udeležbo pri upravljanju z zelo omejenimi pravicami ali sploh brez pravic do odločanja o ustvarjenem dohodku in z omejenim vplivom na humanizacijo okolja ter življenjskih in delovnih razmer.

Že Marx je v svojih kritičnih spisih in v *Kapitalu* temeljito obračunal z obravnavanjem delitvene sfere in delitvenih razmerij izven njihovih odvisnosti od proizvodnje in proizvodnih odnosov, saj meni, da je takšno obravnavanje sredstvo obrambe kapitala in kapitalističnih družbenih odnosov kot edino možnega naravnega stanja stvari. Takšno stališče nič manj kot tedaj tudi danes rabi cilju, da se z vsemi razpoložljivimi sredstvi idejnega in političnega boja kapitalistični proizvodni odnosi in svobodna konkurenca in njim ustrezna družbena in politična vrhnja stavba z buržoaznim parlamentarizmom in večstrankarskim sistemom vred branijo, propagirajo in vsiljujejo kot edino možni proizvodni in družbeni odnosi svobodnega sveta, vsako poseganje vanje, četudi prek odločanja v parlamentu in po demokratični poti, pa z vsemi sredstvi, tudi z najbolj grobim pritikom in nasiljem odbija kot napad na svobodo človeka in na demokracijo.

Družbena lastnina je tako kot vsaka lastnina predvsem sistem odnosov med ljudmi v proizvodnem, delovnem oz. vsakem ustvarjalnem procesu, sistem odnosov, ki opredeljujejo odnos teh ljudi do stvari, in ni predvsem sistem odnosov ljudi do stvari: lastnina je torej pravni izraz proizvodnih odnosov in v tem smislu tudi identična z njimi. Kot rezultat

⁵ Glej Karl Marx: »Uvod [v Očrte kritike politične ekonomije (Prvi osnutek) 1857—1858], delo, katerega analiza proizvodnega procesa kot dialektične organske celote je še danes eden od temeljev marksistične politične ekonomije.

dela nastaja v delu (razen naravnih bogastev in nekaterih dobrin v splošni rabi), zato so tudi odnosi, ki se v njej izražajo in ki jo opredeljujejo kot družbeno lastnino, odnosi med delavci — nastajajo v samem proizvodnem procesu uporabnih vrednosti in uslug oz. v delovnih procesih na drugih področjih družbenega dela, torej že v samem procesu ustvarjanja dohodka oz. njegovega pridobivanja. Ti odnosi nastajajo kot medsebojne pravice, obveznosti in odgovornosti delavcev že pri združevanju njihovega živega dela s sredstvi družbene reprodukcije kot njihovega minulega dela. Nastajajo torej že tedaj, ko delavci odločajo v »družbeni reprodukciji svojega življenja« o medsebojnih odnosih, o dohodku in drugih vprašanj svojih pogojev, sredstev in rezultatov dela ter proizvodnega procesa kot drug drugemu in družbeni skupnosti odgovorni enakopravni upravljalci sredstev družbene reprodukcije in proizvajalci oz. izvajalci delovnih procesov. Iz takega njihovega položaja v združenem delu izhaja, da lahko uresničujejo svoje medsebojne odnose samo v proizvodnem procesu kot medsebojne pravice, obveznosti in odgovornosti na podlagi objektivno določenih zahtev in možnosti ter na podlagi dejansko doseženih rezultatov njihovega tekočega živega dela v samem proizvodnem oz. delovnem procesu ter na podlagi rezultatov upravljanja in gospodarjenja z ustvarjenim dohodkom in drugimi sredstvi družbene reprodukcije kot njihovim in družbenim opredmetenim minulim delom.

V primerjavi z drugimi deželami dajejo družbene značilnosti v deželah administrativnega socializma, ki se razvijajo in kolikor se razvijajo na podlagi zasidranosti v delavskem razredu in v osnovnih izročilih velike Oktobrske revolucije 1917. leta, državni lastnini v razrednem smislu drugačno družbenopolitično podlago in funkcijo. Glede družbenoekonomskega položaja delavca in njegove vloge v družbenem razvoju pa veljajo v osnovi značilnosti, o katerih sem že govoril: državna lastnina je v teh državah pravni izraz družbenoekonomskega dejstva, da država in njeni organi upravljajo s sredstvi družbene reprodukcije in odločajo o dohodku in da ima družbenoekonomski položaj delavca v tem smislu v osnovi značilnosti položaja in vloge mezdnega delavca. Dobro so znana opozorila in stališča Marxa, Engelsa in Lenina o nevarnostih, s katerimi preti razvoju socialistične revolucije njena lastna birokracija. Naj v zvezi s tem opozorim še na nekaj. Marx je na mnogih mestih, zlasti v *Kapitalu* zelo jasno pokazal pomen, ki ga imajo družbeni položaj minulega dela delavcev in njegovi odnosi z živim delom (ki ustvarja vrednost, ko se z njim združuje in ko ga oplaja) za opredeljevanje narave družbenoekonomskih in njim ustreznih lastninskih odnosov in za njihovo spreminjanje. V začetnih korakih socialistične graditve v Sovjetski zvezi, v pripravah za novo ekonomsko politiko in v njenih prvih izkušnjah se te marksistične postavke niso ustrezno uveljavile. Verjetno je bilo takrat to mogoče samo v omejenem obsegu. Toda to se ni zgodilo ustrezno pomenu tega vprašanja za razvoj socialističnih družbenih odnosov celo vse do danes.

Družbena praksa tridesetletnega razvoja socialističnega samoupravljanja v Jugoslaviji potrjuje znano Marxovo tezo iz *Komunističnega manifesta* in iz *Kapitala*, da se, če se kapital spremeni v skupno, vsem članom družbe pripadajočo lastnino, osebna lastnina ne spremeni v družbeno, ampak zgubi le svojo razredno naravo in se znova vzpostavlja na podlagi pridobitev kapitalistične ere: kooperacije in skupnega posedovanja zemlje in proizvodnje sredstev, ki jih je proizvedlo samo delo. Prav zato, ker so sredstva družbene reprodukcije rezultat skupnega dela delavcev, ki je v teh sredstvih opredmeteno kot njihovo minulo delo, ker se v odnosu do sredstev v družbeni lastnini pri njihovem upravljanju in pri razpolaganju ter delu z njimi vzpostavljajo odnosi medsebojne odgovornosti, to pa pomeni tudi medsebojnih pravic in obveznosti vsakega posameznega delavca in vseh delavcev v združenem delu, se uveljavlja družbena lastnina v tem smislu kot osebna lastnina vsakega posameznega delavca in vseh delavcev skupaj in — če vzamemo odnose na podlagi dela v najširšem smislu in kot težnjo družbenega razvoja — tudi vseh ljudi. Družbena lastnina je izraz novih proizvodnih odnosov in temelj, na katerem se ti odnosi utrjujejo in širijo s tem, da se delitev in delitveni odnosi uveljavljajo in uresničujejo na osnovi dela in njegovih rezultatov, zato družbena lastnina ni in ne more biti razlašanje delavčevih pravic, pridobljenih na podlagi njegovega dela, opredmetenega v družbenih reprodukcijskih sredstvih, ki so njegovo ter družbeno minulo delo. Družbena lastnina se uveljavlja in uresničuje samo v odnosih medsebojnih pravic, obveznosti in odgovornosti ter v odgovornosti do družbene skupnosti pri vseh, ki s temi sredstvi upravljajo in delajo; družbena lastnina se dejansko uresničuje in potrjuje kot družbena samo tam in samo toliko, kjer in kolikor dogovorjene medsebojne pravice, obveznosti in odgovornosti v medsebojnih odnosih resnično spoštujejo, uresničujejo in uveljavljajo. V medsebojnih odnosih dela in ustvarjanja ter usklajevanja skupnih interesov se družbena lastnina uresničuje tudi kot osebna lastnina vsakega posameznega delavca in vseh delavcev skupaj kot podlaga svobodnega združevanja dela delavcev in dohodka. Zato je družbena lastnina, kot je napisano v načelih naše ustave, nedotakljiva podlaga človekovega položaja in njegove vloge, podlaga, do katere nima nihče izključne pravice, da bi si jo prilaščal, upravljal ali odločal o njej; to načelo onemogoča, da bi se lahko vrnil kakršenkoli sistem izkoriščanja, in z odpravljanjem odtujenosti delavskega razreda in delovnih ljudi od produkcijskih sredstev in drugih pogojev za delo zagotavlja samoupravljanje delovnih ljudi v proizvodnji in v delitvi proizvoda dela ter usmerjanje razvoja družbe na samoupravnih temeljih. Zato je družbena lastnina podlaga za ugotavljanje in uresničevanje skupnih in splošnih interesov ter za ločevanje in prilaščanje sredstev za osebne dohodke za zadovoljevanje človekovih neposrednih osebnih potreb in interesov. To velja za delavce v celotnem procesu družbene reprodukcije. Velja torej za delavce v gospodarstvu in njihovih medsebojnih odnosih, pa tudi

za njihove odnose z delavci v družbenih dejavnostih, ki uresničujejo in uveljavljajo prav tako svoje pravice, obveznosti in odgovornosti enakopravno in svobodno na podlagi svojega dela oz. uresničevanja svojih družbenih funkcij in na podlagi svojega prispevka k dviganju družbene produktivnosti dela in k povečanju dohodka.

O pravici dela s sredstvi v družbeni lastnini ter o dohodku in dohodkovnih odnosih

Iz iste družbenoekonomske osnove združenega dela — iz združitve dela delavca s funkcijo upravljanja in iz temu ustrezne narave družbene lastnine vključno s spremenjeno naravo osebne lastnine — izvira tudi njegova pravica dela s sredstvi v družbeni lastnini kot njegova neodtujljiva pravica. Družbenoekonomska vsebina te pravice so dohodkovni odnosi kot ekonomski izraz in oblika uresničevanja samoupravnih družbenoekonomskih odnosov ter ekonomskih rezultatov dela in upravljanja delavcev s sredstvi družbene reprodukcije. Zato se uveljavljanje te pravice uresničuje in izraža prav v dohodku in dohodkovnih odnosih in samo toliko in tam, kolikor in kjer se dejansko uresničujejo medsebojne pravice, obveznosti in odgovornosti v delu in upravljanju s temi sredstvi. V svobodnem in enakopravnem odločanju z drugimi delavci o delu in rezultatih dela se tudi ta pravica — tako kot družbena lastnina ob širšem pojmovanju odnosov v družbi na podlagi dela in v perspektivi družbenega razvoja — razširja na vse delovne ljudi in občane v socialistični samoupravni družbi in vsakemu človeku zagotavlja vključevanje v združeno delo z enakimi pogoji. V tem smislu ta pravica izraža in kaže v svoji funkciji, kako se v družbeni lastnini znova vzpostavlja osebna narava lastnine, kot pravi Marx v *Kapitalu*, potem ko je izgubila (ali ko izgublja) svojo razredno naravo, vendar na bazi pridobitev — danes bi lahko rekli — združenega dela in združevanja dela in sredstev oz. dohodka kot zahteve in rezultata velike sodobne proizvodnje, vse bolj razčlenjene družbene delitve dela in vse tesnejše medsebojne neodvisnosti vseh dejavnikov družbenega razvoja in življenja. V našem pravnem sistemu je ta pravica na osnovi družbene lastnine in samoupravljanja osnovni pravni institut, ki mora v celoti tega sistema zagotoviti spoštovanje prevzetih pravic, obveznosti in odgovornosti v delu in upravljanju z družbenimi sredstvi. Z druge strani pa deluje kot podlaga novega socialističnega samoupravnega prava, ki v skladu z razvojem novih odnosov izpodriva elemente buržoaznega prava iz našega pravnega sistema.

O minulem delu in družbenem položaju in vlogi človeka

Pravica dela z družbenimi sredstvi oz. njeno uresničevanje v družbeni praksi sta najbolj očiten dokaz, da gre za končni obračun s tistim dolo-

čenim družbenim odnosom, to je kapitalističnim družbenim odnosom, v katerem traja »gospostvo (Komando, kot to opredeljuje Marx v originalu) proizvodov minulega dela nad živim presežnim delom«, . . . »v katerem minulo delo samostojno in premočno nastopa proti živemu delu«, če povzamem Marxovo opredelitev v III. knjigi Kapitala, s katero sklepa poglavje o povnanjanju (Veräusserung) kapitalskega odnosa v obliki obrestonosnega kapitala.

Že iz vsega, kar smo doslej povedali o družbeni lastnini in pravici dela z družbenimi sredstvi, dovolj jasno izhaja, kako so za naravo celote družbenih odnosov, za oceno konkretnih pojavov v družbenih odnosih in za dejanski položaj človeka v družbi odločilnega pomena medsebojni odnosi v zvezi z minulim delom, medsebojne pravice, obveznosti in odgovornosti, o katerih se delovni ljudje sporazumevajo in dogovarjajo, ko proizvajajo oz. ko se vključujejo v delovne procese. To pa z drugimi besedami pomeni, da morajo biti delavci, ki neposredno proizvajajo sredstva družbene reprodukcije, ko ustvarjajo oz. pridobivajo dohodek, tako v lastni temeljni organizaciji združenega dela kot v vseh oblikah združevanja dela in dohodka in v celoti družbenih odnosov v takem položaju, da zadržijo delavci samoupravnih organizacij in skupnosti, ki s temi sredstvi neposredno delajo in upravljajo, neposredni materialni interes, da ta sredstva tudi racionalno uporabljajo. Še več. Prav zaradi tega, ker je delitev sama po sebi del proizvodnje, mora biti položaj delavcev v sistemu delitve dohodka tak, da bodo ekonomsko motivirani v dveh smereh: prvič, da delavci kolektivov, ki delajo s temi sredstvi, dosežejo čim boljše rezultate v produktivnosti in čimvečji dohodek in čisti dohodek, in drugič, da bodo sredstva akumulacije, ki jih ustvarjajo kot del dohodka, vlagali ne samo ali prvenstveno v svojo TOZD, ampak tja, kjer lahko ta sredstva dajo največji dohodek oz. najboljše rezultate v produktivnosti dela. Motivirani morajo biti torej tudi za to, da ta sredstva združujejo z delom in dohodkom drugih delovnih kolektivov za skupne naložbe ali v bankah oz. drugih denarnih zavodih kot upravljalci bank oz. teh zavodov za uresničevanje svojih in skupnih družbenih interesov v skladu z družbenimi plani. Ekonomska motivacija pa zahteva skupno odgovornost za vse materialne posledice skupnih vlaganj in sodelovanja — če so uspešni, z udeležbo v dohodku, če so neuspešni, z udeležbo v pokrivanju izgube in v sanaciji, torej mora biti tudi vedno skupen riziko. V dohodku delavcev TOZD in v njihovih osebnih dohodkih morajo tako neposredno odsevati rezultati skupnih vlaganj oz. uspešnega ali manj uspešnega upravljanja in gospodarjenja s sredstvi družbene reprodukcije. Pri oblikovanju osebnih dohodkov, pri neposrednem prilaščanju tega dela dohodka za osebno porabo in za osebne interese se morajo vedno izločiti dohodki, ki ne izvirajo prvenstveno iz dela delavcev TOZD in iz njihovega prispevka večjemu dohodku oz. večji produktivnosti dela. Tako se na takih temeljih in v celoti družbene reprodukcije družbena lastnina in pravica dela z druž-

benimi sredstvi vzpostavljata in uveljavljata v razširjenem obsegu in z vedno večjo močjo skupaj z uveljavljanjem novih družbenoekonomskih odnosov, uveljavljata se kot neodtujljiva podlaga človekovega položaja in njegove vloge v družbi.

O družbenem planiranju

Tak sistem dohodkovnih odnosov in položaj ter vloga delavca in delovnega človeka so temelj za urejanje celotnega sistema razširjene reprodukcije in sistema družbenega planiranja, monetarnega sistema, organizacije bank in zavarovalništva, pa tudi odnosov med delavci gospodarskih organizacij združenega dela in drugih družbenih dejavnosti, katerih delo in rezultati se kažejo v obnavljanju in razvijanju delovne sposobnosti, znanja in kulture delovnih ljudi in pri urejanju odnosov na področju pokojninskega in invalidskega zavarovanja. So pa tudi družbenoekonomska podlaga za uveljavljanje pravice dela z družbenimi sredstvi pri zagotavljanju socialne varnosti že zaposlenih delavcev, pri določanju gospodarske oz. investicijske politike glede odpiranja novih delovnih mest in optimalnega izkoriščanja gospodarskih potencialov ter optimalnega ustvarjanja dohodka, kakor tudi pri raznih oblikah združevanja osebnega dela s sredstvi v zasebni lastnini z delom delavcev in z družbenimi sredstvi v procesih preobrazbe takega dela v združeno delo. Bistvenega pomena pa so tudi za urejanje družbenoekonomskih odnosov v federaciji, med republikami in avtonomnima pokrajinama v teh družbenopolitičnih skupnostih. Vse to je v veliki meri vsebina družbenih planov in družbenega planiranja, obenem pa tudi odločilno vpliva na sam sistem družbenega planiranja.

Na področju planiranja samoupravni družbenoekonomski odnosi ter taka narava družbene lastnine s pravico dela z družbenimi sredstvi omogočajo dve za položaj človeka v družbi, odločilni pridobitvi. Omogočajo predvsem demokratično naravo sistema družbenega planiranja in koncentracije za družbeni razvoj potrebnih sredstev, ki deluje v sistemu in organizaciji samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in samoupravne socialistične demokracije in se organsko z njim pogloblja in širi. Dohodkovni odnosi in dohodek kot ekonomska podlaga in osnovni ekonomski motiv družbenega planiranja omogočajo delavcu dalje, da v sistemu družbenega planiranja odloča o celoti svojih interesov, da na tej podlagi usklajuje družbeni razvoj in razvoj njegovih materialnih osnov tako s stališča gospodarskih interesov in zakonitosti racionalnega koriščenja vloženih sredstev kot s stališča socialnega razvoja in smotrnega izkoriščanja prostora in zdravega razvoja okolja, v katerem ta delavec živi in dela. Omogoča mu torej, da premaga enostransko podrejanje človekovih interesov zahtevam in logiki podjetniškega dobička.

Socialistično samoupravljanje daje tudi nov družbeni pomen in vsebino solidarnosti. Njeno družbenoekonomsko osnovo in realen obseg določajo dohodkovni odnosi in v danem trenutku svobodno oz. razpoložljivo bogastvo družbe, z ustavo in v družbenih planih predvideno in zagotovljeno izločanje sredstev v sklade družbenih rezerv, pa tudi razpoložljiva sredstva občanov, družbenih organizacij in društev. Solidarnost se na podlagi družbene lastnine in pravice dela z družbenimi sredstvi ter delitve dohodka in osebnih dohodkov na podlagi dela iz pretežno socialno politične kategorije in karitativnih motivov spreminja v sestavino novih družbenoekonomskih odnosov in njihove humane vsebine, ki utrjuje zavest pri delovnih ljudeh in občanih, da je zanesljivo podlaga njihovega življenjskega položaja in njegovega izboljševanja prav solidarnost vseh do vsakogar in vsakogar do vseh. Solidarnost in odnosi, ki se na njeni osnovi v življenju naše družbe prepričljivo potrjujejo, jamčijo delovnemu človeku, delavcu in občanu socialno varnost v primeru družbenih in naravnih pretresov v času složnega premagovanja njihovih posledic. V razvoju družbe, njenih proizvodjalnih sil in njene produktivnosti dela ter v njegovi perspektivi zagotavljajo ti odnosi enakopravnost delavca in človeka na vseh področjih družbenega dela in na območjih, kjer živi in dela, izenačevanje pogojev tako za pridobivanje dohodka kot za razvijanje delovnih sposobnosti, znanja in kulture. Na takih družbenih osnovah zadrži solidarnost svojo socialno politično funkcijo in pomen in deluje kot bistvena sestavina našega družbenega sistema in njegove trdnosti. Iz takih družbenih osnov nastaja in se razvija nova etika, ki človeka in njegove odnose vse bolj vrednoti na podlagi njegovega dela, izpolnjevanja prevzetih odgovornosti in obveznosti ter solidarnosti in spoštovanja svoboščin in pravic drugih tako v splošnem družbenem in še zlasti političnem življenju kot v osebnem življenju in odnosih. Tako se razvija in ustrezno spreminja in gradi nov celosten sistem pravil etike in morale medsebojnih človeških odnosov, ki izpolnjuje in po svoje preoblikuje že obstoječe osnove in norme medsebojnih humanih odnosov in ki ustvarja podlago za izoblikovanje novega sistema pisanih in nepisanih norm vrednotenja človeka, njegove vloge in njegovih odnosov do drugih ter njegovega dela in življenja kot bistvene sestavine nove družbe, njenega življenja in razvoja.

Pravice in svoboščine človeka na osnovi pravice do samoupravljanja

Taki družbeni odnosi s pravico do samoupravljanja kot neodtujljivo človekovo pravico dajejo realno družbenoekonomsko in politično osnovo za uresničevanje načela suverenosti delovnega človeka in občana v smislu njegove svobode in nedotakljivosti ter neodtujljivosti njegovih samoupravnih in drugih človekovih pravic in svoboščin, ki so omejene samo z

enako svobodo ter enakimi pravicami in svoboščinami drugih ter z interesi socialistične skupnosti, ki jih določa ustava. Svoboda ljudi in občanov se v naši samoupravni družbi uresničuje tako, da odločajo o svojih interesih in skupnih zadevah sami neposredno v temeljnih samoupravnih skupnostih (v temeljnih organizacijah združenega dela, v samoupravnih interesnih skupnosti in v krajevnih skupnostih), kadar pa gre za interese oz. zadeve, ki so kot skupne in splošne po svoji naravi take, da to zahtevajo, pa odločajo o njih v občini, republiki oz. federaciji. Te odnose, pristojnosti in odgovornosti določajo zvezna ustava in ustave republik in avtonomnih pokrajin ter statuti občin in krajevnih skupnosti ter samoupravni splošni akti samoupravnih organizacij in skupnosti.

To daje pečat tudi uresničevanju osnovnih, z ustavo določenih svoboščin, pravic in dolžnosti človeka in občana tako klasičnih, ki jih vsebujejo tudi ustave socialističnih držav in tudi naša ustava, kakor tudi kasnejših pridobitev boja delavskega razreda, naše revolucije in bistva socialistične samoupravne demokracije, njenega razvoja in položaja človeka v njej. Z našim družbenim razvojem njihov pomen vedno bolj raste, zlasti za utrjevanje samoupravnih pravic in poglobljanja humanih odnosov med ljudmi in preseganje vsega, kar jim je tuje. Ustava tudi jasno in izrecno odloča, da teh pravic in svoboščin ne sme nihče uporabljati za izpodkopavanje temeljev socialistične samoupravne ureditve, ogrožanje neodvisnosti države, razpihovanje nacionalnega, rasnega in verskega sovraštva ali nestrpnosti ali tako, da žali javno moralo in krši druge z ustavo zajamčene svoboščine in pravice človeka in občana ali da ogroža mir in enakopravno mednarodno sodelovanje.

Dejavnosti in pravice, ki odločilno vplivajo na položaj človeka in na njegov razvoj na področjih, kot so vzgoja in izobraževanje, znanost in kultura, zdravstvo in socialno skrbstvo ter socialno in zdravstveno zavarovanje, stanovanjska in komunalna dejavnost, stanovanjska pravica, otroško varstvo ter družbeno varstvo matere in družine, varstvo narave in človekovega okolja ter naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov urejajo republiške ustave in ustavi obeh avtonomnih pokrajin tako, da v skladu z njihovimi posebnostmi konkretizirajo skupne načelne določbe zvezne ustave. Pretežno so to dejavnosti posebnega družbenega pomena. Trg in njegove zakonitosti za te dejavnosti ne morejo biti in niso niti edino niti glavno merilo za opredeljevanje njihovih nalog in njihovega pomena v dinamiki družbenega razvoja, ali za oceno izpolnjevanja njihovih družbenih funkcij in za usmerjanje njihovega delovanja ter obsega in hitrosti njihovega razvoja.

O družbenoekonomskih osnovah in pomenu razvitih dohodkovnih odnosov in o svobodni menjavi dela, kakor tudi o njihovem družbenem in političnem pomenu, smo že govorili. Želim opozoriti samo še na to, da temeljna načela ustave posebej opozarjajo, da se pravice in svoboščine uresničujejo kot realna družbenoekonomska in družbenopolitična razmerja, odvisna od materialnih in drugih pogojev družbe, in da je od

materialnega in drugega napredka družbe na podlagi ustavno zajamčene-
nega minimuma odvisna opredelitev obsega teh pravic in njihovega na-
daljnega širjenja, ki ga zahteva ustvarjanje skupnosti svobodnih pro-
izvajalcev, proces osvobajanja delavskega razreda in človeka. Pogoji
razvoja in utrjevanja teh pravic postajajo tako enakopravna in pomembna
sestavina družbenih planov vseh samoupravnih organov in skupnosti ter
družbenopolitičnih skupnosti.

Položaj in vloga narodnostnih manjšin in njihovih pripadnikov

Na področju svoboščin in pravic so posebnega pomena ustavne do-
ločbe o položaju narodnosti v SFRJ oz. v republikah in avtonomnih
pokrajinah. Vse ustave zagotavljajo posebno zaščito njihovih nacionalnih
posebnosti ob polni enakopravnosti njihovih pripadnikov z vsemi drža-
vljani. Pri tem je posebej zajamčena enakopravnost njihovega jezika in
pisave na območjih, kjer te narodnosti avtohtono živijo. Pripadniki na-
rodnosti se vključujejo tako kot vsi drugi občani v samoupravne odnose
in razvoj organizacij združenega dela, samoupravnih organizacij in skup-
nosti v kraju, občini in republiki oz. pokrajini, kjer delajo in živijo.
V njih uresničujejo svoje svoboščine, pravice in dolžnosti in svoj ustavni
položaj tudi kot narodnostna skupnost.

Naj se ob splošnih določilih ustave SFRJ o položaju in pravicah
narodnostnih manjšin zadržim na ustavnem položaju italijanske in
madžarske narodnosti v SR Sloveniji. Poleg urejanja položaja, pravic
in dolžnosti pripadnikov narodnosti v poglavju ustave o svoboščinah,
pravicah in dolžnostih človeka in občana je SR Slovenija v ustavi opre-
deljena tudi kot socialistična samoupravna demokratična skupnost ita-
lijanske in madžarske narodnosti. To že samo po sebi vključuje pravico
in dolžnost teh narodnostnih skupnosti in njihovih pripadnikov, da
ouveljavljajo svoje pravice in interese popolnoma enakopravno in enako
odgovorno v celoti odnosov družbenoekonomskega in političnega sistema
socialističnega samoupravljanja. Ustava pa določa dalje, da delovni ljudje
in občani v SR Sloveniji »varujejo narodnostni značaj, zgotavljajo položaj
ter pospešujejo vsestranski napredek« teh dveh narodnosti. Tako je po-
udarjena zaščita bistvenih značilnosti obeh narodnostnih skupnosti in
njun nadaljnji razvoj. V opredelitvi »varujejo narodnostni značaj« je
vsebovana predvsem zaščita pred asimilacijo pripadnikov narodnih manj-
šin, varstvo njihove kulture, tradicij, ustrezna označitev teritorija, kjer
ti skupnosti živita, ustrezno povezovanje z matičnim narodom kot tudi
uporaba nacionalnih simbolov obeh avtohtonih narodnosti. »Zagotavljanje
položaja in pospeševanja napredka« pa pomeni tudi potrebna normativna
in ustrezna materialna oziroma finančna jamstva za uresničitev njunih
pravic in za njun razvoj. S tem so upošteevane tudi zahteve za popolno
in resnično enakopravnost narodnosti in območij, kjer živita, za njun
obstoj in razvoj.

Posebne pravice s področja prosvete in kulture, ki jih je kot izraz načela o posebnem varstvu narodnosti prav zaradi ohranitve in razvoja narodnostnega značaja in kulture potrebno uresničevati na poseben način, uveljavljajo pripadniki narodnosti v samoupravni interesni skupnosti za prosveto in kulturo. Samoupravna interesna skupnost za prosveto in kulturo omogoča pripadnikom narodnosti, da razvijajo svojo nacionalno kulturo, vzgojo in izobraževanje v lastnem jeziku, da razvijajo narodnostni tisk in druga sredstva javnega obveščanja ter založništva in da razvijajo stike z matičnim narodom. Pripadniki narodnosti in narodnosti kot celote se torej neposredno vključujejo v celotno družbeno življenje in razvoj, hkrati pa nosijo tudi lastno odgovornost za reševanje problemov svojega položaja in razvoja.

Nedvomno je v opisanem človekovem položaju in njegovi vlogi v socialističnem samoupravljanju in njegovih družbenoekonomskih in političnih osnovah poleg pridobitev in dosežkov, ki so že realnost naše družbe in našega razvoja, tudi mnogo tega, kar deluje in se uveljavlja kot objektivna težnja v družbenoekonomskem in političnem položaju in interesih delavca in občana šele v boju proti starim, podedovanim in preživelim odnosom. Ta razvoj je neenakomeren na različnih področjih družbenega dela in življenja ter v različnih območjih in predelih naše družbe in države: ponekod so ti odnosi že zelo razviti in so s svojim zgledom močna spodbuda napredku, drugod še zaostajajo. Povsod pa so že tako močno zasidrani v življenju in zavesti ljudi in v družbenih odnosih, da delujejo kot nenadomestljiva gonilna sila družbenega razvoja ter jamstvo socialne, ekonomske in osebne varnosti delovnega človeka, kot tudi varnosti naših narodov in narodnosti ter svobodnega nacionalnega in socialnega napredka socialističnih republik in avtonomnih pokrajin ter jugoslovanske socialistične samoupravne skupnosti kot celote.

STANE JUŽNIČ

Države v razvoju

(in dejavniki, ki zavirajo dekolonizacijo)

1. Specifičnosti v nastanku »novih« držav

Države pokolonialnega tipa, nastale na ruševinah kolonialnih sistemov po t. i. dekolonizaciji, so v marsičem *nova*, doslej neznan *kategorija držav*. Ni jih mogoče popolnoma ustrezno primerjati z drugimi državnimi tvorbami, posebno pa ne s procesom državotvornosti v Evropi. Predvsem je treba poudariti, da »nove« države niso nastale kot rezultat paralelnih družbenogospodarskih in političnih procesov, ki bi peljali do državnosti ob vzporednem izoblikovanju globalnih družb, ki jim pravimo narodi — nacije.

a) Arbitrarnost meja

Kolonializem je po pravilu povsod uveljavil popolnoma *arbitrarne meje* med posameznimi teritorialnimi enotami. Bile so vzpostavljene brez kakršnekoli logike, ki bi sledila zgodovinskim procesom v gospodarskem, etničnem ali kakem drugem smislu. Meje med kolonialnimi posestmi so tako logiko po pravilu zapostavljale, bodisi da je šlo za ozemeljske kompromise med kolonialnimi silami ali pa za pragmatične ukrepe pri upravljanju takih predvsem administrativno zamišljenih področij, ki se prav zaradi raznorodnosti in nehomogenosti niso mogle kolonizaciji organizirano upreti.

Take arbitrarne meje je kolonializem zapustil »novim« državam v — kot se zdi — dokaj trajno dediščino. In ta dediščina je ena najtežjih in najnevarnejših; gre za dejavnik razdrobljenosti, ker meje združujejo v eni državi etnično pestro prebivalstvo ali pa so vir meddržavnih sporov, ker ločijo zgodovinsko že izoblikovane protonacionalne skupine. Cela vrsta danes obstoječih težav v konsolidaciji »novih« držav in konfliktov med njimi izvira iz tega dejstva.

Lahko rečemo, da se pravzaprav mora večji del dekoloniziranega sveta v veliki meri zadovoljevati zgolj s *fizično definicijo*. V Afriki je, denimo, okoli 187 plemenskih ozemelj presekano z državnimi mejami in 44 %

meja je brezsmiselnih, potegnjene so po vzporednikih in poldnevnikih (meridianih), 30 % so ravne črte, loki in podobne geometrijske umetelnosti. Včasih gre državna meja po reki, ki je bila tradicionalno komunikajska zveza istorodnega prebivalstva.

Toliko bolj na prvi pogled preseneča to, da »nove« države na arbitrarnih mejah *vztrajajo*. Paradoks je očiten in zelo pomembno je, da ga razumemo, saj nam omogoča temeljno analizo odnosov med sosednimi državami in razlgo pomembnih dejavnikov mednarodnega vedenja »novih« držav. Na eni strani »nove« države podedovane arbitrarne meje brezpogojno branijo, na drugi strani pa mnoge zahtevajo sosedna ozemlja na podlagi »pravice«, ki izvirajo iz etične sorodnosti ali iste protonacionalne pripadnosti njihovega prebivalstva. Skoraj brez izjeme torej kombinirajo dve izključujoči si in nasprotujoči si načeli.

Problem še zdaleč ni omejen samo na Afriko. Pestil je tudi Latinsko Ameriko in Azijo in marsikje še ni rešen. Bil je razlog hudih konfliktov, vojn in rivalstva, ki se niso reflektirali le na notranje probleme, ampak so bili vedno povezani tudi z mednarodnimi zapleti.

b) Politični sistemi

Tej prvi veliki kontradikciji dekolonizacije je treba dodati še drugo, nič manj pomembno. Že v ideologiji antikolonialne revolucije in v praksi antikolonialnega boja je bila izrazita *dilema*, ali graditi novo državnost na predkolonialnih temeljih ali na politični strukturi, ki jo je uveljavila kolonialna oblast. Mnogi so skušali dokazovati, da je kolonialno obdobje le neka »faza« tuje okupacije; potemtakem bi jo bilo treba popolnoma odpraviti in vzpostaviti avtohtone, lastne predkolonialne tradicije. Znašli pa so se pred dejstvom, da moderna državnost ni mogla biti zasnovana na tradicionalnih družbenih in političnih situacijah. Ne le zato, ker so »nove države« nastale v mejah, ki jih predkolonialna doba ni poznala kot posebne in razpoznavne enote, ampak predvsem zato, ker tradicionalni družbeni in politični sistemi niso mogli biti temelj moderne državnosti.

V tem je neka dialektika kolonializma sploh. Dekolonizacija je namreč morala tudi glede pokolonialnih političnih struktur upoštevati predvsem kolonialno dediščino. Kolonialne strukture so bile namreč zgodovinsko ogrodje modernejših družbenih in političnih ustanov in organizacij. Bila je torej nujna neka kontinuiteta kolonialno vzpostavljene stvarnosti. V iskanju samoidentifikacije so sicer »nove države«, nadaljujoč ideologije antikolonializma, poudarjale pomen predkolonialnih tradicij, vendar je to bilo pogosto bolj nekako verbalno kot natančno obnavljanje preteklosti.

Razlogi za to kontinuiteto in nujnost so zelo številni in v njih je slutiti spet neko posebno zapletenost dekolonizacije. Nova oblast, nastala na ruševinah kolonialne, je morala uveljaviti neke načine vladanja in uprav-

ljanja, ki so nujno zahtevali *sisteme močne centralizirane oblasti*, kakršno je vzpostavil prav sam kolonializem, ko je razbijal komunitarnost vaških srenj in, denimo, specifičnih difuznih sistemov, ki so pogosto temeljili na mreži sorodstvenih vezi. To je bilo edino realno, ko so delavale številne centrifugalne sile, integracijske vezi pa so bile zelo šibke zaradi družbeno gospodarske razdrobljenosti v arbitrarnih mejah.

Poudariti je treba, da je »nagnjenost« k centralizmu in etatizmu bila pravzaprav tudi del antikolonialne ideologije: tako naj bi se izoblikovala »udarna moč« mobiliziranega naroda proti kolonialni oblasti; potem pa naj bi močna država bila sposobna delovati tako, da bi uvajala družbene spremembe in utemeljila splošen razvoj. Kot bistveni pogoj za razvoj so sprejemali načelo centraliziranega planiranja. Piramidalna hierarhija oblasti, ki jo je bilo mogoče sprejeti iz kolonialne »prakse«, se je zdela v tej shemi praktično uporabna in logična.

Paradoksalno je seveda, da je »nova oblast« v nekem smislu prevzela logiko kolonialne uprave. Še več. Prišlo je do poudarjanja nekaterih teženj k centralizaciji. Predkolonialne oblike oblasti in družbene strukture so se upirale tej težnji, kar je navadno pripeljalo do tega, da je centralna vlada nasilno odpravila prav predkolonialne »tradicije«. V tem smislu je značilen oster konflikt vlade predsednika Milтона Oboteja v Ugandi s »kraljestvom Bugande« v letu 1965.

Poleg tega je večina »novih držav« sploh začela svoj obstoj tako, da je posnemala politične sisteme svojih nekdanjih kolonialnih metropol. To je pomenilo formalno uvedbo parlamentarnega sistema, volitve in pluralizem političnih strank, uveljavljanje administrativne prakse po vzoru teh metropol itn. Na tem področju je prišlo do sprememb precej hitro. »Nove države« s takšnim tipom političnega sistema niso vzdržale po pravilu kaj posebno dolgo in so uvedle posebne vrste predsedniški sistem z dominantno osebnostjo »šefa države« in sistem ene politične stranke, kar je pomenilo prehod k specifičnemu enopartijskemu sistemu.

Sistematično branje ne le »politične prakse«, ampak celo ustavnih določil, kaže, da so bile uporabljene vse tehnike, da bi bila zagotovljena popolna oblast šefa države. Vsa izvršilna oblast je v rokah šefa države. Vidna je tudi akumulacija drugih kompetenc na škodo kakršnekoli razčlenjenosti oblasti. Pogost je formalen »apel« na ljudstvo prek zrežiranih plebiscitov, kar spominja vsekakor na bonapartizem.

Morda je dobro na tem mestu poudariti, da je večji del tretjega sveta izšel iz politične tradicije, v kateri ni bilo nikoli delitve oblasti. Avtokratizem pa je bil tudi del kolonialne dediščine.

c) *Politična nestabilnost*

Kljub tej akomodaciji pa omenjeni temelji »novih držav« niso obetali nič kaj trajne politične stabilnosti. Uvožene politične ustanove so propadle, kajti take ustanove so visele v zraku brez družbene zasnove. Sicer

pa so uvožene politične ustanove ostale pogosto na pol poti: neizdelane in improvizirane.

Politična nestabilnost je bila logična posledica, ker družbene in gospodarske stvarnosti ni bilo mogoče povezati z uvoženimi ustanovami in ker tudi ni bilo politične kulture, ki bi omogočala vsaj približno delovanje takega institucionalizma. Celotna politična zgradba je postala krhka.

Tako je bilo zato mogoče politično zgradbo, kakršna je nastala po dekolonizaciji, ohraniti le z *nasiljem*. Spet se srečamo s kolonialno dediščino. Nasilje je bilo kar hitro »pri roki«. Avtokratizem kolonialne uprave je potemtakem doživel svoje nadaljevanje. Prav z aplikacijo nasilja je prišlo v največjem številu »novih« držav do vmešavanja oboroženih sil (*vojske*) v politično življenje. Posebna zvrst militarizma je postala kompenzacija za pomanjkljivost političnih struktur in s tem povezano nestabilnost.

Če torej nekoliko posplošeno gledamo, kaže tudi vloga vojske na to, da se je vrnila splošna logika kolonialne oblasti. Vendar je v tej »vrnitvi« prav gotovo tudi kvalitativna sprememba, ker so vojaški vrhovi kljub vsemu le »domača« izobražena elita. Če torej govorimo o neki kontinuiteti med kolonialnim in pokolonialnim sistemom, ki ga definira vojaška oblast, ne smemo mimo ugotovitve, da je tudi tu diskontinuiteta očitna.

V šibkih, močno neartikuliranih in za veliko množico prebivalstva oddaljenih političnih strukturah ima vojaštvo poseben položaj. Ne le da ima monopol nad organizirano politično dejavnostjo, ker ni drugih konkurenčnih organiziranih sil. Politične stranke namreč niso zaživele, delavsko gibanje je zaradi šibkosti delavskega razreda (številčne in druge) in njegove organizacijske neizkušenosti dokaj neizrazito. Nehomogenost struktur v družbenem in ekonomskem smislu pa vojaštvo postavlja v položaj nujnega »povezovalca« raztrganega in pogosto mehničnega neuje-manja, iz »nepretopljenih« delov sestavljenega družbenega tkiva.

Najvidnejša manifestacija nestabilnosti so državni udari, kar je po navadi nasilna zamenjava »elit« oblasti, ob tem da vojaška struktura prevzema vedno pomembnejše državne pozicije. Vojska je seveda tudi »izvajalec« teh udarov. Morda smemo reči, da je vojaštvo tudi nekakšen mehanizem ravnovesja med nekompatibilnimi družbenimi skupinami in interesi, pogosto pa tudi podaljšana roka tujih interesov.

d) *Problem formiranja »graditve« naroda*

Verjetno je temeljni problem novih držav v tem, da se znotraj njihovih, kot smo že omenili, arbitrarnih meja ni izoblikovala globalna družba, ki je narod (nacija). Ideologija anticolonialne revolucije je sicer temeljila predvsem na nacionalizmu, vendar je bil to nacionalizem, ki se bistveno razlikuje od evropske zgodovinske izkušnje. Gre za nacionalizem, ki je sicer nekakšno presajanje evropskega koncepta, vendar ga je treba razumeti kot »nacionalizem brez naroda (nacije)«. Ideologi neod-

visnosti in dekolonizacije so veliko govorili o »narodu« (naciji) v vsaki posamezni koloniji, niso pa s tem seveda naroda (nacije) ustvarili.

Sicer pa so številni misleci ta problem opazili in tako piše poglavar Obafemi Owolowo:

»Nigerija ni narod. Je le geografski izraz. Ni Nigerijcev, tako kot so ‚Angleži‘, ‚Valižani‘ ali ‚Francozi‘. Beseda Nigerija je le razlikovalni naziv, da bi ločili tiste, ki živijo v mejah Nigerije, od tistih, ki ne živijo znotraj njenih meja.«¹

Da se je državnost izoblikovala na ruševinah kolonialnega sistema, preden so v političnih enotah, ki jih je ta sistem vzpostavil in v katerih so nastale »nove« države, nastali narodi (nacije), ni pojav, ki bi bil omejen le na dekolonizirana področja po drugi svetovni vojni. Podobno je bilo v vseh primerih dekolonizacije, celo v Severni Ameriki (današnjih Združenih državah Amerike). Posebno pa to velja za Latinsko Ameriko, kjer so nove države po uspešni osvobodilni vojni proti Španiji (končana leta 1824) nastale v administrativnih mejah, ki jih je uveljavila kolonialna uprava. Potem pa je bilo oblikovanje nacionalnih individualnosti znotraj teh meja dolgotrajen proces, povezan s kompleksnimi procesi kapitalističnega razvoja. In marsikje še ni končan.

»Formiranje« naroda je prav gotovo še bolj kot v Latinski Ameriki v dekoloniziranih področjih po drugi svetovni vojni proces, ki je nekje »v prihodnosti«. Temu problemu vsekakor »nove« države posvečajo veliko pozornost in nalogo »formiranja naroda« štejejo med prve programe. V tem smislu nastajajo tudi ideologije, ki jih državni ideološki aparat skuša kar se da široko razprostraniti. Nujno je uveljaviti »nacionalne doktrine«, ki gredo predvsem na »rekonstrukcijo« preteklosti. Rekonstrukcija zgodovine je tista prvina, ki naj bi uveljavila legitimnost zahtev na »nacionalni obstoj«. Simptomatično je, kako to rekonstrukcijo izvajajo vseprek in kako številne »nove« države skušajo dokazati svojo »kontinuiteto« ne glede na to, da so redke med njimi, ki so imele razpoznavno politično fiziognomijo pred kolonializmom.

e) Etična razdrobljenost

Težave v »graditvi naroda« pa so potencirane tam, kjer je poleg drugih nehomogenosti še izrazita etnična razcepljenost, ki ji pravimo tudi tribalizem. Prav posebno pa je položaj zapleten, ko gre za prepletanje *razrednih in etničnih odnosov*. V Latinski Ameriki, na primer, je prepletanost bila očitna v odnosih med »kreolci« (potomci iberijskih kolonizatorjev) in Indijanci, da o črnski etniji in njeni podrejenosti, ki ima tudi razredne konotacije, ne govorimo. Večji del sistemov, kjer vlada bodisi normirani ali pa z zakonom sicer odpravljeni, vendar pa v praksi dejansko obstoječi rasizem, lahko štejemo med značilne hierarhične et-

¹ *Path to Nigerian Freedom*, London, 1947, str. 47–48.

nične odnose, ki jim pravimo vertikalni etnični sistem. Tu ne gre le za rasno segregacijo, ampak celo, denimo, za kastne odnose v Indiji, kar je prav gotovo ena pomembnih zavor za družbeno integracijo. Vertikalni sistem etničnih odnosov pa vedno vsebuje paralelizem razrednega boja in je vir močno razdiralnih konfliktov.

Zgodovinsko gledano je bil vertikalni etnični sistem po pravilu rezultat osvajanja ali kakega drugačnega nasilnega podrejanja ene etnične skupine drugi. Ko se ti rezultati fiksirajo, postanejo trajni dejavniki konfliktov. Nehierarhični ali horizontalni etnični odnosi so bolj pogosti (posebno v Afriki) in te imamo za značilen tribalizem. So pa tudi ti razdiralne narave: lahko postanejo konflikti po eni strani, po drugi strani pa so potencialna ogrožja za nastajanje posebnih narodov v okviru ene države.

Kolonialne oblasti so na posebne načine same vzpostavljale elemente vertikalnega etničnega stratificiranja, tako da so dajale neki etnični skupini več ugodnosti kot drugim. To je bila posebna metoda »divide et impera«. Britanski kolonizatorji so, denimo, večkrat dajali prednost plemenom, ki so sprejela krščanstvo, na račun tistih, ki so ga odklanjala. (Tako so v Sierri Leone odkrito podpirali pleme Mondez na račun drugega najpomembnejšega plemena Temnes, ki je bilo muslimanske vere.) Najbolj se je kolonialna oblast opirala na razne mešance, ker je računala na visoko stopnjo njihove akulturiranosti, zaradi katere so hitro sprejemali kolonizatorjeve vrednostne sisteme. Na ta problem se bomo še vrnili v razpravi o kulturnem kolonializmu.

Vertikalno stratificirane etnične skupine se kažejo kot posebna zvrst razrednega boja tudi zato, ker so po pravilu geografsko premešane in niso teritorialno ločene, medtem ko zvečine plemena živijo drugo ob drugem.

Ta razredni boj je še posebno izrazit tam, kjer so kolonialne oblasti podpirale migracije etnično tujerodnih skupin, kot je to bilo s Kitajci v britanskih kolonijah v Aziji, ali v nekdanji Holandski vzhodni Indiji (današnji Indoneziji), ali pa Indijci v Vzhodni Afriki in celo v nekaterih britanskih kolonijah v Ameriki (posebno v Gvajani). Tako je uveljavljena celo posebna delitev dela, ki je bila hkrati etnična delitev: priseljence so regrutirali kot mezdne delavce, ali pa so (včasih v naslednjih generacijah) prevzemali »intermediarne« posle, ki jih »gospodje kolonizatorji« niso želeli sami opravljati (mala trgovina, nižje uradništvo in podobno). (Tako so doseljeni etnično tujerodni elementi imeli podoben družbeni položaj in želi podobne sovražnosti kot Židje v mnogih manj razvitih evropskih srenjah). Etnične skupnosti te vrste so ostale navznoter močno zaprte, poudarjale so svoje kulturne, jezikovne in religiozne razlike in se v taki izolaciji kaj lahko razredno razlikovale.

Omenjeni tribalizem pa je seveda poseben vidik nehomogenosti »novih« držav. Upoštevati moramo, da je bilo v predindustrijskih ali predkapitalističnih družbah družbeno tkivo po pravilu razvrščeno po so-

rodstvenih zvezah. »Nove« države tudi v tem niso izjema. To »tkivo« so celo kolonizatorji radi ohranjali, da bi lažje obvladali kolonije. Sorodstvene vezi odrejajo položaj posameznika bolj kot karkoli drugega in tudi utemeljujejo njegovo identiteto. Najpomembnejša primarna skupnost ni seveda nujno »pleme« in glede tega je izraz tribalizem le neko posploševanje. Taka skupnost, ki je močno izrazita, ker so pomanjkljive druge družbene vezi in povezave, je lahko razširjena družina (pri nas na Balkanu znana »zadruga«), lahko klan in podobno. Vendar pa je takšna primarna skupnost na stopnji družbenega razvoja, na kateri je zdaj večina »novih« držav, temeljna zasnova lojalnosti. Pripadništvo taki skupini je izrazita ločnica: nekateri so »vključeni«, drugi so »izključeni«. Taka primarna skupnost postane vir zelo ostrih nasprotij in ne le ovira homogenizaciji, ki smo jo imenovali »graditev naroda«.

Tribalizem je vsekakor izredno pomemben dejavnik nekompaktnosti »novih« držav, ki niso dosegle razvojne stopnje industrijske družbe, predvsem kapitalistično razredno deljene in v nacionalnem smislu oblikovane družbe. »Nove« države so pogosto prav neverjetno razcepljene na plemena. Posebno so centrifugalne silnice močne tam, kjer so ta plemena že stopila v fazo protonacionalnega oblikovanja in zanimivo je, da je dejavnik disolucije manj pomemben v državah, kjer je veliko število majhnih plemen, bolj pomemben pa tam, kjer so plemena večja. Protonacionalne skupine so posebno pomembne, denimo, v Aziji, kjer so že na pragu nacionalnega oblikovanja, npr. v Indiji. Pa tudi v Afriki je ponekod podobno: plemena Jaruba v Nigeriji, ki štejejo okoli 10 milijonov pripadnikov, Ibo, ki štejejo okoli 12 milijonov, Hausa v Severni Nigeriji, ki jih je 20 milijonov, so potencialno narodi. Ibo so že storili neke korake k takemu »dokončnemu« nacionalnemu oblikovanju; tudi državljansko vojno v Nigeriji velja namreč šteti za gibanje k »razpadu« umetno skovanih državnih meja in za težnjo posameznih protonacionalnih skupnosti k separadni državitvornosti. Seveda to ni edini »moment« drame nigerijske državljanske vojne in nastanka države Biafre, ki je bila v tej vojni uničena.

Tribalizem je ovira ne le homogenizaciji »novih« držav, je vir, smo rekli, številnih potencialnih konfliktov. Saj velja, denimo, celo probleme dekolonizacije Angole ali njeno državno konstituiranje po odhodu portugalskih kolonizatorjev razumeti kot plemenske spore. Boj somalijskega prebivalstva v etiopskem Ogadenu za priključitev k matični državi je moči razumeti tudi v tej luči, čeprav ni edina, ki nam more svetiti, da bi razumeli probleme razpadanja Etiopije na njene etnično raznorodne elemente.

Seveda pa je tribalizem neke vrste »politična spremljevalka« in ne »konstanta«: plemena tudi razpadajo, če so silnice gospodarskega razvoja dovolj močne, da dezintegrirajo primarne skupnosti in uveljavljajo nove družbene vezi in politične sisteme. Zdi pa se, da je to v nerazvitih državah prej izjema kot pravilo.

f) *Tribalizem kot specifično kanaliziranje konflikta*

Prav gotovo tudi ne smemo misliti, da so vsi konflikti in težave »novih« držav plemenske narave. Včasih predvsem lahko govorimo o »vdoru« tribalizma v družbene in politične konflikte, o tem, da se konflikti lahko manifestirajo, potencirajo ali pa celo sublimirajo prek plemenskih razdelitev. Lahko se tudi po tej poti popačijo in postanejo orodje manipulacije vladajočih slojev in podobno. V nerazvitih državah so namreč možnosti vseh vrst nasilja, kot smo že prej opazili, potencialno vedno navzoče. Strasti in napetosti, ki se porajajo, se pogosto prelivajo prek tribalističnih kanalov. Posebno pa postanejo etnični konflikti intenzivni in destruktivni, kjer je res veliko drugih področij stalnih konfliktov. Mnogi so samo na prvi pogled že »zgodovinski«. V času kolonializma so se razvili številni antagonistični odnosi proizvodnje. Tako je, denimo, arabska in evropska trgovina s sužnji pognala afriške skupnosti v stanje nenehnega vojskovanja. »Suženjski vdori« so ohranjali občutek negotovosti, prisilili so mnoga plemena v posebne oblike vedenja, ki so »inkorporirane« v sedanosti »novih« držav kot nekakšna podedovana sovražnost med plemeni. Prav zaradi suženjskih »naborov« so se stabilizirali številni konfliktni odnosi v Afriki. Celo stratifikacijske sheme primarnih skupnosti so na tej podlagi lahko trajno nastale.

Po politični neodvisnosti so izbruhnili skoraj vsi viri konfliktov in tribalizem je bil pogosto njihov katalizator. Poglejmo še enkrat vzroke za državljansko vojno v Nigeriji: pripadniki ljudstva Ibo so živeli ne le na jugu, ampak tudi na severu Nigerije v diaspori. Tam so pripadniki drugih ljudstev (plemen) proti njim zanetili prave pogrome. Podobno je danes v Sri Lanki (Cejlonu) med Singalezi in Tamili. Nekateri so trdili, da so gonjo povzročili »zarotniki«, drugi so govorili, da je nasilje pač neločljiv del afriške družbe. Resnica pa je veliko bolj zapletena. Ljudstvo Ibo je izzvalo nestrpnost drugih plemen zaradi svoje večje gospodarske uspešnosti, delovnih navad in tako tudi relativno večjega bogastva. Dodatni posebni dejavnik je bila vera, Ibo so zvečine katoliki, severna plemena so zvečine muslimanska.

Podobne situacije so se neštetokrat ponavljale. Ne mislimo tu le na antisemitizem v Evropi. Armenci so bili v Turčiji predmet izredno učinkovitega genocida. V Indiji so nestrpnosti z dramatičnimi zapleti nekaj čisto »normalnega« med hindusi in muslimani. Posebno velika je nestrpnost v razmerah bede, revščine in devpriviranosti. Revni ljudje niso dovolj zavedni ali poučeni, da bi na razredno logičen in urejen način »locirali« vzroke svojih težav in družbene podrejenosti v razmerah, ki jih obvladuje in definira vladajoči razred; ne znajo pokazati na izkoriščevalske ustanove, ki jih pritiskajo, ampak za svoje stanje kaj radi krivijo tiste, ki so »drugačni« od njih. Ni težko prelitati frustracij in odporov na neko manjšino, ki je nekako »višje« na socialni lestvici in ji gre nekoliko »bolje«. Fanatizem verske narave je vedno pri roki kot

detonator nezadovoljstva, ki ga je mogoče zliti na neko »drugačno« skupnost. Vladajoči sloji so vedno manipulirali s takšnimi okoliščinami. Spomnimo se le na pregone Židov v carski Rusiji.

g) *Razdrobljenost narodov*

Že v uvodu smo nekako omenili dve vrsti fragmentacije »novih« držav in s tem vire nestabilnosti: etnije, ki so razdeljene na več držav in države z več etnijami. Tribalizem je vsekakor emanacija »vira«, prvi pa je povezan s pojavom, ki ga imenujemo *razdrobljenost etnije* na več držav.

Primer arabskega sveta je vsekakor problem te vrste. Med Arabci je zgodovinsko uveljavljena enotnost v kulturi, jeziku, veri in podobno. Podobno je pri prebivalcih Latinske Amerike, ki tudi imajo veliko število skupnih lastnosti, posebno tisti, ki pripadajo španski kulturi in tudi politični »dediščini«.

V arabskem svetu se dokaj vztrajno prepletata, izključujeta in v nekem smislu celo dopolnjujeta dve različici o tem, kam Arabci sodijo kot »narod«. Prva govori o enotnem arabskem narodu, ki je prehodno in začasno razdeljen na več držav; druga govori o pluralizmu arabskih narodov, ki ga oblikujejo znotraj obstoječih državnih meja. Problem oziroma njegova interpretacija je velikega pomena. Za Arabce pomeni bistveno različen pogled na lastno »enotnost« in ima daljnosežne posledice ne le v ideološkem pomenu, ampak predvsem v praktični politiki.

Kot v Latinski Ameriki je tudi tu kljub razglasom in teoretičnim konstrukcijam politična realnost — neenotnost. Sicer pa je ideja o skupni arabski »domovini« predvsem prirejena na podlagi zgodovinskega »spomina«, ta temelji na relativno kratkem obdobju arabskega »imperija«, ko se je hkrati z ekspanzijo islama utrdila arabska ekspanzivna moč in uveljavila enotno državnost na velikanskem prostoru. Prišlo je do »arabizacije« in ne le islamizacije, vendar tudi kmalu do političnega razkroja (dezartikulacije). K temu je nemalo prispevala evropska kolonialna ekspanzija.

Najboljša ilustracija te dezartikulacije je, denimo, ponesrečena »neokolonizacija« nekdanje španske Sahare v letu 1975. Polisario, gibanje za neodvisnost, ni nikoli priznalo delitve kolonije med dve sosednji državi — Maroko in Mavretanijo, delitev je razumela kot novo tujo okupacijo, proti kateri se bori z oboroženo silo. Pomaga pa gibanju Alžirija...

Niti skupni sovražnik ali dejavnik, ki bi nekako logično moral vplivati na večjo enotnost Arabcev — država Izrael — ni bistveno pomagal prebroditi nasprotij med Arabci. Eno izmed razlag lahko najdemo v tem, da so arabske države na različnih stopnjah gospodarskega razvoja in da je v njih nastal različen družbeni, politični in »strateški« položaj, povezan tudi s širšimi mednarodnimi opredelitvami.

Se prav poseben problem v arabskem svetu pa so neasimilirana ljudstva, ki se ne štejejo za Arabce. Primer Kurdov je več kot poučen. Razdrobljeni med Turčijo, Iranom in Irakom brez uspeha zahtevajo svoje narodne pravice, v Iraku pa tudi živijo v popolnoma konfliktni »simbiozi« z Arabci. Neasimilirana so tudi mavrska plemena v Alžiriji in Maroku in tako naprej.

Kljub temu torej, da so razširjene teze o tem, kako so Arabci en narod, se nam arabski svet kaže kot močno razcepljen tabor. Sen o enotnosti pa je pogosto krinka za prikrivanje dejanske neenotnosti in močnih konfliktov ali pa rabi začasne taktične in — kot se zdi — neresne vezi, ki včasih deklarativno združijo nekatere arabske države. Zdelo se je, da sta ta sen in iluzija še bolj blizu uresničitvi v času antikolonialnega boja arabskega sveta, kar spet ni značilno zgolj za arabski položaj. Predvsem je bilo to očitno, ko je šlo za neodvinost Maghreba (Maroko, morda tudi Mavretanija, Alžirija in Tunis) in je postala osvobodilna vojna Alžircev pomemben trenutek v arabskem položaju. Alžirska zmaga proti Franciji je potrdila in zbudila upe v enotnost; pričakovati je bilo podobno zmago v Palestini.

Pokazalo pa se je, da je skorajda nemogoče v neko enotnost povezati režime, ki so imeli čisto različne družbeno gospodarske premice. Tudi to je mogoče razširiti kot »problem«, ki zadeva »nove« države v celoti. Različne ideologije, ki so se v arabskem svetu kazale v opredelitvah za različne družbenogospodarske in politične sisteme (od socialističnih teženj do pritrjevanja kapitalističnemu tipu razvoja), so imele svoje razredne zasnove v vladajočih »ekipah« posameznih držav.

Pavšalno opredeljeno podlago enotnosti, ki menda temelji na kulturni, jezikovni in verski skupnosti, je treba potemtakem relativizirati. Tudi to bo širšega pomena za razumevanje enotnosti in neenotnosti med »novimi« državami. Vzemimo arabski jezik. Enotna je le t. i. klasična arabščina, ki pa je le jezik izobražene elite. Tako, denimo, pisatelj iz Maghreba ne bi imel težav pri razumevanju izobraženca iz Sirije. Imel pa bi velikanske težave, če bi hotel razumeti neizobraženega (ali klasično neizobraženega) človeka v kateremkoli delu arabskega sveta, podobno kot ima, denimo velike težave prebivalec Piemonta, če hoče razumeti prebivalca Sicilije, če oba govorita v dialektu in ne v standardnem italijanskem jeziku. V arabskem jeziku pa ni take »standardizacije«. Libanon je s svojo državljansko vojno pokazal, da so delitve med Arabci tudi drugačne: številne arabske manjšine niso muslimanske.

Če sta arabski in latinskoameriški »primer« zgovorna pokazatelj, kako težko je preseči tradicijo kakršnekoli razdrobljenosti tudi če obstajajo velike kulturne podobnosti ali enakosti, obstaja v »tretjem svetu« še več primerov, ko so *narodi v nastajanju* razdeljeni med več držav. Temu bi sicer rekli neka posebna različica tribalizma, vendar gre za stopnjo razvoja, ko so se plemena že približala narodu kot družbeno-kulturni kategoriji.

Primerov narodov, ki niso imeli priložnosti, da bi izoblikovali neko enotno državo, je veliko število. Nekateri imajo svoje »matične države«, velik del njihovih pripadnikov pa živi v drugih državah. Sem vsekakor sodijo Somalijci. Drugi pa nimajo matične države in so razdeljeni na več držav. Kurdi sodijo v to kategorijo. Morda sem lahko štejemo tudi manj znane Baluče, narod, ki je razdeljen med Pakistanom, Afganistanom in Iranom (Perzijo).

Kot se Kurdi posebno upirajo Iraku in žele izvojevati avtonomijo, se Baluči bojujejo s Pakistanom; ta boj že spominja na državljansko vojno posebne vrste. Pakistan je celo razpustil provincijske organe oblasti v Balučistanu in pozapr l vse legalne voditelje nacionalne Awami stranke in tako se je začela državljanska vojna. Somalija je v sporu s sosednimi državami, predvsem z Etiopijo; spor je prerasel v pravo vojno, ker hoče Somalija spraviti v svoje meje vse Somalijce. Itn.

2. Dejavniki, ki omejujejo neodvisnost

Ne kvalitete političnih sistemov in ne družbenega tkiva, na katerem temeljijo, ni mogoče razumeti, če ne upoštevamo številnih dejavnikov, ki zaustavljajo proces dekolonizacije, kar pomeni, da zavirajo samostojno državnost »novih« držav. Dekolonizacija je namreč v marsičem nedokončana.

Dekolonizacija je imela svetovno-zgodovinski pomen. Temeljito je spremenila podobo mednarodne skupnosti in vanjo vgradila nove elemente. Vendar je v marsičem zaustavljena. Bolj ko se odmikamo od obdobja šestdesetih let, ko je dobila dekolonizacija poseben zalet in je v velikem valu nastalo veliko število »novih« držav na vseh neevropskih celinah, bolj postaja to dejstvo očitno.

a) Nedokončanost dekolonizacije

Antikolonialna revolucija je prebudila velikanske množice in jih tako ali drugače »politizirala«. Bila pa je to v pravem pomenu besede »revolucija pričakovanj«. Sama ideologija antikolonialne revolucije je poleg svoje nacionalistične vsebine imela izrazite primesi družbenega prevrata: njena vsebina je v skrajni konsekvenci bila ne le antikolonialna, ampak tudi antikapitalistična. Široke množice niso pričakovale od dekolonizacije le neko formalno spremembo politične oblasti, ampak korenite zboljšave, temeljit premik v smeri hitrega gospodarskega razvoja in resničnih sprememb v položaju širokih ljudskih slojev.

Iz številnih razlogov pa neodvisnost ni zadovoljila teh pričakovanj. V tem je tudi eno izmed protislovij same dekolonizacije, ki je vgrajeno v nadaljnji razvoj na novo nastalih držav. »Izneverjena pričakovanja« so vsekakor revidirala mnoge domneve o posledicah dekolonizacije in

živijo v neki nelagodni simbiozi is splošnm gospodarskim, družbenim in političnim stanjem.

Vsekakor je treba poudariti, da je antikolonialna revolucija zbudila številna pričakovanja, ki jih razvoj v »novih« državah ni potrdil. Predvsem je očiten zaostanek v razvoju, kar vpliva na ozračje napetosti v mednarodni skupnosti. »Nove« države iščejo vzroke za svojo zaostalost v nepravičnem mednarodnem gospodarskem (in političnem) »redu« kot neposrednem nadaljevalcu odnosov, ki jih je uveljavil prav kolonializem. Razvite države pa valijo krivdo na same »nove« države, ker so njihove prednosti tako izrazite, da jim to daje možnosti za vsestranski pritisk na komaj dekolonizirani del sveta.

Nekdanje kolonialne metropole, v širšem pomenu pa pravzaprav vse razvite kapitalistične države, so zaradi nedokončanosti dekolonizacije v smislu odpravljanja temeljev kolonialnih odnosov potemtakem objektivno v položaju izrazite superiornosti. To omogoča politiko neenakopravnosti. Gre pravzaprav za to, da je z odpravo kolonialnega sistema žrtvovana le forma, da bi se marsikje močno ohranila vsebina. To »vsebino« imenujemo posplošeno *neokolonializem*.

Na neenakost v stopnji razvoja vpliva to, da so te dežele še zmerom odvisne: finančno, tehnološko, organizacijsko in drugače. Tu je vir za možne dominacije in eksploatacije. Zgodovinsko nastale pogoje za neenakost pa številne razvite države obilno izkoriščajo, ne le v gospodarske namene, ampak tudi zato, da bi uveljavile svoje politične, strateške, ideološke in druge koristi.

Oblike neokolonizacije so zelo pestre, včasih dokaj prikrite: tako pridruženo članstvo nekdanjih afriških kolonij v Evropski gospodarski skupnosti. Številne male države pa so od nekdanjih metropol celo pro-računsko odvisne. Predvsem pa je seveda učinkovita oblika neokolonializma prek svetovnega trga, ki ga obvladujejo razvite kapitalistične države.

Verjetno bodo težave in nedokončanost dekolonizacije bolj reliefno izstopile, če si priključimo v spomin zgodovinsko relativno dolgo paradigmo dekolonizacije v tistih državah, ki so bile »nove« veliko prej, kot tiste, ki so formalno neodvisnost dobile v velikem dekolonizacijskem valu po drugi svetovni vojni. Gre za Latinsko Ameriko. Tam je bila formalno deoklonizacija večine držav (predvsem špansko in portugalsko »govorečih«) končana že pred več kot 150 leti. Resnična neodvisnost pa je bila še zelo daleč in nič dlje kot v drugih pred kratkim dekoloniziranih državah. Vsa neravnovesja, nasprotja in pomanjkanja notranje integracije, ki so po pravilu dediščina kolonializma, se v Latinski Ameriki skorajda brez izjeme še vedno kažejo. Neokolonializem je za celo področje proti koncu XIX. stoletja postal v marsičem značilen: dobil je dokaj trajno obliko dominacije Združenih držav Amerike. Formalno politična neodvisnost je potemtakem v primeru Latinske Amerike pripeljala le do »zamenjave« metropole: veliko slabše kolonialne sile Španije in Portugal-

ske so učinkovito zamenjale neprimerno močnejše Združene države Amerike.

In vendar je Latinska Amerika imela številne prednosti, denimo, pred današnjo Azijo ali Afriko. Imela je relativno enotnost kulture, vere, jezika. Samo arabski svet ima kaj podobnega! Potemtakem je imela tudi boljšo podlago za uveljavitev integracijskih vezi, manjše so bile nevarnosti pred parcelizacijo in drobljenjem na večje število manjših in šibkih držav, kar je za neokolonializem izredno dobrodošla okoliščina. In še marsikaj drugega je bila »prednost« Latinske Amerike, česar številne »nove« države nimajo. To ni bistveno pomagalo. Latinska Amerika se je razpršila na dvajset državnih enot na temelju popolnoma arbitrarnih administrativnih meja kolonialne uprave. Tem so dodali dekolonizirana področja po II. svetovni vojni.

Neokolonializem v tem smislu, povezan s kolonialno dediščino, pomeni na splošno v prvi vrsti pomanjkljivo sposobnost vodenja samostojne politike in s tem uveljavitev *odvisnega razvoja*. Razvoj v takih relacijah ni v soglasju z interesi »novih« držav in je le neka projekcija interesov močnejših in mogočnejših tujih gospodarskih in političnih ter vojaško-strateških kompleksov.

b) Popolnoma nedekolonizirane »okoliščine«

Neokolonializem pa je le eden izmed vidikov nedokončane dekolonizacije. So še vedno ozemlja in prebivalstvo, ki ne poznajo niti formalne dekolonizacije. Veliki kolonialni »imperiji« so se sicer sesuli in ohranili le majhna in relativno nepomembna oporišča. Ostale pa so, naj jih tako imejujejo, »okoliščine«, ko je kolonializem, po pravilu povezan z rasizmom ali neenakopravnimi odnosi med dominantnimi in vladanimi rasami, še bolj absurdno kot njegov »klasični« predhodnik ohranil značilne kolonialne oblike.

V tem smislu ne moremo šteti za dekolonizirana ozemlja take države, kot so Južnoafriška republika ali Rodezija, ki ji večinski del prebivalstva pravi Zimbabve. Južnoafriška republika je s politiko t. i. apartheida (kar pomeni v uradni interpretaciji »ločeni razvoj posameznih rasnih skupin«) ostala kolonialna država, kjer bela manjšina vlada črnski večini in tudi drugim »obarvanim« skupinam. Še bolj pa nedokončanost dekolonizacije velja za jugozahodno Afriko, ki ji »črni« Afričani kot ogromna večina prebivalstva pravijo Namibija. (Ozemlje upravlja Južnoafriška unija kot mandator Društva narodov, potem ko je po prvi svetovni vojni na ozemlju odpravljena nemška kolonialna uprava.) Kljub temu da so Združeni narodi razglasili upravo Južnoafriške republike za nelegalno, priznali osvobodilno gibanje Swapo za pravega predstavnika prebivalstva, Južnoafriška republika drži ozemlje v dejanski kolonialni odvisnosti.

Bolj je zapleten seveda problem dekolonizacije v sami Južnoafriški republiki in ga velja prav zato nekoliko bolje opisati.

Dekolonizacija v južni Afriki je vsekakor eden največjih problemov te vrste v svetu. Še posebno danes, ker skuša Južnoafriška republika prepričati svet, da se prav zdaj loteva dekolonizacije, podobno kot so storile Velika Britanija ali Francija. Gre za tako imenovano politiko ustanovitve bantustanov znotraj ozemlja države. Seveda je primerjava z dekolonizacijo, ki so jo izvedle čezmorske metropole, popolnoma fiktivna, če analiziramo njene dejanske domete in rezultate. V Južnoafriški republiki prek režima apartheida izvajajo oblast bele manjšine nad črno večino s pomočjo nasilnega državnega aparata v rokah belega vladajočega razreda. Neokolonialistična rešitev ne predvideva »odhoda« kolonialne oblasti, ampak ustanavljanje satelitskih držav, v katere naj bi natrpali črno večinsko prebivalstvo, ki bi ostalo v popolni gospodarski in politični odvisnosti. Takó politika apartheida vodi k »dekolonizaciji«, ki bo pomenila za večinsko prebivalstvo to, da bodo dobili popolnoma ločeno državljanstvo; tako bo sankcionirana posebna nacionalnost na podlagi rasne pripadnosti. V resnici gre za izredno zahrbtno rasistično politiko.

Bantustani bi naj bile države, ki bi jih ustanovili na podlagi plemenske pripadnosti črnškega prebivalstva, in bi tako še poudarili njegovo razdrobljenost. Ko bodo vse te države ustanovljene, ne bo več »črnih« Južnoafričanov, postali bodo državljani drugih držav. Tako mislijo v Južnoafriški republiki vladajoči sloji pravzaprav prevarati večinski del prebivalstva in zapeljati svetovno javnost. Prevara je očitna že zaradi tega, ker o vsem odločajo le predstavniki bele manjšine.

Tako je, na primer, ko je nastajal Transkei, južnoafriški parlament, ki ga sestavljajo le beli poslanci, sprejel statut Transkeia, ki pooblašča vlado Južnoafriške republike, da »loči del svojega ozemlja« in podari »neodvisnost« narodu, ki govori jezik hose. Zakon potem določa kategorije prebivalstva, ki bodo prenehali biti Južnoafričani in bodo obvezno postali, ne glede na to, kakšna je njihova volja Transkejanci. Te kategorije naj sestavljajo najprej tisti, ki že živijo v bantustanu, vsi tisti, ki so tam rojeni, ne glede na njihovo trenutno bivanje, pa celo tisti, ki so »v sorodstvu ali drugače kulturno povezani«, s kakim Transkejancem. Brž ko torej postane neki bantustana »neodvisna država«, bodo številni črni Južnoafričani zgubili ne le južnoafriško državljanstvo, ampak postali tujci v lastni deželi. Tisti namreč, ki bi odklonili državljanstvo bantustana, bi postali apatridi (brez domovine).

Tako bo torej južnoafriška »dekolonizacija« ustvarila probleme prebivalstva brez domovine, podobno je to pri Palestincih, ki jim je ozemlje vzela država Izrael. Ko ne bo več južnoafriških državljanov, ki bi bili črni, pa bo seveda ves črni proletarijat v južnoafriških mestih postal »tuja delovna sila« in mnogi teoretiki apartheida celo govorijo o paralelizmu s položajem tujih delavcev v razvitih evropskih državah. Ti isti teoretiki menijo, da takrat, ko črni proletarijat postane »tuja delovna sila«, ne bo več mogoče govoriti o tem, da so diskriminirani zaradi rasizma, ampak

zato, ker so pač tujci. To je seveda absurden argument v luči tega, da lahko vsak belec, ki se priseli v Južno Afriko, postane njen državljan s pomočjo zelo enostavnega postopka, lahko kupuje premičnine in nepremičnine in uživa popolno enakopravnost. Črni Afričani, ki imajo svoje korenine v deželi, neprimerno globlje od doseljenih belcev, pa bodo v njej postali tujci.

Gospodarsko pa bodo črni Afričani še vedno nepogrešljiva delovna sila v Južnoafriški republiki. Imeli bodo le še manj pravic kot prej. Ideologija apartheida jih sicer skuša prepričati, da se jim bodo v polni meri oddolžili v bantustanih. Tam bodo imeli pač svojo oblast in vse državljske pravice. Toda, hipokrizija je tu popolna. Bantustani niso gospodarsko mogoči kot neke samostojne enote. Gospodarsko bodo popolnoma odvisni od Južnoafriške republike, saj večji del dohodka dobijo od mezd delovne sile, ki dela v belih podjetjih zunaj bantustanov. Politično pa si bo bela južna Afrika zagotovila še eno kontrolo: pripravila je vladajoči razred v bantustanih, ki je od nje popolnoma odvisen. Plemenski poglavarji bodo še naprej opravljali administrativne in sodne funkcije, ki jim jih je že podelila vlada. To politično oblast so mnogi že izkoristili in postali kapitalistični razred črnske večine. Južnoafriška država je torej počasi formirala sistem razrednega zavezništva med razredom, ki mu želi predati oblast nad črnsko večino, in celotnim sistemom apartheida. Formalna neodvisnost bantustanov naj bi ta razred še okrepila: tudi tu bo nastajala »buržoazija javnih funkcij«.

V Rodeziji (Zimbabve) je dominacija bele manjšine prav absurdna: 250.000 belcev gospoduje petim milijonom črncev. Osvobodilna vojna je logična posledica takega stanja. Vendar pa je sistem bele dominacije v Rodeziji nekolikanj bolj zapleten kot v Južnoafriški republiki. Ni uradno razglašenega apartheida in bela vlada trdi, da bodo črnci postali »polnopravni«, ko bodo za to »pripravljene«. Gospodarski sistem pa obračajo v tako smer, da to še dolgo ne bo — če bodo stvari potekale po volji bele vlade — na dnevnem redu: zemljiška posest je močno rezervirana predvsem za belce, položaj črnske večine pa se gospodarsko slabša.

c) *Kulturni kolonializem*

Dekolonizacija kot nedokončen proces ima seveda še mnoge druge vidike. Na gospodarske vidike dekolonizacije se bomo vračali z razpravo o položaju »novih« držav v mednarodni skupnosti, zdaj pa nam gre vsakakor omeniti nekatera druga dejstva, ki ostajajo ne le posebna zvrst kolonialne dediščine, ampak možna oporišča neokolonializma v »vrhnji stavbi«.

Vsaka kolonialna situacija je ustvarila fenomen *kulturnega dualizma*, tj., neko »dvojnost kulture«. Vsiljevala je svojo kulturo in različno razbijala vrednostne sisteme avtohtonih družb koloniziranih, ki jih je na vse

mogoče načine skušala stigmatizirati kot manjvredne, barbarske ali »divjaške«. Kolonialna oblast je tudi vpeljevala svoj jezik, mu kot edinemu dala »pravico« v javni upravi, šolstvu in sploh v vseh manifestacijah »kulture«. Posebno proti koncu kolonialne oblasti pa so intenzivno pripravljali akulturirane elite, ki jih je v to kategorijo povzdignila vsaj efimerna izobrazba v sistemu kulturnih vrednot kolonizatorjev. Ob odhodu si je kolonialna oblast vedno prizadevala, da bi oblast prepustila prav tej akulturirani »eliti«.

Tako ustvarjena elita je bila po pravilu dokaj ločena od večinskega prebivalstva; elita se rada odtuji od večine prebivalstva, ki ne obvlada jezika nekdanjih kolonizatorjev, in ne deli njihovih vrednostnih sistemov. Res je sicer, da so številni pripadniki akulturirane elite skušali preseči svojo odtujenost — kar je bilo predvsem očitno v situacijah, ko so vodili osvobodilne boje proti kolonialni oblasti — vendar v velikem številu »novih« držav ostaja ločenost, kakršno je ustvarila kolonialna kulturna politika. Še celo v Latinski Ameriki so te razlike vidne, posebno kadar gre za Indijance. Prepad med akulturirano manjšino in množico prebivalstva se lahko pogloblja, ko »nove« države ne morejo izoblikovati svoje posebne in izrazite narodne zavesti in utrditi sisteme kulturnih vrednot, ki presegajo tiste, kakršne je uveljavila kolonialna situacija. To, da je morala velika večina »novih« držav kot jezik uprave in izobrazbe ohraniti jezik kolonizacije, je vsekakor viden in pomemben element v težavah preseganja kolonializma. Velik del »pomoči«, ki prihaja iz nekdanjih metropol, denimo, je »kulturne narave«, zlasti na področju šolstva.

Zadeva postaja za »nove« države posebno problematična, saj se povezuje z nastajajočimi razrednimi delitvami, ki izvirajo iz kulturnih razlik. Akulturirana elita je po pravilu prav s to svojo »kvaliteto« vladajoči sloj in prav z njo skuša poudariti in uveljaviti svoje družbene prednosti in tako postaja »buržoazija javnih funkcij«.

Ni naključje, da se je po mnenju voditeljev in ideologov osvobodilnih gibanj nujno upreti kulturnemu kolonializmu z neko »kulturno revolucijo«. Ta odpor (nekolikanj v žargonu kulturne antropologije) imenujemo kontraakulturacijo. Gre za zavestno politiko odklanjanja akulturacijskega pritiska, ki lahko pomeni zasnovo kulturnega kolonializma. Smoter te politike pa je tudi »graditev naroda« — oziroma integracije znotraj »nove« države v smislu uveljavljanja njene posebne identitete.

Vsekakor je to oblika razrednega boja v »novih« državah in le tako jo velja razumeti: po tej poti naj bi obrzdali družbeno veljavo in prednost elit, ki jih je na vrh socialne lestvice spravil kolonializem; zavest o kulturni razliki pa naj bi pomagala utrditi samobitnost »nove« države v mednarodni skupnosti.

»Vrnitev k izvirom« seveda tudi poudarja predkolonialno dediščino, in ni nepomembno, da je bil ta poudarek posebno izrazit tudi v ideologiji anticolonialne revolucije in posebno oster tam, kjer si je dekolonizacija morala izboriti svojo pot z oboroženim bojem, pa tudi tam,

kjer je uveljavljen politični sistem, ki je skušal neokolonializem kar se da vsestransko omejiti. Značilen primer je npr. odprava francoščine v Gvineji, čeprav je to povzročilo velikanske težave. Prav zanimivi so dogodki v Rodeziji ali Zimbabveju v letu 1961. Politične stranke črnske večine so se odločile za bojkot volitev, ki jih je organizirala bela manjšina. Vodje teh strank so zahtevali, naj črnska večina odkrito in popolno pokaže, da se ne strinja tudi tako, da bo ovrgla vse evropske vplive: nosili naj ne bi evropskih oblek, naočnikov, zapestnih ur in drugih predmetov, ki jih je mogoče spraviti v simbolično zvezo z evropskim nasiljem. Nekateri so govorili tudi zoper industrializacijo, češ da je ovira bantujškemu nacionalizmu.

Seveda je tako popolno »odklanjanje« lahko tudi vir novih težav. Kolonializem je moči preseči, lahko rečemo, le dialektično, kar je večina ideologov antikolonializma vsekakor razumela. Kontraakulturacija v neki absurdni obliki prinaša izolacijo, in zapiranje »novih« držav lahko le poudari njihovo inferiornost do močnejših gospodarsko-političnih članov v svetu, ki je postal enoten. Številni primeri govorijo o usodnih posledicah take izolacije. Tako so, denimo, na Haitiju potomci nekdanjih iz Afrike uvoženih črncev z uspešnim uporom proti francoski kolonialni upravi (v času francoske revolucije v začetku XIX. stoletja) izvojevali neodvisnost, hkrati pa se je velik del prebivalstva izoliral v osamljene in revne vaške skupnosti. Izrazile so se kulturne oblike afriških prednikov (tudi na področju religije), ohranila pa se je tudi skrajna nerazvitost.

Seveda je veliko vprašanje, kako doseči »integracijo« v kulturnem smislu: ohraniti temeljno samobitnost in temu »dodati« vrednote, ki omogočajo razvoj, moderno državnost in ob tem preseči kolonialno dediščino, ki vse to omejuje.

3. Nerazvite države v mednarodni skupnosti

a) Nerazvitost kot kolonialna dediščina

Razprave o političnih sistemih in družbenem tkivu, ki jih določa, ni mogoče končati, ne da bi natančneje ugotovili položaj, ki ga imajo »nove« države v mednarodni skupnosti. To je dejavnik, ki bistveno opredeljuje tudi kakovost njihove državnosti.

Razvoj svetovnega kapitalističnega sistema, v katerega so kolonialna ozemlja nasilno vključena, je potekal v smeri asimetrične integracije. Razvitost in nerazvitost sta postali dva pola istega procesa: kolonialne metropole in druge razvite države so v tem bipolarnem procesu postale svetovni kapitalistični center, kolonialna, polkolonialna ali neokolonialna ozemlja pa njegova periferija. V razvitih državah se je osredotočila velikkanska koncentracija proizvodnih zmogljivosti tako nastalega svetovnega

sistema, prav tako pa so kolonialna ozemlja postala zgolj privesek in ne-bistveni del te koncentracije. Nastala je zapletena, vendar močno trajna zgradba hierarhičnosti v mednarodnem obsegu in ta se kaže v gospodarskem, socialnem, političnem in — kot smo že omenili — celo v kulturnem smislu. Zaostajanje svetovne periferije je očitno tudi na drugih področjih: tehnološkem, organizacijskem, kapitalnem in tako dalje.

Neravnovesje je tako veliko, da povzroča pravzaprav pravi nered v mednarodni skupnosti, kjer formalna politična neodvisnost v tej luči kaj malo pomeni. Vsekakor lahko rečemo, da ima nasprotje med razvितostjo in nerazvितostjo razsežnosti enega bistvenih in najglobljih protislovij našega časa. Logično je, da tu nastajajo napetosti in spori, ki so vir nestabilnosti sodobnega sveta v celoti. Nič pa ne kaže, da bo mogoče ta problem preprosto rešiti v kratkem času. Še več! Veča se prepada med razvitimi in nerazvitimi.

b) Analiza asimetričnega svetovnega sistema

Analiza nastanka asimetričnega svetovnega sistema postaja vse bolj nujna. Le v luči natančnejšega spoznanja o tem procesu si lahko v polni meri predstavmo sedanjí položaj »novih« držav in razumemo izhodišča za rešitev iz njega, izhodišča, ki se pnejo od prepričanja, da rešitve ni mogoče najti znotraj kapitalističnega sistema, do usmeritve k neuvrščeno-sti kot izraz skupnega nastopa svetovne periferije, ki naj bi zboljšala mednarodni položaj nerazvitih držav.

Leninova analiza kapitalizma v njegovi imperialistični fazi (kar je tesno povezano s kolonializmom in nastankom asimetričnega svetovnega sistema) je še vedno primerno izhodišče za tako analizo. Če to izhodišče nekoliko strnemo in dopolnimo, ugotovimo:

1. da gospodarstvo dozorelega kapitalizma v razvitih državah koncentrira kapital in proizvodnjo za zamenjavo konkurenčnega trga z monopolističnim v glavnih proizvodnih vejah;

2. da je zgodovinsko gledano do tega prišlo prek interne diferenciacije kapitalističnih funkcij in to je pripeljalo do oblikovanja močnega finančnega kapitala in izrazite pomembnosti bančnega sistema v celotnem sistemu kapitalistične reprodukcije;

3. da je kapitalizem tako dosegel posebno stopnjo razvoja v »notranjem« in »zunanjem« pomenu: potreben je postal odliv kapitala, to pa je velevale politični nadzor »navzven« in tako je kapitalizem postal ekspanzionističen, konkretno tudi kolonialen in v tem je temelj številnih napetih odnosov med razvitimi in nerazvitimi;

4. da je prav to omejevalo gospodarski razvoj »periferije«, ki ji je dodeljena »specializacija« na surovine, notranji trg odvisnih držav pa nima pravzaprav nobenega pomena za gospodarski razvoj, kakršnega opredeljuje kapitalizem v svetovnem merilu.

Tako stanje se je le na videz spreminjalo po obdobju, ko so kolonije dobile formalno politično neodvisnost. Morda smemo reči, da so se kolonialne metropole poleg ostalih razlogov (predvsem je upravljanje nad kolonijami postalo drago in tudi neprijetno, ker so se množile kolonialne vojne in ni bilo več mogoče obvladati antikolonialnih revolucij) sprijaznile z dekolonizacijo, ker za obvladovanje asimetričnega svetovnega gospodarskega sistema ni bilo več nujno neposredno politično obvladovati periferijo. Prednosti, ki jih je imel svetovni gospodarski gospodarski center, so bile dovolj veliko jamstvo, da se sistem ne bo bistveno spremenil.

Vendar pa so se godile nekatere spremembe v sistemu kapitalistične akumulacije, ki verjetno tako stanje še učinkoviteje zagotavljajo. Kot porok svetovnega kapitalističnega sistema in kot temeljna baza njegove zgodovinske reprodukcije v svetovnem merilu so nastopile t. i. transnacionalne ali multinacionalne družbe. To so značilne oblike kapitalistične ekspanzije, ki delujejo skorajda kot samozadostne enote glede »strateških« gospodarskih odločitev in glede možnosti akumulacije kapitala. Ta »preobrazba« svetovnega kapitalizma pa je za »periferijo« izrednega pomena.

Prek transnacionalnih družb se v svetovni »periferiji« uveljavlja pravzaprav najpomembnejši vidik neokolonialistične odvisnosti. Nove oblike te odvisnosti je moči spet posebno jasno videti na primeru Latinske Amerike. Medtem ko je bil »tradicionalni« tuji kapital predvsem naklonjen vlaganjem v surovinske baze, multinacionalne družbe povezujejo »periferijo« s svetovnim kapitalističnim sistemom veliko bolj učinkovito prek t. i. odvisne industrializacije. Ne gre le za to, da multinacionalne družbe več vlagajo v predelovalno industrijo, vedno bolj »sprejemajo« sodelovanje z majhnimi industrijskimi obrati v »perifernih« državah, vanje vlagajo kapital, in po tej poti nastaja tudi nova oblika družbenih povezav. Predvsem je pomembno omeniti, da t. i. nacionalna buržoazija, ki je lastnik takih podjetij in je imela nekaj antiimperialističnih teženj v času, ko je imel tuji kapital velike zaveznike predvsem v vrstah zemljeposestniške oligarhije, da se torej ta nacionalna buržoazija v novi situaciji strinja s perifernim položajem svojih držav, ker jih novi tip odnosov razredno ustreza. V odvisni industrializaciji ima buržoazija svoj razredni interes zagotovljen, prek multinacionalnih družb ima svoj delež v svetovnem kapitalističnem sistemu, novo zavezništvo pa je — kot kažeta primera Brazilije in še bolj Čila — dovolj trdno jamstvo zoper revolucijo in socialistično preobrazbo.

Gre za izredno pomembne premike: imperialistični interesi ali neokolonializem so povezani s procesom industrializacije in so našli novo socialno bazo v odvisnih državah. To se dogaja tudi v »novih« državah dekoloniziranih po II. svetovni vojni: »naprednejši«, kar pomeni gospodarsko učinkovitejši proizvodni sektorji se povezujejo s svetovnim kapitalističnim sistemom, medtem ko se bolj »zaostali« spreminjajo v »notra-

nje kolonije« v samih novih državah. Tako nastaja izrazito strukturalno neravnovesje v nerazvitih državah. Potemtakem lahko rečemo, da so mnogi vidiki mednarodnega kolonializma na poseben način »interiorizirani«. Poudarjen je dualizem struktur v »novih« državah, predvsem med urbaniziranimi in industrializiranimi enklavami in ruralnimi, pogosto subsistenčnimi regijami, kjer živi po pravilu večji del revnega in skrajno depriviranega kmečkega prebivalstva. Kolonializem je torej v tej neokolonialistični podobi dobil nove nevarne razsežnosti, nasprotja med razvitimi in nerazvitimi pa so vir novih potencialnih konfliktov in verjetno tudi žarišče revolucionarnih premikov.

c) Gospodarska odvisnost »novih« držav

Če ta položaj nekoliko konkretiziramo, vidimo, da je gospodarska odvisnost »novih« držav ne le izrazita, ampak usodna. Podedovana odvisna gospodarstva iz kolonialne dobe niso glede na koncentracijo tehnologije in kapitala v svetovnem »centru« bistveno nič manj odvisna. O večjem delu proizvodnih odločitev (kaj naj se proizvaja, kje naj se nalaga, kaj naj se uvaža, kakšne naj bodo cene, kateri kadri naj se za gospodarstvo pripravljajo) odločajo zunaj samih »novih« držav.

Še več. Nadzor nad bančništvom, nad večjim delom trgovine s tujino, je v tujih rokah ali pa je celo tuja last. Tuji strokovnjaki prevzemajo pomembna upravna (menežerska), strokovna mesta. Domači izobraženci, ki bi v razmerah samostojnejšega »kadriranja« lahko nadomestili tuje strokovnjake (posebno očiten primer je jugovzhodna Azija), imajo možnosti za delo le zunaj gospodarstva, predvsem v javni upravi (administraciji), kar neverjetno hitro birokratizira državni aparat mnogih »novih« držav. To pa je še posebno pomembna nevralgična točka in zaradi njenih posledic bo verjetno še veliko daljnosežnih problemov.

Možni izviri za investicijske naložbe so povezani z dotokom tujega kapitala. Dolgovi »novih« držav pa rastejo prav neverjetno hitro in s tem se zmanjšuje njihova solventnost in sklepa začarani krog investicijske politike. Podatkov se skorajda ne spleča navajati, ker so naravnost grozljivi. Začaranega kroga ni mogoče prebiti na področju mednarodne menjave dela: svetovni trg obvladajo razvite države, te narekujejo cene, ki gredo vedno bolj v škodo nerazvitim.

Pomembne gospodarske enklave v »novih« državah so v tujih rokah (plantaze, rudniki, koncesije za izkoriščanje gozdov in — hudo pomembne — nafte). Skorajda bi bilo odveč še naprej naštevati dejstva, ki kažejo skorajda tragično podobo gospodarske odvisnosti.

d) Strategija nerazvitih držav

Po formalni politični dekolonizaciji so posamezne »nove« države poskusile spremeniti take razmere. Z instrumenti načrtovanja so skušale

uveljaviti razvoj, ki bi se ujemal z notranjimi interesi in ne z zunanjimi. Pokazalo se je, da je tako politiko zelo težko uresničevati. Pomanjkanje sredstev, pomanjkanje strokovnjakov, nezadostna organizacija, nehomogenost struktur, pa tudi, če hočemo, preindustrijska miselnost — vse to je bila skorajda popolna ovira. Temu pa je treba dodati še nepravilne odločitve, razočaranje, ker so bili uspehi pičli, diskreditiranje celo najbolj zavzetih vlad, ki so z »novo« gospodarsko politiko zadele ob interese tujih in domačih vladajočih kapitalistov in temu podobno. Seveda, neokolonializem ni bil niti malo naklonjen politiki samostojnega razvoja in je, kjer je le mogel, oviral samostojne gospodarske odločitve.

Naj končamo razpravo z izjavo senegalskega predsednika Léopolda Senghora²: »Mislim, da je danes odvisnost od tujine mnogo bolj skeleča kot v času kolonialnega režima. Pod kolonialnim režimom je bilo mogoče protestirati. Za seboj smo imeli ljudstvo. Danes smo kolonializirani in lažemo ljudstvu, ko govorimo, da smo svobodni.«

V tem položaju postajata strategija in taktika družbenih sprememb v »novih« državah močno zapleteni. Ni pričakovati, da bo nacionalna buržoazija, ki je bila na čelu dekolonizacije, vsaj tam, kjer je ta potekala po relativno mirni poti, vodila odločen in odločilen boj zoper tujo penetracijo in neokolonializem. Nove fragmentacije, ki jih narekujejo odvisna industrializacija in nastanek »internega kolonializma«, pa bodo verjetno prenesle revolucionarna težišča v deprivirane sektorje prebivalstva. To prebivalstvo ima še vedno šibke organizacije, malo zavesti in sposobnosti za učinkovit političen nastop. Žal tudi zavestne politične sile, socialistično in antiimperialistično usmerjene, še niso našle s temi množicami najboljšega stika.

Pričakovati je torej, da bo boj »novih« držav za dejansko suverenost, enakopravnost v mednarodnih odnosih in za socialno preobrazbo, ki bo zagotavljala naglejši razvoj in napredek, potekal ne le v zapletenih okoliščinah, ampak se bo moral spoprijeti z velikimi težavami. Morda lahko pokažemo na že omenjeni dve osi, okoli katerih se bo najverjetneje trajno strukturiral ta boj:

Prvič: Kapitalizem je že v ideologiji antikolonialne revolucije prikazan kot alternacija kolonializma. Ves poznejši razvoj po formalni dekolonizaciji je to potrdil. Ne le da je obstanek v svetovnem kapitalističnem sistemu pomenil nadaljevanje periferne in odvisnega položaja, ampak je tudi onemogočal homogen, učinkovitejši, vsestranski razvoj, ker so zunaj vsakršnega razvoja ostale najširše ljudske množice. Nič ne daje slutiti, da je to stanje moči popraviti v neokolonialističnih sponah; nasprotno, popolnoma očitno je, da te sponse takšno stanje učinkovito podpirajo. *Socialistične* rešitve v tej luči postajajo zgodovinsko neizogibne.

² Intervju za Jeune Afrique, 31. decembra 1976, ki ga povzema Monde Diplomatique, Paris, 6. marca 1967, str. 7.

Drugič: Kljub akomodacijam vladajočih razredov in slojev, kljub rastočim razrednim bojem in drugim notranjim nasprotjem, moraj vlada-joče »elite« iskati nova pota v uveljavljanju suverenosti in nove načine spreminjanja mednarodne skupnosti. *Neuvrščenost* je v tem smislu nujna mednarodna opredelitev. Skupna usoda svetovne periferije je vse preveč izrazita in mora pripeljati do odpora zoper tako usodo.

Družbenopolitične organizacije in njihov vpliv na dogovarjanje in odločanje

(mnenja in podatki iz raziskave)

Slovenski raziskovalni projekt *Delovanje in uresničevanje delegatskega sistema* je dal že prve rezultate in tako razgrnil nekatere bistvene prvine, kakor jih nakazuje ali naplavlja delegatska družbena praksa. Vse znane ocene skupščin in družbenopolitičnih organizacij o doseženi stopnji razvoja delegatskih odnosov so se zedinile o škodljivosti finalističnega prijema v presojanju delovanja delegacij. Poudarjamo delegacije, ne višje in zahtevnejše delegatske asociacije.

Kljub spoznanjem, kaj je in kaj mora biti delegacija kot organ delavcev z različnimi funkcijami, smo namreč našo družbenopolitično presojevalno pozornost preveč usmerjali k uspešnosti skupščin. Odločno premalo smo razčlenjevali vsaj štiri ravni in vidike funkcioniranja delegacije: aktivnost v temeljni asociaciji, povezovanje z vsemi samoupravnimi, političnimi in drugimi organiziranimi dejavniki na temeljni ravnini, povezovanje z delegacijami samoupravnih skupnosti in prodornost delegacije v delu skupščin.

Izhodiščno vprašanje funkcioniranja delegatskega sistema namreč ni znano. Dovolj jasna, a premalo upoštevana je ustavna dikcija vloge, položaja in namena delovanja delegacije, ki jo delavci in občani oblikujejo zaradi neposrednega uresničevanja svojih pravic, dolžnosti, odgovornosti, interesov in ciljev. Delegacija mora postati orodje v rokah delavcev pri zavestni in organizirani udeležbi v izvajanju oblastne funkcije. Prav to je tista funkcija, ki je za delovnega človeka in občana najpomembnejša — kako lahko prek delegacije neposredno uresničuje svoje kratkoročne in dolgoročne interese, svoje pravice in dolžnost, kako se delavski razred organizira kot oblast.

Z delegatskim sistemom smo začeli revolucionirati celotni politični sistem. Zato ta trenutek, ko začenjamo pred kongresi ZK intenzivno razpravo o tem, koliko delavci in vsi delovni ljudje dejansko odločajo o

vseh bistvenih vprašanjih celotne družbene reprodukcije in koliko so subjektivni dejavniki družbene politike, v resnici idejnopolitično razširjamo kot pionirji in inovatorji vrata v družbo, ki ji postaja samoupravljanje trden, mogočno razvejen in strukturiran sistem celotne družbene organizacije. Z delegatskim sistemom polagamo tirnice na poti k neposrednemu samoupravljanju, k preseganju vseh oblik posredništva in k odpravljanju vsakršnih monopolov.

Vzpostavljanje sistema neposredne samoupravne demokracije ni od danes navrglo vprašanje o interesni strukturiranosti naše družbe ali o množinskosti in različnosti samoupravnih interesov. Če hočemo demokratizacijo odločanja, potem moramo demokratizirati politiko. Podružbljanje politike pa ima svoje korenine v kar najbolj avtentičnem izražanju vseh interesov na mnogovrstnih samoupravnih, družbenih, političnih ravneh. Že Marx je motril politična dogajanja skoz različnost interesov in akcij družbenih skupin, delov in slojev posameznih družbenih razredov. Samoupravljanje mogočno spodbuja neposredni izraz osebnih, skupinskih interesov in družbenih teženj v svobodnem in demokratičnem procesu soočenja in usklajevanja interesov, v procesu sporazumevanja in v konstituiranju odločitev. Toda »sistem neposredne socialistične demokracije mora povezovati in sprejeti svobodo spontanega in neposrednega izražanja različnih interesov in zahtev z zavestnim usmerjanjem družbenega gibanja v skladu z določenimi družbeno sprejetimi cilji in vrednotami. Zagotavljati mora take pogoje in take institucionalne okvire manifestiranja in delovanja različnih hotenj in zahtev, ki omogočajo, da se tisto, kar je cilj in skupni interes, prebije, uveljavi in dobi dokončno priznanje in podporo, in to ne z vsiljevanjem tega interesa od zunaj, ampak tako, da se odkriva v samem procesu neposrednega demokratičnega odločanja...« (Najdan Pašić: Politično organiziranje samoupravne družbe, Komunist, Ljubljana 1970).

Zato velja osrednje zanimanje za nadaljnjo izgradnjo političnega sistema socialistične samoupravne demokracije vlogi družbenopolitičnih organizacij, to je subjektivnemu dejavniku kot enemu izmed najpomembnejših oblikovalcev samoupravne ideologije. Zelo nemodro bomo ravnali, če ne bomo domislili novih vzgibov v političnem sistemu od spodaj, od tam, kjer zazoriijo najkonkretnejši, najneposrednejši interesi posameznika, povezani z najbolj občutenim takšnim ali drugačnim življenjem. V tem mikro okolju se začenja demokratizacija politike in od tod se mora zagotoviti proces demokratične sinteze osebnih in parcialnih interesov do najbolj obćih interesov, do dolgoročnega zgodovinskega interesa delavskega razreda. Nekateri hočejo razmišljati o političnem sistemu samo na makro družbeni ravni — ali samo skoz skupščinska očala ali na ravni političnih vodstev itn.; V takem prijemu se skriva pridih nerazumevanja bistva samoupravne revolucije, ki je v tem, kako se delavski razred organizira kot združeno delo, kot država, kot politična oblast in kot družbe-

nopolitični dejavnik, toda z naravnim in edino možnim začetkom v temeljni organizaciji združenega dela. V ustavni razpravi smo večkrat slišali, da je temeljna organizacija združenega dela izhodiščna in končna faza samoupravnega reprodukcijskega procesa oziroma tudi izhodiščna in končna točka samoupravne integracije združenega dela.

Po sprejemu ustave leta 1974, posebno pa po prvih izkušnjah in percepciji problemov v razvijanju delegatskega sistema postaja torej v naši družbeni praksi vse aktualnejše vprašanje, kako bomo prilagodili vse konstitutivne elemente političnega sistema socialistični samoupravni naravi družbenoekonomskih odnosov, še posebej pa delegatsko-skupščinskemu sistemu in njegovi samoupravni delegatski bazi. Zato je toliko bolj razumljivo ustvarjalno domišljanje dosedanjih znanih opredelitev položaja in vloge subjektivnega dejavnika, predvsem seveda družbenopolitičnih organizacij, ki doslej niso našle vselej ustreznega mesta v raziskovalnih prizadevanjih. Kakšno vlogo imajo v sistemu delegatskega-skupščinskega odločanja družbenopolitične organizacije v družbeni praksi — to je vprašanje, ki izstopa v različnih analizah o uveljavljanju delegatskih odnosov v temeljnih organizacijah združenega dela, v krajevnih skupnostih, v občinski skupščini in na drugih ravneh dogovarjanja in odločanja. E. Kardelj je v razpravi o temeljih političnega sistema socialistične samoupravne demokracije postavil tezo, da je za okrepitev našega političnega sistema zdaj bistveno, da se vse sile socialističnega družbenega ustvarjanja demokratično organizirajo okrog delegatskega sistema kot ogrodja celotnega družbenega in političnega sistema.

Družbenopolitične organizacije kot dejavnik družbene zavesti in oblikovalec politične kulture pa lahko to svojo funkcijo opravijo samo v konkretnih procesih dogovarjanja in odločanja. Tam torej, kjer samoupravljalci v spletu različnih in tudi nasprotujočih si življenjskih interesov in potreb izražajo, dogovarjajo, usklajujejo, iščejo, snujejo in oblikujejo rešitve za odločanje v različnih samoupravnih, delegatskih, družbenih in državnih organih. V družbenopolitični praksi še ni popolnoma definiran odgovor na zapleteno vprašanje, s kakšnimi metodami dela bodo družbenopolitične organizacije odprle vse možne poti za demokratično komunikacijo glede na samoupravne in delegatske organizme. To je vprašanje, na katerega bi lahko zelo konkretno, brez načelnega frazarjenja, odgovarjali v predkongresnih razpravah o političnem sistemu v temeljnih samoupravnih sredinah.

Delegatski sistem lahko prispeva k preobrazbi političnega odločanja le v primeru, če bodo družbenopolitične organizacije še bolj postale odprt demokratični prostor procesualnega nastajanja odločitev v pluralizmu interesov na podlagi dogovarjanja, povezovanja, usklajevanja in sporazumevanja vseh subjektov v celotnem procesu odločanja. Prav zato velja posebno poudariti, da na primer, delegat ne more zožiti svoje samoupravne oziroma delegatske aktivnosti na sprejem stališča, smernice ali

odločitve v delegaciji, temveč mora ustvarjalno izraziti svojo družbenopolitično voljo, interes, potrebo v fazi dogovarjanja, to je v demokratični pripravi na sprejem odločitev v posameznih delovnih ali življenjskih okoljih. To je tudi pot k intenzivnejšemu podružbljanju politike.

Če opredeljujemo pomembnost vloge družbenopolitičnih organizacij v sferi samoupravnega in delegatskega odločanja, potem se mora akcijsko in mobilizacijsko potrjevanje delovanja subjektivnih sil izraziti v osnovnih delovnih in življenjskih celicah. Predvsem v TOZD in KS, tam, kjer se občani in delavci organizirajo v osnovne organizacije DPO in kjer izražajo, oblikujejo, uresničujejo družbenopolitične temelje za delovanje in razvoj delegatskega sistema. Družbenopolitične organizacije s svojim celotnim angažiranjem oblikujejo in združujejo interese delovnih ljudi in občanov skladno z dolgoročnimi cilji delavskega razreda. Zavestne socialistične sile so faktor konstituiranja političnih odločitev — v osnovnih delegatskih sredinah do skupščin. Ta njihova vloga je vse bolj razvidna v fazi priprav in oblikovanja stališč. Takrat se raznovrstni interesi in potrebe delavcev in občanov soočajo, usklajujejo, združujejo pred končnim aktom sprejema odločitev, sklepov ali smernic za delegatsko odločanje.

Kakovostno demokratične priprave na odločanje so pomembnejše kot sam postopek odločanja. Srž demokratičnega mehanizma delegatskega sistema je v možnosti, da delavec in občan v odprti fronti političnega organiziranja izrazita vse svoje interese, hotenje, probleme, potrebe, voljo in vpliv na urejanje družbenih vprašanj. Pred sprejetjem končnih odločitev je treba na politični podlagi organizirano in s pomočjo dogovarjanja, usklajevanja in sporazumevanja graditi tisto, kar je skupno in vsebuje dolgoročni interes delavskega razreda. V tem je tudi kohezijska funkcija družbenopolitičnih organizacij v samoupravnem razvoju naše družbe na temeljih družbene lastnine proizvodjalnih sredstev in delitve po delu.

V omenjeni raziskavi smo lani na teh izhodiščih proučevali mesto družbenopolitičnih organizacij v procesih komuniciranja in odločanja v TOZD, KS in v skupščini v celjski občini. Ugotavljali smo družbenopolitično, samoupravno in komunikacijsko aktivnost respondentov in njihova stališča o vplivu družbenopolitičnih organizacij na dogovarjanje in odločanje v DO, KS in skupščini. Nato smo s križanjem vprašanj proučevali vpliv različnih dejavnikov na oblikovanje stališč do posameznih problemov, do vpliva DPO, njihove problemske usmerjenosti itn.

V tej razpravi objavljamo samo del odgovorov in mnenj respondentov, delegatov in nedelegatov, o vplivu družbenopolitičnih organizacij na dogovarjanje in odločanje. Prikaz aktualizirajo sedanja razpravljanja o političnem sistemu. Še posebej je privlačen in značilen pogled v strukturo odgovorov respondentov o tem, kako presojujejo vpliv, to je udeležbo, subjektivnih dejavnikov v demokratičnem procesu oblikovanja odločitev v temeljnih samoupravnih okoljih, v tozdih in krajevnih skupnostih.

A. Družbenopolitična aktivnost in članstvo v družbenopolitičnih organizacijah

1. Članstvo po posameznih DPO

Med anketiranci $N=517$ jih je 45 (8,7 %) izjavilo, da niso člani nobene izmed petih družbenopolitičnih organizacij (SZDL, ZK, ZS, ZSMS in ZB). Več kot polovica ali 297 (57,4 %) je članov vsaj v eni izmed štirih družbenopolitičnih organizacij (a brez ZK).

Podatki o angažiranosti (če jo merimo s funkcijami) kažejo, da so respondenti sorazmerno skromno aktivni v družbenopolitičnih organizacijah, 19,1 % jih ima eno funkcijo v eni izmed petih, 8,7 % pa ima več funkcij.

Razpredelnica 1: Član katerih družbenopolitičnih organizacij in društev ste? Ali v njih delujete? Če ne, ali bi bili pripravljeni delovati? Ali bi želeli postati član katere od teh organizacij?

	ni član, ne želi biti član	ni član, želi biti član	je član brez funkcije	je član s funkcijo	ne more biti član
SZDL	20,3	5,0	63,8	7,7	
ZK	61,1	11,4	13,0	10,8	
ZS	14,7	3,5	55,7	13,5	8,5
ZSM	20,5	1,7	11,4	5,2	51,8
ZB	24,6	1,9	9,9	2,9	52,6

$N = 517$

Pregled razdelilnice opozarja na precejšnje število nečlanov SZDL in respondentov, ki so se odločili za modaliteto »ni član in ne želi biti član«. Kar 11,4 % vprašanih izraža željo za vstop v ZK.

V poprečju respondenti, to je značilna ugotovitev, bolj pozitivno ocenjujejo intenziteto vpliva družbenopolitičnih organizacij v občinski skupščini kot pa v temeljnem samoupravnem okolju — v KS in v DO. Še več — tudi modaliteta »majhen vpliv« se izraziteje pojavlja za temeljne ravni samoupravnega odločanja kot pa za občinsko skupščino.

V krajevnih okoljih in delovnih organizacijah potemtakem še niso dovolj učinkovito izpeljali metodo »prenosa« sprejetih stališč politično organiziranih delavcev in občanov v samoupravne organe.

V celjski občini so družbenopolitične organizacije in občinska skupščina v letu 1976 začele izdajati INDOK informacije. Njihov namen je spodbujevalni, animirale naj bi delavce in občane na podlagi stališč in opredeljenih programskih smeri družbenopolitičnih organizacij za odmevnejši prijem v procesih samoupravnega dogovarjanja in odločanja. Zato je nekoliko presenetljiva neseznanjenost (modaliteta »ne vem«) o vplivu DPO v občinski skupščini.

B. Delegati za vse tri zборе občinske skupščine o vplivu DPO v DO, KS in SOB

Delegati — člani delegacije organizacij združenega dela za občinsko skupščino, delegacije KS za občinsko skupščino, delegacije skupnosti kmetov in obrtnikov za občinsko skupščino in delegacije za družbenopolitični zbor so ocenjevali vpliv DPO na posameznih ravneh odločanja.

Razpredelnica 2: Stališča o vplivu v skupščini:

	b. o.	sploh nima vpliva	majhen	srednji	velik	ne vem
ZK	1	1	3	32	93	24
SZDL	2	0	4	39	84	25
ZS	2	0	17	46	67	22
ZSMS	3	3	32	50	23	43
ZB	5	2	26	50	31	40

N = 154

O rangiranju vpliva DPO v skupščini v primeri z mnenji drugih delegatov ni bistvenih razlik. Kar 60.4 % vseh delegatov za tri zборе občinske skupščine daje največjo vplivno vrednost ZK, nekaj manj ali 54.5 % SZDL, sledi pa ji sindikat s 43.5 % delegatov, ki so se izrekli za modaliteto »velik vpliv«. Primerjalni pogled razgrinja edinole še nižjo odmevnost sindikata. Delegati za zbor združenega dela so namreč velik vpliv SZDL in sindikata v občinski skupščini vrednotili s približno enako odstotno mero. Celotna populacija delegatov pa se je odločno opredelila, da imata večjo politično moč, da najbolj vplivata v procesu dogovarjanja in razprav na odločitve v občinski skupščini ZK in SZDL. V tej strukturi odgovorov moramo upoštevati delež delegatov za zbor KS, ki so sicer dali vplivu SZDL prednost pred vsemi družbenopolitičnimi organizacijami. Ni moči zanemariti podatka, da 15 % vseh delegatov ni zadovoljno z vplivom DPO v občinski skupščini. Presenetljivo visok je tudi % nepredeljenih — v poprečju 20 % vseh delegatov, ki skupaj z nezadovoljnimi (modaliteta »nima vpliva« in »majhen vpliv«) predstavljajo skoraj tretjino vseh delegatov za občinsko skupščino.

Za delovanje, uspešnost, učinkovitost in razvitost samoupravnih odnosov v KS in DO je dragocen razvid ocene vpliva DPO v osnovnih življenjskih in delovnih okoljih. Ali se politična volja, interesi in zahteve delavcev in občanov, zavestno organiziranih v DPO, bolje izražajo v dogovarjanju in odločanju na nižjih ravneh odločanja? Kaj o tem menijo delegati za vse tri zборе občinske skupščine? Ali delegacije postajajo sredstvo v rokah delavcev in občanov za uveljavljanje njihove samoupravne demokratične oblasti?

Razpredelnica 3: Delegati zborov občinske skupščine o vplivu DPO v KS:

	b. o.	sploh nima vpliva	majhen	srednji	velik	ne vem
OO ZK	7	11	10	38	47	40
KO SZDL	7	4	6	36	62	39
OO ZSMS	9	11	44	29	13	48
KO ZB	9	4	19	51	28	43

N = 154

Med vsemi delegati jih torej 40.3 % meni, da imajo KO SZDL v KS velik vpliv na dogovarjanje in odločanje. Vsega 13.6 % anketirancev se je odločilo, da ZK nima vpliva ali pa ima majhen vpliv, izredno negativno so ocenili OO ZSMS, precej boljše pa vendarle ZB. Visoko število delegatov — respondentov (čez 25 %) se ni opredelilo (modaliteta »ne vem«), kar spodbuja k razmišljanju o družbenopolitični aktivnosti delegatov, o delu DPO, o mikroinformacijskem modelu v KS, o politični organiziranosti občanov itn. Potrjuje tudi pravilnost programske usmerjenosti celjskih DPO, ki so vprašanje politične kulture in družbenopolitične organiziranosti delavcev in občanov v DO in KS uvrstile med strateške naloge v svojem programu frontne aktivnosti. Nadalje je zanimiv pregled stališč delegatov o dokaj močnem vplivu ZB na terenu. Respondenti poleg tega precej bolj kritično ocenjujejo vpliv DPO v KS kot pa v občinski skupščini.

Razpredelnica 4: Delegati zborov občinske skupščine o vplivu DPO v DO

	b. o.	sploh nima vpliva	majhen	srednji	velik	ne vem
OO ZK	20	4	13	55	53	9
OO ZS	20	1	22	50	53	8
OO ZSMS	25	20	47	33	10	19

N = 154

Po mnenjih delegatov OO ZK in OO ZS v DO približno enako vplivajo na dogovarjanje in odločanje — tokrat prvokrat močneje izstopa modaliteta »srednji vpliv«. Saj večina, 35.7 % vseh delegatov, sodi, da imajo osnovne organizacije ZK v DO »srednji vpliv«, drugi po rangi pa je šele »velik vpliv«. Več kot četrtina delegatov zelo kritično ocenjuje vpliv vseh treh DPO v delovnih organizacijah, nekaj čez 25 % je obkrožilo modaliteto »sploh nima vpliva« ali »ima majhen vpliv«. Kdo ima potemtakem še močan vpliv na odločanje in dogovarjanje v delovni orga-

nizaciji? Tega nismo raziskovali. Vsekakor pa so organi preslabo povezani z družbenopolitičnimi organizacijami v delovnih kolektivih, kar so ugotovili tudi v analizah o uveljavljanju delegatskih odnosov v občini. Demokratični proces oblikovanja samoupravnih odločitev ali stališč delegacij je še zožen samo na nekatere razpravljalne ravni ali pa družbenopolitične organizacije nadomeščajo drugi organizmi.

Bolj razumljiva in jasnejša bodo postala stališča delegatov vseh treh zborov občinske skupščine, če poskušamo ugotoviti njihovo družbenopolitično aktivnost.

Razpredelnica 5: Družbenopolitična aktivnost delegatov:

-
- 2 ali 1,3 % delegata nista člana nobene izmed petih DPO (SZDL, ZK, ZS, ZSMS, ZB),
57 ali 37,0 % jih je članov vsaj v eni izmed štirih (brez ZK),
12 ali 7,8 % je članov ZK (članov ZK je sicer več; glej naslednji dve kategoriji),
50 ali 32,5 % delegatov ima eno funkcijo v eni izmed petih DPO,
33 ali 21,4 % ima več funkcij.
-

N = 154

Še zgovornejšo sliko družbenopolitične aktivnosti delegatov za občinsko skupščino podaja pogled njihovega članstva oziroma razpredelnični prikaz »obloženosti« s funkcijami.

Razpredelnica 6: Članstvo in aktivnost delegatov v ZK:

-
- 3 ali 1,9 % niso odgovorili na vprašanje,
68 ali 44,2 % niso člani ZK in ne želijo biti,
18 ali 11,7 % niso člani ZK, a želijo postati,
28 ali 18,2 % so člani ZK brez funkcije,
37 ali 24,0 % so člani ZK s funkcijo.
-

N = 154

Med delegati za tri zборе občinske skupščine je kar 42,2 % članov ZK. Domnevamo lahko, da za njihovo navzočnost v delu osnovnih organizacij ZK ni značilna neaktivnost ali odsotnost v procesu političnega domišljanja stališč ZK o raznovrstnih družbenih vprašanjih v DO ali KS. Vendar smo ugotovili, da ti isti respondenti dokaj kritično presojujejo vpliv DPO in s tem tudi svoj vpliv na različnih ravneh odločanja in dogovarjanja.

Razpredelnica 7: Članstvo in aktivnost delegatov v SZDL:

4 ali 2,6 %	niso odgovorili na vprašanje,
10 ali 6,5 %	niso člani SZDL in ne želijo biti,
3 ali 1,9 %	niso člani SZDL, a želijo postati,
105 ali 68,2 %	so člani SZDL brez funkcije,
32 ali 20,8 %	so člani SZDL s funkcijo.

N = 154

Respondenti — delegati opravljajo torej predvsem eno funkcijo, to je delegatsko funkcijo, kar kaže na upoštevanje dogovorjene kadrovske politike o pripravah na prve delegatske volitve. Ni prišlo do akumulacije delegatskih in političnih funkcij, čeprav ena tretjina delegatov zavzema odgovorne dolžnosti tudi v družbenopolitičnih organizacijah. Pričakovali bi — glede števila delegatov-članov ZK in glede števila delegatskih funkcionarjev — močnejšo korelacijo med njihovo družbenopolitično aktivnostjo in pozitivnim ocenjevanjem intenzitete vpliva DPO v občinski skupščini, še zlasti pa v DO in KS. Vendar so delegati, ki so hkrati člani DPO in funkcionarji, prav za temeljni ravni dogovarjanja in odločanja bolj kritični kot pri ocenjevanju vpliva DPO v občinski skupščini.

C. Stopnja dokončane šolske izobrazbe, družbenopolitična aktivnost in stališča o vplivu DPO

S križanjem vprašanj smo raziskovali medsebojno odvisnost med stopnjo izobrazbe respondentov z njihovo družbenopolitično aktivnostjo in ocenjevanjem vpliva DPO v DO, KS in občinski skupščini.

Notranja strukturiranost odgovorov posameznih izobrazbenih kategorij procentualno potrjuje hipotezo o večji družbenopolitični angažiranosti pri respondentih z višjo stopnjo izobrazbe.

Po eno ali več funkcij ima:

17.6 % ali 16 respondentov s popolno osemletko (precej pa je med njimi takih, ki niso člani nobene izmed petih DPO),

25.9 % ali 43 respondentov s poklicno šolo ali z izpitom za KV, VKV,

40.06 % ali 56 respondentov s srednjo strokovno šolo ali gimnazijo,

47,4 % ali 27 respondentov z višjo ali visoko izobrazbo.

Številčno najmočnejša kategorija respondentov (s poklicno šolo oziroma KV, VKV delavci) nima največ funkcij, ampak zavzema tretje mesto po družbenopolitični aktivnosti glede na število funkcij. Anketiranci z višjo ali visoko izobrazbo zasedajo v kumulativni (N=517) po številčni udeležbi šele peto mesto, po družbenopolitični aktivnosti pa odločno prvo mesto, saj jih je med njimi skoraj polovica z eno ali več funkcijami. Konsistenten položaj na aktivnostni lestvici v primeru s pro-

Razpredelnica 8: Izobrazba respondentov in njihova družbenopolitična aktivnost:

	ni član nobene izmed petih DPO	je član vsaj v eni izmed štirih (brez ZK)	je član ZK	ima eno funkcijo v eni izmed petih	ima več funkcij	SKUPAJ
nepopolna osemletka	14	45	2	2	0	63 12,2 %
popolna osemletka	17	54	4	15	1	91 17,6 %
poklicna šola ali izpit za KV, VKV	10	107	6	32	11	166 32,1 %
srednja strokovna šola ali gimnazija	2	67	13	37	19	138 26,7 %
višja ali visoka šola	1	23	6	13	14	57
	45	297	31	99	45	515
	8,7 %	57,4 %	6,0 %	19,1 %	8,7 %	

N = 517 (dva nista odgovorila)

centualno udeležbo v strukturi vseh respondentov zavzema kategorija — srednja strokovna šola ali gimnazija. Tisti z nepopolno osemletko nimajo funkcij (samo 2 od 63), kar odpira privlačno raziskovalno vprašanje o njihovi aktivnosti, še posebej zato, ker velik del zaposlenih v celjski občini ni dokončalo osnovne šole (33,5 % vseh zaposlenih). Sumarna politična ocena, ki izhaja iz raziskovalnega vzorca, je, da imajo člani družbenopolitičnih organizacij z višjo stopnjo dokončane šolske izobrazbe več možnosti za prevzem funkcije in so torej tudi bolj angažirani. Podatek potrjuje pomembnost družbenopolitične usmeritve v organizirano usmerjanje delavcev z nepopolno osnovno šolo za pridobivanje osemletne osnovnošolske izobrazbe.

Raziskovali smo stališča respondentov z različno stopnjo dokončane šolske izobrazbe o vplivu DPO v KS.

Anketiranci z nižjo stopnjo izobrazbe (A) enkrat bolj kritično ocenjujejo vpliv DPO kot pa respondenti z višjo stopnjo izobrazbe (B). To je najočitneje pri opredelitvi za modaliteto »majhen vpliv«. Nekaj manjša diferenca nastopa pri modaliteti »velik vpliv« — okrog 28 % vprašanih iz kategorije A sodi, da ima ZK v DO velik vpliv, iz kategorije B pa je takih 35 %. Čim višja je stopnja dokončane šolske izobrazbe in čim višja je družbenopolitična aktivnost respondenta, tem bolj ugodno ocenjujejo

Razpredelnica 9: Respondenti s popolno osemletko in poklicno šolo oziroma z izpitom za KV in VKV (A) v primeri z respondenti s srednjo strokovno šolo ali z gimnazijo in z višjo ali visoko šolo (B) o vplivu DPO v delovni organizaciji:

A.	b. o.	sploh nima vpliva	majhen	srednji	velik	ne vem
OO ZK	44	9	28	66	80	34
OO ZS	43	3	35	77	69	30
OO ZSM	45	23	65	48	18	58
B.						
OO ZK	44	4	11	54	74	8
OO ZS	43	4	16	57	67	8
OO ZSM	47	28	57	36	12	15

N = 195

vpliv DPO v DO in narobe. Manj kot tretjina anketiranih ni odgovorila ali pa se sploh ni opredelila. Izstopa zelo neugodna ocena obeh kategorij respondentov glede vpliva mladinske organizacije.

Isti strukturni kategoriji (A in B) odgovarjata tudi na vprašanje o vplivu DPO v krajevnih skupnostih. Odgovore in podatke dveh struktur respondentov v A skupini (popolna osemletka in poklicna šola ali izpit za KV in VKV), smo združili, ker so njihova stališča o vplivu v neki meri sorodna. Čeprav drugi del skupine, na primer pri oceni vpliva ZK v DO, prisoja ZK s 37.3 % vseh odgovorov precej večji vpliv kot pa respondenti s popolno šolo. Delavci pri modaliteti »velik vpliv« za ZK celo prednjačijo v primeri z respondenti z višjo izobrazbo. Ti so pogosteje menili, da ima ZK v DO le srednji vpliv in ne velikega.

Razpredelnica 10: A in B skupina respondentov glede na stopnjo izobrazbe o vplivu DPO v krajevni skupnosti:

A.	b. o.	sploh nima vpliva	majhen	srednji	velik	ne vem
OO ZK	10	12	19	49	64	103
KO SZDL	0	8	14	61	68	97
KO ZSMS	10	21	47	54	26	99
KO ZB	10	8	36	48	49	106
N = 257						
B.						
OO ZK	5	13	17	40	72	48
KO SZDL	5	4	8	51	80	47
KO ZSMS	7	16	54	40	19	59
KO ZB	7	3	25	65	40	45

N = 195

Respondenti s popolno šolo in z višjo oziroma visoko izobrazbo se ujemajo glede stališč o vplivu SZDL v KS — oboji so se bolj nagibali k modaliteti »srednji vpliv« in so na drugo mesto postavili »velik vpliv« SZDL v KS. Glede na izobrazbeno stopnjo pa ni razlik med obema skupinama glede tega, ali je SZDL v KS najvplivnejša — razlike nastajajo samo v mnenjih glede intenzitete vpliva. Anketiranci iz A skupine izražajo za polovico večjo neopredeljenost ali neseznanjenost z vplivom DPO v KS. V približno enakem odstotku pa so oboji prepričani, da v KS ZK sploh nima vpliva ali pa je njen vpliv majhen (A skupina je manj kritična kot pa B, saj je okrog 18.5 % respondentov z višjo in visoko izobrazbo prepričanih, da ZK sploh nima vpliva ali pa da je njen vpliv majhen). Ta podatek je toliko bolj zanimiv, če ga soočamo z družbenopolitično aktivnostjo respondenta višjih izobrazbenih stopenj.

ZB ima po mnenju obeh skupin respondentov večji vpliv v KS kot pa mladinska organizacija.

Značilen je še prikaz stališč respondentov z različno stopnjo izobrazbe o vplivu družbenopolitičnih organizacij v skupščini — čim manjša je končana stopnja šolske izobrazbe, tem manjši vpliv prisojajo anketiranci družbenopolitičnim organizacijam v občinski skupščini. Ali: 28.6 % respondentov (N=63) z nepopolno osnovno šolo je prisodilo ZK v občinski skupščini velik vpliv, respondenti z osnovno šolo se za isto modaliteto odločajo v večjem številu — 31,9 % (od N = 91). Nato pa odstotek o veliki vplivnosti strmo narašča:

79 ali 47.6 % (od N = 166) respondentov s poklicno šolo ali z izpitom za KV, VKV meni, da ima ZK velik vpliv v občinski skupščini,

80 ali 58 % (od N = 138) s srednjo strokovno šolo ali z gimnazijo obkroža isto modaliteto in kar

41 ali 71.9 % (od N = 57), torej velika večina respondentov z višjo in visoko izobrazbo je prepričanih o močni vplivnosti ZK v občinski skupščini.

Glede vpliva SZDL v občinski skupščini izražajo mnenja respondentov podoben trend, vendar so v primeru ZK močnejše zastopana stališča o »srednjem vplivu« SZDL.

Tudi stališča o vplivnosti sindikata v občinski skupščini kažejo postopno naraščanje, čeprav so razlike manjše in se respondenti veliko pogosteje odločajo za modaliteto srednji vpliv. Modaliteto velik vpliv je obkrožilo 14.3 % anketiranih z nepopolno osemletko, nato pa odstotek glede na višjo stopnjo izobrazbe narašča takole: 24.2 %, 33.7 %, 37.7 % in 40.4 % (respondenti z višjo in visoko izobrazbo).

Precej drugačno strukturo pa kažejo stališča o vplivu ZSMS v občinski skupščini. Respondenti z nižjo stopnjo izobrazbe ugodneje ocenjujejo vpliv mladinske organizacije v občinski skupščini kot pa tisti z višjo oziroma visoko izobrazbo. Manj družbenopolitično aktivni in nižje izobraženi respondenti še izražajo pozitivni odnos do velikega vpliva ZSMS (z 11.1%, enako pa z 11.1 % menijo, da ima majhen vpliv), v večini

Razpredelnica 11: Stališča respondentov z različno stopnjo šolske izobrazbe o vplivu SZDL v občinski skupščini:

	b. o.	sploh nima vpliva	majhen	srednji	velik	ne vem
nepopolna osemletka	1	10	2	15 13,8 %	9 14,3 %	36 57,1 %
popolna osemletka	2	1	4	20 22,0 %	25 27,5 %	39 42,9 %
poklicna šola ali izpit za KV, VKV	4	3	9	35 21,1 %	63 38,0 %	52 31,3 %
srednja strokovna šola ali gimnazija	3	0	3	25 18,1 %	69 50,0 %	38 27,5 %
višja ali visoka šola	0	0	0	11 19,3 %	37 64,9 %	9 15,8 %

N = 517 (dva nista odgovorila)

obkrožajo modaliteto »ne vem« (58.7 %), medtem ko respondenti, ki so bolj aktivni in bolje izobraženi, dokaj nizko vrednotijo vpliv ZSMS v občinski skupščini (le 8.8 % ji pripisuje »velik« in kar 26.3 % »majhen vpliv«).

Z empiričnimi podatki smo ponazorili samo del zanimivih stališč, ki jih je doslej navrgla delegatska družbena praksa. Ugotovitve in podatki iz raziskave zahtevajo nadaljnje idejnopolične osmišljanje. Vsekakor pa že ta skromni prerez nekaterih podatkov dovolj prepričljivo nakazuje potrebo po nadaljnjem raziskovanju vpliva družbenopolitičnih organizacij v delegatskem sistemu, še posebej glede na v uvodu eksplicirano tezo o deležu, pomenu in vplivu subjektivnega dejavnika v procesih dogovarjanja in odločanja.

DUŠAN POPOVIĆ

Socializem in politični sistemi

Uspeh lanskoletne »okrogle mize«¹, kar so posebej poudarili ob raznih priložnostih številni njeni udeleženci, je še bolj utrdil naš namen, da se vsako leto sestajamo v tem lepem mestu na Jadranu in tako postopno ustvarimo tradicijo odprtih, prijateljskih teoretičnih razpravljanj v Cavtatu.

I

Mednarodna tribuna *Socializem v svetu* je bila zasnovana kot srečanje, ki naj na teoretičnem področju razgrne celotno bogastvo revolucionarnih sprememb, gibanj, tokov in teženj, ki danes predstavljajo socializem kot svetovni proces. Uresničevanje te zamisli naj bi potekalo tako, da se na tej mednarodni tribuni zbirajo teoretiki in borci za socializem različnih političnih in ideoloških naravnosti. Prav zaradi tega je prvi pogoj tako koncipiranega zbora, da njegovi udeleženci upoštevajo vse politične in ideološke opredelitve in stališča, vključno z razlikami, ki so v teoriji in praksi sodobnih socialističnih preobrazb. Brez tega bi zbor ne bil mogoč. Tak prijem izključuje vsakršno politično diskvalifikacijo, obtoževanje in obsojanje, prav tako pa tudi kakršnokoli povečevanje obstoječih ideoloških in političnih konceptov socializma.

To posebej poudarjamo zaradi tega, ker smo za letošnjo razpravo za okroglo mizo izbrali teoretično temo, ki posega tudi v politično prakso

¹ Razen tega prispevka, ki je avtorjeva uvodna beseda na letošnji cavtatski okrogli mizi (26.—30. sept. 1977) smo iz obilice gradiva na temo *Socializem in politični sistemi* uvrstili v naš izbor še prispevke domačih avtorjev Edvarda Kardelja, dr. Najdana Pašića in Kira Hadži Vasiljeva; od tujih avtorjev objavljamo prevode dr. Lucia Libertinija (poslanec v parlamentu iz vrst KP Italije), dr. Lelia Bassa (senator in direktor revije *Problemi del socialismo* iz Rima), Pierra Joyea, (član centralnega komiteja Komunistične partije Belgije), prof. dr. Wolfganga Fritza Hauga (direktor revije *Das Argument* iz Zahodnega Berlina), dr. Carla-Henrika Hermanssona (zastopnik leve KP Švedske) Oscarja Weissa predstavnik čilenske socialistične partije), prof. dr. Fuada Mursija (Kairo) ter Aranisa Fuentesaa in Pedra Margoleza (zastopnika KP Kube).

Letošnja mednarodna tribuna v Cavtatu je zasedala pet dni; razprave so potekale v štirih problemskih skupinah (Mesto in funkcija političnega sistema v socialistični preobrazbi; Kapitalistična država, država prehodnega obdobja, diktatura proletariata; Partija in politične zveze; Socializem, demokracija, samoupravljanje), na koncu pa je bila še generalna razprava. Organizatorji tribune (jugoslovanske revije *Socializem*, *Aktualna pitanja socializma* in *Marksizam u svetu*) so ocenile mednarodni znanstveni zbor kot izredno uspešen in ustvarjalen prispevek k sodobni socialistični misli in praksi. — Op. ur.

in s tem v njej ustrezna idejno-politična pojmovanja, pri čemer bo seveda meja med teoretičnim razpravljanjem in političnimi opredelitvami verjetno mnogo bolj fluidna, kot pa je bila v razpravah o drugih temah.

Kot organizatorji smo si prizadevali (in si bomo še bolj), da bo potekala naša razprava v tolerantnem in prijateljskem ozračju. To je odvisno od nas vseh in upamo, da bo to naša skupna težnja.

Seveda pa medsebojno spoštovanje in toleranca, ki je *conditio sine qua non* cavtatskih razgovorov, ne pomenita tega, da se bomo izogibali teoretičnim diskusijam in razpravam. Teoretičnega sestanka, kakršen je naš, si ne moremo zamisliti brez razprav, ki vključujejo tudi kritično soočanje različnih teoretičnih stališč. Razvoj znanosti, zlasti marksizma, zahteva neprestano kritično preverjanje doseženih spoznanj. Toda taka teoretična kritika in polemika terja tudi teoretično dokazovanje oziroma teoretično raven obravnavanja lastnih stališč kot tudi kritike nasprotnih stališč.

Ko poudarjamo hkratno in vzajemno spoštovanje političnih in ideoloških stališč in teoretično kritiko in polemiko ali boj mnenj kot vsebinsko značilnost te okrogle mize, mislimo pri tem na relativno avtonomnost teorije znotraj enotnosti socialistične teorije in prakse.

Klasiki marksizma so to relativno avtonomnost teorije znotraj njene enotnosti z revolucionarno prakso vedno upoštevali. Lenin je v enem od svojih posegov na desetem kongresu RKP(b) to relativno avtonomnost teorije izrazil s tole mislijo: »Eno je teoretična diskusija, drugo pa je politična linija partije, politični boj.«

Prav relativna avtonomnost revolucionarne teorije v odnosu do revolucionarne prakse tudi nam omogoča, da razvijamo teoretični boj mnenj — in sicer v okviru medsebojnega spoštovanja različnih političnih praks in opredelitev, ki danes, v celoti vzeto, predstavljajo socializem kot svetovni proces.

Smisel naših razgovorov ni v tem, da pridemo do enotnih teoretičnih stališč. Za uspeh si lahko štejemo, če bomo svojo pozornost posvetili vsem teoretičnim stališčem in izkustvom, ki jih bomo tu slišali, in če bomo to upoštevali v našem nadaljnjem teoretičnem delu. Mnogo bomo že dosegli, če bodo cavtatski razgovori prispevali k temu, da bo postalo teoretično komuniciranje med okolji, iz katerih prihajamo, mnogo bolj intenzivno.

Želimo, da bi se ta tribuna — cavtatski razgovori — uveljavila v vseh krogih marksističnih mislecev in socialističnih borcev. Vendar je tu potrebna pomembna opomba: mednarodna tribuna *Socializem v svetu* ni tribuna neke posebne politične opredeljenosti v socializmu kot svetovnem procesu niti neke posebne teoretične smeri v marksizmu in socialistični misli sploh. Cavtatska tribuna je predvsem afirmacija tako nujno potrebnih mednarodnih srečanj marksistov in socialističnih borcev vseh usmeritev in opredelitev, hkrati pa tudi spodbuda za teoretične diskusije, ki

vključujejo vzajemno, korektno, znanstveno kritiko kot tudi skupno teoretično iskanje in osvetljevanje poti socialistične preobrazbe sodobnega sveta.

II

Tema prve lanske okrogle mize *Socializem v sodobnem svetu* je bila splošna, saj je zajemala celotno problematiko socializma, predvsem njegovo socialno-zgodovinsko identiteto in aktualnost kot svetovno-zgodovinskega procesa. Za začetek je bila taka tema utemeljena. Toda že tedaj je bilo rečeno, da bodo naslednji pogovori potekali v ožjih tematskih okvirih.

Taka je tudi tema *Socializem in politični sistemi*. Je prva v vrsti tem, s katerimi bodo cavtatski razgovori v naslednjih letih zaokrožili vsa najpomembnejša področja teorije in prakse sodobnega socializma.

Pri odločanju za to temo smo imeli pred očmi predvsem njeno aktualnost in njen splošno sprejemljiv teoretsko-predmetni okvir.

Problematika socializma in političnih sistemov se postavlja danes pred vse borbe za socializem in marksizem, bodisi kot vprašanje izbojevanja politične oblasti, bodisi kot vprašanje graditve političnih oblik, v katerih in s katerimi je možen nadaljnji razvoj procesa socialistične preobrazbe.

Aktualnost te teme izhaja iz bogate in razčlenjene prakse socializma. Vprašanje politične oblasti, političnih institucij in sistemov je pereče zlasti tedaj, ko prihaja na dnevni red praktični začetek ali bistvena intenzifikacija socialistične preobrazbe.

Pri sistemu političnih odnosov, institucij in komunikacij v epohi socialistične preobrazbe gre v bistvu za oblast temeljnih socialno-razrednih subjektov in njihovih zaveznikov, za oblast, ki je organizirana v celotni družbi, katere bistvo je v tem, da omogoča, zagotavlja in spodbuja tak razvojni proces, ki z rušenjem starega vzpostavlja novo, socialistično družbo.

Tako razumljena vloga političnega sistema se kaže v štirih temeljnih smereh:

Prvič, politični sistem socializma omogoča in spodbuja proces odpravljanja eksploatacije in osvobajanje delavskega razreda in vseh drugih delovnih slojev, omogoča in spodbuja spreminjanje proizvodnih odnosov.

Marx je to funkcijo politične oblasti delavskega razreda opredelil tako, da pelje ta k »uničenju razrednih razlik nasploh, k uničenju vseh produkcijskih odnosov, na katerih slone te razlike, k uničenju vseh družbenih odnosov, ki ustrezajo tem produkcijskim odnosom, k prevratu vseh idej, ki izvirajo iz teh družbenih odnosov« (K. Marx, *Razredni boji v Franciji 1848—1850*).²

² Marx-Engels, Izbrana dela, III, CZ, Ljubljana 1967, str. 138.

Spremembe v ekonomskih odnosih so v procesih socialistične preobrazbe vedno primarne, vendar v tem smislu, da je od njih v končni liniji odvisen proces transformacije, da pride šele z njihovo spremembo do bistvene družbene preobrazbe. Zato morajo biti politično gibanje, njegove politične institucije in njihova dejavnost vedno naravnane k neprestanemu revolucioniranju obstoječe ekonomske podlage družbe. S spreminjanjem ekonomskih odnosov se morajo v končni instanci spremeniti tudi politični odnosi; vendar pa se lahko v konkretno-zgodovinski graditvi socializma dogodi in se je dogajalo, da prvotno vzpostavljeni in okosteneli politični odnosi in oblike zaustavijo razvoj proizvodnih odnosov, ki morajo biti usklajeni s kratkoročnimi in zgodovinskimi interesi delavskega razreda in delovnih slojev.

»... ekonomska osvoboditev delavskega razreda« je poudarjal Marx »je veliki končni smoter, ki mu je treba podrediti kot sredstvo vsako politično gibanje« (*Začasna pravila mednarodnega delavskega združenja*).³

Kot najbolj pomembno značilnost pariške komune je Marx označil to, da je bila »v bistvu vlada delavskega razreda« ... »tista končno odkrita politična oblika, v kateri se je lahko izvršila ekonomska osvoboditev dela« (K. Marx, *Državljanska vojna v Franciji*).⁴

V takem odnosu med politično vrhno stavbo in ekonomsko bazo se zgublja tista relativna avtonomnost ekonomije in politike v kapitalizmu, ki ju je ustvarila kot med seboj ločeni sferi (civilna družba in politična država — v terminologiji francoskih materialistov, Hegla in mladega Marxa). Socialistična preobrazba politično dejavnost in politično oblast vse manj izloča iz delovne dejavnosti proizvajalcev kot posebno sfero; zavestna dejavnost za razvoj družbe se vrača k delu oziroma njegovim nosilcem. »Komuna je ponovno absorbiranje državne oblasti po družbi,« je poudarjal Marx (*Prvi osnutek za Državljansko vojno v Franciji*).

S tem združevanjem politične in proizvodne dejavnosti nastajajo bistveni pogoji za to, da »združeni proizvajalci racionalno ... uravnavajo svojo zamenjavo materije z naravo, da jo podredijo svojemu skupnemu nadzorstvu, namesto da bi jim gospodarila kot neka slepa sila« (K. Marx, *Kapital*, III. del).

Drugič, politični sistem socializma mora omogočiti, da postanejo interesi, zavest in dejavnost temeljnih socialno-razrednih revolucionarnih subjektov resnična gonilna sila socialistične preobrazbe.

»... osvoboditev delavskega razreda (mora biti) stvar delavskega razreda samega« (*Začasna pravila mednarodnega delavskega združenja*),⁵ to je eno temeljnih stlišč utemeljiteljev znanstvenega socializma.

³ Marx-Engels, *Izbrana dela*, IV, CZ, Ljubljana 1968, str. 139.

⁴ Marx-Engels, *Izbrana dela*, IV, str. 301.

⁵ Marx-Engels, *Izbrana dela*, IV, str. 139.

»Kjer gre za popolno preobrazbo družbenega reda, morajo množice same sodelovati . . .«, poudarja Engels v *Uvodu v Razredne boje v Franciji 1848—1850* (izd. iz leta 1895).⁹

Dosedanje zgodovinske izkušnje dokazujejo, da so revolucije vedno resnična ustvarjalnost najširših ljudskih množic. Če zgodovinske razmere v času prvih obdobj socialistične preobrazbe niso omogočale, da bi sodelovali široki sloji delovnih množic neposredno kot zgodovinski subjekti, mora biti politični sistem prehodnega obdobja tako organiziran, da že od samega začetka omogoča postopno pritegovanje vseh delovnih ljudi in širokih ljudskih množic v proces upravljanja socialistične družbe, mora omogočiti delavskemu razredu in drugim proizvodnim razredom in slojem, da postanejo resnični zgodovinski subjekt socialistične preobrazbe. V tem je temeljna vloga političnih organizacij delavskega razreda, delovnih ljudi in širokih ljudskih gibanj, ki se borijo za nacionalno in socialno osvoboditev.

Ta ustvarjalna dejavnost proizvajalcev in najširših ljudskih slojev v revolucionarnem spreminjanju je glavna značilnost boja za socializem. Neposredna socialistična demokracija je zato tudi najbolj uspešna obramba pred katerokoli obliko birokratizma in tehnokratizma, ki po vsem sodeč zakonito spremlja socialistično preobrazbo družbe.

Tretjič, politični sistem socialistične preobrazbe družbe mora biti tako organiziran, da omogoča v tem preobraževalnem procesu aktivno udeležbo vseh poprej zatiranih in brezpravnih razredov, socialnih slojev in širokih ljudskih množic, ki so zainteresirane za družbeni napredek, za spreminjanje obstoječega in za graditev nove družbe; hkrati mora zagotoviti tudi to, da postajajo in ostanejo neposredni in zgodovinski interesi delavskega razreda in drugih proizvodjalskih razredov vladajoči po kar se da demokratični poti.

Sodobni razvoj kapitalizma razširja področja, ki jih kapital tako ali drugače zaslužuje in izkorišča; s tem se objektivno širi tudi fronta boja proti kapitalu, v kateri se združujejo tudi vse demokratsko-revolucionarne nacionalne sile.

Prav zato se politični sistem socialistične preobrazbe v mnogih deželah formira samo kot široka demokratična zveza vseh socialno-razrednih oziroma političnih sil, ki so zainteresirane za boj proti kapitalu, za transformiranje obstoječih družbenih institucij, za nacionalno neodvisnost, za boj proti imperializmu in vsem drugim oblikam dominacije, za družbeni napredek in socializem.

Prav zaradi tega razna demokratična politična zavezištva in pluralizem socialističnih in progresivnih političnih sil niso posledica nekakšnih trenutkih pragmatiko-političnih potreb ter volilnih oziroma parlamentarnih kombinacij, marveč so utemeljena prav v spremembah odnosa med socialno-razrednimi silami sodobnega sveta.

⁹ Marx-Engels, Izbrana dela, III, str. 26.

Četrtrič, politični sistem socialistične preobrazbe usklajuje to preobrazbo z objektivnimi ekonomskimi, socialno-razrednimi, političnimi in kulturnimi razmerami, posebnostmi ter zgodovinsko tradicijo neke dežele in s tem to spreminjanje sploh omogoča.

Zato so razlike v političnem sistemu tisto področje, na katerem se različne poti v socialistično preobrazbo družbe najočitneje zarisujejo.

Dosedanje zgodovinsko izkustvo in revolucionarna teorija nam kažeta dva temeljna načina nastanka in razvoja političnega sistema socializma, določena s konkretno-zgodovinskimi razmerami.

Po eni strani se je rojeval politični sistem socialistične preobrazbe že v samem procesu revolucionarnega presnavljanja starega političnega sistema — in se zaradi tega že od samega začetka razvija v okviru zgodovinsko novih političnih institucij. Taki sistemi so nastajali v zgodovinskih razmerah, ko je bila oblast izbojevana z orožjem v ostrih razrednih bojih; tako je nastala pariška komuna, sovjeti v revolucijah 1905 in leta 1917 v Rusiji, tako so nastajali naši narodnoosvobodilni odbori v času NOV 1941—1945 ter druge politične oblike ljudske ustvarjalnosti v kitajski, vietnamski, kubanski in drugih revolucijah.

Letos se steka šesto desetletje od zgodovinskega trenutka, ko je delavski razred Rusije na čelu z boljševiki in Leninom začel z oktobrsko revolucijo novo obdobje v zgodovini človeštva, obdobje socialistične preobrazbe človeške družbe.

Glede tega pripadata oktobrška revolucija in njeno zgodovinsko poslanstvo socialističnim in demokratskim silam vsega sveta.

Oktobrška revolucija je z množičnim ustanavljanjem in uveljavljanjem sovjetov kot zgodovinsko novim tipom oblasti, revolucionarne oblasti delavskega razreda, prispevala izredno dragocen prispevek k revolucionarni teoriji in praksi. Za Lenina so bili sovjeti produkt »ustvarjalnosti ljudskih množic«, politična oblika, ki pomaga delovnim množicam, da neposredno upravljajo državo. Naše socialistično samoupravljanje je nastajalo in se razvijalo na teoretični dediščini utemeljiteljev socializma, navdihovalo pa se je tudi s pariško komuno in Leninovimi sovjeti.

Čeprav se je Lenin zavedal svetovno-zgodovinskega pomena sovjetov, pa vendar ni nikoli menil, da bi morali te oblike revolucionarne prakse ruskega proletariata posnemati delavski razredi v drugih deželah.

Po drugi strani se lahko politični sistemi socialistične preobrazbe postopno razvijajo tudi v okrilju buržoaznega političnega sistema, s tem da izkoristijo vse tiste demokratične oblike (splošna volilna pravica, parlamentarni sistem itn.), ki so se tudi po zaslugi boja delavskega razreda razvile v tem sistemu. Smisel takega razvoja je v tem, da se z bojem prek demokratičnih oblik uveljavi dejanski vpliv delovnih ljudi na družbenopolitične procese in nadaljnji družbeni razvoj v celoti. V tem primeru gre za tako imenovano mirno pot prevzemanja oblasti. Možnost takega načina prevzemanja oblasti sta predvidela že Marx in Engels. Glede tega nista poudarjala le tega, da je taka pot objektivno določena

in možna, marveč tudi to, da je odločanje za mirno pot ali nasilno pot stvar proste izbire delavskega razreda neke dežele. Tako je Marx v nekem intervjuju leta 1871 izjavil: »V vsakem delu sveta se kaže kakšen specifičen vidik problema in se ga delavci zato lotevajo po svoje. Združenja delavcev ne morejo biti v posameznostih tudi popolnoma enaka v Newcastleu, v Barceloni, v Londonu in v Berlinu. V Angliji je, na primer, pred delavskim razredom odprta pot, da pokažejo svojo politično moč. Tam, kjer je mogoče z mirno agitacijo hitreje in varneje priti do cilja, bi bila vstaja prava blaznost. Zdi se, da je v Franciji zaradi tisočev zakonov prisile in zaradi smrtnega antagonizma med razredi nujna nasilna rešitev nasprotja. Ali se bo delavski razred te dežele odločil za tako rešitev, je stvar njega samega. Internacionala si ne more dovoliti tega, da bi glede teh primerov ukazovala, komaj lahko svetuje« (Intervju za ameriški časnik *The World*, 3. julija 1871).

III

V trenutku, ko tu razpravljamo o socializmu in političnih sistemih, poteka po vsej Jugoslaviji vsept partijska in javna razprava o spremembah, dograjevanju in izpopolnjevanju političnega sistema naše socialistične samoupravne družbe, kajti to je tudi glavna tema prihodnjega enajstega kongresa Zveze komunistov Jugoslavije.

Družbeni naravi političnega sistema socialističnega samoupravljanja dajejo močan pečat specifičnosti socialistične revolucije, ki je potekala v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno. Kot je znano, je kazala ta revolucija že od samega začetka neko posebnost in samosvojost: začela se je kot vseljudska osvobodilna vstaja, med katero je bila z oboroženim bojem proti tujim okupatorjem in domačim izdajalcem uresničena razredna in nacionalna osvoboditev narodov in narodnosti. Pri tem velja poudariti dejstvo, ki je za našo temo posebej pomembno, da so začeli nastajati že prve dni narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije narodnoosvobodilni odbori kot revolucionarno-demokratski organi ljudske oblasti in kot teritorialna organizacija ljudstva, ki se je borilo, ljudstva, ki se je neposredno organiziralo kot oblast. Razen revolucionarne ljudske armade so bili narodnoosvobodilni odbori kot nosilci politične oblasti v revoluciji v očeh širokih ljudskih množic temeljno zagotovilo, da se ne bo več vrnila stara izkoriščevalska oblast kapitalistov in monarhije, kakršna je bila v predvojni Jugoslaviji, vodilna vloga komunistične partije v osvobodilni vojni in revoluciji pa je bila za tako odločitev ljudstva še posebno zagotovilo. Narodnoosvobodilni odbori so bili v bistvu izraz ljudske ustvarjalnosti te avtentične revolucije, hrbenica politične oblasti delavskega razreda, delovnih kmetov in demokratične inteligence, torej tisti dejavnik, ki je opredeljeval socialistično bistvo naše ljudske revolucije. In kar je morda pri vsem tem najbolj pomembno: ta razvejana mreža narodnoosvobodilnih odborov, izoblikovanih v celosten sistem re-

volucionarno-demokratske politične oblasti, je rodila poseben zgodovinski rezultat: Jugoslavija je že v času osvobodilnega boja postavila temelje politične oblasti, iz vojne pa je prišla kot popolnoma nova federativna družbena skupnost enakopravnih narodov in narodnosti z že izbojevano vodilno vlogo delavskega razreda. Drugače povedano: že med oboroženo revolucijo je bila razbita stara oblast in zgrajena nova ljudska oblast, ki je bila že po svojem nastajanju in konstituiranju demokratična, saj se je rojevala z neposredno in včasih spontano iniciativo ljudi, ki so se borili za nacionalno osvoboditev in za boljše in pravičnejše življenje — kar je še po »naravi stvari« vtisnilo tej oblasti revolucionarno naravo.

Prav v avtentičnosti jugoslovanske revolucije, njenih oblik in vsebine, predvsem pa v narodnoosvobodilnih odborih kot organizacijskih enotah nove revolucionarne oblasti, ki je v gibanju za osvoboditev in zgraditev nove družbe združila večino ljudstva — to pa je lahko opravila le demokratično — moramo iskati genezo socialističnega samoupravljanja in kasnejšega razvoja in evolucije temu ustreznega političnega sistema. Res je, da je bil tudi v naši deželi po oboroženi fazi revolucije in v prvem obdobju ustvarjanja temeljnih materialnih pogojev za graditev socializma vzpostavljen revolucionarni etatizem. Komunistična partija Jugoslavije je imela v naši družbi močan ugled; ta ugled in avtoriteto si je pridobila kot partija, ki je vodila zmagovito narodnoosvobodilno vojno in revolucijo; vendar je tudi v tem obdobju svojo vodilno vlogo uresničevala v najširših demokratičnih oblikah, predvsem prek širokega povezovanja z ljudskimi množicami in z vsemi demokratičnimi in progresivnimi silami družbe, združenimi in organiziranimi v narodnoosvobodilni fronti.

Nujnost prehodnih oblik centraliziranega upravljanja s celotnim ekonomskim in družbenim razvojem, ki jih imenujemo obdobje revolucionarnega etatizma, je seveda tudi pri nas porajala težnje k petrificiranju teh prehodnih oblik oblasti, ki so značilne za revolucionarni etatizem, s tem pa tudi težnje k preraščanju v birokratski državni centralizem in unitarizem. Toda take težnje niso mogle zmagati in se uveljaviti po eni strani zaradi široke demokratične narave našega narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije, katere sistem narodnoosvobodilnih odborov je bil zarodek kasnejšega sistema samoupravljanja; po drugi strani pa se ni mogel uveljaviti tudi zaradi zavestne akcije vodilnih socialističnih sil naše družbe. Tako smo začeli že relativno zgodaj, že leta 1950, uvajati sistem samoupravljanja kot nasprotno utež graditvi socializma v železnem objemu države.

Celotni nadaljnji razvoj je peljal k utemeljevanju socialističnega samoupravljanja kot neposredne politične oblasti delavskega razreda — in sicer z razvijanjem proizvodnih odnosov v združenem delu in s konstituiranjem političnega sistema neposredne socialistične demokracije. Ta dva tokova ekonomskega in političnega preoblikovanja družbe sta se v zapletenem revolucionarnem procesu med seboj dopolnjevala oziroma vplivala drug na drugega.

Bistvo socialističnega samoupravljanja je v tem, da združeni delavci, začeni s svojo temeljno organizacijo združenega dela prek ožjih in širših ter sestavljenih asociacij do globalnih družbenih odnosov, vse bolj samostojno in suvereno upravljajo z vsemi proizvodnimi pogoji in plodovi svojega dela, torej s celotno družbeno reprodukcijo.

Naša družba že domala tri desetletja spreminja, reformira in končno popolnoma odpravlja institucije in oblike tako enopartijskega kot tudi klasičnega večpartijskega sistema, ker teži k temu, da bi svojo bit utelesila v političnem sistemu socialistične samoupravne demokracije. To je naš delegatski sistem kot univerzalno načelo političnega odločanja na vseh ravneh družbene organizacije. V tem razvojnem procesu je naša družba prebrodila že odločilni del poti, ki ji omogoča, da se vse bolj reproducira iz lastnih temeljev, čeprav delujejo v njej še tudi elementi klasičnih političnih sistemov, ki jih sicer načelno odklanja.

Politični sistem socialističnega samoupravljanja oblikuje, izraža in razrešuje interese vseh družbenih subjektov — vendar ne na klasičen način, prek političnih partij in politično-predstavnih institucij. Ta sistem omogoča, da se vsi avtentični posamični, različno samoupravni interesi, ki so v svojem bistvu izraz razvite družbene delitve dela, v delegatskem sistemu neposredno soočajo in sintetizirajo. Zato se namesto klasičnega političnega pluralizma pojavlja na sceni samoupravni pluralizem interesov z ustreznim političnim sistemom. S tem je odpravljena doslej — v politični teoriji in praksi — zakoreninjena koncepcija o človeku kot abstraktnem državljanu in podložniku države. Politika je vse manj človeku odtujena sfera, monopol neke politične oblasti, marveč postaja orodje v rokah delavskega razreda in delovnih ljudi, s pomočjo katerega ti izražajo, soočajo, usklajujejo in uresničujejo svoje interese, pa najsi gre za človeka kot posameznika, združenega delavca ali delovnega človeka v katerikoli obliki njegove samoupravne skupnosti in organizacije. Skratka, to je pot, po kateri se uresničuje dolgoročni interes delavskega razreda, ki v svoji samoupravni vlogi nosilca zgodovinskega napredka zgublja lastnost razreda in ustvarja pogoje za enake svoboščine za vse.

Hrbtenica političnega sistema je — kot smo že dejali — samoupravni delegatski sistem. To je posebna demokratična oblika oblasti delavskega razreda in delovnih ljudi; ni oblast v imenu delavskega razreda, marveč oblast razreda samega, v čemer se izraža naša interpretacija pojma diktature proletariata. Delegatski sistem se je že izkazal z začetnimi uspehi, čeprav se v praksi še ni toliko razmahnil, da bi lahko v celoti izražal in razreševal pluralizem samoupravnih interesov in s tem prevladoval nekatera protislovja, ki se objektivno pojavljajo v družbenoekonomskem in političnem življenju. Zaradi tega so naša sedanja prizadevanja naravnana k temu, da ga v praksi razvijamo, dograjujemo in izpopolnjujemo.

V revolucioniranju celotne družbene vrhnje stavbe, zlasti samoupravnega političnega sistema, imata pomembno mesto in vlogo organiziranost in način delovanja vodilnih subjektivnih sil socializma. V tem sklopu

so bistvene tele relacije: ne zgolj formalnopravni, marveč stvarni položaj družbenopolitičnih organizacij kot sestavni del delegatskega sistema; odnos teh organizacij in način njihovega komuniciranja z delovnimi ljudmi, katerih interese izražajo; medsebojni odnosi in komunikacije med temi organizacijami samimi; specifičnosti notranje idejne in organizacijske izoblikovanosti teh organizacij.

Zgodovinska vloga Zveze komunistov Jugoslavije postavlja to organizacijo v bloku subjektivnih demokratičnih sil na posebno mesto; sama po sebi jo opredeljuje kot vodilni dejavnik zavesti samoupravnih delovnih množic in kot usmerjevalca njihove socialistične akcije. In še več: vse spremembe v političnem sistemu, ki so pravkar pred nami, se v največji meri povezujejo s položajem, vlogo in načinom delovanja zveze komunistov.

Znano je, da je bila v Jugoslaviji že zdavnaj odpravljena »personalna unija« med partijo in državnim aparatom, ki je bila eno izmed napajališč birokratiziranja družbe in tudi same komunistične partije. To je med drugim tudi omogočilo razvoj socialističnega samoupravljanja. Toda vse bolj razvita samoupravna struktura družbe narekuje tudi tej razvitosti ustrezno graditev zveze komunistov in prilagajanje njene družbene vloge novim razmeram in odnosom, da bi lahko skladno s temi odnosi, skupaj z drugimi subjektivnimi organiziranimi demokratičnimi silami ostala notranja gonilna sila nadaljnjega socialističnega samoupravnega razvoja.

Tudi naše izkustvo izpričuje, da ni socializma brez resnične svobode in demokracije. Ob klasičnih človeških svoboščinah in pravicah kot civilizacijski dediščini mora namreč socialistična samoupravna demokracija težiti k višjemu in popolnejšemu bogatenju človeka in njegove osebnosti, k razširjanju vseh področij človekovih svoboščin in pravic, od tistih v temeljnih proizvodnih odnosih do tistih v politični sferi, pa vse do tistih na področju duhovnega življenja. Seveda človeških svoboščin in pravic ni nikoli preveč, vendar to niso statične vrednote, ki bi bile enkrat za vselej dane; ne, te se vedno znova določajo in vsako resnično revolucionarno gibanje jih mora neprestano razvijati na vse višji ravni. Človek kot družbeno bitje je namreč lahko resnično svoboden samo toliko in v tolikšni meri, kolikor so svobodni tudi vsi drugi ljudje. Svoboden človek, združen v delu in ustvarjalnosti z drugimi ljudmi, ustvarja tudi svobodno družbo, svobodna družba kot celota pa je rodni dom svobodnega človeka.

Na koncu bi rad poudaril še neko premiso, ki zadeva politični sistem socializma. Ni vedno bistvo v tem ali onem modelu političnega sistema, tudi ne v tej ali oni instituciji, četudi je lahko neka institucionalizacija obrambni zid pred birokratsko samovoljo in voluntarizmom. Včasih je mnogo lažje zamenjati stare institucije z novimi, ne da bi prišli do bistvenih sprememb, če so stare vsebine samo preoblečene v nove obleke. Mnogo težje pa je z novimi institucijami zagotoviti tisto skupno proizvodnjo življenja, ki bi se lahko dobesedno in dejansko identificiralo kot osvoboditev dela in človeka, kot socializem v svobodi in demokraciji.

EDVARD KARDELJ

Demokratski pluralizem samoupravnih interesov — nova oblika demokratičnega političnega sistema*

S tem ko se je bojevala za socializem in socialistično samoupravljanje kot družbenoekonomski odnos, je jugoslovanska družba hkrati ustvarjala pogoje za razvoj specifične oblike demokracije — demokracije socialističnega samoupravljanja. Demokracija pa ni seznam formalnih pravic državljanov, ampak živi politični izraz določene družbene in politične strukture in določenega razmerja moči družbenih sil. Svoje korenine in oporo ima tako v ustreznih družbenoekonomskih odnosih kakor tudi v ustreznih družbenih zavesti. Poleg tega mora biti demokracija kot oblika političnega sistema zagotovljena tudi s takšnimi državnimi institucijami, ki ustrezajo naravi in potrebam določenih proizvodnih odnosov.

1. Razredno bistvo samoupravne demokracije

Niti teoretično in niti v družbeni praksi se demokraciji ne da pripisovati nekakšne nadrazredne narave. Demokracija kot oblika političnega sistema se lahko razvija samo v določeni razredni strukturi in ob določeni družbeni zavesti, ki ustreza takšni strukturi. Bojevati se za demokracijo in ne videti te družbene realnosti pomeni bojevati se z mlini na veter. Realnost te razredne strukture in družbene zavesti pa se izraža, grobo shematsko rečeno, med dvema skrajnostima. Ali se razredni spopad odvija v relativno mirnem družbenem ozračju socialnega in političnega spopadanja, s tem da se na oblasti lahko menjajo politične stranke, ki predstavljajo nasprotno razredne interese, in tako tudi spremembe družbene strukture potekajo v neenakomernem ritmu, vendar ob ohranjanju demokratičnih metod in institucij. Ali pa se razredna nasprotja

* Objavljamo odlomek iz študije Edvarda Kardelja *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*, ČZP Komunist, Ljubljana 1977. Poglavitni del tega poglavja, s katerim je zbudil veliko pozornost, je pisec vključil v svoj obsežnejši prispevek za mednarodno tribuno *Socializem in politični sistemi* (Cavtat 1977).

toliko zaostrijo, da postanejo revolucionarne spremembe z nasiljem edini možni izhod iz družbene krize. Toda v tem primeru nastane situacija, ko zmagoviti razred ne more priznati političnim silam poraženega razreda enakopravnosti v demokratskih pravicah drugače kot pod pogojem, da te sile priznajo »pravila igre«, ki jih narekuje nova situacija v razredni strukturi družbe.

Ali ima, gledano zgodovinsko, delavski razred, ki postavlja takšen pogoj, manj demokratično vlogo, kot jo je imel v preteklosti in kot jo ima danes buržoazni razred? Prav v nobenem primeru. Kajti vse do danes vsi sistemi buržoaznega parlamentarizma priznavajo političnim silam delavskega gibanja enakopravnost v parlamentarni igri samo pod pogojem, če priznajo njegova »pravila igre«. Ta »pravila igre« pa je ustvarjal zase v svoji zgodovini razred buržoazije v spopadu z delavskim razredom. Pa tudi, kadar priznajo ta »pravila igre« in kadar si pridobijo zaupanje večine, stoje politične sile delavskega razreda pred nepremostljivimi težavami in pred nevarnostmi takšnih reakcij, kakor so fašizem, vojaški udari in razne druge oblike reakcionarnih posegov oblasti, kadarkoli poskušajo resneje poseči v obstoječo razredno strukturo družbe.

Življenje se seveda ne odvija in se bo v prihodnosti čedalje manj odvijalo izključno po eni ali drugi omenjeni shemi, ampak vse bolj v raznih vmesnih kombinacijah elementov ene in druge poti in v raznih »zgodovinskih kompromisih«. Toda temeljno objektivno zakonitost moramo upoštevati, kajti sicer se tudi najidealnejši svobodnjaški koncepti lahko v praksi pokažejo kot povsem naivna iluzija.

Če gre za prihodnji razvoj demokracije v naši samoupravni socialistični družbi, ki je izšla iz skrajno zaostrene revolucionarne krize in globoke revolucije ljudskih množic, potem moramo iz vsega tega izluščiti sklep, da je boj za vse globljo demokratizacijo našega družbenega življenja nujno pogojen in odvisen od boja za takšno razmerje moči družbenih sil, ki bo v naši družbi zagotovilo nesporno vodilno družbeno vlogo socialističnim silam. Toda hkrati je ta razvoj odvisen tudi od tega, koliko bo naš demokratični sistem sposoben omogočiti, da se bodo izrazile vse družbene sile, ki priznavajo socialistični karakter naše družbe in samoupravni položaj delavca in delovnega človeka v njej. Mislim, da morata biti to glavna cilja v boju za nadaljnji razvoj samoupravne demokracije naše socialistične družbe.

Socializma si ni mogoče predstavljati brez demokracije. Socializem ne more napredovati, če se v njem ne razvijajo demokratični odnosi med ljudmi. Toda socialistični družbi je potrebna demokracija v socializmu, ne pa demokracija kot orožje boja proti socializmu. Zato moramo vztrajati na razredni naravi naše demokracije. To pa ne pomeni nič drugega, kot da mora biti v samem sistemu te demokracije zagotovljena nesporna vodilna vloga interesov delavskega razreda, trdno povezanega z vsemi drugimi delovnimi ljudmi in da mora biti odprta za vsakogar, ki priznava to dejstvo.

Prihodnost bo vsekakor spremenila politično strukturo družbe in prinesla nove, razvitejše oblike njenega demokratičnega življenja. Nastale bodo tudi nove diferencirane oblike demokratične idejne in politične organiziranosti. Toda v sistemu socialističnega samoupravljanja to ne morejo biti klasične politične stranke, ki se bojujejo za monopol oblasti, temveč oblike organiziranosti, ki so izraz gibanja družbene zavesti in razvoja ustvarjalnih sil družbe. Z drugimi besedami, takšne organizacije bodo imele v družbi socialističnega samoupravljanja približno takšen položaj, kakršnega imajo organizacije znanosti, kulture in podobno, ne pa položaj monopolnega nosilca politične oblasti, kakršnega imajo v sistemu buržoazne demokracije. Poleg tega bo nadaljnji progres socialistične družbe vse bolj zmanjševal politično moč ekonomskih, ideoloških, kulturnih in političnih faktorjev buržoazne in tehno-birokratske kontrarevolucije, kar bo postopno zmanjševalo tudi potrebo po izjemnih represivnih ukrepih proti tem silam. Z drugimi besedami, tudi omejitve demokratičnih pravic, ki jih narekuje ostrina političnega boja za razredno oblast, bodo vse manjše.

Vse to so sicer problemi, ki jih bo postopno reševala šele prihodnost. Toda takšna perspektiva mora biti že danes ena izmed izhodiščnih točk naše orientacije in vsakodnevno prisotna pri graditvi našega sistema demokracije socialističnega samoupravljanja, prav tako pa tudi pri vsakodnevnem oblikovanju naše notranje politike. Toda danes bi se očitno znašli v svetu iluzij, če bi hoteli s takšnimi in podobnimi pojmi, kot so nadrazredna demokracija ali abstraktna splošna svoboda, reševati realne družbene konflikte, v katerih svoboda za en razred neizogibno pomeni nesvobodo in podrejanje drugega razreda.

Zato se bo naša družba vsekakor morala še dalj časa spopadati s politično akcijo socializmu in samoupravljanju sovražnih sil, akcijo, ki je naperjena proti temeljem tega razrednega in političnega sistema. Ostrina tega konflikta, razmerje sil v njem, sredstva, ki se uporabljajo v tem spopadu, pritisk svetovnih nasprotij in podobni faktorji neizogibno zavirajoče vplivajo na razvoj našega demokratičnega sistema, toda pred tem zgodovinskim konfliktom naša družba ne more pobegniti. Ta boj je še naprej nujen prav zaradi utrditve stabilnosti sistema in je tako pogoj za razvoj demokratičnih odnosov v družbi kot tudi za neodvisnost narodov in narodnosti Jugoslavije.

Zato mora biti tudi naš sistem samoupravne demokracije v današnjem času, poleg temeljnih družbenih funkcij, ki jih opravlja, prav tako instrument ohranjanja, obrambe in delovanja sistema razredne oblasti, se pravi samoupravne vladavine oziroma vodilne družbene vloge delavskega razreda v demokratični povezanosti in v vzajemni odvisnosti z vsemi delovnimi in demokratično usmerjenimi ljudmi naše družbe.

Zato sploh ni slučajno, da so se v naši družbi vsi razredni, družbeni in politični konflikti osredotočili pravzaprav v en sam temeljni konflikt, se pravi v vztrajno poskušanje protisocialističnih in protisamoupravnih

sil, da ob intenzivni podpori iz tujine vsilijo naši družbi strankarski pluralizem ali pa enopartijski sistem. Pri tem nastopajo te sile v imenu svobode in demokracije. Tu vsekakor gre za svobodo, toda ne za svobodo za velikansko večino ljudstva, se pravi za delovne ljudi, ki so si pridobili takšne samoupravne in demokratične pravice, o katerih delavcem v kapitalističnih deželah ni dovoljeno niti sanjati, ampak za svobodo za tisto manjšino v naši družbi, ki hoče prav to svobodo delovnih ljudi ukiniti in vsiliti vladavino političnega monopola manjšine, za katero so se razvrstile sile, ki prinašajo restavracijo kapitalistične lastnine ali tehnobirokratski monopol na upravljanje družbe. Ob tem so pri obrambi tega monopola na isti liniji tako stalinistični dogmatik, ki takšen monopol vsiljujejo v imenu ideologije o vodilni vlogi državnega aparata, kakor tudi tisti tehnobirokratski liberalci, ki takšen monopol vsiljujejo v imenu ideologije o vodilni vlogi inteligence v družbi. Zato se morajo prav v imenu obrambe resnične demokracije za ljudstvo, za delovne ljudi, za samoupravljalce socialistične sile naše družbe najodločneje postaviti po robu tendencam, da se problem nadaljnje demokratizacije naše družbe obravnava kot problem svobode za *strankarski pluralizem*, ne pa kot problem svobode za *pluralizem samoupravnih interesov*.

Celotna ideologija političnega pluralizma meščanske družbe temelji na *istovetenju interesov vladajočega razreda in aparata njegovega političnega monopola na oblast s splošnimi družbenimi interesi*, čeprav velikanska večina državljanov, se pravi delovnih ljudi ostaja brez dejanskih demokratičnih pravic prav na tistih področjih družbenih odnosov, od katerih je v največji meri odvisno njihovo delo in življenje. Obratno pa samoupravna demokracija prav *splošne družbene interese istoveti s samoupravnimi interesi delovnega človeka*, oziroma resničnega državljana kot nosilca konkretnega kompleksa osebnih in družbenih interesov. Seveda, kdor ne vidi teh razlik ali pa jih noče priznati, ne more doumeti, zakaj je vsak poskus, da bi naši družbi vsilili nekakšen politično-pluralistični ali enopartijski sistem, izrazito reakcionaren pa celo kontrarevolucionaren poskus. Kajti mehanično prenašanje takšnega političnega sistema v naš sistem socialističnega samoupravljanja bi pomenilo ne samo ponovno zaostrovanje družbenih in nacionalnih nasprotij, ki so pogojila revolucijo, ampak tudi umetno politično diferenciacijo samega delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, pri čemer bi bil družbeni vpliv skupnosti avtentičnih interesov delovnih ljudi ponovno odrinjen v korist monopola vrhov tako ustvarjenih političnih strank. Ali pa bi se takšen politični sistem — kakor je pokazala dosedanja praksa — spremenil v enopartijski sistem, ki pomeni resno nevarnost, da v imenu delavskega razreda in kot njegovo monopolno politično zastopništvo prevzame vodilno vlogo v družbi, kakor je rekel Marx, njegova lastna birokracija.

To pa pomeni, da se mora zveza komunistov, skupaj z vsemi naprednimi socialističnimi silami naše družbe, s svojim idejnim in političnim bojem odločno postaviti po robu vsem tendencam in omahovanjem, ki

zamegljujejo bistveno razliko med demokracijo političnega pluralizma in demokracijo samoupravnega pluralizma. Kajti ne glede na relativno nerazvitost našega samoupravnega demokratičnega sistema že današnji demokratični odnosi v naši družbi kažejo, da je sistem samoupravne demokracije pomemben zgodovinski korak naprej v primerjavi s političnim pluralizmom meščanske družbe. Zato so za nas nesporemljiva vsa tista pojmovanja, ki nam danes priporočajo, da takšen demokratični sistem, ki odpira popolnoma nove perspektive za razvoj demokratičnih pravic in svobode človeka, zamenjamo z nekim v bistvu preživelim političnim sistemom organizacije družbe, ki pripada epohi kapitalizma in ki je v svoji dosednji zgodovini imel predvsem funkcijo obrambe in ohranjanja mehanizma tega razrednega sistema.

2. Politični ali samoupravni pluralizem

Ne glede na relativni demokratizem in napredek, ki ga je parlamentarni politični pluralizem buržoazne države vnesel v razvoj demokratičnih in človekovih pravic, je ta sistem vseeno še vedno oblika odtujevanja človeka od upravljanja družbe in oblika vsiljevanja monopola določenih razrednih in političnih sil pri tem upravljanju. Toda to ne pomeni, da smo ali da bi morali biti proti vsaki obliki demokratičnega pluralizma sploh. Obratno, glede na to, da se v družbi izraža množica interesov, ki izvirajo iz razrednih, ekonomskih, političnih, socialnih in drugih pogojev življenja, dela in ustvarjanja ljudi, je jasno, da ne bi bilo niti demokracije niti svobode človeka, če človek teh svojih interesov in svojih misli, teženj in ustvarjalnih pogledov ne bi mogel svobodno izraziti. Zastavlja pa se vprašanje, v kakšni obliki se takšen politični pluralizem izraža.

Glede na vse to smo že od revolucije naprej v našem političnem sistemu — sprva v okviru narodnoosvobodilne fronte, danes pa v okviru socialistične zveze delovnega ljudstva — priznali, da so nujne določene oblike političnega pluralizma. Pri tem smo izhajali iz pojmovanja, da Zveza komunistov Jugoslavije ni edina politična sila, ki naj monopolistično upravlja družbo, ampak, da ima pri tem kot idejna in politična avantgarda delavskega razreda sicer specifično družbeno vlogo, ki pa jo lahko uresničuje samo v demokratični povezanosti in odvisnosti z vsemi socialističnimi in demokratičnimi silami. Zato smo vedno ne samo podarjali, ampak se tudi bojevali za to, da zveza komunistov ne bi bila nosilka nekega enopartijskega sistema, oziroma da ni in da niti ne more biti klasična politična partija, čeprav se mora bojevati za to, da bi bile ključne pozicije oblasti v rokah tistih subjektivnih sil, ki stoje na strani socializma in socialističnega samoupravljanja.

Posebno bi želel poudariti specifično družbeno vlogo socialistične zveze delovnega ljudstva kot oblike organiziranega pluralizma socialistične in demokratične politične misli. Idejna in politična platforma socialistične zveze je neposredno nadaljevanje platforme narodnoosvobo-

dilne fronte, ki jo je med narodnoosvobodilno vojno inavgurirala Komunistična partija Jugoslavije skupaj z drugimi demokratičnimi progresivnimi in domoljubnimi silami jugoslovanske družbe. Ta platforma je bila izhodiščna točka za združevanje vseh teh sil najprej v boju proti okupatorju, kasneje pa pri graditvi nove družbe na podlagi podružbljanja proizvodnih sredstev. Kot nadaljevalka te demokratične tradicije naše socialistične revolucije socialistična zveza tudi danes zedinja oziroma je sposobna zedinjevati vse družbene sile ne glede na razlike v ideologiji in praktični politiki, ki sprejemajo socialistično in samoupravno naravo naše družbe in njen politični sistem, se pravi sistem samoupravne demokracije. V tem smislu vsebuje socialistična zveza elemente klasičnega političnega pluralizma, ki so še vedno nujni v strukturi naše družbe, in to predvsem kot sredstvo najširšega vključevanja socialističnih progresivnih in demokratičnih družbenih sil v sistem samoupravne demokracije.

Toda razvoj samoupravljanja in njegovo postopno dozorevanje v integralni družbenoekonomski in politični sistem je bistveno razširil, obenem pa tudi preobrazil in preobraža te začetne oblike našega političnega pluralizma. Kajti v socialistični *samoupravni* demokraciji se zveza komunistov in drugi faktorji organizirane socialistične družbene, znanstvene, kulturne in druge zavesti in akcije formirajo in organizirajo kot *ustvarjalni sestavni del* samoupravne in demokratične skupnosti svobodnih proizvajalcev, ne pa kot odtujeni politični faktor v konkurenčnem boju za oblast nad družbo, nad družbenim delom, njegovim proizvodom in dohodkom. Takšen demokratični sistem lahko v naših razmerah zares zagotovi nesporno vodilno družbeno vlogo zgodovinskih interesov delavskega razreda. In samo v takšnem demokratičnem sistemu lahko zveza komunistov skupaj z drugimi socialističnimi samoupravnimi silami uspešno uresničuje svojo vodilno idejno in politično vlogo v družbi. Z drugimi besedami, zveza komunistov lahko uresničuje takšno svojo vlogo samo kot sestavni del tega sistema, ne pa kot sila nad njim ali zunaj njega, kakor je bilo v naši nedavni preteklosti. Ostanki takšnih pojmovanj pa so še danes.

V naši družbi so razen omenjenega razrednega konflikta tudi druge idejne in politične razlike in konflikti. Toda to so konflikti na tleh *socialističnih* družbenih odnosov. Te razlike in konflikti se nanašajo na vprašanje, kakor so nadaljnji razvoj socialistične družbe, reševanje aktualne ekonomske, socialne, kulturne in druge družbene problematike, smer in hitrost nadaljnega razvoja družbenoekonomskih, političnih in drugih odnosov, idejne in politične razlike, ki nastajajo v zvezi z obravnavanjem konkretnih vprašanj itd. Toda takšni konflikti in razlike se ne rešujejo v političnem boju za oblast, ampak v sistemu samoupravne demokracije. In prav samoupravna demokracija je najprimernejša za reševanje tovrstnih konfliktov in razlik, ker se v njej — za razliko od večstrankarske demokracije — politika istoveti z dejansko vsebino samoupravnih interesov, ki prihajajo do izraza v posameznih samoupravnih skupnostih in

teresov. Potemtakem se lahko »politični pluralizem« te vrste normalno izrazi v obliki pluralizma samoupravnih interesov, se pravi v demokratičnih odnosih samega sistema socialističnega samoupravljanja in samoupravnega demokratičnega delegatskega sistema in mu ni treba svojega izraza iskati v ustvarjanju političnih strank.

Tako se v družbenih odnosih socialističnega samoupravljanja politika podružblja s tem, da postaja sestavni del samoupravnega odločanja. S tem pa samoupravljanje pravzaprav presega klasični politični pluralizem in odpira pot ustvarjanju svobodne in družbeno odgovorne osebnosti v njeni samoupravni skupnosti.

Zato naša družba ne more biti za svobodo političnih monopolov, ampak za svobodo izražanja avtentičnih interesov samoupravljalcev v strukturi socialistične in samoupravne družbe. Samo v takšni svobodi bodo zagotovljeni dolgoročni, zgodovinski interesi delavskega razreda, ki prav s svojo samoupravno vlogo kot nosilec zgodovinskega progressa postopno nehava biti razred oziroma ustvarja pogoje za razvoj brezrazredne družbe in enakih svoboščin za vse.

Izhodiščna točka nadaljnjega razvoja našega demokratičnega političnega sistema mora biti postopno preseganje *pluralizma političnih monopolov* z resničnim *samoupravnim političnim pluralizmom*, se pravi, s pluralizmom avtentičnih interesov samoupravnih subjektov, tako parcialnih kot splošno družbenih. Kajti naša družba ni niti monolitna niti amorfna, temveč je celota družbenozgodovinsko pogojenih diferenciranih interesov. Ko to pravim, ne mislim na interese ostankov kontrarevolucije ali dogmatskih zagovornikov tehnobirokratskega monopola, zasnovane na ideologiji državnolastninskih odnosov, ampak na raznovrstne interese, ki se naravno kažejo v socialistični družbi prehodnega obdobja.

Tudi sam delavski razred je slojevit in se tudi njegovi interesi ne morejo zreducirati samo na eno politično formulo. Obstaja njegov skupen dolgoročni interes, da delo upravlja družbo, ne pa, da privatnolastninske ali državnolastninske sile upravljajo delo. Toda delitev po delu povzroča tudi določene konflikte interesov v samem delavskem razredu. Preseganje teh konfliktov je možno v dolgoročnem družbenozgodovinskem razvoju, ne pa na podlagi volje tega ali onega sloja delavskega razreda.

Seveda moramo upoštevati, da tu ne gre za konflikte, ki bi pomenili razredno diferenciacijo znotraj delavskega razreda, ampak gre v bistvu za premoženjske in socialne razlike, ki nastajajo na podlagi sistema delitve po delu, se pravi sistema, ki upošteva različen prispevek tekočega dela k skupnim interesom združenega dela in ki zaradi tega materialno stimulira kvalitetnejše delo. Takšen sistem sicer ustvarja socialne razlike, toda ne takšnih, ki bi razdvajale delavski razred, ampak ga, nasprotno, čedalje širše zedinjujejo na podlagi medsebojne ekonomske odvisnosti vseh njegovih delov, v kateri te razlike spodbujajo k skupnemu uspehu pri delu, pri tem pa se tudi same postopno zmanjšujejo.

Tudi pri nas so sicer nastale sociološke teorije, ki so na podlagi socialne stratifikacije družbe, se pravi ne na podlagi proizvodnih odnosov, ampak odnosov delitve, poskušale razlagati, kaj je in kaj ni delavski razred. Te teorije so nastale pod vplivom podobnih teorij na zahodu, ki so pravzaprav potencirale moč in vlogo socialnih razlik, nastalih na podlagi socialne stratifikacije, da bi tako zanikale temeljni antagonistični konflikt v družbi, se pravi dejanski razredni spopad. Znano je, da je že Marx ne samo teoretično ovrgel, ampak prav osmešil tiste teoretike, ki so v njegovem času pojem razreda in razrednih spopadov poskušali razložiti s premoženjskimi in socialnimi razlikami, ne pa z antagonističnim položajem razredov v proizvodnih odnosih.

Čeprav konflikti na podlagi socialnih razlik nimajo narave razrednih spopadov, pa vendarle vnašajo nekatere razlike v neposredne interese posameznih delov delavskega razreda. To se med drugim najjasneje izraža v konfliktu med tendencami po uravnalovki in tendencami k neomejenemu povečevanju razponov v delitvi osebnih dohodkov.

Obstajajo pa tudi konflikti, ki imajo obeležje razrednega spopada ali bi ga lahko dobili. To so konflikti med delavskim razredom in tistim njegovim delom, ki ga je Marx imenoval z njegovo lastno birokracijo, kadar si ta prilasti monopol na razpolaganje z družbenim kapitalom. Pravzaprav je to najresnejše protislovje sodobne socialistične družbe. Iz tega protislovja izvira vrsta spopadov in deformacij v družbeni praksi kakor tudi globok ideološki in politični konflikt, ki je značilen za sodobni socializem, se pravi konflikt med stalinističnim dogmatizmom ter demokratično in ustvarjalno revolucionarno marksistično mislijo.

Poleg tega obstoje tudi interesi delovnih slojev zunaj delavskega razreda, na primer kmetov in obrtnikov, ki niso v nasprotju z razrednimi interesi delavskega razreda, lahko pa so v nasprotju s trenutnimi interesi njegovih posameznih delov. Prav tako obstajajo boj mnenj in konflikti pri določanju tekoče politike na raznih področjih družbenega življenja. Obstaja tudi velika raznoterost na področju celotnega sistema družbene misli, se pravi ideologije, politike, znanosti, kulture itd.

Politizirati vse te raznovrstne interese v obliki političnih strank in jih s tem zreducirati na neke posplošene politične formule, bi pomenilo zanikati avtentične izraze raznovrstnosti teh interesov pri upravljanju družbe. Prav to je značilnost politične države in političnega pluralizma parlamentarnega sistema. To pa ne more biti značilnost sistema samoupravne demokracije, v kateri se konflikti rešujejo tako, da pridejo pri upravljanju družbe do neposrednega in popolnega izraza avtentični interesi delavskega razreda in vseh delovnih ljudi. Prav zato naša samoupravna demokracija ne more biti demokracija strankarskega političnega pluralizma, ampak demokracija pluralizma samoupravnih interesov.

Temeljne značilnosti takšnega demokratičnega pluralizma samoupravnih interesov se v naši družbi na raznih področjih družbenega življenja izražajo različno.

Prvo takšno področje je združeno delo v vseh svojih vidikih in v povezavi z vsemi oblikami osebnega dela kmetov, obrtnikov, svobodnih poklicev itd. Ti interesi delavcev in drugih delovnih ljudi — zasnovani na njihovem položaju in odnosu do pogojev, sredstev in plodov dela in ustvarjanja — pa se demokratično izražajo v obliki delavskega samoupravljanja na vseh področjih družbenega dela.

Drugo področje so interesi delovnih ljudi in občanov v družbenih dejavnostih, kot so zdravstvo, socialna politika, izobraževanje, znanost, kultura in druga področja takšnih širših skupnih interesov samoupravljalcev oziroma občanov. To področje samoupravnih interesov je demokratično organizirano v obliki samoupravnih interesnih skupnosti.

Tretje področje so interesi občanov, ki se nanašajo na njihove življenjske razmere in na življenjske razmere njihovih družin tam, kjer stanujejo. To področje pokrivajo samoupravne krajevne skupnosti in samoupravne komune.

Četrto področje so specifični interesi narodov in narodnosti, ki jih zagotavljajo samoupravna samostojnost republik in avtonomnih pokrajin in demokratični odnosi v sistemu federacije.

Peto področje je ustvarjalna aktivnost socialističnih družbenih sil na področju ideologije in splošne politike. Ta aktivnost se v sistemu samoupravnega pluralizma oziroma samoupravne demokracije izraža v specifični vlogi družbenopolitičnih in drugih družbenih organizacij.

Šesto področje so najrazličnejše oblike izražanja skupnih družbenih interesov, o katerih odločajo v demokratičnih organih delegatskega sistema oziroma v organih državne oblasti in splošnega družbenega samoupravljanja, se pravi v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti in v organih, ki so jim odgovorni. Ta sistem je zgrajen na podlagi delegatskega sistema, ki izvira iz temeljnih samoupravnih organizacij in skupnosti vseh omenjenih področij družbenega samoupravljanja.

Vsako od teh področij samoupravnih interesov predstavlja zase seveda poseben sestavljen demokratični sistem. Načelno vsa ta področja temeljijo na odločilni vlogi temeljnih samoupravnih organizacij in skupnosti, ne pa na hierarhiji tehnološke organizacije dela oziroma poslovanja. Prav to tudi omogoča neposreden vpliv samoupravljalcev na vse oblike družbenega odločanja — z osebnim izrekanjem ali z neposrednim vplivom na delegacije, ki so jim odgovorne.

To so, poenostavljeno rečeno, temeljne značilnosti našega političnega sistema kot demokratičnega sistema, zasnovanega na pluralizmu samoupravnih interesov. Toda v naši praksi ti odnosi še niso postali popolna resničnost. Zapletena družbena struktura in protislovje raznovrstnih interesov pogosto ne samo preprečujeta razvoj takšnih odnosov, ampak jih tudi deformirata. Toda bili bi utopisti, če ne bi razumeli, da so za uredničenje takšnih revolucionarnih sprememb v neki družbi potrebni čas, izkušnje, znanje in nova zavest ljudi. Zato za oceno takšnega sistema in za njegovo primerjavo za drugimi sodobnimi političnimi sistemi ne mo-

rejo biti odločilnega pomena njegove trenutne slabosti in nedorečenosti, ampak perspektive svobode, ki jih odpira. Takšen sistem pa jih odpira neprimerljivo širše, kot jih je kadarkoli mogel odpreti katerikoli demokratični sistem v dosedanji zgodovini človeštva.

3. Človek kot političen državljan ali kot samoupravno družbeno bitje

Samoupravljanje in njegova demokratična nadstavba, zasnovana na interesnem pluralizmu, ukinjata ali bistveno zmanjšujeta tiste konflikte in velike razlike glede splošnih političnih alternativ pri razvoju družbe, ki bi neizogibno zahtevala boj za oblast na povsem političnem področju oziroma ki bi delavski razred in delovne ljudi sploh pripeljala do razcepa na politične stranke, ki bi se bojevale za oblast. Specifični interesi se v socialistični samoupravni družbi ne spreminjajo najprej v politične formule, ki služijo boju za oblast, da bi se potem znova zreducirali na družbeno realnost, o kateri odloča vrh neke vladajoče stranke. Ti interesi se v sistemu socialističnega samoupravljanja neposredno izražajo, odločanje o njih pa je pod stalnim in neposrednim vplivom in kontrolo delovnih ljudi in občanov, ki jih zedinjujejo posamezni ali skupni interesi, idejne razlike pa zgubljajo pomen političnega boja za oblast. Na primer, delavec ateist in delavec vernik sta zedinjena v skupnem interesu glede velikanske večine svojih življenjskih, ekonomskih, socialnih, kulturnih in drugih interesov. Ne obstaja nikakršna potreba, da se na podlagi vere oziroma ateizma politično ločujeta, če se tolerantno obnašata drug do drugega.

Prav tako ni treba pozabiti, da do razcepa delavskega gibanja na več strank v preteklosti ni prišlo toliko zaradi konflikta med interesi posameznih slojev delavskega razreda — čeprav so tudi ti konflikti imeli vlogo — kolikor zaradi pogojev razrednega boja samega. V 20. stoletju je v parlamentarnem sistemu in zunaj njega nastajala vse močnejša polarizacija med meščanskimi in delavskimi strankami. Ta proces je hkrati začel vnašati diferenciacijo tudi v samo delavsko gibanje glede načina boja za socializem oziroma poti k socializmu. In tako se je delavsko gibanje diferenciralo manj zaradi svoje notranje strukture, bolj pa ob opredeljevanju poti na oblast.

Toda v deželi, v kateri je zmagala socialistična revolucija, ta problem odpade. Ostane sicer problem obvarovanja oblasti delavskega razreda in delovnega ljudstva. Toda glede tega je avtentični politični interes delavskega razreda enoten in ni razlogov za njegovo politično diferenciacijo na več delavskih strank oziroma za politični pluralizem na tej podlagi. Zato pa ima zdaj delavski razred veliko večje potrebe, da izrazi svoje raznovrstne konkretne interese, od neposrednih materialnih oziroma ekonomskih pa do splošnih političnih interesov. Z drugimi besedami, nastane potreba, da se delavski razred samoupravno izrazi. Zato pluralizem samoupravne demokracije ne more biti nič drugega kot specifično orga-

niziran samoupravni pluralizem interesov delavskega razreda, delovnega ljudstva in občanov. Kajti politične stranke, ne glede na to, koliko so demokratične, in z njimi tudi celoten sistem meščanske demokracije niso nikoli sposobni izraziti voljo raznovrstnih skupnosti interesov, s tem pa tudi ne resničnega človeka, ki je utelešenje vrste osebnih in družbenih interesov.

V nasprotju s tem mora biti cilj samoupravne demokracije izražanje interesov tega resničnega človeka. V sedanjih družbenozgodovinskih razmerah to pomeni, da mora biti cilj samoupravne demokracije odpiranje poti njegovemu boju za osvoboditev dela, se pravi osvoboditev samega sebe. Z drugimi besedami, vir, temelj in cilj demokratičnega sistema socialističnega samoupravljanja ni abstrakten politični državljani političnega sistema meščanske družbe in njenega parlamenta, temveč človek, ki živi, dela in ustvarja v določenih družbenih pogojih in ki njegovi interesi izvirajo iz takšnega njegovega družbenega položaja. Še več, ne gre samo za nedoločen delavski razred kot abstrakten politični subjekt, temveč za konkretnega delavca oziroma delovnega človeka z njegovimi avtentičnimi interesi, ki ga nihče ne more zamenjati v imenu interesa neke posplošene formule o »diktaturi proletariata«.

Ne gre torej za politiziranega človeka kot abstraktnega individuuma ali državljana, ki naj se samo odloča med političnimi strankami in išče način, kako bi vplival nanje, temveč za človeka kot družbeno bitje, s katerim je povezan ves kompleks interesov, od najneposrednejših življenjskih pa do idejnih, političnih, kulturnih itd. Potemtakem je za socialistično samoupravno demokracijo značilno, da izhaja iz človeka kot nosilca celovitosti parcialnih in splošnih družbenih interesov. Prav ti interesi pa ga povezujejo z drugimi ljudmi v množici *objektivno obstoječih* skupnosti interesov, ne glede na to, ali so te skupnosti kot takšne posebno organizirane, ali enostavno obstajajo kot objektivno družbeno dejstvo.

Prav na svobodnem izražanju teh interesov, na njihovem samoupravnem in neposrednem zadovoljevanju oziroma odločanju o njih ter na samoupravnem in demokratičnem usklajevanju vseh interesov teh skupnosti — ob določeni zgodovinsko pogojeni vlogi države kot sredstva samoupravne družbe — je zasnovan sistem naše samoupravne demokracije. Ta sistem ni izmišljen niti ni voluntaristično vsiljen, ampak ga je kot nujno nadstavbo socialističnih in samoupravnih odnosov vsilila zgodovina sama. Kajti glede na to, da je samoupravljalec lahko samo tisti delovni človek, ki lahko samostojno in demokratično ne samo izraža svoje interese, ampak tudi odloča o njih, takšno bistvo samoupravljanja narekuje princip interesnega pluralizma kot podlago sistema samoupravne demokracije socialistične družbe ter demokratičnih pravic in svoboščin delovnega človeka in občana.

Prav na podlagi takšnega pluralizma interesov prihaja do odločanja večine v družbi. Gre pa za večino, ki se vedno znova ustvarja pri ure-

janju posameznih družbenih problemov in interesov, in to prav s konflikti, kompromisi in dogovarjanjem, v končnem rezultatu pa z odločanjem večine glasov na raznih ravneh demokratičnega samoupravnega oziroma delegatskega odločanja v družbi sploh. Zato pluralizem samoupravnih interesov ni samo podlaga demokratičnega političnega sistema naše družbe, ampak predvsem pogoj za obstoj socialističnega samoupravljanja. In prav kot odločilna komponenta sistema samoupravljanja v proizvodnih in drugih družbenih odnosih je edino takšen pluralizem interesov lahko podlaga za demokratični politični sistem. Vsak drugi politični sistem bi bil pravzaprav negacija samoupravljanja. Zato za nas sploh ni dileme, večpartijski pluralizem ali enopartijski sistem, ampak samoupravljanje oziroma demokratični sistem samoupravnega pluralizma interesov ali večpartijski oziroma enopartijski sistem, ki ukinjata samoupravljanje. V naših razmerah — gledano načelno in dolgoročno — drug drugega izključujeta.

Seveda se naša družba ne more čez noč osvoboditi vseh ostankov starega sistema. Toda to ni bistveno za oceno njene narave. Narave naše kakor tudi vsake druge družbe ne določajo ostanki starega v njej, ampak elementi novega, se pravi smer in cilj gibanja družbe. Končni cilj razvoja naše samoupravne demokracije je uresničenje takšne svobode človeka, ki mu bo omogočila, da se bo glede vseh svojih življenjskih, delovnih in ustvarjalnih interesov totalno izrazil kot samoupravljalec v svobodni in demokratični skupnosti proizvajalcev. To pa pomeni, da je potreben stalen in dolgoročen boj za preseganje ostankov političnega in vsakršnega drugega monopola v sistemu oblasti in za krepitev samoupravnih demokratičnih elementov v političnem sistemu. Boj za demokracijo v naši družbi pomeni potemtakem hkratno in stalno omejevanje in ukinjanje vseh oblik ekonomskega, političnega in drugačnega monopola, s tem pa tudi ostankov političnih sistemov, ki so izraz teh monopolov.

Pluralizem samoupravnih interesov je veliko močnejši progresivni ustvarjalec družbenega razvoja in reševanja družbenih protislovij, kot je to lahko politični pluralizem meščanske države. Pravi nosilec družbenega progressa ni človek kot abstrakten politični državljani, ampak človek kot nosilec celotnega kompleksa družbenih interesov. Kajti celo v njegovi praktični akciji in njegovem empirizmu se neizogibno spajata — zavestno ali podzavestno — tako spoznanje nujnosti in potrebe, ki jo narekujejo objektivne zakonitosti družbenega razvoja, kakor tudi zavestna ustvarjalna misel o poteh, smereh in sredstvih preseganja večnega protislovja med težnjami in potrebami človeka in objektivnimi nujnostmi, med hotenji in možnostmi, med idejo in realnostjo.

Občan ni abstrakten, ampak konkreten, se pravi s svojimi specifičnimi interesi. Zato je avtentično predstavništvo občanov lahko samo tisto, ki izraža skupnost avtentičnih samoupravnih interesov. Pravzaprav samoupravljanje ne bi bilo možno, če bi delovnega človeka zastopala in namesto njega odločala neka politična sila zunaj njegovega neposrednega

vpliva, ne pa skupnost interesov, ki ji objektivno pripada. Prav zato je interesni pluralizem neprimerljivo bližji človeku in neprimerljivo bolj demokratičen kot katerakoli oblika strankarskega političnega pluralizma, ki družbo kot celoto odtuja od konkretnega človeka in državljana, čeprav baje odloča v imenu državljana. Razlika med vladavino samoupravnega interesnega pluralizma in vladavino strankarskega političnega pluralizma je prav tako velika kot razlika med vladavino delovnega človeka, zasnovano na sistemu skupne, se pravi družbene lastnine proizvodnih sredstev in vladavino privatne lastnine.

Takšen družbeni položaj človeka je hkrati vir globoke kulturne in etične revolucije, ker vpliva na spremembo celotne zavesti delovnega človeka. Zavest meznega delavca ali podrejenega uslužbenca ali človeka kot slepega orodja v centralizirani tehnobirokratski strukturi družbe postopno odmira, izginja, poraja pa se nova zavest svobodnega človeka, ki samostojno razpolaga s sredstvi, pogoji in plodovi svojega dela, ustvarjanja in življenja sploh. Zavest pasivne odgovornosti do države začenja zamenjevati zavest o ustvarjalni odgovornosti človeka do drugega človeka in njegovih interesov, s tem pa do družbe sploh.

4. Politika kot sredstvo in sestavni del pluralizma samoupravnih interesov, ne pa kot monopol političnih strank

Vendar, ko kritično obravnavamo sistem političnega pluralizma, ki bi avtomatično ponovno uvedel boj za razredno oblast, se to nanaša seveda na tisti sistem političnega pluralizma, ki je nastal v epohi buržoazne države, nikakor pa ne na pluralizem socialistične politične misli. Kajti ta pluralizem mora biti še kako prisoten v našem sistemu samoupravne demokracije.

Ko govorimo o pluralizmu skupnosti interesov, potem očitno ne mislimo na *institucije* samoupravnih interesnih skupnosti, ampak na vse *vrste interesov*, ki se izražajo v socialistični samoupravni družbi prav kot proizvod odnosov v tej družbi. Pri tem mislimo tudi na določeno diferenciacijo interesov v samem delavskem razredu, v združenem delu, v sistem družbene reprodukcije, na raznih področjih ustvarjanja, v znanosti, ideologiji itd. Dalje, ko govorimo o tem, da sistem samoupravne demokracije temelji na interesnem pluralizmu samoupravnih subjektov, potem nikakor ne mislimo samo na parcialne interese (na primer na interese organizacij združenega dela ali organiziranih samoupravnih interesnih skupnosti in drugih samoupravnih subjektov ali državnih organov), ampak tudi na skupne družbene interese, ki morajo biti izhodiščna točka za določitev strategije smeri in metod nadaljnega ekonomskega, socialnega, političnega in kulturnega razvoja družbe kot celote. Kajti vsi parcialni interesi skupaj še nikakor ne pomenijo skupnega družbenega interesa. Pogosto ga bo nujno treba opredeliti in določiti, po

spopadanju in selekciji parcialnih interesov, z demokratično odločitvijo večine.

V tem smislu samoupravna demokracija ni sistem, zasnovan na idealni harmoniji, ampak nasprotno, na boju mnenj in na kritiki prakse, pogosto pa tudi na neposredni konfrontaciji parcialnih interesov, kjer se mora odločitev sprejeti z večino glasov, ne pa z družbenim dogovorom ali samoupravnim sporazumom. V tem procesu morajo parcialni interesi doživeti takšno idejno, znanstveno in politično sintezo, ki lahko odpre progresivne perspektive in vizije socialističnega napredka. Pluralizem samoupravnih interesov potemtakem ne more biti samo pluralizem empiričnih interesov. To je hkrati tudi pluralizem idejne, znanstvene in politične misli, s tem da ta pluralizem ni več instrument monopola oblasti, ampak izraz gibanja družbene zavesti, s tem pa tudi sestavni, organski del demokratičnega odločanja samoupravnih subjektov.

To pa pomeni, da socialistična samoupravna družba zahteva določeno obliko političnega pluralizma. Toda ta pluralizem se kaže v samoupravni družbi pravzaprav predvsem kot ena izmed oblik interesnega pluralizma in interesne organiziranosti. Obsega področja tistih družbenih interesov, ki se izražajo kot ideologija, kot posploševanje parcialnih interesov ali kot določanje splošnih smeri konkretne družbene politike na posameznih področjih družbenega življenja. Toda prav zato ker je politični pluralizem samo del interesnega pluralizma, naši socialistični samoupravni družbi ni potreben nek večpartijski sistem, ampak potrebuje specifične družbenopolitične in podobne organizacije, ki lahko kot *diferencirano organizirana socialistična zavest* vplivajo na opredeljevanje tako splošnih družbenih interesov kot tudi teženj samoupravnih skupnosti posameznih interesov. Takšno funkcijo v našem sistemu samoupravne demokracije opravljajo zdaj družbenopolitične organizacije, kot so zveza komunistov, socialistična zveza delovnega ljudstva, sindikati, zveza socialistične mladine kot tudi razne druge družbene in znanstvene organizacije. Nedvomno se bo v prihodnosti ta sistem obogatil s še bolj diferencirano strukturo takšnih organizacij in z njihovo družbeno vlogo.

Po drugi strani se interesni pluralizem samo deloma izraža v družbenopolitičnih in podobnih organizacijah. Kajti v odnosih socialističnega samoupravljanja se večina družbenih interesov ne politizira, ampak nastopa v svoji avtentični obliki. Zato ni treba, da bi se vsak odnos med ljudmi oziroma med skupnostmi samoupravnih interesov spremenil v politiko in domeno politične sile. Še več, večinoma takšni odnosi pa tudi konflikti, ki nastajajo na tem področju, niso toliko odnosi med ljudmi, kolikor odnos ljudi do stvari. Socialistična samoupravna družba oziroma njen demokratični sistem bosta olajšala urejanje tovrstnih problemov, če jih bosta zadržala takšne, kakršni dejansko so, torej kot odnos do stvari, ne pa kot odnos med ljudmi. Zato se v sistemu samoupravnega demokratičnega pluralizma večina teh problemov lahko ureja s samoupravnimi sporazumi in družbenimi dogovori in samo delno s političnim odloča-

njem z večino glasov ali z arbitražo državnih organov ob ustreznem angažiranju družbenopolitičnih organizacij. Pravzaprav samoupravljanje pomeni demokratično podružbljanje odločanja o družbenih zadevah, ne pa takšno klasično politizacijo družbenih funkcij, ki bi vsak spopad interesov hkrati spremenila tudi v boj za politično oblast.

Da bi takšna nadstavba lahko opravljala svojo družbeno funkcijo, mora družba socialističnega samoupravljanja zgraditi takšen sistem samoupravne demokracije, ki ne bo v obliki političnih strank politično diferenciral delavskega razreda in delovnih množic sploh, ampak zagotovil njihovo neposredno udeležbo pri političnem odločanju na podlagi svobodnega boja mnenj o konkretnih problemih tega odločanja. V sistemu samoupravnega interesnega pluralizma se tako večina in manjšina ne ustvarjata v obliki monopolističnih političnih strank, ampak pri sprejemanju vsakega konkretnega sklepa. To pa pomeni, da se družbene zadeve ne ločujejo z nikakršno politizacijo od samoupravljalcev v odtujene centre politične moči, ampak postajajo stvar njihove lastne družbene aktivnosti in njihove neposredne udeležbe pri demokratičnem odločanju o teh zadevah.

Takšen demokratičen sistem določa tudi naravo družbenega položaja družbenopolitičnih in podobnih organizacij v sistemu samoupravne demokracije. Družbenopolitične in podobne organizacije ne nastajajo — ali pravilneje rečeno, vse manj nastajajo — kot izraz splošnih političnih diferenciacij. Nastajajo in oblikujejo se za uresničevanje specifičnih skupnih interesov samoupravljalcev oziroma izražajo specifične oblike samoupravnih interesov. Z drugimi besedami, te organizacije ne nastajajo zato, da bi se bojevale za politično oblast, ampak zato, da bi zadovoljevale specifične družbene potrebe in interese samoupravnih skupnosti delovnih ljudi in državljanov, ki so dejanski vir in nosilke politične oblasti. *Ideologija in politika dobivata tako podobno mesto in vlogo v družbi kakor znanost in kultura.*

S tem, da delegatski sistem obsega tako samoupravne interesne skupnosti na področju ekonomske in socialne politike, komunalnega življenja, kulture, znanosti itd. kot tudi organizirane sile družbene zavesti, zasnovane na načelu interesnega pluralizma, hkrati obsega in izraža tako posameznika in njegovo skupnost interesov kakor družbo in njene interese v celoti. Takšna samoupravna in demokratična integracija družbe je sposobna izraziti tako današnje interese in potrebe človeka in posameznih njegovih skupnosti interesov in družbe v celoti kakor tudi progresivne dolgoročne cilje razvoja socialistične družbe, prav tako pa tudi poti in sredstva, ki so potrebna za njihovo uresničevanje. To je seveda odvisno tudi od subjektivnih sposobnosti samoupravnih skupnosti in socialističnih sil sploh, da bi uresničile vse prednosti samoupravnega sistema.

Toda to ne pomeni, da je tako možno doseči idealno harmonijo v družbi in v njenem demokratičnem političnem sistemu. Čeprav so pro-

blemi razrednih nasprotij v glavnem postali sekundarni in so omejeni na področje splošne ideologije in političnega boja, vseeno v določenem smislu še vedno vplivajo na celoten sistem samoupravljanja in samoupravne demokracije. Poleg tega obstajajo v družbi tudi konflikti med parcialnimi interesi, protislovja med posameznimi in skupnimi interesi, med državno oblastjo in parcialnimi samoupravnimi interesi; obstaja določeno protislovje med samoupravljanjem v drubežnoekonomskih odnosih in načinom poslovnega upravljanja delovnega procesa in poslovanja, kar povzroča spopad med delavci in tehnobirokratskimi tendencami; dalje obstajajo socialne razlike med posameznimi sloji delavskega razreda in delovnega ljudstva; še so nacionalni konflikti, ki izhajajo iz neenake in neenakomerne ekonomske razvitosti in drugih podobnih vzrokov; prisotni so idejni in politični konflikti, ki nastajajo glede poti in sredstev nadaljnje graditve socializma in v zvezi s problemi mednarodne politike ipd.

Zato morata biti naš sistem samoupravne demokracije v celoti in posebno naš delegatski sistem sposobna ne samo izražati pluralizem samoupravnih interesov, ampak tudi demokratično reševati konflikte med temi interesi. V državnolastninskem obdobju naše socialistične revolucije je te konflikte reševala država oziroma njen aparat. V sedanjih pogojih naše socialistične samoupravne družbe takšno reševanje teh konfliktov ni več možno, razen na zelo ozkih področjih, kjer državni organi še lahko opravljajo in morajo opravljati vlogo arbitra. Toda večino problemov, ki izhajajo iz omenjenih konfliktov in situacij, moramo reševati znotraj sistema samoupravne demokracije oziroma v delegatskem sistemu, in to tako v združenem delu in v samoupravnih interesnih skupnostih kakor tudi v krajevnih skupnostih, komunah in drugih družbenopolitičnih skupnostih.

In prav zato, da posameznih oziroma parcialnih ali specifičnih interesov ne bi prikazovali kot splošne družbene interese, ali da jih ne bi vsiljevali s politično močjo, ali da jih ne bi vsiljeval aparat oblasti, je nujno, da naš delegatski sistem na vseh ravneh in na vseh področjih družbenega življenja temelji čimbolj na načelu samoupravnega sporazumevanja in družbenega dogovarjanja. Le kadar tako ni možno sprejeti demokratične odločitve, potem mora biti odločitev sprejeta po načelu sklepa večine, in to spet na vseh ravneh in na vseh področjih družbenega življenja. Samo s takšno demokratično vsebino delegatskega sistema je možno preprečiti nastajanje takšnih osamosvojenih centrov politične, ekonomske, upravne in vsakršne druge monopolistične moči, ki bi se lahko vsilili kot subjektivistični arbiter v družbenih odnosih in ki bi lahko vsilili družbi — namesto političnega sistema samoupravne demokracije — politični sistem tehnobirokratskega monopola.

Seveda morajo določeni elementi arbitriranja ostati še naprej tudi v pristojnosti državnih organov. Brez tega demokratični sistem sploh ne bi mogel obstajati. Toda naša ustava je zelo jasno določila področja samostojne pristojnosti državnih organov v družbi. Pri tem je upoštevala,

da te pristojnosti ne bi bile takšne, da bi se lahko ti organi — v morebitni povezavi z nekimi osamosvojenimi centri družbene moči — vsilili družbi kot njen monopolistični gospodar. V vsakodnevni praksi se bodo takšne tendence sicer kazale tudi v prihodnje. Kajti nikakršna ustava ne more vnaprej predvideti vseh situacij, kakršne ustvarja družbeno življenje. Toda, ali se bodo takšne tendence uveljavile ali ne, bo v veliki meri odvisno od zavesti in akcije subjektivnih sil socialistične zavesti v družbi sploh in v delegatskem sistemu posebej.

Seveda mora naš politični sistem zagotoviti, da se takšne alternative svobodno izrazijo in demokratično rešujejo, bodisi s samoupravnim sporazumom ali družbenim dogovorom bodisi s sklepom večine. Toda niti te alternative niti konflikti glede njih niso takšne narave, da bi se morala družba zaradi njih in na njihovi podlagi organizirati v neki obliki večpartijskega ali enopartijskega političnega monopola, ki izključuje občana iz neposrednega vpliva na upravljanje družbe. Nasprotno, takšne alternative se lahko nedvomno veliko bolj progresivno rešujejo v sistemu demokratičnega pluralizma samoupravnih interesov — v katerem se vse ideje in vsa stališča veliko hitreje preverjajo v živi družbeni praksi — kot v sistemu stalnega boja za politično oblast, v katerem se ideologija in politika prikazujeta v eni luči, reševanje problemov, ki nastajajo v živi družbeni stvarnosti, pa pogosto v povsem drugačni. Takšne alternative v našem sistemu se lahko uspešno demokratično rešujejo tako v samoupravnem delu kakor tudi v akciji družbenopolitičnih in podobnih organizacij. Kajti te organizacije se ne diferencirajo na podlagi splošnih političnih alternativ niti na podlagi političnega boja za oblast — ker v nobenem primeru niso neposredne nosilke oblasti — ampak na podlagi svoje specifične in diferencirane vloge v pluralizmu samoupravnih interesov delovnih ljudi in občanov.

Seveda struktura subjektivnega faktorja, način njegovega organiziranja, institucionalna oblika njegovega delovanja v družbi kot tudi njegov položaj in vloga v sistemu državne oblasti, vključno z vodilno vlogo zveze komunistov, ni nekaj večnega in nespremenljivega. Toda struktura organiziranih subjektivnih sil, kakršna obstaja v našem sistemu, ustreza naši družbi iz več razlogov. Predstavlja izhodišče, začetni pogoj za graditev takšnega sistema samoupravne demokracije, v katerem ideologija in splošna politika ne bosta orožje za doseganje monopola politične oblasti, ki je značilen za več partijski in enopartijski sistem, temveč bosta imeli enak položaj in vlogo v družbi, kakršno imata danes znanost in kultura. Ideologija in politika bosta vse bolj vplivala na zavest samoupravljalcev, ki bodo na podlagi svojih avtentičnih interesov dejansko upravljali družbo v okviru ustreznega demokratičnega sistema. Ideologija in politika ne bosta več spreminjali človeka v abstraktnega političnega državljana in ga delili na politične stranke zato, da bi mu iz rok iztrgale pravico, da samoupravno upravlja sebe in družbo. Šele v takšnih pogojih bo svoboda občana postala istovetna svobodi človeka.

Ljudje, ki bodo v samoupravni demokraciji upravljali družbo, se bodo do raznih aspektov ideologije in politike obnašali tako, kakor se danes obnašajo do znanosti in kulture. Z drugimi besedami, o njihovi uporabi bodo odločali odvisno od tega, kakšne neposredne in dolgoročne rezultate in kakšno korist bosta lahko dajali na posameznih področjih življenjskih, delovnih in ustvarjalnih interesov ljudi. Šele tedaj ko ne bo okov monopolne politične oblasti, se pravi, ko le ta ne bo več utelešenje takšnih političnih institucij, ki so orožje boja za monopol na politično oblast, bo ideološka in politična misel zares svobodna, z njo pa tudi človek, ki je danes podrejen političnim monopolom, ne glede na to, za kakšno demokratično ali nedemokratično obliko tega monopola gre.

Lahko sicer rečemo, da je to še oddaljena prihodnost. Da, to je vse-kakor stvar prihodnosti in postopnega spreminjanja sodobne družbe. Na sedanji stopnji družbenega razvoja pa je gotovo, da se niti ena družba ne more ohraniti brez določene oblike klasičnega monopola na politično oblast ali vsaj brez takšnega monopola, ki zagotavlja vodilno vlogo enega ali drugega razreda, ob določenem priznavanju interesov drugega razreda. Takšen politični monopol lahko v našem času odigra ali reakcionarno ali progresivno vlogo. Je orožje razredne oblasti buržoazije in tehnobirokratskega monopola. Toda prav tako je nujno orožje revolucije delavskega razreda in protiimperialističnih sil. Ne glede na to, koliko je v danem trenutku progresiven, pa je politični monopol izpostavljen najraznovrstnejšim deformacijam, prav zato, ker se zelo lahko iz orožja ljudstva spremeni v orožje vladavine nad ljudstvom.

Zato lahko kdo reče, da opisani odnosi v naši praksi niso povsem takšni, kakor o njih govorimo ali pišemo. Takšna kritična ocena obstoječega stanja je v določeni meri vsekakor upravičena. Toda kljub vsem slabostim in kljub vsej svoji nerazvitosti takšni odnosi vendarle že obstajajo kot začetna podlaga nekega procesa, stvar subjektivnih sil socialistične družbe pa je, da jih razvijajo in utrjujejo.

Ne glede na to, v kako daljnji prihodnosti se bodo na takšen način rešavala vsa ta protislovja sodobne družbe, mora potemtakem družba, ki gradi nov politični sistem, ki ustreza odnosom socialističnega samoupravljanja, graditi ta sistem upoštevajoč takšno prihodnost. Brez takšnega teoretičnega in praktičnega gledanja na probleme dolgoročnega razvoja našega samoupravnega demokratičnega sistema bi se njegov razvoj omejeval na vsakodnevna empirična spoznanja, kar bi bistveno zavrlo ves ta proces in ga pogosto deformiralo, zlasti še, ker že danes lahko, pa tudi moramo reševati določene probleme demokratičnih donosov prav na takšen demokratičen način. Zato tudi ne more biti nobenega dvoma, da se bodo z vsakim korakom sodobne razredne družbe k brezrazredni samoupravni skupnosti svobodnih proizvajalcev morale zmanjšati in postopno izginjati vse oblike političnega monopola v sistemu oblasti oziroma upravljanja družbe.

Razredni interesi, država in demokracija

Država je tudi danes kot v prejšnjih zgodovinskih obdobjih osrednja politična institucija, za katero se trgajo razredi in katera se odtrguje razredom. Država je tako danes kot nekdanj tarča sovraštva zatiranih in predmet največjega oboževanja in ideološke fetišizacije privilegiranih in vladajočih.

Kljub temu pa imajo današnje kontroverze ter ideološki in politični spopadi okoli države specifične razsežnosti in so posebej ostri. V njih se koncentrirano izraža in prelamlja bistvena problematika sodobnega prehodnega obdobja. To je področje najbolj neposrednih spopadov med razredi, toda tudi območje pomembnih in hudih diferenciacij v osnovnih razredih.

Kriza liberalne politično-predstavniške države in delavsko gibanje

Kriza predstavniške države in njenih temeljnih institucij je daljnosežnega pomena tudi za socialistično delavsko gibanje. To je dejavnik, ki temeljito opredeljuje strategijo in taktiko organiziranega delavskega razreda kot temeljne sile zgodovinske negacije obstoječega družbenega sistema.

Protisloven in zelo zdiferenciran in kompleksen odnos delavskega razreda do problemov transformacije in krize liberalne predstavniške države se v bistvu kaže v dveh temeljnih oblikah: kot vprašanje pogojev za uresničevanje neposrednih interesov delavskega razreda in spremembe njegovega položaja in vpliva v okviru obstoječega družbenega reda in kot vprašanje zgodovinske alternative državni in vsej ostali politični organizaciji razredne družbe (vprašanje politične oblike, »v okviru katere je mogoča ekonomska osvoboditev delavskega razreda« — kakor bi rekel Marx).

Ne smemo pozabiti, da so možnosti političnega izražanja različnih interesov, ki jih je zagotavljala predstavniška država, pa čeprav omejene,

a) dajale pravno podlago, na kateri so vzklike in se razvile politične or-

ganizacije delavskega razreda (njegovi sindikati in partije); b) da je v institucionalnih okvirih liberalno-demokratske predstavniške države potekal in še danes poteka razredni boj, ki — ne glede na omejenost svojih neposrednih ciljev — daje za delavski razred in njegov celotni družbeni položaj pomembne rezultate; in c) da so prav te spremembe v političnih razmerjih sil v korist delavskega gibanja eden najpomembnejših vzrokov za »krizo liberalne države« — vzrokov za to, da se je buržoazija umaknila z načel, na katerih je prej utemeljevala svojo politično dominacijo, in za to, da so v krizi njena prizadevanja, da bi v sistem državne organizacije vključili kar največ avtoritarno birokratskih elementov, pa tudi za popolno negacijo predstavniških institucij in političnih pravic in svoboščin v fašistični državi.

Poznamo številne zgodovinske okoliščine, v katerih — kakor je pisal Engels — organizirani delavski razred postane eden izmed najpomembnejših branilcev institucij in pridobitev buržoazne demokracije, katerih se odkrito odreka samo buržoazija ali pa se odreka vsaj nekaterih njenih vplivnih funkcij.

Tako vzroki kot učinki takšnega odnosa delavskega razreda do predstavniške države in institucij buržoazne politične predstavniške demokracije so zelo številni, zapleteni in večpomenski. Prav na tej politični ravni so zbrane vse točke stikanja in točke razmejevanja, hudih spopadov in razcepov v delavskem gibanju in njegovih organizacijah.

Politični sistem predstavniške liberalno-demokratske države je s tem, da je vpeljal splošno volilno pravico in svobodno sindikalno in partijsko organiziranje, odprl možnosti tudi za politično artikuliranje interesov zatiranega delavskega razreda — še posebej njegovih najbolj neposrednih, vsakdanjih interesov (obseg delovnega dne, delovne razmere, osnovna socialna varnost). Legalen boj za te interese je imel velikanski pomen za družbenopolitično aktiviranje vseh delov delavskega razreda, za povezovanje revolucionarne socialistične teorije z množičnim gibanjem, za krepitev razredne zavesti proletariata in za spreminjanje proletariata iz »razreda po sebi« v »razred za sebe«.

Organiziran nastop delavskega razreda na politični sceni, njegov vstop v idejno in politično življenje industrijsko razvite kapitalistične družbe sta odprla nove zgodovinske perspektive družbenega razvoja, toda tudi nova protislovja in probleme v delavskem gibanju in v samem delavskem razredu kot glavnem subjektu velike družbene transformacije. Razreševanje teh protislovij — ne samo v teoriji, pač pa tudi v praksi družbenopolitične akcije — je postalo integralni del sodobnega boja za socialistično preobrazbo družbe: delavski razred ne more preobraziti družbe, ne da bi hkrati preobrazil tudi samega sebe, s tem da obvlada protislovja v svoji lastni razredni biti in oblikah političnega organiziranja in delovanja.

Bolj ko prihaja boj delavskega razreda v višjo, ubrano fazo, bolj ko dozorevajo objektivne potrebe, da odidemo iz labirinta protislovij kapi-

talističnega sveta, v ostrejši obliki se kažejo tudi dileme, povezane z uresničenjem ključne zgodovinske vloge delavskega razreda v utrjevanju poti k socializmu.

Roza Luxemburg je v ostri polemiki¹ zoper revizionizem Eduarda Bernsteina in njegovih privrženecv dala enega najbolj reliefnih prikazov teh dilem, s katerimi se srečuje delavsko gibanje v boju za vzpostavitev politične dominacije delavskega razreda, za osvojitve države:

»Svetovnozgodovinsko napredovanje proletariata do njegove končne zmage v resnici ni nobena preprosta stvar. Vsa posebnost gibanja je v tem, da tu prvič v zgodovini same ljudske množice proti vsem vladajočim razredom uveljavljajo svojo voljo, to voljo pa morajo postaviti zunaj današnje družbe, izven te družbe. To voljo pa si množice spet lahko oblikujejo le v nenehnem boju zoper obstoječi red, torej samo v njegovem okviru. Povezovanje širokih ljudskih množic s ciljem, ki presega ves obstoječi red, vsakodnevnih boji z veliko svetovno reformo, to je veliki problem socialdemokratskega gibanja, ki se mora dosledno na vsej svoji razvojni poti prebijati med dvema skalama: med tem, da zapusti množično naravo, in med tem, da se odreče končnemu cilju, med tem, da se vrne v sektaštvo, in tem, da pade v meščansko reformistično gibanje, med anarhizmom in oportunizmom.«

V vseh teh protislovjih in dilemah, s katerimi se srečuje delavsko gibanje (včeraj in danes), zavzema osrednje mesto kompleks odnosov delavski razred — država. Ali lahko delavski razred — katerega zgodovinska moč je v tem, da ga sama narava njegovega družbenega položaja sili v boj za dosledno podružbljenje procesa materialne reprodukcije družbenega življenja — danes prevlada univerzalne težnje etatizma, ki nastajajo iz tega, ker se zaradi vse ostrejših protislovij prehodnega obdobja objektivno nujno podružbljenje najbolj pogosto kaže v obliki podržavljenja.

Ta ključni problem je mogoče reševati na politični ravni, z razvijanjem in krepitvijo takšnih oblik politične organizacije družbe, ki bi, prvič, zagotavljale učinkovit demokratični nadzor progresivnih družbenih sil nad močnim politično-upravljaljskim slojem in vsem zapletenim državnim mehanizmom in ki bi, drugič, omogočale, da se v samem demokratičnem procesu političnega odločanja povezujejo (in presežejo) nasprotja neposrednih in dolgoročnih interesov delavskega razreda in drugih socialistično usmerjenih družbenih sil, da bi ves delavski razred in nov zgodovinski blok, ki se formira okoli njega, postala resnično aktiven in odločujoči dejavnik pri obvladovanju kapitalističnega družbenega sistema in kapitalistične razredne civilizacije sploh. »Osvojitve demokracije« — ki ga Marx že v Komunističnem manifestu opredeljuje kot nujni prvi korak v boju delavskega razreda za njegovo družbeno

¹ Prevedeno po: Roza Luxemburg, *Socialna reforma ili revolucija*, BIGZ, Beograd 1976, str. 100.

osvoboditev — je bistveni del procesa socialistične preobrazbe družbe v vseh fazah tega procesa in v vseh konkretnih zgodovinskih razmerah, v katerih se ta proces uresničuje.

Politično-predstavniška institucionalizacija interesov delavskega razreda: vzroki in posledice

Sistem politično-predstavniških institucij in na njem utemeljena organizacija državne oblasti je zgodovinsko območje, na katerem delavski razred začne boj in ga nadaljuje, boj za krepitev svojega političnega vpliva in za vzpostavitev svoje politične dominacije. Sodelovanje v političnem življenju v takšnih razmerah delavskemu razredu vsiljuje potrebo, da se tudi sam na poseben način politično organizira in da sprejme ustrezne oblike politične strategije in taktike. S tem da se delavski razred zrašča v organizirano politično silo obstoječe družbenopolitične formacije, se predenj postavlja — kot konkretno in nujno vprašanje njegovega celotnega družbenega položaja — vprašanje odnosa razreda do tistih družbenih skupin in političnih institucij in organizacij, ki zastopajo njegove neposredne in dolgoročne interese in politično artikulirajo njegovo voljo, kot tudi do celotne organizacije predstavniške države, v katere okvirih iščejo in najdejo mesto za svoje delovanje tudi razredne organizacije proletariata. Kolikor bolj je sistem institucij in organizacij, prek katerih razred uresničuje svojo politiko v okviru obstoječega reda, bolj zapleten in razvejan, toliko večje so možnosti za uspeh v volilnem in parlamentarnem boju, hkrati pa so večje tudi nevarnosti, da se zbirokratizirajo tiste strukture (partija, sindikat), ki profesionalno opravljajo predstavniške funkcije. Vodstvo in partijski aparat, pa tudi aparat sindikata oblikujejo svoje posebne ožje interese, povezane s samo funkcijo političnega posredovanja, in ti izpeljani, sekundarni interesi dobijo v vsakdanjih političnih tekmah, razdorih in kompromisih večji stvarni pomen in neposrednejši vpliv kot temeljni in avtentični razredni interesi, ki doživljajo proces reduciranja in predelave.

Ko gre za delavski razred, so te težnje osamosvajanja in odtujevanja »organizacijsko-politične vrhnje stavbe« samega razreda (birokratizacije njenih organizacij) toliko močnejše, ker gre za revolucionarni razred, za katerega je državna oblast predvsem instrument spreminjanja in ne instrument ohranjanja obstoječih odnosov (medtem ko vsaki birokraciji veliko bolj ustreza ta druga funkcija), in ker je delavskemu razredu (mnogo bolj kakor drugim razredom, ki so se dvigali do vladajočega družbenega položaja) nujno potrebna trdna in močna politična organiziranost, da bi s tem lahko nadomestil pomanjkljivosti svojega družbeno-ekonomskega položaja, ki se ne more opreti na nikakršen lastninski monopol, pač pa je z njim v nenehnem konfliktu, celo tedaj, kadar je zasebno lastnino zamenjala državna lastnina.

Politično-predstavniški mehanizem artikulacije interesov v liberalno-demokratski državi z nezadržno močjo vleče k politični institucionalizaciji pluralizma različnih parcialnih interesov, tudi pluralizma interesov samega delavskega razreda in njegovih posameznih delov. Tudi organizacije delavskega razreda, ki so prevzele logiko politično-predstavniškega sistema državne oblasti, so se med seboj zdiferencirale in specializirale in so na poseben institucionalno-politični način izrazile posamezne interese delavskega razreda in njegovih različnih slojev ali celo posamezne aspekte teh interesov. Ekonomski in politični interesi, neposredni in dolgoročni interesi, interesi kvalificiranega in nekvalificiranega, intelektualnega in ročnega dela so se med seboj podvajali, včasih so celo neposredno nasprotovali načinom in institucionalnim oblikam svoje politične artikulacije. Na tej podlagi se je razvil širok spekter oblik interesno-političnega organiziranja delavskega razreda in mezdne delovne sile: strokovni in industrijski sindikati, politična gibanja in revolucionarne in reformistične partije, razna kulturna, športna in druga združenja, delavske zadruge in podobno.

Politično-predstavniški pluralizem artikulacije interesov je znatno razširil podlago, na kateri se je začel delavski razred v celoti — ki je bil prej popolnoma brez pravic in je bil izključen iz »uradne družbe« — kazati in delovati kot organiziran in priznan dejavnik družbenoekonomskega in političnega življenja. Vendar pa so tudi številne organizacije delavskega razreda — ki so bile v nekem smislu tudi same del strukture politično-predstavniškega sistema državne oblasti — ogrozili procesi birokratizacije, značilni za družbeni sistem v celoti. V nekaterih primerih so te organizacije glede tega celo »vodile.«* Posebni interesi profesionalnih politično-upravnih skupin v teh organizacijah in njihovega vse večjega birokratskega aparata so seveda silili v to, da se iz političnega artikuliranja in zastopanja določenih parcialnih interesov naredi monopol, na katerem bi se oblikovala vpliv in moč neke organizacije, vpliv in moč njenega vodstva. To je prineslo s seboj grobo institucionalizacijo številnih interesov istega razreda, umetno delitev in razcep med njimi, ne redko pa tudi rivalske odnose med različnimi organizacijami, ki so prevzele nalogo, da bodo zastopale te interese.

Na podlagi takšne interpretacije sicer realno obstoječega pluralizma interesov delavskega razreda je vzniknil, se razvil in zakoreninil socialdemokratski reformizem, ki je posebno močan še danes v nekaterih razvitih kapitalističnih deželah. Eduard Bernstein, nekateri njegovi privrženci in poznejši nasledniki so si prizadevali in si še prizadevajo, da bi ideološko in teoretično utemeljili in upravičili oportunistično politiko socialreformizma — ki zanemarja in politično negira dolgoročne

* Ni naključje, da je Robert Michels vzel prav Socialdemokratsko partijo Nemčije, njeno strukturo in politično prakso za glavni vir empiričnega »dokaznega materiala« v svoji tezi o nujnosti birokratske deformacije velikih političnih organizacij in oblikovanja vsemogočnih oligarhij na njihovem vrhu.

zgodovinske interese delavskega razreda in se odreka revolucionarnim ciljem boja delavskega gibanja.

Da bi delavski razred dosegel poln uspeh v boju za svoje neposredne in »otipljive« interese, za reforme, ki so možne in uresničljive v okviru obstoječega družbenega sistema, bi se menda moral odreči tistim ciljem in aspiracijam, ki ta sistem presegajo in ki jih je mogoče uresničiti samo tako, da sistem porušimo. Da bi torej delavski razred prek svojih organizacij (sindikatov in partij) dosegel vplivne položaje v mehanizmu političnega odločanja predstavniške države in da bi si zagotovil kolikor toliko ugodno državno politiko, mora brez zadržkov in pridržkov sprejeti prav to državo z vsemi njenimi institucijami, ki so zrasle na tleh kapitalistične družbe, sprejeti jo mora z vsemi konservativnimi in birokratsko-etatičnimi težnjami, ki so zanjo značilne na sedanji stopnji družbenega razvoja.

Cena, ki naj bi jo plačali, da bi izboljšali položaj delavcev v okviru obstoječih mezdnih odnosov, bi torej bila v tem, da sprejmemo prav te odnose kot nespremenljivo stalnico proizvodnih odnosov in družbenih odnosov nasploh, da se delavski razred in njegove organizacije prostovoljno in za zmerom vključijo v sistem, ki navsezadnje temelji na izkoriščanju mezdnega dela.

Politična cena takšnih kompromisov in odstopanj ni bila nič manjša. Ukrepe državnega varstva nekaterih ekonomskih in socialnih pravic in interesov delavcev so morali plačati s tem, da so se sprijaznili s krepitvijo in z osamosvajanjem birokratskega državnega aparata, sprejeti so morali ta aparat takšen, kakršen je, in njegove težnje, da se vsili za nad vse pristojnega arbitra in tutorja nad družbo.

S tem, da so se socialno-demokratske stranke in sindikalne organizacije povezovale s politično-predstavniško državo in z njenim parlamentarnim sistemom, se je socialna podlaga obstoječega mehanizma oblasti sicer razširila in formalno demokratizirala, toda hkrati je bil to vir nove moči za etatične težnje in za konstituiranje in utrditev arbitrarne birokratske oblasti nad družbo. Državno-birokratski aparat in njegovi politično izvršilni vrhovi so se vse bolj osamosvajali in krepili, to pa je povečalo nestabilnost in nepovezanost v političnem življenju in v odnosih med glavnimi razredi in njihovimi zavezniki.

V razmerah zaostrenih razrednih protislovij in visoke stopnje birokratizacije državnega aparata se je pokazalo, da so klasični instrumenti in klasične oblike parlamentarnega nadzora nad neposrednimi nosilci politične oblasti krhki, nezanesljivi in neučinkoviti, prehod z demokratsko-predstavniških oblik oblasti k avtoritarnim oblikam (vse do odkrite fašistične diktature) pa ni le mogoč, pač pa malone naraven. Žalostni konec socialno-demokratske weimarske republike, ki je brez formalne prekinitve legalne kontinuitete in brez bistvenih preobrazb dotedanjega birokratskega aparata »prerasla« v totalitarni fašistični režim, ki je tako rekoč čez noč uničil vse delavske razredne organi-

zacije in vse njihove uspehe, ki so si jih priborile v politično-predstavniškem sistemu, je še zmerom veliki politični *memento*, iz katerega še niso naredili doslednih teoretskih in praktično-političnih sklepov.

Koder pa »država blaginje« (socialno-demokratska različica predstavnške države z razmeroma močnim položajem delavskih strank in sindikatov) ni doživela usode weimarske republike, je delavski razred nedvomne materialne pridobitve in dosežke plačal s tem, da se je odrekel svoji revolucionarni vlogi in slehernemu odločilnejšemu poseganju v obstoječe ravnotežje razrednih sil. Odločno odrekanje sredstvom oborožene vstaje in revolucionarnega nasilja se je v daljšem obdobju spremenilo v odrekanje samim ciljem radikalne družbene preobrazbe, ki bi spremenila temeljne proizvodne odnose in odpravila mezdni položaj delavca. V vrsti dežel, kjer vpliv socialne demokracije na delavski razred prevladuje ali je celo popolnoma dominanten, je za splošni družbeno-politični položaj značilno, da ni jasne vizije in programa za nadaljnji družbeni razvoj, osnovne družbene množice, vključno z delavskim razredom, so politično pasivne in apatične, družbeni odnosi stagnirajo, vlada razredni kompromis, ki temelji na sprjaznjenju z ekonomskim in političnim statusom quo.

»Delavski razred, organiziran kot država«

Revolucionarna marksistična teorija se je morala prebijati med Scilo in Karibdo, o čemer je govorila Roza Luxemburg — med socialdemokratskim reformizmom, ki je hotel organizirano delovanje omejiti in dokončno zatreti v institucionalne okvire politično-predstavniške liberalne države (v »kurnik meščanskega parlamentarizma«),³ in ultralevičarskimi, anarhističnimi pojmovanji, ki so odkrivala usodno neskladje med osredotočenjem na temeljne cilje svetovnozgodovinskega revolucionarnega prevrata in zanemarjanjem vprašanja, kako naj se mobilizira in organizira tista družbena sila, ki je edina sposobna, da ta prevrat uresniči, to pa je delavski razred, razumljen v svoji družbenozgodovinski konkretnosti.

Celotno izkustvo mednarodnega delavskega gibanja je napeljevalo k sklepu, da je vprašanje politične organizacije družbe, vprašanje države, odločilni člen v zapletenem sklopu problemov, povezanih z uresnitvijo socialističnega prevrata v družbi.

S stališča revolucionarnih ciljev proletariata je to vprašanje možno navsezadnje skrčiti na tole dilemo: kako naj delavski razred obvladuje organizirano politično silo države kot nujen vzvod za odločilen nasilni poseg v obstoječi sistem proizvodnih (lastninskih) odnosov, toda obvladuje tako, da hkrati krči pot h končnemu izhodu iz okvirov državne organizacije družbe in s tem povezane vladavine odtujenih političnih sil

³ R. Luxemburg, *Socijalna reforma ili revolucija*, BIGZ, Beograd, str. 89.

nad človekom in njegovo skupnostjo (kar dobiva svoj skrajni izraz v pojavu sodobnega etatizma).

Velik prispevek k teoretični osvetlitvi smeri in poti za razreševanje te dileme je dala Leninova znamenita študija »Država in revolucija«, napisana na sam večer pred veliko oktobrsko revolucijo, ki je celotnemu kompleksu odnosov med državo in delavskim razredom načrtala nove in zelo specifične zgodovinske koordinate.

Lenin je menil, da teoretska dela Marxa in Engelsa (še posebno nekateri »pozabljeni« in zamolčani deli njunih analiz in sklepov) ter izkušnje pariške komune in dveh ruskih buržoazno-demokratskih revolucij z zelo pomembno in samostojno vlogo delavskega razreda dajejo zadosti elementov za odgovor na vprašanje, ki ga postavlja naslov njegove študije, na vprašanje odnosa proletarske revolucije do države. Niti »odprava« ali »razpustitev« države niti preprost prevzem birokratskega aparata politično-predstavniške države iz rok poražene buržoazije! Zakaj tako anarhistična kakor reformistično-oportunistična pot vodita proletarsko revolucijo k nujnemu porazu. Edina revolucionarna rešitev problema odnosa delavskega razreda do države je v tem, da se sam delavski razred »organizira kot država«. Uničujoči udarec, ki ga proletariati zada političnim institucijam stare družbe tako ni namerjen proti samemu obstoju države (saj je organizirana politična sila države hudo potrebna tudi delavskemu razredu), temveč proti birokratskemu uradniškemu aparatu buržoazne politično-predstavniške države, aparatu, ki je jedro »javne oblasti« v službi izkoriščevalskih razredov.

Koncentrirana politična sila države, ki jo proletariati postavi v službo svojih revolucionarnih ciljev, mora biti sila samega delavskega razreda, samega »proletariata, organiziranega kot država«, ne pa sila stare ali nove osamosvojene birokratske mašinerije. »Proletariati, organiziran kot država« — to je ponavljajoči se motiv Leninove študije »Država in revolucija« kot pozitivnega političnega programa, ki ga mora delavski razred uresničiti, ko prevzame politično oblast. »Diktatura proletariata« in »odmiranje države« sta tisti kategoriji marksistične politične teorije, v katerih se ta program najpopolneje izraža in zato zavzemata osrednje mesto v Leninovi študiji. Delavski razred lahko vzpostavi polno oblast (diktaturo proletariata) brez posredništva in tutorstva birokratskega aparata (s tem, da spremeni profesionalne uradnike, brez katerih še ne more, v »skromno plačane nadzornike in knjigovodje«), samo če je neposredna demokracija toliko razširjena, da omogoča prevladujoče sodelovanje vsega delavskega razreda in vseh delovnih ljudi v političnem odločanju in samem izvrševanju oblasti (če se je torej začel proces odmiranja države).

Takšna neposredna demokracija, ki s svojo širino končno preseže zgodovinske okvire in meje parlamentarne demokracije in politično-predstavniške države, takšna država, ki zaradi tega, ker aparat državne

oblasti nima več samostojnosti, sili nad družbo in »ni več država v pravem pomenu besede«, takšno neposredno sodelovanje vseh delovnih ljudi v procesu političnega odločanja in izvrševanja oblasti, ki omogoča, da se vsi avtentični interesi delovnih ljudi svobodno in neposredno izrazijo v samem tem procesu — to je po Leninu pot revolucionarnega razreševanja protislovij med ožjimi in širšimi, neposrednimi in dolgoročnimi interesi delavskega razreda in njegovih posameznih delov, pot integracije delavskega razreda z drugimi sloji delovnega ljudstva, politična vsebina zgodovinskega procesa družbenega osvobajanja dela.

Toga politično-predstavniška institucionalizacija razrednih in drugih interesov (značilna za liberalno državo, ki temelji na podvojenosti javne oblasti in družbe) je vsebovala imanentno nevarnost, da se delavski razred podredi svoji lastni birokraciji, ki se spontano poraja v samih organizacijah, ustvarjenih za to, da bi zastopale in branile interese mezdnega dela. Najboljše dokaze za to je dajala zgodovina delavskega gibanja — to so pojavi socialdemokratskega oportunističnega reformizma. S prevzemom oblasti bi se nevarnost birokratske dominacije večkrat povečala, če za novo oblast ne bi bila značilna tudi nova načela politične organizacije.

Lenin je — držeč se logike Marxove analize pariške komune in projicirajoč v prihodnost izkušnje delavskih in delavsko-kmečkih sovjetov iz ruskih revolucij v letih 1905 in 1917 — razvil tezo, da je izhod iz birokratske slepe ulice samo v revolucionarnem razširjanju demokracije, v čim hitrejši in čim doslednejši zamenjavi institucij in odnosov parlamentarne politično-predstavniške demokracije z neposrednim demokratičnim sodelovanjem delavskih in kmečkih množic pri izvrševanju oblasti, v preobrazbi oblasti v imenu delavskega razreda v oblast samega delavskega razreda. Takšna je bila neposredno pred Oktobrom Leninova vizija politične organizacije prihodnje socialistične družbe.

Toda ta Leninova predvidevanja se niso neposredno zgodovinsko potrdila v razvoju sovjetske države, rojene v viharju oktobrske revolucije. V tej revoluciji, ki je ubrala zelo specifična pota, ni prišlo do mednarodnih okoliščin in pogojev, s katerimi je zdaj eksplicitno, zdaj implicitno računala Leninova analiza (zmaga revolucije v vrsti najbolj razvitih evropskih dežel, predvsem v Nemčiji), izjemen pomen pa so dobili nekateri momenti, ki jih ta analiza ni neposredno pretresala. Gre predvsem za odnos med delavskim razredom in njegovo politično avantgardo v razmerah, ko revolucija zmaga v deželi z razmeroma maloštevilnim delavskim razredom in z neugodnim splošnim odnosom med razrednimi silami, in za realni družbenoekonomski položaj delavstva v situaciji, ko so proizvodjalne sile hudo poškodovane ali uničene, ko vlada gospodarska zmeda in ko že zato državni lastninski monopol dobi izrazito toge in izključne oblike, ki dušijo komaj rojene začetke delavskega sodelovanja pri upravljanju.

Prvine novega pojmovanja odnosov med partijo, državo in razredom; boj protislovnih teženj

Narava nove državne organizacije, v kateri partija prevzema ključne funkcije neposrednega upravljanja z državo in se tako tudi sama zraste z državnim aparatom, je morala nujno dobiti tudi svoj teoretski izraz in opravičilo. Ideološka koncepcija, ki je nastala na tej podlagi, je bila odmik od marksistične teorije države, četudi se je hotela utemeljiti na marksizmu. Ta koncepcija je imela tri glavne oporne točke. Prva točka je bila institucionalizirani in celo z zakonom zavarovani politični monopol partije glede izražanja in razlaganja zgodovinskih interesov delavskega razreda kot njegovih edinih avtentičnih interesov. Na tem monopolu je ideološko temeljila legitimnost enopartijskega sistema politične vladavine in oblast partijskega aparata nad delavskim razredom. Državni lastninski monopol in ustrezne oblike etatističnega upravljanja s proizvodnjo in razpolaganja s presežnim delom so dajali tej oblasti partijsko-državnega aparata še posebno širino in popolnost.

Druga bistvena točka v koncepciji »partija — država« je poudarjeni notranji monopolizem partijske organizacije, monopolizem, ki ga razlagajo in upravičujejo z enotnostjo in neprotislovnostjo interesov in temeljnih družbenih aspiracij delavskega razreda kot družbenega substrata partije, pa tudi s homogenostjo celotne socialne strukture družbe, v kateri je odpravljena privatna lastnina proizvodnih sredstev. Hkrati pa se ta monopolizem, ki temelji na predpostavljeni skladnosti in harmoniji vseh legitimnih družbenih interesov, stalno na novo vzpostavlja in vsiljuje kot osnovna norma političnega življenja tako v partiji kot v celotni družbi

Tretja točka koncepcije monolitne strukture političnega sistema zadeva odnos med institucijami in organizacijami, ki sestavljajo ta sistem in imajo v njem stalne funkcije. Te institucije in organizacije si delijo kompetence in naloge, med njimi pa vlada tudi jasno uveljavljen hierarhični odnos. Iz temeljne postavke o nespornem in absolutnem primatu zgodovinskih interesov delavskega razreda, katerih nosilec je njegova politična avantgarda, izvira — na ravni institucionalne organizacije političnega sistema — nespodbiten primat partije, predvsem pa njenega političnega vrha glede na državno strukturo v ožjem pomenu besede in glede na vse druge politične institucije in organizacije (sindikati, druge družbenopolitične organizacije).

Ker so vsi drugi deli političnega sistema v položaju, da rabijo kot transmisija za uresničevanje politike partije, zaradi tega spremenijo svojo naravo in vlogo. Kolikor je v praksi njihova transmisijska vloga bolj poudarjena, toliko manj lahko te organizacije in institucije avtonomno opravljajo tiste funkcije, ki so v drugem političnem kontekstu zanje lahko primarne: da rabijo kot kanali neposrednega demokratičnega vpliva

od spodaj ali (če so državni organi) da so v neki meri odprte za te vplive in jih lahko absorbirajo.

Čim bolj se sistem transmisijskih odnosov krepi s tem, da partijske smernice in direktive od zgoraj postajajo glavni ali celo izključni impulzi, ki določajo smer dejavnosti državnih organov in njihove konkretne ukrepe, tem bolj se atrofira sistem neposredne demokratične komunikacije družbene baze z organi državne oblasti na raznih ravneh. Izostreni posluš in senzibilnost birokratskega aparata za želje in navodila od zgoraj (iz nadrejenih partijskih instanc) se povezuje s popolno gluhostjo in neobčutljivostjo tega aparata za spodbude in zahteve od spodaj, iz delavske in kmečke množice, od navadnih državljanov. Razne oblike neposrednega izražanja in sodelovanja delovnih ljudi pri odločanju in upravljanju — splošni zbori v tovarnah in naseljih, sveti, komisije itn. — zgublajo naravo in vsebino, ki ju jim je dajala revolucionarna iniciativa množic, in se spreminjajo v prazne forme in rituale, s katerimi se, zvečine neuspešno, prikriva pasivnost osnovnih delovnih množic in njihova dejanska izključenost iz javnih zadev. Monopolne oblike izražanja interesov delavskega razreda in njihova groba partijsko-državna institucionalizacija v praksi pripeljejo do birokratskega tutorstva nad delavskim razredom, saj delavski razred v takem sistemu oblasti nima možnosti, da v resnično demokratičnem procesu odločanja in upravljanja sam izrazi svoje opredelitve in interese v njihovi dialektični zapletenosti, raznovrstnosti in polnosti.

Na tej pasivizaciji in nemoči osnovnih delovnih množic raste arbitrarna in komajda s čim omejena oblast partijske in državne birokracije in poteka njuno zraščanje v enoten sistem avtoritarnega upravljanja z vsemi področji dela in ustvarjanja na vseh področjih družbenega življenja.

Iz že omenjenih razlogov so se takšne regresivne težnje spreminjanja oblasti v imenu delavskega razreda v birokratsko oblast nad njim začele uveljavljati že v prvih letih mlade sovjetske države in so ogrožale velike demokratske pridobitve zmagovite revolucije. Nekateri vodilni ljudje v boljševiški partiji, predvsem sam Lenin, so se zavedali, kam bi lahko pripeljala zmaga teh birokratskih teženj, ki so se porajale v državnem aparatu in v partiji, in zato so začeli zvoniti k preplahu. Vendar pa so se pogledi na to, kako naj bi obvladali prodirajoči birokratizem, precej razlikovali in so si bili celo nasprotni, zato je prišlo do spopadov v vrhu partije in do zaostrenih frakcijskih bojov (spopad in obračun z »delavsko opozicijo« itn.).

Lenin je bil trdno prepričan, da mora partija v razmerah državljanske vojne, gospodarske zmede in hudega pritiska malomeščanske, maloposestniške stihije brezpogojno držati neposredno v svojih rokah vse niti državne oblasti, vendar je hkrati zagovarjal stališče, da je zavesten in organiziran boj proti birokraciji ena izmed najpomembnejših

nalog partije kot avantgarde oslabljenega in utrujenega delavskega razreda. Zato se je zavzemal za dve osnovni liniji delovanja.

Ena linija je bila preprečevanje — odločno ideološko in politično prekinjanje — sproženih procesov zračsanja partije z državnim aparatom. Partija uporablja državo kot nujno sredstvo, hkrati pa ohranja razdaljo do državnega uradniškega aparata, budno spremlja in kritizira njegovo delo in organizira, razsvetljuje in spodbuja množice delavstva in siromašnega kmetstva, da postajajo nosilci te kritike prek sovjetov, prek »kombedov«,⁴ prek mitingov in zborov, na katerih se v duhu revolucionarne tradicije Oktobra neposredno kažejo in izražajo njihova občutja in zahteve.

Druga linija je bilo odločno zavračanje vseh koncepcij organizacije sovjetske oblasti, ki so eksplicitno ali implicitno temeljile na poenostavljenem enačenju delavskega razreda in »delavske države«, iz česar so sklepali na to, da se kompleksni delavski razredni interesi ne ujemajo apriorno samo s tekočo državno politiko, temveč tudi s konkretnimi ukrepi in postopki državnega uradniškega aparata pri uresničevanju te politike. Lenin je menil, da so takšne koncepcije zanesljiva ideološko-politična podlaga za fetišizacijo države, za razglašanje nedotakljivosti državne politike in njenih neposrednih nosilcev v imenu »višjih« interesov delavskega razreda in socializma. Tega pa ni bilo mogoče dopustiti. Državi takšni, kakršna je, ko ima v bistvu heterogeno socialno-razredno podlago in že izražene birokratske deformacije, ni bilo mogoče priznati statusa univerzalnega zastopnika in pristojnega razlagalca interesov delavskega razreda, ker bi bil s tem njen aparat zunaj dometa neposredno-demokratske kritike in nadzora.

Nasprotno, delavski razred bi moral biti tako organiziran, da bi lahko uspešno branil svoje interese zmerom, kadar na njegova pleča in na pleča njegovih posameznih delov nalagajo preveliko breme, kadar so ogroženi njegovi materialni interesi ali pa se v tej ali oni obliki vzpostavljajo neke oblike že preseženih mezdnih odnosov.

Prav zaradi tega bi morala hudo pomembna samostojna vloga pripasti sindikatu kot najpomembnejši obči organizaciji vsega delavskega razreda. Nekateri posebni interesi delavskega razreda in njegovih posameznih delov, ki so posebej pomembni na neki stopnji družbenega razvoja, bi se morali uveljavljati prav prek te organizacije. To velja predvsem za varstvo delavskih pravic in zahtev proti arbitrarni oblasti in možnim birokratskim zlorabam »delavske države« in za »šolanje« celotnega delavskega razreda, vseh delavcev, vseh delovnih ljudi za upravljanje z gospodarstvom in z vsemi drugimi področji družbene skup-

⁴ Kombedi — komiteji vaške revščine, ki so jih ustanovljali v boju za obrambo sovjetske oblasti pred pritiskom bogatih kmetov (kulakov) in pred njihovim sabotiranjem ukrepov sovjetske ekonomske politike.

nosti — za komunistično samoupravljanje.⁵ Lenin je torej hkrati z idejami o vodilni vlogi revolucionarne partije, vlogi, ki jo partija uresničuje s pomočjo zapletenega mehanizma političnih transmisij, energično zagovarjal stališče o nujnosti institucionalnega pluralizma v izražanju interesov delavskega razreda proti avtoritarnemu monolitizmu nekega vseobsegajočega sistema državnega upravljanja s celotnim družbenim razvojem.

Toda splet izjemno neugodnih okoliščin in težav, s katerimi se je morala spopadati sovjetska republika v prvih letih po oktobrski revoluciji, ni bil edini vir, iz katerega so težnje birokratizacije črpale svojo moč in obstojnost. Sam državno-lastninski monopol — ki je nastal z ekspropriacijo kapitalistov in drugih posestniških razredov — je določil takšen tip odnosov med osnovno množico delavcev in njihovimi »političnimi predstavniki« (novega politično-upravnega sloja v državi in partiji), da so se iz teh odnosov nenehno porajale, obnavljale in potencirale težnje vzpostavljanja birokratskega tutorstva in oblasti nad delavskim razredom. V novih proizvodnih odnosih, temelječih na državni lastnini proizvodnih sredstev, so se ohranili elementi državno-mezdnega položaja združenega dela, to pa je bil glavni in stalni vir družbenoekonomske in politične moči birokracije, partijske in državne.

Ponovna uveljavitev koncepta odmiranja države: samoupravna deestatizacija globalne družbene strukture

To, da so birokratsko-etatiistične deformacije nastale in se bolj ali manj zakoreninile v nekaterih deželah, kjer so že odpravili kapitalistično ureditev, še ne daje podlage za sklep, da je tisto, kar bi lahko bilo socialistično v ekonomski in družbeni strukturi teh dežel že dokončno zatrto in likvidirano in da so pota nadaljnjega družbenega razvoja zaprta. Upoštevati moramo, da so v vseh tistih deželah, kjer so odpravili kapitalistični red, v zadnjih nekaj desetletjih, v Sovjetski zvezi pa v ob-

⁵ Te ideje o politični organizaciji sovjetske družbe v najzgodnejšem obdobju njenega težavnega prizadevanja in boja za obstoj je Lenin razvijal v več delih, ki jih je napisal med 1918 in 1922. Najizrecnejše govori o tem v znanem in pogosto navajanem posegu na zasedanju delegatov VIII. kongresa sovetov 30. decembra 1920. Lenin kritizira brošuro Trockega »O vlogi in nalogah sindikatov« in se še posebej zadržuje pri vprašanju narave sovjetske države in pri posebnih nalogah sindikatov pri varstvu materialnih in duhovnih interesov delavskega razreda:

»Iz njegovih (Trockega) stališč izhaja, da sindikati v delavski državi nimajo naloge, da varujejo materialne in duhovne interese delavskega reda. To je napaka. Tovariš Trocki govori o 'delavski državi'. Dovolite, to je abstrakcija. Ko smo 1917. pisali o delavski državi, je bilo to razumljivo; ko pa nam zdaj govorijo: 'zakaj varovati, pred kom varovati delavski razred, ko buržoazije ni, ko je država delavska' delajo očitno napako. Ni popolnoma delavska, prav v tem je stvar ... Naša država pravzaprav ni delavska, temveč delavsko-kmečka — to je prvo. Iz tega pa zelo veliko izhaja ... Toda ni samo to. Iz našega partijskega programa se vidi ... da je država pri nas delavska z birokratskimi deformacijami ... Naša sedanja država je takšna, da je vsesplošno organizirani proletarijat dolžan, da se varuje, mi pa smo dolžni, da te delavske organizacije izkoristimo za varstvo delavcev pred njihovo državo in za varstvo naše države s pomočjo delavcev ... Znati moramo izkoristiti ukrepe državne oblasti za zaščito materialnih in duhovnih interesov vsesplošno združenega proletariata pred to državno oblastjo.«
Prevedeno po: Lenin, *Izabrana dela u 16 tomova*, tom 14, Kultura, Beograd 1960, str. 155—157.

7

dobju, daljšem od 50 let, dosegli velikanski razvoj proizvodjalnih sil; da se je hkrati s tem številčno množil, krepil, kulturno in tehnično dvigal delavski razred. Zaradi tega birokratske metode organizacije in upravljanja zgublajo svojo materialno podlago in se očitno preobražajo v zavoro družbenega razvoja. Spremembe v materialni strukturi družbe, v notranjem odnosu sil, težijo k temu, da bi se izrazile tudi v političnem življenju in nujno dobivajo vse večji posredni in neposredni vpliv.

2

3

Vse bogatejše in vse raznovrstnejše izkušnje pri graditvi socializma vedno znova potrjujejo marksistično pojmovanje, da je bistveni pogoj za napredovanje k socializmu takšen razvoj proletarske države, ki omogoča vse svobodnejše delovanje socialističnih družbenih sil. V tem smislu tudi program ZKJ doloca vlogo socialistične države takole: »Zavedajoč se, da dokler obstoji država, niso odstranjene tudi nevarnosti, da dobi samostojno moč in da s tem zaostri nekatera protislovja socialističnega razvoja in jih spremeni v antagonistična protislovja — Zveza komunistov meni, da bo imela v sodobni socialistični razvojni fazi Jugoslavije država pozitivno vlogo, kolikor se bo sama razvijala v takšen demokratičen mehanizem, skoz katerega se bodo izražali in usklajevali interesi osnovnih socialističnih dejavnikov, proizvajalca, delovnega kolektiva, komune in družbe kot skupnosti proizvajalcev. Vloga države bo progresivna, kolikor se bodo lahko protislovja, ki nastajajo na tej osnovi, demokratsko razreševala, ne da bi na eni strani omejevala samostojnost socialističnega proizvajalca in njegovo ekonomsko in družbeno iniciativo, in ne da bi na drugi strani dopuščala, da se nujna protislovja razvijajo v anarhistično stihijo in v antagonistične spopade, ki bi vodili k podiranju osnov socializma.«⁶

Odmiranje države je torej naravni zgodovinski proces, ki spremlja razvoj socialističnih in komunističnih družbenih odnosov. Bistvo odmiranja države je v tem, da zginja tista pregraja, ki v vsaki razredni družbi ločuje aparat javne oblasti od družbe, in da upravljanje s skupnimi zadevami prehaja vse bolj na organe družbenega samoupravljanja tako v gospodarstvu kot na drugih področjih življenja.

Lenin je, zvest Marxu, že pred oktobrsko revolucijo postavil tezo, da je odmiranje države tista odločilna točka, na kateri se revolucionarni marksizem odločno razhaja na eni strani z vsemi konservativno-birokratskimi tokovi in težnjami v delavskem razredu, ki vse po vrsti fetišizirajo državo, ko ji namenjajo vlogo glavnega dejavnika v procesu socialistične graditve, na drugi strani pa z vsemi tokovi liberalistične in anarho-liberalistične usmeritve, katerih skupni imenovalec je ignoriranje nujnih državnih funkcij in mehanično (ne pa dialektično) postavljanje države v nasprotje s samoupravljanjem.

Na podlagi že znanih stališč marksistične teorije, pa tudi na podlagi prvih praktičnih izkušenj, ki jih je dalo uvajanje delavskega samouprav-

⁶ Program Zveze komunistov Jugoslavije, Kultura, Beograd 1948, str. 152.

ljanja, Program ZKJ, ki smo ga sprejeli pred malone 20 leti, vsebuje nekaj zelo pomembnih strani, ki govorijo o vprašanju države in njenega odmiranja. Eno izmed poglavij v Programu ima naslov »Proces odmiranja države«, drugo pa »Dve škodljivi težnji v graditvi države«. O anarho-liberalističnem podcenjevanju države in o njegovih napadih na socialistično naravo države Program pravi, da vodijo k »političnemu razoroževanju delavskega razreda in socializma pred sovražnikom socializma in zaostalo zavestjo, ki je v našem družbenem življenju še resna sila«. O etatističnem absolutiziranju vloge države pa Program pravi, da »likvidira neposredni družbeni vpliv delovnih ljudi na politiko državnega vodstva« in da »vodi k birokratizmu, k ločevanju vodilnih sil od delovnih množic, k deformacijam socialističnega razvoja in zaostrovanju notranjih nasprotij«. ⁷

Odmiranje države ima progresiven pomen in realna zgodovinska tla pod nogami samo, če ga razumemo in uresničujemo kot neločljiv sestavni del, izraz in rezultat osnovnega revolucionarnega procesa socialistične epohe — družbene osvoboditve dela. To pa pomeni, da se družbeno bistvo odmiranja države ne omejuje na preprosto odpravo sleherne državne organizacije ali na zaporedno ugašanje vseh njenih funkcij, pač pa vključuje korenito spremembo njenih funkcij in njenega mesta glede na družbo in njen razvoj.

Kolikor bolj samoupravno organizirani delavski razred obvladuje pogoje, sredstva in rezultate svojega dela, toliko večje so zgodovinske možnosti in potreba, da se od družbe odtujena politična sila države ponovno spoji z družbo kot potenca samega združenega dela — kot oblika, v kateri združeni delovni ljudje uresničujejo upravljanje s splošnimi družbenimi zadevami.

Takšna država ni razredno nevtralna in ni brez sredstev za organizirano nasilje, je pa neposredno v službi razreda in je z vsem svojim družbenim položajem in z vso svojo dejavnostjo usmerjena k odpravljanju razredov in razrednih razlik, moč, s katero ta država razpolaga, pa ne rabi nikakršnemu birokratskemu monopolu odločanja in upravljanja v imenu družbe, pač pa rabi ustvarjanju in zagotavljanju pogojev za vse svobodnejše delovanje ljudi v združenem delu, za vse bolj sproščeno in vse manj posredovano uresničevanje njihovih družbenih teženj in potreb.

V sedANJI fazi razvoja jugoslovanske družbe moramo na problematiko države gledati predvsem s stališča njene funkcije pri graditvi samoupravljanja kot celostnega sistema družbene organizacije.

»V naših razmerah na državo ne moremo gledati skoz kategorije, ki so značilne za buržoazno meščansko družbo, pač pa v funkciji novih samoupravnih socialističnih proizvodnih odnosov . . . Boj za razvoj samoupravnih proizvodnih odnosov je hkrati tudi boj za novo naravo države,

⁷ Program ZKJ, Kultura, Beograd 1958, str. 123.

ki se mora v vse večji meri povezovati z neposrednimi in zgodovinskimi nalogami delavskega razreda.»⁸

Tisti trenutek, ko bo zaradi takšnega mehanizma komunističnega samoupravljanja država postala popolnoma odveč, je še zmerom v daljni prihodnosti. Vendar pa nam vsaka zmaga socialističnih odnosov in teženj na notranjem in na mednarodnem področju ta trenutek vse bolj približa.

⁸ Platforma za pripravo stališč in sklepov X kongresa ZKJ, Izdavaški centar, »Komuniste«, Beograd 1973, str. 88.

Politični sistem delavskega razreda in nacionalni odnosi

I

Ko stopi delavski razred na čelo družbe kot vladajoča in vodilna sila, mora veliko pozornost posvečati zlasti vprašanjem nacionalnih interesov in nacionalnih odnosov. Ta vprašanja so posebej pomembna za dežele z večnacionalno sestavo, ni jih pa moči zanemarjati tudi v deželah, ki so nacionalno homogene; pri teh so ta vprašanja pomembna zlasti tedaj, ko oblikujejo svoja izhodišča za urejanje političnih in drugih (v sodobnem svetu vse bolj pestrih in razvitih) odnosov z drugimi deželami in narodi. Razen tega pa so dežele s homogeno nacionalno sestavo v manjšini ali so izjeme. Če imamo pred očmi tudi to, da delujejo danes zakoniti procesi vse širšega in trdnejšega povezovanja med deželami in narodi, da prihaja do vse širših in množičnih migracijskih gibanj (ki so v prvi vrsti posledica razvoja proizvodnih sil in mednarodne delitve dela), lahko zanesljivo trdimo, da postaja to vprašanje za večino dežela in narodov vse bolj pomembno.

Je namreč realnost, ki se vse močneje uveljavlja ne glede na družbeni sistem posamezne dežele. *Vzporedno s tem, ko delavski razred gradi svoj družbeni in politični sistem, vprašanja nacionalnih odnosov ne zgubljajo, marveč pridobivajo pomen.* Sicer so bila in so še danes v delavskem gibanju oziroma v nekaterih socialističnih deželah tudi drugačna pojmovanja in ocene, vendar jih praksa in teoretične raziskave niso potrdile.

Nastanek in razvoj delavskega razreda sta organsko povezana z začetkom in razmahom industrijske revolucije. Ta zgodovinski proces si ustvarja najbolj primeren družbeni okvir v naciji kot zgodovinsko novi in kompleksni družbeni skupnosti ljudi. Hkrati pa ta proces že od svojih prvih razvojnih faz v svetu kot svoj družbenoekonomski temelj zakonito poraja kapitalistični sistem — s tem pa tudi buržoazijo kot vladajoči razred nacije.

Že samo to, da so se porajali, razvijali in dozorevali delavski razred, buržoazija in nacija hkrati in med seboj organsko povezani — nas navaja

k podrobnemu razčlenjevanju in raziskovanju njihove biti, interesov in odnosov. Vsega tega v tem prispevku ne moremo obravnavati, moramo pa opozoriti na nekatera bistvena dejstva.

Pravica naroda do samoodločbe in načelo suverenosti nacije, ki se izraža v njenem konstituiranju v suvereno državo, sta se zgodovinsko pojavili kot zahtevi buržoazije in kot paroli buržoazno-demokratskih revolucij. Buržoazna nacionalna ideologija pa je pri mladem in nedozorelem delavskem gibanju kmalu naletela na nekatere negativne odmeve: vsa ta gesla o naciji, nacionalni suverenosti in nacionalnih interesih naj bi bila samo krinka buržoaznih razrednih interesov, ukana buržoazije, s katero bi rada prikrila razredna nasprotja in otopila razredni boj. Taka pojmovanja so bila sicer napol točna, vendar enostranska: čisto pravilno so opozarjala na to, da buržoazna ideologija manipulira z nacionalnimi interesi, vendar pa so prezrla ali pa napačno razlagala njihov objektivni smisel in pomen prav za delavski razred in druge delovne množice. V zgodnjem obdobju razvoja delavskega gibanja so bila taka pojmovanja močno razširjena in so se v dobršni meri ohranila vse do današnjih dni.

Danes je seveda skoraj odveč dokazovati, kako pomemben je boj za nacionalno svobodo in neodvisnost za sleherni delavski razred in njegovo gibanje. V razmerah nacionalne podrejenosti ne moreta ne narod ne njegov delavski razred odločilneje napredovati v zgodovinskem razvoju, ne moreta uveljaviti in razreševati svoje temeljne razredne, družbene in politične notranjenacionalne problematike. Zato je v takih razmerah osvoboditev iz nacionalne podrejenosti ne le obči nacionalni interes, ki se mora nujno izraziti kot narodnoosvobodilni boj, marveč tudi glavna vsebina revolucionarnega razrednega boja delavskega gibanja.

Če je — in kolikor je — to tudi interes nacionalne buržoazije (zgodovina pa nas uči, da ni vedno tako, zlasti pa, da za to obe strani nista enako zainteresirani), objektivni interes delavskega razreda za izbojevanje nacionalne svobode in suverenosti zaradi tega ne sme pojenjati ali celo ugasniti. Nasprotno: tak boj je vedno in povsod, kot je ugotavljal tudi Lenin,¹ *brezpogojno* v interesu velike večine naroda, se pravi delavskega razreda in drugih delovnih množic v mestu in na vasi; odnos buržoazije do tega problema ni vedno enak, ravna se po tem, ali bo ta boj utrdil ali omajal njen vladajoči položaj v naciji.

Zgodovinska praksa nas uči, da se mora v *enakem razmerju, kot pojenjuje aktualnost kapitalističnih odnosov in vladajoče vloge buržoazije, zvečevati vloga delavskega razreda na čelu boja narodov za njihove nacionalne interese, za njihovo nacionalno svobodo in neodvisnost*. V tej akciji se potrjuje kot sila, ki vodi ta boj brez omahovanja in ki je edina sposobna, da ta boj pripelje do konca. V našem času je vse več primerov, ko pretežni del buržoazije v trenutkih najtežjih preskušenj narodovega boja za svobodo in neodvisnost zdrkne na pot bolj ali manj odkrite

¹ Primerjaj: Lenin, Izbrana dela, Kultura, Beograd 1960, zv. 8, str. 295.

nacionalne izdaje, posebej če ta boj nakazuje spremembo razrednih odnosov v korist delavskega razreda in delovnih množic nasploh.

V zgodovinskem razvoju prihajajo namreč posebni interesi buržoazije nujno v vse večje nasprotje s temeljnimi nacionalnimi interesi in postopno zazija med temi interesi globok prepad. Hkrati se razredni interesi delavskega razreda in globalni nacionalni interesi vse bolj pokrivajo in postajajo zakonito vse bolj identični. Če bi hotela buržoazija ravnati v skladu z nacionalnimi interesi, bi se morala odpovedati svojim razrednim interesom, se pravi sama sebi; delavski razred pa prav z doslednim bojem za nacionalne interese uresničuje hkrati svoje razredne interese — in obratno.

Poleg tega pa utrjevanje in širjenje ekonomskih, družbenih in kulturnih vezi med narodi *terja take medsebojne odnose, v katerih bo moči učinkovito premagovati razlike in protislovja njihovih interesov na temelju medsebojnega spoštovanja, suverenosti in enakopravnosti vseh narodov — kar je tudi bistvo internacionalizma.* Objektivna zahteva po razvoju nacij in njihovih odnosov postaja že nepogrešljiv element samih nacionalnih interesov slehernega naroda. Sama po sebi nas opozarja na vse večjo nezdržljivost buržoaznih razrednih interesov z nacionalnimi interesi. *Zaradi monopolistične narave buržoazije tej ni dano, da bi interese drugih narodov obravnavala v duhu popolnega razumevanja in spoštovanja njihovih pravic, to pa velja tudi za njen odnos do interesov največjega dela delovnih množic v lastnem narodu. Ne more postati resnični nosilec nacionalne enakopravnosti, ker je že sama po sebi, po svoji družbeni naravi povzročiteljica zaostrovanj mednacionalnih nasprotij in konfliktov.*

Monopolizem buržoazije se v nacionalnih odnosih nujno izraža — kadarkoli ji to dovoljuje razmerje sil — kot »nacionalni« monopolizem oziroma hegemonizem.

Pri tem naj ugotovimo, da to ni značilno samo za buržoazijo, marveč tudi za vsako drugo sodobno monopolistično družbeno silo. Tudi etatiistični in tehnokratski monopolizem se na področju nacionalnih odnosov oblačita v nacionalistično-hegemonistično suknjo. Tudi ta dva monopolizma sta vir zaostrovanj protislovij med interesi posameznih narodov, vzrok za resne probleme in spopade v mednacionalnih in meddržavnih odnosih. In tudi dosedanja — čeprav relativno kratka — zgodovina socialističnih držav in njihovih medsebojnih odnosov nas opozarja na nekatere zelo poučne pojave in resne probleme.

Šele v razmerah, ko se bo svobodno združenim proizvajalcem posrečilo zajezi vse pomembnejše pojave in težnje monopolizma, ko bodo neposredno obvladovali vse glavne tokove in vzvode družbene reprodukcije in nacionalne politike — bodo dobili resnični nacionalni interesi popolnoma avtentičen in političen izraz, načela o samoodločbi, suverenosti in enakopravnosti narodov doslednega nosilca, nacionalna protislovja in nacionalni odnosi pa resnično demokratično in socialistično

rešitev. Tako moramo razumeti tudi misel Marxa in Engelsa v *Manifestu komunistične partije*:

»Toliko, kolikor bo odpravljena eksploatacija enega individua po drugem, toliko bo odpravljena eksploatacija ene nacije po drugi. Z nasprotjem razredov znotraj nacij(e) odpade sovražno stališče nacij med seboj.«²

Nasprotja med razredi ter eksploatacija človeka po človeku pa bodo odpravljene šele tedaj, ko bodo svobodno združeni delavci premagali tudi zadnje pomembnejše ostanke čisto razrednih oziroma etatsističnih, tehno-kratskih in drugih oblik odtujevanja ekonomske, družbene in politične moči, ki se kažejo v posebnem privilegiranem položaju nekaterih družbenih sil in skupin pri razpolaganju s sredstvi, pogoji in rezultati dela delavcev.

Kolikor so ostanki takšnih monopolov trdovratnejši in vplivnejši ali če celo prevladujejo, toliko močnejše bijejo v oči tudi razredna in nacionalna nasprotja. Seveda pri teh nasprotjih ne gre vedno in povsod za to, kako jih vodilne družbene sile ocenjujejo, marveč so predvsem stvar objektivnih pogojev in razmer, stopnje razvoja in zrelosti delavskega razreda in njegovega gibanja, odnosa sil v družbi in v širših mednarodnih okvirih itn. Potemtakem v tem primeru ne gre za nekakšno politično ocenjevanje stanja v posameznih deželah, marveč za samo realnost težavnega procesa socialistične preobrazbe, v kateri ni vse pozitivno in napredno, marveč prihaja tudi do negativnih in nazadnjaških pojavov; tako stanje seveda terja, da prodira marksistična misel kar najgloblje v te zapletene dialektične realnosti, da jih kar najbolj celostno in kolikor mogoče natančneje razčlenjuje in pojasnjuje.

Če parafraziramo misel Marxa in Engelsa o tej problematiki, lahko sklepamo, da dejavno uresničevanje stvarne suverenosti in enakopravnosti nacij, celostno in brezpogojno spoštovanje teh načel, razvijanje skladnih odnosov in sodelovanja med narodi na podlagi teh načel določa visoka stopnja zrelosti socialističnih družbenih odnosov, da je to pogoj za njihovo uresničevanje. In nasprotno: resnejši problemi in spopadi v nacionalnih odnosih v posameznih socialističnih državah in med njimi že sami po sebi pričajo, da z razvojem socializma ni vse v najlepšem redu.

Če lahko šele delavski razred v razmerah svobodnega združevanja dela dokončno razreši problem nacionalnih odnosov ter jih odpravi z dnevnega reda, potem je seveda razumljivo, da imajo *ti problemi za delavski razred mnogo večji pomen kot za katerokoli drugo družbeno silo, da mora delavski razred temu problemu posvetiti največjo pozornost, da se ga je dolžan lotevati z največjo skrbjo in doslednostjo za njegovo demokratično socialistično razrešitev*. Glede na zgodovinsko perspektivo postaja *kompleks nacionalnih odnosov najbolj aktualen prav v razmerah boja za socializem, saj se v teh razmerah porajajo realne možnosti za*

² Marx-Engels, *Izbrana dela*, CZ, Ljubljana 1971, II, str. 609.

njihovo najbolj popolno, dosledno in celostno razrešitev. Zato nacionalni interesi, suverenost in enakopravnost lastne nacije in drugih nacij z delavski razred ne morejo biti nekaj vzporednega, manj pomembnega, sploh pa to ne more biti vprašanje, ki bi ga kadarkoli in zaradi česar koli postavljali v podrejen položaj z razrednimi interesi. Prav nasprotno: delavski razred svojih razrednih interesov ne more uresničiti, če ni na čelu boja naroda za nacionalne interese, za njegovo suverenost in enakopravnost — in če se v tem boju ne potrjuje kot vodilna sila nacije. To sta samo dve strani neločljivo prežetega revolucionarnega boja delavskega razreda. Drugačna pojmovanja odnosa teh dveh strani problema, ki so bila in so v delavskem gibanju še navzroča, kažejo bodisi na idejno-politično nezrelost tega gibanja ali pa na to, da je v teh gibanjih še vedno z razrednimi frazami prikrit monopolitistično-hegemonistični balast.

Ko se delavsko gibanje katerekoli nacije otrese takih in podobnih slabosti in izpriča zrelost s tem, da se javno opredeli, da je zdaj voljno in sposobno postaviti se na čelo svojega naroda kot vodilna družbena sila, *se mora hkrati tako ali drugače odločiti tudi za samostojno in ustvarjalno snovanje lastnih ciljev, linije, strategije in taktike.* Sila, ki stoji neposredno pred nujnostjo prehoda v socializem in ki je tudi sposobna voditi svoj narod v socializem, mora biti tudi zmožna, da v skladu z zgodovinskimi okoliščinami in konkretnimi razmerami v deželi poišče zase specifično pot in ponudi učinkovit program boja za socialno osvoboditev delavskega razreda in vseh delovnih množic — program, ki je popolnoma usklajen tudi z izpolnjevanjem avtentičnih nacionalnih interesov, polne nacionalne suverenosti in enakopravnosti ljudstva. Sicer pa že sam akt socialistične preobrazbe predpostavlja razširitev poslanstva te sile iz voditeljice delavstva v voditeljico cele nacije. In zato je tudi v interesu samega boja za socializem, da se uveljavi kot avtentična nacionalna sila.

Iz vsega tega nam postane jasnejši zgodovinski smisel dejstva, da sta danes, v najmočnejših nacionalnih delavskih gibanjih njihovo silovito napredovanje in njihova krepitev povezana s samostojnimi iskanji poti v socializem »nacionalnih barv«. V teh »nacionalnih barvah« je trojni smisel:

— prvič, splošne družbene zakonitosti poti v socializem se lahko uresničijo samo v specifičnih, izvirnih nacionalnim oblikah, ki ustrezajo zgodovinski dediščini in specifičnim nacionalnim družbenim, ekonomskim, političnim in kulturnim razmeram;

— drugič, socializem ne bo v ničemer ogrozil nacionalnih interesov in nacionalne suverenosti, marveč se lahko ti interesi in suverenost šele v socializmu dosledno uresničijo;

— tretjič, vodilne politične sile delavskega razreda stojijo trdneje, odločneje in dosledneje kot katerakoli druga družbena sila na braniku nacionalnih interesov, svobode, suverenosti, neodvisnosti in enakopravnosti svojega naroda — jih varujejo pred tujimi osvajalci ali pred hege-

monističnimi poskusi in pritiski, od koderkoli bi že prihajali ali pod kakršnimikoli gesli bi se skrivali.

Pri tem velja poudariti, da taka naravnost ni le stvar svobodne odločitve političnih sil, marveč vse globlje spoznanih objektivnih zakonitosti sodobnih družbenih gibanj. Te zakonitosti si krčijo pot z neustavljivo močjo in povzročajo med drugim v odnosih med nacionalnimi delavskimi gibanji (kasneje pa tudi med socialističnimi državami) tudi idejne, politične konfrontacije in spopade. Spopadajo se z vsem, kar je ostalo slepo za te zakonitosti in kar jih skuša zaustaviti. Te konfrontacije so se pojavile že v kominterni, vendar so jih prikrivali in dušili; na odprto politično prizorišče so bruhnile z močjo vulkanske erupcije ob Stalinovem brezobzirnem napadu na socialistično Jugoslavijo, močno izstopajo tudi v dogajanjih v letih 1956 in 1968 — vse do najnovejših zelo poučnih razprav in polemik okoli tako imenovanega evrokomunizma. Za marksistično teoretično misel najbrž ne more biti večjih dilem, v čem je smisel teh dogajanj: to niso samo incidenti, marveč gre za regenerativni proces delavskega gibanja, ki ima zgodovinski pomen. To gibanje se otresa svojih dosedanjih napak in obolenj, izpričuje vse večjo moč in vitalnost, zrelost in sposobnost, da posameznim narodom in svetu kot celoti utre nove poti nadaljnega človeškega napredka in socializma.

II

Socialistična revolucija narodov in narodnosti Jugoslavije je potekala v obliki narodnoosvobodilne vojne proti fašističnim zavojevalcem in domačim izdajalcem. Komunistična partija Jugoslavije je bila pobudnik, organizator in vodnik vstaje in revolucije. To se ji je posrečilo zaradi tega, ker se je pravi čas otresla svojih dolgoletnih tavanj, napak in frakcijskih bojev. Na večer pred usodnimi dogodki je pod vodstvom Tita definitivno *izoblikovala svojo generalno linijo enotnosti boja za razredne interese delavskega razreda in vseh delovnih ljudi v mestu in na vasi in za nacionalne interese in enakopravnost vseh narodov in narodnosti*. S tem je partija samostojno in ustvarjalno gradila in uporabljala izvirno revolucionarno strategijo in taktiko, ki sta v praksi poželi polno zmago.

Socialistični družbeni in politični sistem, ki se je rodil v revoluciji, se je razvijal in bogatil v več etapah. Jugoslavija je postala federativna skupnost svobodno združenih suverenih narodov, v kateri je zagotovljena enakopravnost vseh narodov in narodnosti oziroma vseh delovnih ljudi ne glede na njihovo nacionalno pripadnost.

Na temelju pravice do samoodločbe narodov so nastale posebne republike: Srbija, Hrvatska, Slovenija, Bosna in Hercegovina, Makedonija in Črna gora, v republiki Srbiji pa tudi avtonomni pokrajini Vojvodina in Kosovo.

Toda uresničevanje nacionalne enakopravnosti ni bilo odvisno le od ustavnih rešitev in političnih deklaracij. V realnih nacionalnih odnosih je prihajalo do problemov in težav, ki jih je bilo treba premagovati;

zato smo seveda morali ugotavljati, zakaj do njih prihaja, kakšna je njihova družbena narava. Prav te izkušnje iz lastne prakse so jugoslovanski marksistični misli pokazale, kako zelo sta *narava nacionalnih odnosov in raven nacionalne enakopravnosti odvisni od možnosti in dejanske prakse odtujevanja ekonomske in politične moči od delavskega razreda*. Ker pa ta odtujevanja — zlasti v razmerah relativne nerazvitenosti dežele — niso odvisne le od zavesti in dobre volje vodilnih političnih sil, se je pokazalo, da bo treba prehoditi vrsto etap, na katerih se bo ob razvijanju in poglobljanju socialističnih družbenoekonomskih odnosov bogatila in širila nova demokratična in socialistična vsebina nacionalnih odnosov, torej zvečeval domet stvarne nacionalne enakopravnosti.

Začetna in nujna faza krepitve državnega in političnega centralizma ni puščala veliko prostora niti možnosti za uresničevanje samostojnih funkcij republik — kaj šele pokrajin. V federaciji, ki je razpolagala s pretežnim delom sredstev za družbeno reprodukcijo, se je odločalo — kar je za tak centralističen sistem normalno — po načelu večine, to pa seveda ni dovoljevalo posamičnega ugotavljanja in harmoničnega usklajevanja interesov sleherne republike in pokrajine. V takih razmerah kajpak tudi ni bilo mogoče zavreti postopnega kopičenja problemov s področja nacionalnih odnosov. Ti problemi se sprva res niso kazali na odprtem političnem prizorišču, vendar pa so bolj in bolj kvarili odnose v organih federacije, kot tudi odnose med organi federacije in organi republik in pokrajin.

Pokazalo se je, da poraja premoč državnih organov in državnega aparata v političnem sistemu, zlasti potem, ko za to ni bilo več objektivne potrebe, resne in vse bolj nevarne pojave krepitve sil etatističnega in tehnokratskega monopolizma, ki bistveno ogrožajo celotni družbeni položaj delavskega razreda in delovnih ljudi sploh, kvarijo celotne družbene odnose in s tem kajpak tudi nacionalne odnose. To je izzvalo ponovno oživljanje nacionalističnih teženj, pripeljalo je do nekaterih nacionalističnih konfrontacij, pa najsi so bile za javnost očitne ali prikrite.

Že prvi znaki teh pojavov so Komunistično partijo Jugoslavije spodbudili k ponovnemu kritičnemu preverjanju stanja ter opredeljevanju politične linije za prihodnost. S tem da se je oprla na izredno bogate tradicije svobodne iniciative in samostojne dejavnosti množic v narodno-osvobodilni vojni, je že leta 1950 spodbudila proces razvoja socialističnega samoupravljanja, ki se je postopno krepilo in širilo na vsa področja družbenega življenja. S tem so bile močno spodrezane možnosti in zožen prostor za razmah etatističnih, tehnokratskih in monopolističnih pojavov in teženj. Ob nekaterih delno neizogibnih oscilacijah in občasnih omahovanjih je potekal ta proces z vse večjo močjo in tempom, kolikor je to pač dopuščal razvoj materialnih in družbenih sil. Posamične etape tega procesa označujejo nekateri ključni premiki, ki so med drugim omogočili vse bolj popolne oblike demokratičnega in socialističnega razreševanja protislovij nacionalnega interesa, višjo raven nacionalnih odnosov, ki se

kažejo tudi v institucionalnem dopolnjevanju ustavnih določil našega federalizma, v nadaljnjem razvoju in poglobljanju enakopravnosti, s tem pa tudi v poglobljanju bratstva in enotnosti narodov in narodnosti, kohezije in stabilnosti njihove skupnosti.

Ta proces še vedno ni končan, še vedno so možni in dejavni nekateri pojavi birokratsko-etatiističnega in tehnokratskega monopolizma — z vsemi negativnimi vplivi na nacionalne odnose. Toda v zadnjih letih postajajo — hkrati z razčiščevanjem nekaterih notranjih slabosti v sami Zvezi komunistov Jugoslavije in v procesu sprejemanja in izvajanja nove ustave SFRJ — te možnosti vse bolj marginalne.

Socialistično federativno republiko Jugoslavijo opredeljuje ustava kot državno skupnost prostovoljno združenih narodov in njihovih socialističnih republik ter socialističnih avtonomnih pokrajin . . . , »ki temelji na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi in občanov ter enakopravnih narodov in narodnosti«. Ustava ugotavlja, da je nastala z združevanjem vseh narodov Jugoslavije (na temelju njihove pravice do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve) skupno z narodnostmi, ki v njih živijo.

Po ustavi SFRJ delovni ljudje, narodi in narodnosti *uresničujejo svoje suverene pravice praviloma »v socialističnih republikah in v socialističnih avtonomnih pokrajinah v skladu z njihovimi ustavnimi pravicami«, v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji pa samo tedaj, ko je v njihovem skupnem interesu z ustavo tako določeno. Te z ustavo določene in omejene funkcije federacije se uresničujejo »po načelih sporazumevanja republik in avtonomnih pokrajin, solidarnosti in vzajemnosti, enakopravne udeležbe republik in avtonomnih pokrajin v organih federacije« (na način, ki je določen z ustavo) »ter po načelu odgovornosti republik in avtonomnih pokrajin za lasten razvoj in razvoj socialistične skupnosti kot celote«.*

To praktično pomeni, da o največ vprašanih družbene politike republike in pokrajine (pravilneje: samoupravno in politično organizirani delovni ljudje v njih) odločajo *samostojno*, vsaka zase, glede manjšega števila vprašanj (ki pa so seveda družbeno izredno pomembna) pa odločajo *skupno in enakopravno* v okviru federacije.

Potemtakem *federacija ni neka superdržava nad republikami in pokrajinama, marveč je njihov skupni državni in samoupravni instrument, izraz njihovega svobodnega združevanja — in sicer ne samo po tem, kako je nastala, marveč tudi po njenem vsakdanjem funkcioniranju. Funkcije federacije niso republikam in pokrajinama odvzete, niso jim odtujene, marveč so vedno tudi njihove lastne funkcije, ki jih po naravi stvari ne morejo uveljavljati vsaka zase, marveč le vse skupaj.*

S tem svojim skupnim odločanjem v SFRJ vsi narodi in narodnosti oziroma republike in pokrajine na enoten način, kot ga določa ustava, *uresničujejo in zagotavljajo suverenost, enakopravnost, nacionalno svobodo in neodvisnost, teritorialno neokrnjenost, varnost, družbeno samo-*

zaščito, obrambo države, mednarodni položaj ter odnose države z drugimi državami in mednarodnimi organizacijami, sistem socialističnih samoupravnih in družbenoekonomskih odnosov, enotne temelje političnega sistema, temeljne demokratične svoboščine in pravice človeka in občana, solidarnost in socialno varnost delovnih ljudi in občanov in enoten jugoslovanski trg ter usklajujejo skupen gospodarski in družbeni razvoj in svoje druge skupne interese«.

Ustava nadalje določa, da se našteti skupni interesi uresničujejo z delovanjem organov federacije — in sicer ob enakopravni udeležbi in odgovornosti republik in avtonomnih pokrajin v teh organih, s tem da se nekatere izredno pomembne in občutljive odločitve (o katerih bomo še spregovorili) lahko sprejemajo le s soglasjem vsake republike in pokrajine posebej. Vendar ustava določa, da lahko delovni ljudje, narodi in narodnosti uresničujejo svoje skupne interese tudi z »neposrednim sodelovanjem in dogovarjanjem republik, avtonomnih pokrajin, občin in drugih družbenopolitičnih skupnosti«, dalje s »samoupravnim sporazumevanjem, družbenim dogovarjanjem in združevanjem organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti, z dejavnostjo družbenopolitičnih organizacij in društev« in, končno, s »svobodnimi in vsestranskimi dejavnostmi občanov«.

Ob tem bi kazalo posebej poudariti pomembnost dejstva, da je *bila lahko ustava SFRJ (z vsemi navedenimi in drugimi določili) sprejeta in da jo je moči spreminjati samo ob poprejšnjem soglasju skupščine vsake republike in pokrajine posebej.*

Eden najglobljih izvirov objektivnih razlik in protislovij v interesih republik in pokrajin je v zgodovinski dediščini in še vedno občutnih razlikah v stopnji njihovega gospodarskega razvoja. Temu resnemu, dolgotrajnemu in težavnemu problemu posveča ustava posebno pozornost s tem, da določa ustanavljanje posebnega sklada federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in avtonomnih pokrajin. Ustava navaja, da se z zveznim zakonom določa gospodarsko manj razvite republike in pokrajine, da se določijo stalni viri sredstev sklada, posebni pogoji za kreditiranje iz teh sredstev in način poslovanja sklada.

V mejah z ustavo določenih funkcij federacije izvršuje zakonodajno oblast skupščina SFRJ, katero sestavljata dva zbora: zvezni zbor in zbor republik in pokrajin.

V zvezni zbor delegira vsaka republika po 30, vsaka avtonomna pokrajina pa po 20 delegatov. Njih kandidirajo iz vrst svojih delegacij temeljne samoupravne organizacije in skupnosti ter družbenopolitične organizacije, izvolijo jih pa na podlagi enotne liste za republiko ali pokrajino skupščine vseh občin v republiki oziroma pokrajini.

V zbor republik in pokrajin delegira vsaka republiška skupščina delegacijo 12 članov, prav tako pa iz svoje sestave vsaka avtonomna pokrajina po 8 delegatov.

Skupščina SFRJ izvršuje svoje pravice in dolžnosti v načelu na podlagi deljene pristojnosti obeh zborov, z nekaterimi izjemami, ko oba zbora odločata skupno in enakopravno: to so, na primer, volitve in razreševanje predsednika in podpredsednika skupščine SFRJ, predsednika in članov zveznega izvršnega sveta (vlade), predsednika in sodnikov ustavnega sodišča Jugoslavije in zveznega sodišča itn.

Vsa delovna telesa vsakega od zborov ali skupna telesa obeh zborov (odbori in konisije), v katerih poteka največji del snovanja osnutkov in predlogov zakonov in drugih aktov kot tudi razprave o njih, so sestavljena prav tako po načelu enake udeležbe vsake republike in ustrezne zastopnosti pokrajin.

Takšna sestava obeh zborov ter njunih delovnih teles je v skladu z ustavnim načelom, da se v federaciji v načelu odloča z enakopravnim sporazumevanjem in dogovarjanjem republik in pokrajin. To velja še posebej za zbor republik in pokrajin, v katerega pristojnosti so tisti zvezni zakoni in drugi splošni akti ter sklepi, ki zadevajo specifične ekonomske interese republik in pokrajin in ki so posebej pomembni za enakopravnost narodov in narodnosti oziroma republik in pokrajin.

Ta vprašanja ustava SFRJ taksativno navaja. Omenimo samo najpomembnejša. To so: družbeni načrt Jugoslavije, odnosi na področju monetarnega sistema in emisije denarja, deviznega sistema, zunanjetrgovinskega prometa, dalje kreditni in drugi ekonomski odnosi s tujino, vprašanje carinske in necarinske zaščite, družbene kontrole cen, kreditiranja hitrejšega razvoja gospodarstva manj razvitih republik in avtonomnih pokrajin, sistema in virov sredstev za financiranje federacije, določanja skupnega obsega izdatkov proračuna federacije itn.

O vseh teh vprašanjih lahko odloča zbor republik in pokrajin samo ob poprejšnjem dogovoru z vsemi republiški in pokrajinski skupščinami in v soglasju z njimi. To pomeni, da ima vsaka od njih v urejanju teh vprašanj pravico veta. V razpravah o teh vprašanjih in v sprejemanju odločitev se morajo člani delegacij republiških in pokrajinskih skupščin dosledno ravnati po stališčih njihovih republiških oziroma pokrajinskih skupščin, se pravi, da morajo delovati na temelju imperativnega mandata.

In prav zaradi zagotavljanja takih odnosov in take vloge republiških in pokrajinskih skupščin pri uresničevanju navedenih pravic in dolžnosti skupščine SFRJ, je bil v njej vzpostavljen zbor republik in pokrajin, ki je, kot vidimo, v bistvu nekakšen skupni komite vseh republiških in pokrajinskih skupščin za izvrševanje nekaterih funkcij federacije.

Druge z ustavo določene pristojnosti skupščine SFRJ izvršuje zvezni zbor, v katerem se sprejemajo sklepi z večino glasov, vendar se tudi ti sklepi sprejemajo praviloma na temelju dogovarjanja in usklajevanja interesov in stališč vseh republik in pokrajin, čeprav formalno brez obveznega cenzusa. Toda v realnih odnosih bi si tudi tedaj, ko bi delegati katerekoli republike ali avtonomne pokrajine opozorili, da neki sklep ne ustreza interesom te republike ali pokrajine — in če bi pri takem

stališču tudi vztrajali — le težko zamislili, da bi takšen sklep zlahka prodril, celo če bi ga podprle vse druge republike in pokrajine. V tem primeru bi prišlo do širokega političnega posvetovanja, vse dokler ne bi stališč uskladili. To je urejeno tudi s posebnim določilom ustave, *ki daje večini delegatov iz neke republike ali pokrajine pravico, da tedaj, ko je na dnevnem redu zveznega zbora vprašanje, ki je splošnega pomena za njihovo republiko ali pokrajino in za enakopravnost naroda ali narodnosti, lahko zahtevajo, da se vpelje poseben postopek obravnavanja in odločanja, ki se mora v skladu z določili ustave tudi izvesti.*

Tudi na področju izvrševanja politike oziroma v sestavi zveznega izvršnega sveta (vlade) je prav tako uveljavljeno načelo enakopravne zastopanosti republik in ustrezne zastopanosti pokrajin. Zvezni sekretarji oziroma vodilni funkcionarji drugih organov zvezne uprave so po funkciji člani zveznega izvršnega sveta. Ustava določa, da se mora ob njihovem imenovanju upoštevati tudi nacionalna sestava.

Zvezni izvršni svet sodeluje z republiškimi in pokrajinskimi izvršnimi sveti, obvezno pa mora tako ravnati v pripravljanju in predlaganju tistih zakonov in drugih splošnih aktov, katerih sprejemanje je v pristojnosti zbora republik in pokrajin in za katerih izglasovanje je potrebno soglasje vseh republiških in pokrajinskih skupščin. Razen tega *pripravlja zvezni izvršni svet svoje predpise za izvrševanje teh zakonov in drugih splošnih aktov skupno z republiškimi in pokrajinskimi izvršnimi sveti — v ta namen pa ustanavljajo tako imenovane medrepubliške komiteje.*

V predsedstvo SFRJ, ki predstavlja Socialistično federativno republiko Jugoslavijo doma in v tujini ter opravlja tudi druge z ustavo določene izredno pomembne dolžnosti in pravice — zlasti na področju narodne obrambe, družbene zaščite in zunanje politike, zlasti pa skrbi za usklajevanje skupnih interesov republik oziroma pokrajin, izvoli vsaka republika in pokrajina po enega člana.

Če bi se primerilo, da bi ne bilo doseženo soglasje vseh republiških in pokrajinskih skupščin glede vprašanj, v katerih imajo pravico veta, lahko predsedstvo SFRJ na predlog zveznega izvršnega sveta odloči, da se izda zakon o začasnih ukrepih, zlasti v tistih primerih, ko bi lahko prišlo zaradi nesoglasja do večjih motenj na trgu in bi nastala občutna škoda za družbeno skupnost, ko bi bili lahko ogroženi interesi ljudske obrambe ali bi lahko prišlo do neenakopravnih ekonomskih odnosov med republikami in avtonomnima pokrajinama, ali ne bi bilo moči izpolnjevati obveznosti do manj razvitih republik in avtonomnih pokrajin ali obveznosti SFRJ do drugih držav in mednarodnih organizacij.

Na podlagi takega sklepa predsedstva SFRJ določi zvezni izvršni svet predlog zakona o začasnih ukrepih ter ga predloži skupščini SFRJ. Če tudi v tem primeru tak predlog v zboru republik in pokrajin ne bi bil sprejet z dvotretjinsko večino glasov vseh delegatov, lahko predsedstvo SFRJ razglasi, da se tak zakon uporablja v besedilu, za kakršnega je glasovala večina vseh delegatov v zboru, uporablja pa se do dokončnega

izglasovanja ustreznega zakona po normalni proceduri, vendar največ za dobo enega leta. Če tudi po tem roku ni sprejet zakon na temelju soglasja vseh republiških in pokrajinskih skupščin, se mora postopek za sprejemanje zakona o začasnih ukrepih ponoviti.

Glede na ustavni položaj družbenopolitičnih organizacij v našem političnem sistemu, zlasti zveze komunistov, socialistične zveze delovnega ljudstva in zveze sindikatov naj opozorimo, da se tudi njihovi vodilni organi formirajo na temelju enakopravne udeležbe republiških in ustreznih udeležbe pokrajinskih organizacij.

Dodajmo še pomembna ustavna določila, s katerimi se:

— zagotavlja občanu svobodno izražanje pripadnosti k svojemu narodu oziroma narodnosti, svobodno izražanje nacionalne kulture in svobodna raba svojega jezika in pisave (v terminologiji naše ustave z narodnostjo razumemo del naroda, katerega večinski del je zunaj SFRJ, torej tisto, kar navadno imenujemo nacionalna manjšina);

— razglašča za protiustavno in kaznivo kakršnokoli propagiranje in izvajanje nacionalne neenakopravnosti, kot tudi kakršnokoli razlikovanje nacionalnega, rasnega ali verskega sovraštva in nestrpnosti;

— zagotavlja pripadnikom narodnosti pravic razviti svoj jezik in svojo pisavo pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti, kot tudi v postopku pred državnimi organi in organizacijami, ki izvršujejo javna pooblastila;

— zagotavlja pripadnikom narodov in narodnosti Jugoslavije pravico do pouka v svojem jeziku — in sicer v skladu z zakonom v vsaki republiki oziroma pokrajini;

— v SFRJ razglašča enakopravnost narodov in narodnosti, njihovih jezikov in pisav;

— zagotavlja vsaki narodnosti pravica do izražanja in razvijanja svoje kulture in zaradi tega ustanavljanje svojih organizacij.

Vse te pravice so podrobno razčlenjene v ustavah republik in pokrajin kot tudi v statutih občin ter v vseh tistih številnih samoupravnih skupnostih, za katere je značilna mešana nacionalna sestava. Z zakoni in drugimi akti ter odloki so te pravice kot tudi vsa proklamirana ustavna načela o enakopravnosti narodov in narodnosti preoblikovani v učinkovite konkretne rešitve.

Posebej velja tudi poudariti, *da daje celotni sistem združenega dela in socialističnega samoupravljanja delovnim ljudem in občanom vse možnosti, da svobodno izražajo celotno skalo svojih realnih mnogoterih interesov, vključno z nacionalnimi, ter na podlagi tega sodelujejo v procesu samoupravnega in političnega odločanja. In kar je najbolj pomembno, delovni ljudje in občani nadzorujejo tudi sredstva, ki so namenjena za zadovoljevanje teh potreb in interesov.*

Poleg vseh teh z ustavo in zakoni določenimi jamstvi nacionalne enakopravnosti v družbenem in političnem življenju je treba opozoriti na to, da tudi družbenopolitične organizacije, zlasti pa zveza komunistov

tako rekoč permanentno razčlenjujejo vprašanja nacionalnih odnosov, da se vztrajno borijo za kar najbolj dosledno uresničevanje ustavnih načel in določil o nacionalni enakopravnosti, da bi na tej poti premagale vse ovire, onemogočile monopolistično nacionalistične sile, ki se taki naravnosti upirajo.

Rezultati takšne politične usmeritve in takega sistema odnosov so spodbudni. *Seveda pa to ne pomeni, da so problemi nacionalnih odnosov preprosto spuhтели in da je glede tega prišlo do nekakšnega idiličnega stanja.* Tega nismo pričakovali niti ni uresničljivo. *Bistvo naše politične usmeritve na tem področju je v tem, da vsem nacionalnim interesom, objektivnim razlikam in protislovjem v njih utremo najširše možnosti za njihovo svobodno izražanje, za medsebojno učinkovanje in vplivanje; da dosežemo vzajemno spoštovanje in enakopravnost njihovih nosilcev; da najdemo na tej podlagi najboljše demokratične in socialistične rešitve za obstoječa protislovja; da se povezujejo, prežemajo in uresničujejo interesi vseh narodov in narodnosti, se po tej poti še bolj utrjujejo zveza, bratstvo in enotnost, soodvisnost in trdnost njihove skupnosti.*

Ta pričakovanja in cilji se v celoti uresničujejo. Jugoslovanski marksisti so našli v svoji lastni družbeni praksi trden dokaz za Marxove in Engelsove teze, da z odpravljanjem razrednih nasprotij, se pravi vseh oblik monopolističnih sil, zginjajo tudi nacionalni spopadi — oziroma, drugače povedano, *da se nacionalni spopadi ne porajajo zgolj zaradi objektivnih razlik in protislovij v nacionalnih interesih, marveč predvsem zaradi tega, ker močne monopolistične sile, kadar so na čelu naroda, ne dovolijo, da bi se ta protislovja svobodno izražala ter se tudi z vidika nacionalne enakopravnosti brez nasilja, hegemonije in tutorstva svobodno razreševala;* s tem se ne bi izognili le spopadam, marveč bi utrjevali tudi medsebojne vezi, resnično prijateljske odnose in sodelovanje med narodi — ne glede na razlike v njihovih interesih.

S tem pa seveda ni rečeno, *da tako demokratično in socialistično razreševanje nacionalnih protislovij lahko poteka gladko, brez problemov, težav in tudi kritičnih trenutkov. Usklajevanje številnih stališč in opredelitev množice samoupravnih subjektov ni preprosta stvar že v okviru istega naroda, mnogo bolj zapleteno in občutljivo pa postaja v mednacionalnih odnosih. Vendar je pri tem bistveno to, da more in mora to usklajevanje potekati v sklopu socialističnega samoupravljanja, ker v naših razmerah drugače biti ne more.*

Glede tega so zanimive triletne izkušnje zbora republik in pokrajin, kako je dosegel soglasje republiških in pokrajinskih skupščin — zlasti pri nekaterih bolj zapletenih in občutljivih vprašanjih, v katerih so bila stališča republik in pokrajin v začetnih razpravah bolj ali manj neenotna. Kdaj pa kdaj je bilo potrebno veliko potrpljenja in časa, vedno pa dosti medsebojnega razumevanja in pripravljenosti, *da se objektivno ocenijo in upoštevajo ne le interesi lastne republike ali pokrajine, marveč tudi interesi drugih.* V dogovarjanju je prihajalo celo do začasnih zastojev,

vendar pa so končno le našli pravo mero za vzajemno prilagajanje in popuščanje, prišli so do skupnega sklepa, ki je bil za vse relativno najboljša rešitev.

Prav po zaslugi teh prvih izkušenj narašča in se krepi zavest vseh delovnih ljudi in vseh samoupravnih in političnih subjektov o tem, da je nujno upoštevati interese vseh narodov in narodnosti, vseh republik in pokrajin. Zato prihaja do usklajevanja stališč vse hitreje in vse manj težav je v zvezi s tem. Nikoli se ni dogodilo, da bi katera od republiških ali pokrajinskih skupščin uporabila pravico veta, vse manjša pa je tudi verjetnost, da bi do tega prihajalo v prihodnosti. Izkazalo se je, da tako urejanje nacionalnih odnosov najbolj ustreza interesom delavskega razreda kot tudi vse večjemu sožitju narodov in narodnosti Jugoslavije. Kajti taki odnosi so v bistvu udejanjanje resničnega internacionalizma.

PIERRE JOYE

Problemi države in perspektive samoupravljanja v razvitih kapitalističnih deželah

Eno izmed predlaganih tem za to okroglo mizo se nanaša na »protislovno vlogo države kot dejavnika socialistične preobrazbe družbe in odmiranja države«.

Ta tema ni zanimiva le za socialistične države; problem države je tudi v kapitalističnih deželah v središču pozornosti, saj je najtesneje povezan s pomembnimi vprašanji, ki jih načenja naša razprava: poti in metode prevzemanja oblasti, združevanje socialističnih in progresivnih sil v boju za demokracijo in socializem.

Ideja, da je treba buržoazni aparat »razbiti«, je v mednarodnem komunističnem gibanju prevladovala več desetletij. V obdobju navdušenja po zmagoviti oktobrski revoluciji je komunistična internacionala ob svojem konstituiranju predlagala, naj se povsod zgledujejo po tej poti, da bi z enim samim udarcem »razbili« in dokončno uničili stari državni aparat: »Prek sovjetov bo delavski razred, nosilec oblasti, zavladal na vseh področjih ekonomskega in moralnega (duhovnega) življenja dežele, kot se to že dogaja v Rusiji« (Razglas komunistične internacionale proletarcev vsega sveta, marec 1919).

Čeprav so že prvi neuspehi revolucije na Zahodu prisilili komunistično internacionalo, da se je začela zanimati tudi za začasne oblike oblasti delavskega razreda, je bil kljub temu oktober 1917 po Leninovi smrti postavljen kot univerzalni model.

Medtem, ko je bila odlika Lenina v tem, da je bil zmožen evoluirati svojo misel in jo znal prilagoditi spremenjenim razmeram, pa je Stalin »leninizem« kot nespremenljivo doktrino uzakonil in postavil načelo, da ima primer oktobrske revolucije vsesplošno veljavo.

»Leninizem je marksizem epohe imperializma in proletarske revolucije«, (O leninizmu, april 1924).

To načelo, ki ga je v času kominterne sprejelo vse mednarodno komunistično gibanje, je za več desetletij ohromilo razvoj tiste revolucionarne teorije, ki se je začela z Leninom. Komunistične partije razvitih

kapitalističnih dežel so šele po težkih preskušnjah doumele tisto, kar je *doğnal* Gramsci že v zaporu: da potekajo revolucionarni procesi na Zahodu drugače, ker je pač socialna struktura veliko bolj razvejana.

Gramsci je izhajajoč iz Lenina opravil prvi v resnici marksistični poskus, da bi globalno razčlenil vprašanje, kako naj bi v razvitih kapitalističnih deželah potekal prehod v socializem; pri tem je svoja raziskovalna prizadevanja usmeril na zgodovinsko stvarnost, ki se je že dokaj razlikovala od razmer v času Lenina.

V raziskovanjih je prišel Gramsci do tega, da je izoblikoval tole misel: če je bil v Rusiji možen frontalni napad, »manevrska vojna«, ki zahteva množičen spopad in nagel razplet, bi veljalo na Zahodu bojevati »pozicijsko vojno«, ki pa seveda ne vsiljuje defenzivne taktike, marveč raznolično revolucionarno strategijo, ki bo lahko zajela družbo na vseh ravneh, v vseh njenih manifestacijah, v njeni totalnosti. To pa zato, ker so možnosti za odpor vladajočega razreda v razvitih kapitalističnih državah — kar je ugotavljal tudi Lenin — veliko večje, kot pa so bile leta 1917 v Rusiji.

Medtem ko je bila v Rusiji »država vse, meščanska družba pa je bila primitivna in še neizoblikovana«, v razvitih kapitalističnih deželah buržoazija hkrati *upravlja* in gospoduje. Za ukrepe, ki jih predlaga, pridobiva tolikšen del množic, ki ji zadošča, da si gradi bazo svoje oblasti — in to tudi v primerih, ko ti ukrepi prizadevajo stvarne interese teh množic; pri tem ne uporablja zgolj prisilo, marveč ji uspeva, da s svojo *ideologijo* prodira v ljudske množice prek šole, tiska in drugih komunikacijskih sredstev. V razvitih kapitalističnih deželah država nima le pravno-prisilne funkcije, ki bi bila naravnana zgolj k varstvu javnega reda in vzdrževanju zakonitosti z državnim aparatom v klasičnem smislu (birokracija, vojska, policija). Razumeti jo moramo v njeni veliko širši funkciji, ki zajema vsa sredstva, s katerimi lahko neki razred moralno in intelektualno obvladuje družbo. Zato mora biti delavski razred tedaj, ko prevzame oblast v svoje roke, sposoben tako za kulturo in politično *vodenje* družbe. Tako, kot je francoska buržoazija bojevala zagrizen ideološki boj z aristokracijo, še preden se je njen spopad sprevrgel v politični spopad, tako mora tudi delavski razred na ideološkem področju še pred prevzemom oblasti premagati kapitalistični razred ter prevzeti moralno in kulturno vodstvo v družbi.

Te ideje so danes še toliko bolj aktualne, ker se je področje države bistveno razmahnilo. Delavski razred mora potemtakem »osvojiti« družbo na vseh ravneh in korak za korakom pridobivati večino ljudskih množic za idejo o nujnosti radikalne preobrazbe družbe. Teoretični boj stopa vse bolj v ospredje, kajti kriza, ki danes pretresa kapitalistični svet, ni zgolj ekonomska kriza. Je prav tako politična in socialna kriza kot tudi moralna in kulturna kriza. Spopadi idej postajajo vse pomembnejši, razvoj sredstev za množično komuniciranje pa daje ideološkim soočanjem vse večji poudarek.

Take razmere nas ne navajajo le k temu, da odklanjamo »leninizem«, kakršnega je shematiziral Stalin, ampak tudi h trditvam, da nekatere teze, ki jih je Lenin izoblikoval v razmerah, kakršne so bile v Rusiji leta 1917, ne ustrezajo razmeram, v katerih poteka boj za socializem v kapitalističnih deželah, kjer je »rušenje« države veliko bolj zapleteno.

Tudi Lenin sam z uničenjem države ni mislil to, da je nujno treba »razbiti« ves državni aparat. To pomeni, da bo moral proletariat »vse, kar je bilo v starem državnem aparatu zatiralskega, konservativnega, neozdravljivo buržoaznega... zamenjati z novim, lastnim aparatom«. Toda »razen zatiralskega aparata samega po sebi — kot so redna vojska, policija, uradništvo« je v sedanji državi tudi aparat, »ki se ga ne sme niti ga ni treba razbijati, pač pa ga je treba iztrgati iz podrejenosti kapitalizmu, da bi ga lahko uporabili za uresničevanje socializma« — predvsem gre tu za velike banke, ki opravljajo pomembne statistične in evidenčne posle (*Ali morajo boljševiki zadržati oblast?*, september 1917).

Četudi je bil mnenja, da je to aparat, ki ga je možno od »kapitalizma prevzeti«, je Lenin vendar opozarjal, da ga je treba preoblikovati, da bo bolj »demokratičen, bolj univerzalen, da bo kvantiteta lahko prerasla v kvaliteto«.

Iz teh razglabljanj o zapleteni naravi države in možnosti, da se nekatere njene sestavine lahko uporabijo tudi v socializmu, je Stalin izpeljal instrumentalistično koncepcijo države, ki jo je kasneje preoblikoval v idejo, da je država zgolj orodje, ki se ga človek lahko polasti, da bi si ustvaril novo družbo, da je to nevtralen instrument *zunaj* družbe, ki ga je moči preusmerjati že z morebitnimi spremembami vodilnih kadrov in njegovo funkcioniranje delno prilagajati potrebam.

To ga je pripeljalo tako daleč, da je eno temeljnih Leninovih idej postavili na glavo. Medtem ko je videl Lenin v proletarski državi »pol-državo«, ki »začenja takoj po svoji zmagi odmirati«, pri čemer bo oblast sovjetov postopno pripeljala do odprave države in to predvsem po zaslugi neposredne udeležbe vse večjega števila državljanov v upravljanju države, je Stalin dokazoval, da je možno ustvariti socializem *od zgoraj*, z maksimalno krepitvijo države. V tem smislu je kolektivizacijo vasi prikazoval kot revolucionarno preobrazbo, katere »značilnost je bila v tem, da je bila ta revolucija izvršena *od zgoraj*, na pobodu državne oblasti« (*Zgodovina (KP(b) ZSSR*, francoska izdaja, str. 430).

Posledica take koncepcije je bila vse tesnejše prežemanje partije in države, enačenje partijskega in državnega aparata, udejanjenega v vrsti transmisij, katerih naloga je bila izvrševanje direktiv, ki so prihajale od zgoraj in — če je bilo potrebno — tudi s prisilnimi ukrepi. To je odnose med partijo in družbo bistveno deformiralo: namesto da bi bilo ideološko delo glavno področje partijskega dela, je postajala partija vse bolj administrativni, ne pa politični organ.

Graditev socializma *od zgoraj*, ob pobudi državne oblasti, je povzročila globoke spremembe v gospodarski strukturi, seveda pa tudi pomemben napredek v materialni proizvodnji kot tudi na kulturnem področju. Vendar je tak napredek — začeniši z graditvijo moderne industrije in širjenjem kulture — samo *predpostavka* socializma, ki ga ni moči opredeliti zgolj z ekonomskimi termini, s termini proizvodnih oblik. Socializem ima mnogo bogatejšo vsebino, saj zajema preobrazbo vseh družbenih odnosov. Če je kolektivno prilaščanje proizvodnih sredstev njegov najnujni pogoj, potem je to samo uvod v preobrazbo družbenih odnosov.

Sicer pa državne lastnine ni mogoče enačiti z družbeno lastnino, ki ne pripada posameznikom. Na tem sta svojčas vztrajala že ustvarjalca marksizma. Če sta se v *Manifestu* opredelila za to, da morajo biti »vsa proizvodna sredstva osredotočena v rokah države«, sta se kasneje potegovala za pojem »družbeno prilaščanje«. Razlika je bistvena in Engels je pri njej vztrajal, zlasti ko je v uvodu k *Razrednim bojem v Franciji* poudaril, da je Marx v tem delu, ki je izšlo leta 1850, pripisoval poseben pomen temu, da je bila v njem prvokrat izrečena formula, v kateri so delavske stranke vseh dežel na svetu enoglasno na kratko strnile svojo zahtevo po ekonomski preobrazbi: proizvodjalna sredstva morajo postati last družbe.

Kajti državna lastnina ne prinaša končne rešitve odtujenemu delavcu. Ne prispeva k temu, da bi avtomatično odpadli vsi pogoji in možnosti, da neka frakcija v družbi manipulira z delavskim razredom in delovnimi množicami sploh. Dopušča torej, da se ohranja mehanizem oblasti, ki stoji nad državljani, se pravi država, ki sicer zagotovo ni več instrument eksploatacije delavskega razreda, ki pa je prav tako lahko birokratska, lahko se ohranja »zunaj« delavskega razreda, zunaj delavcev, ki postajajo njeni izvrševalci, pasivni mezdni delavci.

Iz tega so se porajale številne napake in deformacije socializma, ki jih ne bi smeli prikrivati; nasprotno, prizadevati si moramo, da opredelimo njihovo naravo in vzroke zanje, kajti zagovorniki kapitalizma znajo sijajno izrabljati te negativne poteze za to, da bi razvrednotili socializem — in to prav tedaj, ko bi se moral afirmirati kot edina pravilna rešitev iz globoke krize, skoz katero brede kapitalistična družba.

Potemtakem je izredno pomembno to, da preciziramo, v kakšnem kontekstu poteka boj za socializem v kapitalističnih deželah, zlasti tedaj, ko se postavlja vprašanje o »uničenju« države: ne s »frontalnim« napadom, pač pa z bojem »znotraj« države za njeno progresivno preobrazbo in to ob podpori akcij množičnega gibanja.

Protislovna vloga države

Sodobna kapitalistična država ni zgolj aparat prisile, zatiralec že »sam po sebi«. Od časov Marxa in tudi Lenina se je država v marsičem spremenila. Njena vloga in naloge so na ekonomskem in socialnem

področju znatno širše, in tudi tiste njene funkcije, ki so zdaj nepogrešljive, so veliko številnejše.

V Belgiji je zaposlenih v državnih in javnih službah kar ena petina vsega aktivnega prebivalstva: 780.000 od skupnega števila 3.900.000. Razen tega sodelujejo predstavniki delavskega gibanja (političnih partij in sindikalnih organizacij) v številnih oblikah odločanja o ekonomskih in socialnih zadevah na vseh ravneh.

Spremembe, do katerih je prišlo v kapitalizmu, in ki terjajo vse večjo intervencijo države, vključno s procesom akumulacije, spreminjajo odnose med državo in družbo in zvečujejo možnosti za intervencijo množic v vseh institucijah. Razredna protislovja so strnjena v jedru države, ki postaja vse bolj materialno vozlišče vseh odnosov sil v družbi.

S tem pa postaja vloga države vse bolj in bolj protislovna. Priča smo hkratni vse intenzivnejši centralizaciji ekonomske in represivne moči — pa tudi novim oblikam decentralizacije, ki so klice demokratične preobrazbe. Jedro moči države se vse bolj osredotoča v izvršilnih organih (vlada, ministrstvo, aparat represije), ne pa v parlamentu, kot bi morali biti v resnično demokratični vladavini. Hkrati pa smo priča procesu decentralizacije, ki se najmočneje izraža v Italiji (od pokrajin do občinskih svetov), zametki takih procesov pa so tudi drugod. V Belgiji lahko kot primer navedemo vse močnejši regionalni razmah institucij.

V razvitih kapitalističnih deželah stojimo torej pred novim problemom: razredni boj ne poteka le *zunaj* države (med državo, ki zastopa družbeni razred na oblasti, in razredi, ki so v opoziciji). Ta boj poteka tudi *znotraj* države, katere funkcije so se znatno razširile. V prihodnje bo treba doseči to, da bo vse večje poseganje množic v funkcioniranje institucij začelo že zdaj presnavljati stari buržoazni državni aparat. »Odpravljanje« države (kot birokratskega in zatiralskega aparata) se nam torej postavlja kot proces, ki se je začel še *preden* so delavski razred in njegovi zavezniki popolnoma prevzeli oblast. To odpravljanje poteka v okvirih »pozicijskega boja«, ki ga morajo ljudske množice bojevati zato, da bi »prodrle« v celotno družbo na vseh njenih ravneh.

To demokratično presnavljanje družbe se nanaša tako na proizvodne odnose kot na odnose oblasti. Terja torej hkratno uporabo sile in soglasja, neposredno in zavestno podporo ljudskih množic oziroma zelo široko sporazumevanje.

Boj za socializem v razmerah razvitih kapitalističnih dežel implicira torej dokaj drugačno strategijo, kakršna je bila v oktobru 1917; strategijo, ki bo temeljila na perspektivi demokratičnega in mirnega prehoda v socializem, na boju za nenehen razvoj demokracije, spoštovanja in širjenja političnih, socialnih in kulturnih svoboščin, ki so jih izbojevale ljudske množice, za novo koncepcijo »socializma v svobodi«.

Evrokomunizem postavlja zahtevo, da se razlaga marksizma prilagodi zgodovinskim, socialnim in kulturnim stvarnostim razvitih kapitalističnih držav. To formulacijo dejansko kritizirajo in nobenega dvoma ni, da je

vzrok za to kritiko tudi njena geografska neopredeljenost oziroma nepreciznost; toda spori okoli samega izraza ne morejo biti izgovor za sprevrčanje njenega bistva, še manj pa za prikrivanje temeljnih problemov. Četudi je poimenovanje nastalo v najnovjšem času, tega ne moremo trditi za tisto, kar za imenom stoji: gre za tako koncepcijo boja za socializem, ki se je postopno izoblikovala iz izkustev komunističnih partij zahodne Evrope.

Evrokomunizem je rezultat samostojnih političnih analiz komunističnih partij, ki delujejo v dokaj različnih razmerah in ki so v iskanju lastnih nacionalnih poti prišle do precej podobnih pogledov na celo vrsto najpomembnejših tem: glede socializma, ki kaže dokaj drugačno sliko, kot jo podajajo zgodovinsko že uresničena izkustva, glede političnega in ideološkega pluralizma, razvijanja vseh individualnih in kolektivnih svoboščin, doslednega razločevanja med partijo in državo, priznavanja vloge parlamenta, nujnosti širokega zaveznitva demokratičnih in naprednih sil.

Ta nova strategija je hkrati prispevek k iskanju modusa, s katerim bi postopno zmanjšali razlike v pogojih delovanja evropskega delavskega gibanja (komunisti, socialisti, katoliki itn.). Vključuje tudi zavest o novih problemih, ki se porajajo na Zahodu; posebej gre tu za razraščanje multinacionalnih družb, ki težijo k spreminjanju oblik boja delavcev v Evropi — upošteva pa tudi vse večjo vlogo dežel »tretjega« sveta« v svetovnih razsežnostih.

To, da ta nova strategija pripisuje političnemu pluralizmu velik pomen, ne pomeni tega, da ga obravnava kot model, ki bi moral veljati za vse. Pravi absurd bi bil, če bi ga priporočali socialističnim državam, v katerih je šla revolucija zaradi zgodovinskih okoliščin po čisto drugačni poti. Problem demokracije in svobode v teh deželah ni v tem, da bi se po nenaravni poti vračale k političnemu pluralizmu in parlamentarni demokraciji. Pač pa zahteva tak razvojni proces, ki bo zagotovil stvarno udeležbo delavskega razreda in delovnih množic nasploh v odločanju na vseh področjih in o vseh problemih, vključno z državo in tudi s partijo.

Seveda pa pluralizma, o katerem govorimo, ni moči zoževati na obstoj množice političnih partij, čeprav so njegova pomembna komponenta. To mora biti tudi pluralizem institucij in družbenih organizacij skupaj s samostojnostjo sindikata do partije in države.

Takega načina pojmovanja socializma tudi ni moči zožiti zgolj na skrb za razvoj svoboščin. Njegova bistvena vsebina je tudi poglobljanje demokratične *prakse*, ki spreminja odnose med tistimi, ki upravljajo, in tistimi, s katerimi se upravlja, se pravi, da spreminja hierarhične odnose oblasti.

Demokratične poti v socializem torej ni mogoče enačiti z razvojem parlamentarizma. Pripeljati mora do novega tipa demokracije, ki bo utemeljena na množični, zavestni in aktivni participaciji državljanov, in sicer prek povezovanja predstaviške parlamentarne demokracije z različnimi izkustvi demokracije v bazi, ki na najrazličnejše načine razkriva

nove zahteve enega dela delavskega gibanja in nekaterih slojev prebivalstva (mladine, žene, gibanje za varstvo okolja itn.), ki v političnih partijah doslej niso našli odgovora na svoje težnje.

S tega vidika je zanimivo proučiti težnje, ki nastajajo v številnih kapitalističnih državah kot težnja in podpora *samoupravljanju*. V bistvu gre za težnje, ki se ujemajo z marksistično težnjo socializma, pojmovanega kot upravljanje množic samih.

Samoupravljanje in soodločanje

V Belgiji se je interes za samoupravljanje pokazal šele pred nekaj leti. Generalna federacija dela Belgije (F. G. T. B.) si je postavila za cilj, da na vseh ravneh vpelje delavsko kontrolo s samoupravno perspektivo (izredni kongres 29.—31. januarja 1971); doktrinarni kongres Socialistične partije Belgije (16.—17. novembra 1974) je sprejel samoupravljanje kot možni dolgoročni cilj, medtem ko je kongres Mladih socialistov (6.—7. aprila 1974) potrdil, da samoupravljanje ustreza zahtevi po »popolnoma demokratični družbi na vseh področjih življenja«.

Katoliki še niso razčistili svojih pogledov glede samoupravljanja. Konfederacija katoliških sindikatov (C. S. C.) se je odločila za strategijo, ki naj bi dolgoročno pripeljala do samoupravljanja (kongres 11. decembra 1965). Nasprotno temu pa je Katoliška socialistična partija (P. S. C.), ki je po svoji strukturi »medrazredna« partija, naklonjena »reformi podjetij« in se nagiba k sistemu nemškega soodločanja. Neki določen del članstva katoliških sindikatov se tolaži z upanjem, da tako stališče ni nujno nasprotno, oziroma da soodločanje lahko končno le pripelje do samoupravljanja.

Toda ta dva pojma nista samo različna, marveč sta tudi čisto nasprotna ali protislovnata.

Samoupravljanje je situirano v perspektivi uresničenja socializma. Zahteva emancipacijo delavcev kot tudi popolnoma drugačen odnos oblasti, ki prežema celotno družbeno življenje.

Soodločanje nikakor ne postavlja dvoma o sistemu in njegovi logiki. Priteguje delavce v sistem ter širi iluzijo o možni delitvi oblasti. Uveljavlja participacijo eksploatiranih v organiziranju njihove lastne eksploatacije. Soodločanje teži k temu, da usmeri akcijo delavcev k *sodelovanju*, ne pa k razrednemu boju. Cilj participacije je »integrirati« sindikate in s tem seveda delavce za funkcioniranje kapitalističnega sistema — in sicer tako, da prevzema odgovornost za odločitve, ki so bile sprejete po logiki sistema — da »participirajo« pri stalnih prizadevanjih za racionalizacijo, katere posledica so občasna zmanjševanja delovnih mest, — dejansko oblast pa prepuščajo delodajalcem.

To moramo popolnoma jasno doumeti; vse bolj očitna so namreč prizadevanja, da delavske organizacije usmerijo na pot soodločanja. Ko-

misija Evropske gospodarske skupnosti je izdelala projekt za *evropsko delničarsko družbo*, katere statut se navdihuje pri nemškem modelu. Vodenje evropske delniške družbe bo poverjeno direkciji (upravnemu odboru), ki bo imenoval nadzorni odbor; v njem bo tretjina članov iz vrst delničarjev, tretjina iz vrste delavcev in tretjina iz kooptiranih članov. Ta nadzorni odbor bo skupaj z direkcijo sprejemal pomembne sklepe.

Ko je bil ta projekt pred nekaj meseci v Belgiji objavljen, so ga predstavniki sindikalnih organizacij ocenili zelo različno. F. G. T. B. je projekt odklonila, in to čisto upravičeno, ker sodi, da je ta nadzorni odbor organ soodločanja. Sindikat liberalcev, ki je soodločanju naklonjen, je projekt podprl. Kar pa zadeva C. S. C., je njena reakcija milo rečeno dvoumna: soglašala je z ustanovitvijo takega nadzornega sveta, hkrati pa je ponovno razglasila svoje načelno opozicijsko stališče do soodločanja.

Nova taktika delodajalcev

Problem je torej tu, rešitve pa, do katerih bo prišlo, ne morejo pustiti človeka ravnodušnega, saj gre za usmeritev, ki se kaže v vsej zahodni Evropi. To navdušenje za soodločanje ni naključno: prihaja namreč v pravem času, da omogoči kapitalizmu prebroditi krizo. Četudi tema o participaciji za delavce v podjetjih ni nobena novost, pa se zdi, da je kriza glede tega odigrala pomembno vlogo ter pospešila dozorevanje zavesti o nujnosti take reforme. Značilno je, da je O. C. D. E. priredila seminar za delodajalce, na katerem naj bi določili strategijo za vpeljevanje specifičnih oblik participacije v podjetjih.

Kot navaja neka pred kratkim objavljena študija v Belgiji, »obravnavajo delodajalci participacijo v njeni politični razsežnosti«, se pravi, kot vprašanje o delitvi oblasti«. Nanaša se na sistem lastnine proizvodnih sredstev in na zakonitost oblasti, ki jo uvaja. Ta sistem oblasti po logiki delodajalcev ni v ničemer vprašljiv; hkrati pa je delodajalcem veliko do tega, da s pomočjo participacije razrešijo tisto, kar v O. C. D. E. imenujejo »antagonizem med zahtevo po svobodi in demokraciji na eni strani ter zahtevo po spoštovanju avtoritete in ubogljivosti na drugi strani. Drugače povedano, participacija mora povezovati zahteve ljudstva za več oblasti z ohranjanjem legitimnosti oblasti delodajalca v podjetju« (Michel Quévit, Participacija v podjetju in sedanja kriza, Louvain, 1976).

Ko avtor študije ugotavlja razmerje, ki ga vidijo delodajalci med porajanjem *novih oblik družbenih konfliktov* (divji štrajki, zavzemanje tovarni) ter nujnostjo reforme, se sprašuje, ali »ni pripravljenost, da sprejmejo reformo podjetij in zvečano participacijo delavcev — *anticipiran odgovor svetá delodajalcev* na družbeno gibanje, ki je nosilec globljih zahtev glede odpravljanja sedanjega ekonomskega sistema in logike njegovega delovanja. Drugače povedano, ali ni participacija delavcev odgovor delodajalcev na težnjo k samoupravljanju, ki je že nekaj let očitna v delavskih gibanjih«?

Medtem ko *soodločanje* teži k temu, da ujame delavce v logiko kapitalističnega sistema, je smoter *delavske kontrole* v tem, da *razširi* področje dejavnosti, na katerem odločajo delavci popolnoma samostojno. Namen delavske kontrole ni »delitev« oblasti s kapitalom, marveč zoževanje oblasti kapitala, reševanje vse večjega števila problemov, ki jih povzročata samovolja delodajalcev, hitrejša naraščanje pravic, ki pripadajo *delavcem*.

Izraz *delavska kontrola* ne more imeti dvojnega pomena: izraža strategijo boja vse tistih, ki živijo od plače, pa najsi so to delavci, uslužbenci, uradniki ali delavci v javnih službah.

Delavska kontrola samo po sebi ni končni cilj, marveč je le sredstvo. Lahko prispeva k temu, da bodo delavci veliko bolj obveščeni in se bodo zato lahko dosti bolj učinkovito bojevali proti zaprtosti kapitalističnih podjetij. Zato lahko upravičeno domnevamo, da bi bilo mogoče v prihodnosti priti prek delavske kontrole k samoupravljanju. Kajti samo samoupravljanje je cilj, ki zahteva korenite spremembe v ekonomskem in političnem sistemu in oblikah lastnine proizvodnih sredstev.

Na to moramo posebej opozoriti zato, da bi se izognili škodljivemu širjenju iluzij, da je mogoče v okviru kapitalističnega sistema vzpostaviti trajne otočke samoupravljanja.

V zadnjih nekaj letih se akcije delavcev pogosto precej razlikujejo od njihovih tradicionalnih oblik boja. Ne gre samo za to, da so veliko bolj pogosti primeri, ko delavci zasedajo tovarne, marveč se čedalje odločajo za to, da bodo v tistih podjetjih, ki so na robu propada in jim grozi, da jih zapro, nadaljevali s proizvodnjo in da bodo v njih sami upravljali. To se je v zadnjih letih v Belgiji večkrat primerilo. Če nič drugega, so izkustva takšnih akcij pokazala — ne glede na izide — da so delavci sposobni organizirati svoje delo tudi brez delodajalcev.

Ali je mogoče iz teh izkušenj naslutiti model »samoupravljanja«? Nekateri se močno nagibajo k mnenju, da je tak sklep upravičen; to velja zlasti za katoliško delavsko gibanje, ki pripisuje tem poskusom velik izobraževalni pomen. V teh vrstah poudarjajo, da so akcije ena od etap osvobajanja, ki delavcem omogoča, da se usposablja v sami praksi, da od znotraj odkrivajo mehanizme sistema. To je res; prav tako pa je nesporno tudi to, da neuspele akcije — in teh je več kot pa tistih s pozitivnim izidom — lahko obrnejo kolo nazaj in za daljši čas zatrejo pogum delavcem, ki so se zapletli v akcije, v katerih je njihov inferironi položaj očiten: namreč v konkurenci na kapitalističnem trgu.

Primer Lip je sprožil veliko navdušenje — in to ne samo v Franciji. Vendar pri tem pogosto pozabljamo, da tam sploh ni šlo za vprašanje samoupravljanja. Delavci Lip so pokazali izreden smisel za kolektivno akcijo. Zavzeli so tovarno, nadaljevali so s proizvodnjo ur, dokopali so se celo do nakopičenih zalog. Toda njihov namen je bil v tem, da preprečijo demontažo podjetja, da izsilijo odločitev, da podjetje odkupi bodisi

skupina finančnikov ali država ali pa oboji skupaj. Čeprav so pokazali sposobnost za samoorganizacijo, pa se vendar niso hoteli usmeriti na pot samoupravljanja, da bi ustanovili proizvodno zadrugo, ker so se dobro zavedali tega, da bi bilo eno samo izolirano podjetje, ki je povrh vsega še v deficitu in obremenjeno z dolgovi, v okviru kapitalističnega gospodarstva obsojeno na propad. »Nove« oblike njihovega boja pogosto skrivajo klasično in omejeno naravo njihovih zahtev. Isto velja za izkušnje, do katerih smo prišli v Belgiji. Ti pojavi so bili v pretežnem številu reakcije na množično odpuščanje z dela zaradi zapiranja ali propadanja podjetij in se kažejo predvsem kot nove oblike boja za reševanje delovnega mesta. In čeprav so bile glede tega pozitivne, niso nikoli ogrožale kapitalističnega sistema.

Narava samoupravnih perspektiv

Če si je iluzorno zamisliti razvoj »samoupravnih otokov« v družbi, ki ni samoupravna, pa težnja k samoupravljanju v *socialistični družbi* izraža upravičeno skrb za to, da dobi socializem pravo podobo. Pri tem se ne omejuje le na kolektivno-družbeno in ne samo na državno lastnino proizvodnih sredstev, čeprav je to njegova baza. Tak socializem implicira tudi drugačen odnos oblasti — tako v podjetju kot tudi v celotni družbi.

Prav zaradi tega se težnja k samoupravljanju v zadnjih letih izraža veliko močneje; kriza kapitalizma se namreč poraja na vseh ravneh in na vseh področjih, česar ni mogoče pripisati le gospodarstvu, čeprav ima pri tem največjo vlogo.

Vse večja družbena narava proizvodnih sil je pospešila medsebojno odvisnost vseh vidikov družbenega življenja: proizvodnje, raziskovanja, izobraževanja, zdravstva, komunikacij. Delavcev ne izkoriščajo le na ravni tovarn, marveč tudi na vseh drugih ravneh življenja, kajti neokapitalizem si je prilastil vse — vključno s prostim časom, kulturo, stanovanjem.

V zahtevi po samoupravljanju se je protest proti novim oblikam prisile izkristaliziral v geslo o samoupravnem socializmu. Iz te *perspektive* je treba opredeljevati akcije, ki že zdaj potekajo ne le na področju gospodarstva, marveč tudi na vseh drugih področjih. Od nastajajoče zamisli o tem, kakšna naj bi bila socialistična družba, načina zanikanja kapitalizma, so namreč odvisne tudi različice za vse ravni: tako za organizacijo proizvodnje in organizacijo dela kot tudi na ravni oblik stanovanja, oblik informiranja, pouka, zdravstva, prostega časa, urbanizma, življenjskega okolja.

LUCIO LIBERTINI

Demokracija in pluralizem v socialističnih političnih sistemih

I

Splošna politična in ideološka hipoteza, iz katere izhaja ta referat, je pravzaprav hipoteza, ki sem jo predstavil že na cavtatski okrogli mizi leta 1976. Na kratko jo lahko označim takole: v sodobnem italijanskem komunističnem gibanju — kot tudi v širšem delu mednarodnega komunističnega gibanja — prevladuje trdno prepričanje, da sta demokracija in socializem neločljivo povezana; da je srž socializma predvsem nova in višja raven demokracije in da je pluralizem vsekakor neizogibna, četudi ne zadostna značilnost novega družbenega in političnega sistema. Dobro se zavedamo tega, da buržoazna demokracija sama na sebi dejansko ni zadnji in najboljši model. Ima pa nekaj pozitivnih lastnosti: zagotavlja vsem formalno enakost glede pravic, splošno volilno pravico, ki je temelj predstavnškega sistema za vse ljudstvo (četudi je bil ta element vpeljan v buržoazno demokracijo z bojem delavskega gibanja). Seveda prevladuje v tem demokratičnem sistemu izrazita hegemonija enega razreda, ki je lastnik proizvodjalnih sredstev in okoli katerega je zgrajen tudi družbeni in politični blok oblasti. Tako stanje je plod kapitalistične ekonomske strukture; kljub temu pa odnos buržoazno-demokratičnega modela do te strukture ni tako nevtralen, kot bi lahko pričakovali. V sleherni družbi se politične strukture, institucije, veljavni pravni sistem vse globlje prepletajo z ekonomskimi in družbenimi strukturami in z njimi ustvarjajo nedeljivo celoto.

Kako odpraviti hegemonijo kapitalističnih skupin, kako jo zamenjati s hegemonijo delavskega razreda in ob njem zbrati širok krog družbenih sil — to je vsekakor zgodovinsko dejanje, ki pa ga ni moči uresničiti, ne da bi hkrati posegli tudi v sam buržoazno-demokratični sistem. To, ali nekdo priznava to nujnost ali pa jo odklanja, je tudi ločnica med nazori socialnih demokratov in tistimi, ki se resnično borijo za socialistično družbo; je dejanska ločnica med revolucionarji in reformisti.

Toda nujnost posega v sam buržoazno-demokratični sistem in nujnost njegove preobrazbe ne pomeni, da je treba odpraviti tudi njegovo plura-

listično vsebino ter odpraviti varstvo individualnih svoboščin; s tem ne zožujemo demokracije na oblast ene same partije, na oblast enega samega centralnega komiteja in na koncu te neskončne spirale na oblast majhne skupine ljudi. Nasprotno: že v referatu leta 1976 sem skušal prikazati, da se naravnost k ohranjanju progresivne vsebine buržoazne demokracije in širjenju njenih meja popolnoma ujema z resnično marksistično miselnostjo: k ohranjanju in širjenju pluralizma, resnične svobode misli in kritike ter individualnih svoboščin. Z razbijanjem spon in enostranosti demokracije v kapitalistični družbi bo moči formalno enakost, kakršno je porodila francoska revolucija leta 1789, spreminjati v resnično in vsebinsko enakost. Diktatura enega človeka ali ene partije je možna le v izjemnih zgodovinskih razmerah, nikakor pa si je ne moremo zamisliti kot progresivno alternativo buržoazne demokracije in kot vzor za socializem. Vodilna vloga revolucionarne partije dejansko ustreza hegemoniji delavskega razreda in njegovih zaveznikov, vendar se mora uveljavljati v razmerah, za katere je značilna odprta politična in kulturna konfrontacija s silami zunaj delavskega razreda kot tudi v razredu samem — ne pa v »demokracijski« praznini, ki jo napolnjujejo administrativni ukrepi. Hegemonija je prevladujoči vpliv enega razreda ali bloka družbenih sil na vseh ravneh neke družbe, ki ga ni mogoče nadomeščati z absolutno dominacijo, vpeljana z administrativnimi in policijskimi ukrepi. Še več, kolikor močnejša je ta hegemonija, toliko manj nujno postaja administrativno vmešavanje.

Zdaj bi poskusil iz te globalno predočene hipoteze izpeljati nekatere njene posamične vidike in sklepe, ki se nanašajo na organiziranost gospodarstva, na predstavniške institucije, na vlogo inteligence in na mednarodno sodelovanje.

II

Aktualnost pluralizma se izraža — ob hkratni zahtevi, da se ga lotevamo drugače in v drugačnem, socialističnem kontekstu — tudi v razpravah o ekonomskem razvoju.

Težave in krize, ki jih je povzročilo birokratsko planiranje, osredotočeno v enem vrhu, danes spet spreobračajo številne ljudi v zagovornike mehanizmov tako imenovanega tržnega gospodarstva — kot da so ti mehanizmi edina možna in dokončno preskušena alternativa birokratizma. To je velika mistifikacija.

Ob tem moram spet ponoviti, da niti v preteklosti niti v sedanjosti nikjer na svetu ni bilo takega trga, na katerem bi bil sleherni udeleženec v enakem položaju kot vsi drugi in bi zato lahko bistveneje vplival na skupne rezultate; torej ni trga, na katerem bi delovali samodejni mehanizmi, ki bi spet in spet vzpostavljali tisto ravnotežje, ki pripelje do optimalne uporabe resursov in do izenačevanja cen ob najmanjših možnih stroških.

Po eni strani vse države — ne glede na svoj družbeni in politični sistem — močno posegajo v gospodarstvo s svojo bolj ali manj izrazito usmerjevalno funkcijo. Pri tem uporabljajo bančni sistem, ki povsod teži k temu, da se združuje pod javno kontrolo; z vse bolj izpopolnjeno tehniko posegajo države na monetarni trg; uporabljajo širok register fiskalnih instrumentov ter uravnavajo javno porabo; proizvodnjo usmerjajo s celo vrsto predpisov, določil ter z različnimi spodbujevalnimi ukrepi; bolj ali manj povsod vplivajo na proizvodnjo dobrin in storitev. Ta široka usmerjevalna vloga države je utemeljena v nesporni ugotovitvi, da ekonomski razvoj, ki je prepuščen samemu sebi ali zasebni pobudi, pripelje slej ko prej do velikega razsipanja resursov, do neprestanih neravnotežij, nezaposlenosti, kriz in inflacije.

Pa ne gre samo za to: takšno usmerjanje ima tudi mednarodne razsežnosti. Za to uporabljajo države najmočnejša in najbolj učinkovita sredstva — predvsem monetarno in trgovsko politiko in še druga pomagala, da bi razmere na svetovnem trgu obrnile v svojo korist in da bi si jih tako ali drugače podredile. V tej zvrsti intervencij imajo poseben položaj in vlogo Združene države Amerike, ki izrabljajo v svojo korist tudi take institucionalizirane instrumente, kot sta Mednarodni monetarni sklad in Svetovna banka.

Hkrati pa bi le težko trdili, da je zasebna gospodarska sfera popolnoma ločena od javnega gospodarstva. Uporabil bom na videz starinski izraz, ki pa je po svoji vsebini aktualen in poln, namreč, da smo prišli v obdobje državnega nonopolističnega kapitalizma. Vse velike zasebne grupacije se krepijo in živijo v najtesnejši simbiozi z državnim aparatom, z javno oblastjo in tudi zavestno delujejo v tej smeri: državo hočejo uporabljati v skladu s svojo logiko. Ne bi se nam posrečilo napisati zgodovine neke multinacionalne družbe, kakršna je na primer IBM, ne da bi morali neprestano ugotavljati, da se prepleta z državnimi oblastmi ZDA; nobena zasebna družba, tudi FIAT ne, bi brez vsestranske pomoči države ne bila to, kar danes je.

To, kar danes navadno imenujemo tržno gospodarstvo, je vse bolj podrejeno logiki procesa industrijske in finančne koncentracije in ima oligopolistično strukturo; okoli največjih grupacij nastaja množica manjših podjetij; prihaja do vse tesnejšega prepletanja javnega in zasebnega podjetništva.

Preskok, do katerega mora priti in ki ima zgodovinski pomen, ni preskok iz svobodne tržne konkurence z vgrajenimi avtomatskimi mehanizmi za samournavanje na tak trg, ki ga organizira državna uprava. Tudi ne gre za prehod na tak trg, ki je popolnoma ujet v tehniko usmerjanja in dirigiranja države (ki pa je kljub temu v svojem celotnem delovanju anarhičen, saj generalno podreja splošne interese zasebnim, parcialnim, sektorskim, korporativnim interesom) — pač pa gre za preskok na trg, na katerem je celotna tehnika kontrole in upravljanja podrejena

organskemu programiranju, to programiranje pa je v splošnem interesu zastavljeno demokratično.

V tem smislu sta socializem in programiranje objektivno aktualna. Zato bi se morala razprava bolj osredotočiti na metode, vsebino in cilje programiranja.

Predvsem programiranje ne bi smelo biti popolnoma združeno v enem samem vrhu upravljanja gospodarstva, ki teži k temu, da bi to funkcijo izvajal s širokim in razvejanim birokratskim aparatom. Taka organizacija lahko deluje, čeprav z mnogimi motnjami, v neki nerazviti deželi, v kateri se je treba s pospešenim tempom lotiti prvobitne akumulacije in ki se mora v svojih gospodarskih prizadevanjih omejiti na nekaj čisto jasno določenih razvojnih usmeritev. V industrijsko razviti družbi ali pa v družbi, ki je že dosegla višjo raven razvoja, pa taka metoda vodenja ne povzroča le velikih in resnih težav, pač pa tudi vedno slabše deluje in povzroča paralize.

Glede tega ni vredno zgubljeni dosti besed, kajti danes je že povsod očitna — tudi tam, kjer imajo globalno državno planiranje — splošna naravnost k decentralizaciji. Pač pa bi hotel poudariti, da je sam izraz »decentralizacija« dvoumen in pomanjkljiv. Bistvo vprašanja namreč ni v tem, da se vrsta odločitev prenese z vrha na periferijo — čeprav je tudi ta vidik pomemben; gre za nekaj drugega, odločilnega, namreč da se množici ekonomskih subjektov prizna njihovo mesto in odgovornost, da se ustrezno prevrednoti vloga podjetij, oziroma pravilneje, podjetniških delovnih funkcij.

V marksističnem gibanju se je večkrat razvnela — zlasti konec devetnajstega in na začetku dvajsetega stoletja — zelo široka razprava o težnjah kapitalističnega razvoja k proizvodni koncentraciji. V teh razpravah so se nekateri nagibali k sodbi, da je očitna absolutna težnja h koncentraciji; iz tega se je tudi izoblikovala hipoteza o socialistični ekonomiji, katere bistvena novost bi bila v tem, da javno vodenje trustov in koncernov zamejna zanesljiva uprava. Trdovratna dejstva pa so pokazala, da je ta koncepcija zelo rudimentarna ter da je stvarnost precej drugačna in veliko bolj zapletena.

Več kot očitno lahko ugotavljamo težnjo h koncentraciji v financah. To ne velja samo za gigantske koncentracije podjetij, marveč tudi za zveze, ki nastajajo med grupacijami in vrsto manjših, formalno samostojnih podjetij. Glede tega je popolnoma pravilna ugotovitev, da teži kapitalistično gospodarstvo k temu, da se organizira v močne centralizirane bloke. Toda stvari so precej drugačne, če jih opazujemo iz ozkih proizvodnih vidikov. Tu lahko opazujemo krizo velikih kompleksov in ponovno preusmerjanje k manjšim in srednjim kompleksom. Takšna je naravnost moderne industrije. Pri velikih proizvodnih podjetjih se zakonito uveljavlja težnja k birokratizaciji, k okostenelosti, pojemanju iniciative, zmanjševanju podjetnosti v sprejemanju odločitev, podiranju pravilnega ravnotežja med stroški in dobički, k zmanjševanju produktivnosti.

Seveda so tudi taka podjetja, v katerih že sama tehnologija zahteva velike razsežnosti — na primer, v avtomobilski industriji — v kateri je vpeljan sistem montažnih tekočih trakov in kjer je opazna dokaj minimalna stopnja produktivnosti. Toda tudi v teh kompleksih se porajajo različne oblike proizvodnje z raznovrstnimi shemami, ki omogočajo veliko decentralizacijo. Na nekaterih drugih področjih, denimo, v kemični predelovalni industriji, pa se čisto jasno uveljavlja težnja k manjšim in srednjim kapacitetam.

Nasploh lahko ugotovljamo, da se ob velikih kapitalističnih skupinah še vedno ohranja dokaj obsežno področje srednje velikih in drobnih podjetij, ki poslujejo v različnih oblikah in pogojih in katerih dejavnost se skladno s trenutnimi razmerami širi ali pa nazaduje. Pri tem je več kot očitna finančna povezanost pretežnega števila teh podjetij z največjimi finančnimi in industrijskimi grupacijami, pogosto pa tudi njihova podrejena vloga v sprejemanju proizvodnih odločitev in standardov, njihova odvisnost v preskrbi s surovinami itn.; prav tako očitna pa je tudi dvoumnost samega pojma »srednje ali malo podjetje«, če se ta pojem ne nanaša le na število zaposlenih, marveč tudi na organsko sestavo kapitala, na uporabljeno tehnologijo, na oplajanje vrednosti. Toda vse te ocene, četudi so pravilne in strokovno utemeljene — demistificirajo pre nagljen lirski zanos tistih razpravljalcev, ki si prizadevajo, da bi v malem podjetju našli nov model za nadaljnji razvoj kapitalizma; te ocene tudi ne morejo zabrisati osnovne ugotovitve, da je moderna industrija močno razčlenjena in da deluje na temelju množice podjetij in podjetniških ustanov.

Glede na vse, kar smo povedali je trg trajno dejstvo, ki ga ni moči niti ignorirati niti nadomestiti s centralističnim planiranjem; postati mora izhodišče za demokratično načrtovanje, utemeljeno na širši participaciji odločanja in na soglasju skupnosti — hkrati pa mora biti sposobno, da te odločitve usklajuje z iniciativnostjo in podjetnostjo.

Glede tega bi lahko dodali še dve pojasnili, ki dopolnjujeta našo zamisel.

Predvsem je nespodbitno to, da so ključno vprašanje programiranja potrebe skupnosti, z demokratično odločitvijo natančno določena skala prioritet, na kateri je zanesljivo na prvem mestu zaposlenost delavcev. Prav tako pa ni mogoče dvomiti o tem, da je tudi produktivnost podjetja, sektorja, sistema itn. izredno pomemben zakon učinkovitega programiranja. Naraščanje proizvodnih sil širi akumulacijo in s tem tudi nove investicije (pri čemer se poraba ne zmanjšuje, marveč včasih celo narašča) — hkrati pa vpliva tudi na skrajševanje delovnega časa. Gospodarstvo, ki temelji na socialni, uničuje samega sebe, socialne cilje, iz katerih izhaja, pa spreminja v njihovo nasprotje. Seveda mora programiranje najti pravo ravnotežje med nujno rastjo produktivnosti in uporabo njenih rezultatov za skupne cilje — ter med zahtevo, da izčrpavanje delavcev in njihovo odrekanje ne narašča, ampak upada; to pa doseže tako, da po-

stavi tehnologijo in znanstveni napredek v službo človeka in skupnosti. Primerjava stroškov in dobička ni izključno merilo kapitalističnega sistema; nasprotno: tako ocenjevanje zahteva sleherno gospodarstvo, ki hoče biti uspešno; pri tem gre le za to, da se to soočanje uveljavlja v najširših razponih, da ga pojmuje v najširših in najbolj dinamičnih dimenzijah — odpraviti ali zanemariti pa ga ni mogoče.

Drugi razmislek se nanaša na velik hrup, ki nastaja včasih v vrstah evropskega delavskega gibanja okoli zmanjševanja vloge rizičnega sklada podjetij in hkratnega naraščanja bančnega zadolževanja. Zdi se, da pri tem tarnanju pozabljajo na splošno težnjo svetovnega kapitalističnega sistema, da vloga delnic ni bila nikoli v zbiranju prihrankov, marveč v kontroli družbe in procesa finančne koncentracije; pozabljajo končno na to, da je lahko krepitev vloge in vpliva bančnega sistema za demokratično programiranje izredno dragoceno sredstvo in močan vzvod — seveda le s pogojem, da javna oblast obvladuje bančni sistem, ne pa da je oblast podrejena bankam.

III

V sklopu splošnih razprav bi še posebej poudaril nujnost, da se naša posebna pozornost usmeri k političnim institucijam. To še toliko bolj — kot sem že ugotovil v lanskoletnem referatu v Cavtatu — da zija na tem področju, in to ni naključje, največja praznina v literaturi nasploh in še posebej v marksistični literaturi.

Naj takoj ugotovim, da je v tem sklopu parlament nujen instrument resnične in pluralistične socialistične demokracije. Nove oblike participacije in demokracije, o katerih bom še govoril, imajo in bodo imele v prihodnje vedno večjo vlogo, vendar kljub temu ne morejo nadomestiti parlamenta, ki je konec koncev temeljna demokratična in svobodnjaška pridobitev buržoazne revolucije. To institucijo mora delavsko gibanje prevzeti in jo v presnovljeni obliki vključiti v svojo dediščino. Vendar si oglejmo še domnevo, da so v neki deželi oblike neposredne demokracije in institucije nove demokracije dosegle najvišji možni razmah: kdo je v takih razmerah dolžan opraviti sintezo, sprejemati strateške odločitve, ki naj veljajo za vse? Kdo naj razglaša zakone, skrbi za njihovo izvajanje, sprejema plan in proračun, odloča o zunanji politiki? Izven parlamentarnega odločanja se ponuja edina možnost v tem, da ta pooblastila sprejme ena sama partija, en sam centralni komite, ozka skupina ljudi ali pa en sam človek; skratka, alternativa se kaže v diktaturi, ki odpravlja vsebino in mistificira sam obstoj temeljnih demokratičnih instrumentov. Parlament je edina ustanova, v kateri se lahko spopadajo različne sile okoli najbolj pomembnih nacionalnih opredelitev in v kateri lahko pride do sklepnega akta v nekem demokratičnem procesu. Tako združevalno mesto bo moralo pač obstajati vse dotlej, dokler bo družba organizirana kot država; demokratična skupščina s svojimi suverenimi

pravicami, izvoljena na splošnih volitvah — brez rasne, verske ali nazzorske diskriminacije, se zdi za zdaj edina rešitev.

Seveda pa vse to zahteva drugačno razumevanje parlamenta. V buržoazni demokraciji pojmujejo to institucijo kot zbor ljudi, ki je dobil z izvolitvijo nekakšno magično poslanstvo varuhov oblasti, ki jo izvajajo ločeno od množic; ti varuhi so daleč pred množicami in se svojih odgovornosti do volivcev spomnijo šele potem, ko preteče nekaj let. Z volivci komunicirajo enostransko, prek tiska, ki tudi sicer manipulira z velikimi skupinami. Hkrati pa ta parlament, četudi se zdi, da je v tem veliko protislovje — ne samo da ne posega v gospodarsko življenje, marveč je tudi strogo ločen od javne administracije in njegove pristojnosti v nadzorstvu so pogosto zelo formalne. V tej obliki je torej tudi parlamentarna institucija deležna vseh prednosti in tudi vseh dejanskih omejenosti države prava oziroma njene formalne demokracije.

Če naj parlament opravlja v novih zgodovinskih in družbenih procesih ter graditvi razvitejše demokracije odločilno vlogo, se bo moral temeljito prenoviti. Predvsem se bo moral resnično in ustvarjalno povezoovati z vsemi obstoječimi demokratičnimi organi in organizmi v deželi. Stranke, sindikati, velike demokratične organizacije, gibanje tovarniških svetov in pokrajin niso realnosti zunaj nove demokratične ureditve, marveč njen sestavni del; priti mora torej do najtesnejšega usklajevanja med usmeritvami, ki nastajajo na najrazličnejših ravneh ter med razpravami in sklepi v parlamentu. Parlamenta ne bi smeli preverjati samo enkrat na vsakih štiri ali pet let — in tudi poslanci ne bi smeli opravljati svojega mandata kot zasebniki, ki so odtrgani od stvarnosti v deželi. Nasprotno: stalna povezanost parlamenta z vsemi demokratičnimi nivoji mora postati ne le stalna praksa, marveč tudi glavna značilnost njegove parlamentarne strukture. Uresničevanje take koncepcije zahteva radikalne spremembe v načinu oblikovanja parlamentarne institucije, v njeni notranji strukturi, v njenem povezovanju z družbo, v njenem delovanju. Na eni strani se mora parlament otresti golega formalizma in postati učinkovit organizem, ki je sposoben neprestano odločilno posegati v življenje — s političnim odločanjem, z zakonodajo, z nadzorstvom izvajanja zakonov, z javno administracijo — po drugi strani pa mora biti odprt za neprestano soočanje z vsemi zapletenimi in dinamičnimi realnostmi družbe. V tem smislu je vrh mnogoplastne demokratične konstrukcije, ki opravlja razredne privilegije v informiranju in komuniciranju ter daje širokim ljudskim množicam možnosti, da so obveščene in da lahko izražajo svoja hotenja.

Izkušnje, ki jih doživljamo — zlasti pri nas v Italiji — pričajo, da stari parlamentarni model zahaja in da se rojeva nov model. Umira parlament, ki je odseval razmere v naši družbi, ko je ozek krog buržoazije na čelu širokih ljudskih množic upravljal z Italijo, tistih širokih ljudskih množic, ki so bile potem, ko so dobile pravico voliti in kasneje tudi splošno volivno pravico, izključene iz slehernega nadaljnjega aktivnega

političnega vpliva; umira parlament, ki ga je prevevala prosvetljenska miselnost, da je poslanstvo skupine izbrancev v tem, da v zaprtem krogu in z medsebojnim obračunavanjem vodijo ljudstvo z vrha. Nastati mora nov parlament, ki ustreza realnostim in potrebam razvite industrijske družbe, družbe, ki je vsrkala izkustvo številnih socialnih vrenj in bojev in katerih trajna značilnost so bile zahteve po participaciji, širjenju demokracije in kulture.

IV

Kako se svet kulture in inteligence vključuje v proces graditve razvitejše, socialistične demokracije? Glede tega obstajajo že od nekdanjega nihanja med dvema skrajnima sodbama, ki sta po mojem mnenju obe napačni in bi jih morali odklanjati. Po eni strani kulturo in inteligenco vedno povezujejo s tradicionalno liberalnim nazorom — in na podlagi tega ugotavljajo, da morajo biti intelektualci do politike nevtralni, kar velja tudi za odnos politike do intelektualcev. Po njihovem mnenju gre kultura po svoji lastni poti le tedaj, če ima proste roke in dovolj razmaha za konfrontacije; izmenjava mnenj s politiko je zelo omejena in največkrat naključna. Tudi v delavskem gibanju (kot celoti) prihaja občasno do spogledovanja s takimi nazori, ki so bodisi posledica vplivov reakcije in pa dogmatskih pačenj. Na drugi strani imamo opraviti z dogmatizmom — s teorijo in prakso — ki teži k temu, da a priori, na podlagi neke dokončno izoblikovane ideologije, večne kot Tutankamona grobnica, začrtuje meje kulturnega ustvarjanja in soočanja; da z administrativnimi ukrepi odloča o pravilnosti te ali one smeri ter v skladu s takimi ocenami podeljuje privilegije in zasluženja; da organizira življenje in delo intelektualcev. Rad bi poudaril, da so te alternative, take opredelitve ali vsaj poskusi takih opredelitev navzoči tako v socialistični državi kot tudi v socialistični ali komunistični partiji, ki se šele poteguje za oblast.

V prvem nazoru se tesno prepletata resnica in zmotā. Resnica je v spoznanju, da v skladu z revolucionarno ideologijo ni mogoče vnaprej določati rezultatov na kateremkoli področju spoznavanja in umetnosti. Programirati rezultate, jim že vnaprej določiti meje, bi v praksi pomenilo to, da želimo prihodnost označevati z izrazi sedanjosti in preteklosti; neznanu z izrazi spoznanega; zanikati eksperimentalno metodo, ki je temelj znanosti in ustvarjalnosti, ki je tudi srž procesa umetniškega snovanja; to pomeni, da bi raziskovanje popolnoma zadušili, ga zakovali, mu vzeli vsakršen pomen.

Kulturno soočanje je ali čisto svobodno ali pa se dogaja v mistificirani, sprevrnjeni in okrnjeni obliki. Pluralistična demokracija, v kateri je vsakomur dana pravica do nasprotovanja, do svobode misli in kritike, je edina družbena organizacija, ki resnično ustreza razvoju raziskovanja in kulture. Zmotā »liberalne« konceptije pa je seveda v trditvi, da je ta konfrontacija v odnosu do politike čisto nevtralna, od nje neodvisna,

omejena zgolj na lastno področje, zaprta za vsakršno vplivanje od zunaj in tudi nezmožna, da bi se sama odpirala k zunanosti. Dejansko pa vemo, da so vsi družbeni elementi med seboj odvisni in njihov razvoj nujno izraža iz skupnega tkiva.

V svetu znanosti se je v zadnjih letih močno izostrila kritika pojmovanj o tako imenovani nevtralni znanosti. Vse več nespodbittih dokazov je za bistveno determiniranost ne le uporabne znanosti in tehnologije, marveč tudi samih temeljnih raziskav. Na dan je prišla globoka medsebojna odvisnost med znanstvenim napredkom in kapitalističnim sistemom vrednot. Pokazalo se je, da je razglašanje nevtralnosti znanosti huda mistifikacija, ki naj bi prikrija neposreden in mnogoplasten odnos med znanostjo, tehniko in hegemonijo vladajočega razreda v družbi.

Radikalnejša kritika je v okviru teh razčiščevanj postavila trditev, da lahko »dogmo« o nevtralnosti znanosti izkoreninimo le s poglobljanjem zavesti, da objekta v našem aktu spoznavanja ni mogoče ločevati od motiva tega akta ter zato tudi ni mogoče delati razlike med nagibom za raziskovanje stvarnosti ter nagibom za njeno preoblikovanje, češ da realnost ni deviška narava, marveč proizvod človekove zgodovine. O teh tezah moramo po mojem mnenju zdaj razpravljati in jih tudi odkloniti. Kajti s tem, ko ta nazor obračunava s fetišizmom objektivitet, se dejansko sprevrže v odklanjanje sleherne objektivitete. Znanost pojmuje zgolj kot videz, kot nepomemben mrtev prostor. Ker ne obstaja — in tudi nima nobenega smisla — stvarnost, ki je zunaj objekta, nima nobene utemeljenosti spoznavna veljavnost naravoslovnih znanosti. Po tej logiki postaja znanstveni materializem ideološki voluntarizem. S tem postaja vprašljiva tudi Marxova teza o nujnem protislovju, do katerega prihaja med proizvajalnimi silami in proizvodnimi odnosi, med znanostjo in kapitalističnim sistemom. Iz tega izhaja tudi odklanjanje kulture in beg v iracionalizem.

Toda spopadanje s temi stališči in priznavanje spoznavne veljavnosti naravoslovnih znanosti ne pomeni tega, da bi zdaj lahko omalovaževali izreden pomen kritike znanosti, in tudi ne tega, da bi priznali znanosti njeno dozdevno avtonomijo, njeno »nujno« objektivnost in racionalnost. Široko družbeno in kulturno izkustvo zadnjih let ugotavlja, da sta bistveno determinirana ne le tehnika, marveč tudi razvoj temeljne znanosti — in zato opozarja na dva vidika odgovornosti znanosti, odgovornosti za njen obstoj in razvoj v skladu s potrebami družbe. Ni mogoče govoriti o neposredni kompetenci, ko gre za temeljne raziskave in njihove teoretične implikacije. Na tej ravni lahko prej govorimo o medsebojni dialektični odvisnosti kot pa o odgovornosti. Praktična dejavnost neprestano poraja spodbude, postavlja cilje, ki jih teoretično raziskovanje sprejema, vendar pa jih tudi takoj presega, s tem da definira svoje nove cilje, ki so spet pogoj za praktično dejavnost. Veliko neposrednejši je vpliv nove pristojnosti delavskega razreda na uporabne raziskave in tehnološki razvoj: gre za pristojnosti, ki lahko pripeljejo do novih dognanj

o strojih, ciklusih in celotnih proizvodnih procesih. In prav od tod prihaja, prek retroaktivnega učinkovanja, vpliv na samo temeljno raziskovanje. Dejanski problem ni v tem, da bi znanosti naredili dogmatsko uzdo, marveč v tem, da se razmerje med tovarno in družbo naravna v smeri, ki je alternativa kapitalističnega razvoja: da se dodeli znanosti nova družbena razsežnost razvoja.

Vse to zahteva, da na novo premislimo ne le cilje, marveč tudi način eksistence in razvoja znanosti: zahteva upor proti trganju znanosti od družbe — ne le glede ciljev in nalog, marveč tudi glede konkretnega razvoja. Veliko raziskovalno bogastvo, ki se je nakopičilo v vseh teh letih in ki se bo še pomnožilo, moramo uporabiti za diskusijo, da bi lahko humanistični dediščini dodali znanstven preskus (seveda ne z enostavno seštevalno operacijo). Če so moderne znanosti vir kritične misli sploh, se znanstvenik in znanost ne moreta zapirati v avtonomno sfero in odklanjati vsakršne filozofije; nasprotno, vsak dan morata upoštevati filozofijo in zgodovino. V nobenem primeru se ne moreta omejevati od idej in miselnega opredeljevanja. Vedno morata imeti pred očmi veliko škodo, ki jo je povzročilo dogmatsko pačenje marksizma, ki si je prizadevalo marksizem osamiti pred kakršnimkoli znanstvenim eksperimentom. Seveda pa to ne sme pripeljati do odklanjanja procesa kulturnega zблиževanja oziroma uveljavljanja ostre delitve med humanističnimi in naravoslovnimi znanostmi.

Prav tako ni mogoče sprejeti obstoja znanosti in dela kot dveh ločenih sfer. Ena stvar je skupaj z Marxom priznati, da je družbena organizacija dela prek kooperacije, delitve dela in povezovanja dela z naravoslovnimi znanostmi celota nujnih pogojev, da se proizvodni proces preobrazi v tehnološko uporabo znanosti — in da ni mogoče misliti na organizacijo dela brez strokovnosti; druga stvar pa je strinjati se s prenosom oblasti na strokovnjake, na trajno razklanost med tistimi, ki znajo, in tistimi, ki ne znajo, in so samo izvrševalci. Skladnost, do katere prihaja med delitvijo opravil in znanja je družbena hierarhija.

Pri tem vozliščnem vprašanju odnosa med znanostjo in družbo sem se zadržal zato, ker je ta odnos bistvena točka razhajanja. Sicer pa to razmišljanje o znanosti lahko navežemo tudi na razmišljanje o umetnosti. Umetnost je raziskovanje in je zato tudi oblika spoznavanja. Raziskovanje in spoznavanje pa se ne dogajata v absolutnem vakuumu, marveč ju na vsakem koraku določa zgodovinski razvoj družbe, iz njega črpata in to ju hkrati tudi omogoča, z njima skupaj ustvarja najtesnejše vezno tkivo.

»Liberalna« konceptija, ki sem jo seveda prikazal močno shematično — samovoljno trga družbeni proces in zgodovino na dva dela, hudo mistificira vlogo znanosti in umetnosti ter prikriva njuno določenost in povezanost s kapitalistično hegemonijo.

Dogmatska usmerjenost se poraja prav iz upravičene potrebe, da to »liberalno« mistifikacijo izrine in razgali mit o nevtralnosti znanosti in

umetnosti; da se človeška skupnost dokoplje do enotne vizije procesa; da se zavestno odpravijo vzroki, ovire in obveznosti, ki ustvarjajo pove-zavo med kapitalistično hegemonijo in konkretnim razvojem znanosti in umetnosti. Toda ta sicer utemeljena zahteva postaja hkrati tudi zahteva, da se znanstveno in umetniško ustvarjanje da pod administrativno kon-trolo; teži k temu, da razvoj znanosti in umetnosti zapre v vnaprej dolo-čene meje ter s tem zagotovi oblasti in politični partiji nenaravno vlogo najvišjega razsodnika. S tem pa ni zatrta samo zmota, marveč tudi resnica, ki jo vsebuje »liberalna« konceptija, zatrti so življenjski pogoji, potrebni za razvoj znanstvenega in umetniškega ustvarjanja. To je prav tisto, kar se je dogajalo na nekem drugem področju, ko je ob upravičeni zahtevi po odpravljanju stranskih poti in mistifikacij, ki so obremenje-vale demokracijo v njenem buržoaznoformalističnem modelu, prišlo do odpravljanja same demokracije in zgodovinskih pridobitev buržoazne re-volucije na področju varstva svoboščin in pluralizma.

Socialistična država si mora torej aktivno prizadevati, da odpravi vse omejitve in prepovedi, ki omejujejo polnejši razmah kulturne konfron-tacije. S svojimi posegi mora širiti področje ne pa zoževati polja znan-stvene misli, zagotavljati sredstva in pogoje za njen svoboden razvoj — tudi zunaj okvirov formalnih zagotovil. Toda prav gotovo ni njena na-loga, da se sama loteva kaznovanja zmot in nagrajevanja resnice ali pa da določa hierarhijo vrednot. Če bo šla po tej poti, bo zanesljivo krepila vladajoče intelektualne kaste, zadušila resnično konfrontacijo, zbirokra-tizirala kulturo; prišlo bo do kulminacije nerazrešljivega protislovja, ko prizadevanje, da se raziskovanje otrese resnice, zniči raziskovanje samo.

Prav zaradi tega v socialistični družbi in v partiji delavskega razreda intelektualci ne smejo postati posebna kasta s posebnimi privilegiji, ki jim omogočajo in dopuščajo mnoge stvari — vse dokler stegujejo toke k nedosegljivim vrhovom dejanske oblasti, vse dokler dobivajo za svoje delo meritorne ocene od državne ali partijske oblasti — ali dokler so konec koncev propagandisti ali pasivni zagovorniki politične linije, ki na-staja zunaj njihovega realnega prispevka. Ali naj se intelektualec zado-volji v diskusiji in političnem spopadu z enakimi političnimi sredstvi, kot so na voljo večini (se pravi, s sodbami o ozko političnih temah), ali pa naj deluje samo znotraj svoje znanstvene ali umetniške specialnosti? Od intelektualca ni moči zahtevati, da bo zgolj dober propagandist moči te ali one partije, marveč da bo s svojimi specifičnimi sredstvi prispeval k sprejemanju sklepov in snovanju celotne politike. Za intelektualce v družbi in partiji, ki sta organizirani po dogmatskem modelu, so značilni privilegiji, hkrati pa tudi to, da nimajo najširših pravic; to je v dobršni meri transpozicija tistega, kar se (čeprav z drugačnimi imeni) dogaja v kapitalistični družbi, namreč, da imajo velike privilegije, prav tako velika pa je njihova nemoč. Birokratizem in dogmatizem dejansko nista popa-čena anticipacija prihodnosti, marveč, četudi se tega ne zavedamo, ostanka preteklosti.

V

Zahteva po širokem in intenzivnem mednarodnem sodelovanju med vsemi državami sveta je utemeljena, kot je znano, na dveh temeljnih motivih. Zaradi vse večje in grozljive moči jedrskega orožja je morebitna vojna med najmočnejšimi državami ekvivalent perspektive strašnega množičnega samouničenja človeštva. Edina alternativa samouničenja je popuščanje napetosti, mednarodno sporazumevanje, ki varuje interese vseh, sistem miroljubne koeksistence, v kateri je možnost, da se ideološki spori in spopadi interesov uveljavljajo tudi brez katastrofe. To je nova, čeprav težka izkušnja; toda to je nujna pot, če stvari opazujemo s treznim realizmom. Po drugi strani pa poznamo tudi zvezo med imperialistično logiko in vojno — oziroma pojmovanjem, da se dá vojno s pridom uporabiti kot najboljše sredstvo za to, da ustavimo progres socialnih sil in širjenje novih idej v svetu, in za to, da ohranimo tradicionalno konservativne sile; v tem smislu se boj za mir, mednarodno koeksistenco in sodelovanje najtesneje prepleta z bojem proti imperializmu in za prenovno mednarodno skupnost.

Drugi motiv za vse tesnejše mednarodno sodelovanje, ki je hkrati tudi edina pot, da začnemo pri koreninah reševati največji problem, ki je poleg vojne in miru pred človeštvom, to je protislovje med razvitimi in nerazvitimi področji sveta, je pogosto skrajna neuravnoteženost v ekstenčnih razmerah milijarde ljudi. Prispevati k temu, da v mednarodnem sistemu prevlada logika vzajemnosti nad logiko posameznih močnih interesnih skupin; prispevati k temu, da bodo vse ustrežnejše delovali ekonomski instrumenti mednarodnega sodelovanja pod demokratičnim nadzorom ljudstev, to je odločilno področje boja za napredek.

In če je ta perspektiva, ki jo v pretežnem delu mednarodnega socialističnega in komunističnega gibanja priznavajo, pravilna, potem je nujno iz tega izluščiti več sklepov.

Prvi je ta, da je sistem mednarodnega sodelovanja pluralističen. Utemeljen je lahko le na koeksistenci in sodelovanju narodov in sodelovanju med različnimi družbenimi in političnimi sistemi. V svetovni ureditvi imajo velike sile s svojimi bistveno različnimi in celo nasprotnimi političnimi in družbenimi sistemi največjo odgovornost; in bila bi prava norost, če te odgovornosti ne bi priznale — in seveda tudi vsega tistega, kar iz te odgovornosti izhaja. Vendar pa bi bilo v načelu napačno in tudi nerealno pričakovati, da se dá koeksistenco uravnavati kot nekakšno statično ravnotežje med dvema, tremi ali celo štirimi državami na čelu vseh drugih narodov sveta. In prav zaradi tega bo postajala mednarodna skupnost v prihodnosti vse bolj mnogovrstna, prepletena z različnimi in tudi nasprotnimi miselnimi tokovi, zaznamovalo jo bo izredno bogastvo izkustev, ki so po svoji naravi pluralistični.

Delavsko gibanje tega pluralizma mednarodne skupnosti ne bi smelo doživljati kot njegovo šibkost, marveč kot njegovo moč: to je dejanski vzvod, ki lahko okrepi mednarodno demokracijo in obračuna s poskusi,

da bi koeksistenco utesnili v golo ohranjanje *statusa quo*. Toda taka perspektiva je tesno povezana s pluralistično socialistično demokracijo v vsaki deželi, o čemer sem govoril na začetku tega prispevka. Očitno potaja veliko protislovje med mednarodno koeksistenco različnih izkustev, široko izmenjavo teh izkustev, vse širšo mrežo medsebojnega spoznavanja ter med blokovskim zapiranjem te ali one mednarodne realnosti v svoje okvire. Helsinški sporazumi, ki urejajo nekatere oblike mednarodnega sodelovanja, so po eni strani dokaz, da je v sedanjih razmerah že možno tesnejše mednarodno sodelovanje in povezovanje na podlagi pluralizma, po drugi strani pa razkrivajo tudi implikacije, ki jih ima taka svetovna politika za splošno koncepcijo demokracije.

Končal bi rad z mislijo, ki je sicer preprosta, vendar pa tudi tehtna. Široka in intenzivna izmenjava informacij, kroženje idej, kulturna in ideološka soočanja so zgodovinsko v interesu revolucionarnih gibanj. Ta gibanja morajo spoznati nove ideje in stališča, s katerimi bodo lahko prodirali v doslej zaprta področja, povezana s starimi shemami, interesi in predsodki. Boj delavskega razreda je bil vedno historično povezan z uveljavljanjem pravice do informacije. Morda je v izjemnih razmerah neka dežela, ki je izšla iz revolucije ekonomsko oslABLJENA in je bila obkrožena s sovražnimi silami, morala varovati svoje izkustvo z nekakšnim ekonomskim in ideološkim protekcionizmom; rad bi opozoril, da je bila Sovjetska zveza v svojih prvih letih nastanka — četudi močno sestradana in polna nemirov — idejno močno privlačna točka za vse narode; četudi so kapitalistične sile vzpostavile okoli nje sanitarni kordon, zaveso molka in dezinformacij. Vsekakor pa je v sedanjih razmerah, ko se je moč delavskega gibanja povsod okrepila in je njegovo izkustvo zdaj tudi veliko bogatejše, maksimalno odpiranje za kroženje idej, za kulturno izmenjavo in ideološko konfrontiranje nujen pogoj za novo mednarodno skupnost in njena velika prednost.

Demokracija in socializem v Zahodni Evropi

Vprašanje o razmerju med demokracijo in socializmom je vprašanje, o katerem že dolgo razpravljajo; v socialističnem krogu je bilo doslej prevladujoče mnenje, da gre za nerazdružno povezanost demokracije in socializma, čeprav se brž nato pokažejo nemalokdaj kar velike razlike glede natančnega pomena besed »demokracija« in »socializem«. Zoper tezo o enotnosti med demokracijo in socializmom so z nasprotne strani pogosto navajali teorije o diktaturi proletariata ali pa konkretne izkušnje socialističnih dežel — in sicer kot dokaze za to, da socializma in demokracije ni mogoče združiti. Prav v zadnjem času so te razprave znova oživele na mnogih straneh v zvezi s tako imenovanim »evrokomunizmom«, ki ni bil nikoli jasno opredeljen in zato doživlja različne razlage (besedo »evrokomunizem« uporabljam samo iz udobnosti, čeprav mi ni znano, da bi jo sprejele vse partije, ki jih zadeva).

Vsekakor pa se mi zdi dovolj jasno, da so v tej definiciji v splošnem zajeta različna stališča: a) v prvi vrsti odpor do tega, da bi priznali, da obstaja že uresničeni model socializma in tudi že uresničeni model prehoda v socializem, ki bi veljal za vse dežele, bil pa naj bi tista pot, ki jo je odprl Lenin leta 1917; b) iz tega pa izhaja tudi odpor do tega, da bi priznali mednarodnemu komunističnemu gibanju naravo monolitnega bloka, ki mu je na čelu KP ZSSR, izhaja pa tudi zanikanje vodilne sovjetske vloge na druge komunistične partije, vloge, kakršna se je pokazala v Stalinovem času; c) ponovna uveljavitev samostojnosti vsake posamezne partije in torej tudi pravice, da si same izberejo svojo pot v socializem, kar naj bi izključevalo tudi možnost, da bi bil vodilni center v zahodni Evropi neki vodilni center in v širšem smislu tudi Togliattijev »policentriem«; d) prepričanje, da v industrializirani zahodni Evropi — kjer so delavski razredi v najširšem obsegu vključeni v sistem in se borijo predvsem z zahtevami po izboljšanju življenjske ravni, kjer oblast ni več nakopičena v nekem kompaktnem vrhu in nima sedeža v kakem dvorcu, temveč je razpršena in razvrščena po raznih družbenih strukturah, kjer pa so povsod tudi mednarodni vplivi (in to celo prav neverjetno

močni) — da je v takšnih družbah težko misliti na tradicionalni nasilni prevzem oblasti; e) in za sklep še odločitev za »demokratsko pot v socializmu, za katero velja, da bolj ustreza družbenim okoliščinam in stopnji zgodovinskega razvoja v zahodni Evropi, kar pa pomeni, da gre za opustitev marksističnega obrazca o ‚diktaturi‘ proletariata«.

Sam se, vsaj v teh mejah, še kar strinjam s to naravnostjo, čeprav bi raje kot pri samostojnosti partij, kar je sicer v splošnem upravičeno, vztrajal pri tem, da bi poudarjal objektivne okoliščine v zahodni Evropi, ki nedvomno zahtevajo drugačne odločitve, kot so bile Leninove, ker so drugačna tudi izhodišča (družbena struktura, politične razmere, kulturna raven, mednarodni kontekst); Marx nas je naučil, da dejansko gibanje proletariata ne nastaja in se ne razvija po vnaprej pripravljenih obrazcih in modelih, temveč na podlagi spodbud, ki prihajajo iz konkretnih okoliščin, iz družbenih tal, v katerih to gibanje živi.

Toda, kakor je sicer jasno, da »evrokomunizem« dokončno zapuša tradicionalno strategijo komunističnih partij (tisto, ki že od prvih povojnih let opravičuje ločitev od socialističnih partij), mi ni tako jasno, kakšna je strategija, ki naj bi zamenjala prejšnjo. Prozorno jasno torej vidim evrokomunizem v negativnem, ne ga v pozitivnem. Predvsem se moje razmišljanje nanaša na Italijo, kjer so med letoma 1975 in 1976 veliko razpravljali o teh temah, kritično pa jih je načel eminentni liberalni politolog in filozof prof. Norberto Bobbio, v razprave pa so se vključili tudi nekateri najbolj znani socialistični in komunistični intelektualci. Imel sem vtis, da so bili marksistični odgovori na Bobbijevo kritiko dokaj puhli in da je bilo v splošnem opaziti težnjo, da bi se uvrstili na kritikovo stran, sprejemajoč njegova stališča v zvezi z demokracijo. Toda pojmovanje demokracije v Bobbijevem smislu je pojmovanje tako imenovane »meščanske demokracije« ali drugače povedano, izključno predstavniške in parlamentarne demokracije. In če naj bo demokratska pot v socializmu kombinacija nekega upanja v prihodnji socializem in sedanjega pristajanja na obstoječe politične strukture, tedaj se bojim, da pot v socializmu ne bo nikoli odprta, zakaj ne verjamem, da je mogoče doseči korenito preobrazbo družbenih odnosov, če si pomagamo samo s sredstvi, ki so jih ti odnosi izrazili in katerih namen je, da bolj vzdržujejo kot pa premagujejo kapitalistične odnose. In čeprav vem, da dialektika zgodovine lahko spremeni neko, po svojem izvoru konservativno sredstvo v revolucionarno in, da sta v vsakršni instituciji vedno dve možnosti, kljub temu mislim, da se gibanje k socializmu le stežka uveljavi, če ni sposobno ustvarjati elementov nove družbe, med katerimi morajo biti tudi nove vsebine, nove oblike in nova sredstva demokracije.

Zato se mi zdi koristno, da najprej pogledamo, kakšne so meje in možnosti za meščansko demokracijo, da bi potem lahko razgrnili svoje stališče o tem, kakšen naj bi bil temelj socialistične demokracije, in na tej podlagi tudi, kakšna naj bi bila demokratska pot v socializmu.

Morda nam bo hiter pogled v razvoj meščanske demokracije pomagal razumeti, kjer so njene meje. V svojem vzponu je bil kapitalizem liberalen, ne pa demokratičen. Boril se je proti kraljevemu absolutizmu, zoper plemiške privilegije, zoper birokratsko tiranijo, za ekonomsko svobodo in — delno — tudi za politično, za zagotovitev pravic, za varnost družbenih odnosov, toda nikoli se ni boril za splošno volivno pravico, ne za sodelovanje vseh državljanov v upravljanju javnih zadev, ne za zares demokratično državo. V Angliji, klasični deželi kapitalizma in liberalizma, je splošna volivna pravica pridobitev tega stoletja, prav tako tudi v Belgiji in drugih državah, kjer je kapitalizem na hitro zmagal. Celó v sami Franciji je leto 89 prineslo zmagoslavje liberalnim in ne demokratičnim načelom, kar dokazuje delitev na aktivne in pasivne državljane.

Tiste družbene plasti, ki jih je zmagoviti kapitalizem odrinil, se obožijo z demokratičnimi načeli; drobna buržoazija se okliče za zastavonošo demokratičnih načel in v njihovem imenu zahteva zase pravico do sodelovanja pri upravljanju javnih zadev, za seboj pa vleče podrejene sloje nastajajočega proletariata in, delno, kmete. Vse do leta 1848 je »demokracija« geslo, ki ima veliko odtenkov, vsi pa so usmerjeni zoper obstoječi red, in prav ta demokracija, se pravi zveza vseh zatiranih slojev, je bila neusmiljeno tepena v revolucionarnih letih 1848—49.

V drugi polovici 19. stoletja pride do temeljite družbene preobrazbe. Po pretresih v letih 1848—49 je poslej kapitalizem v najbolj razvitih državah trdno na oblasti, uveljavlja in utrjuje pa se tudi v drugih deželah. (Nemčija, Italija itn). Toda v nobeni teh držav ne vlada in ne teži k temu, da bi vladal z demokratičnimi metodami. Pravzaprav se v tem obdobju kapitalistična buržoazija ukvarja s tem, da bi ji vlada zagotovila kar najugodnejše pogoje za razcvet njenih poslov, za njeno bogastvo, za polni razvoj njenih ekonomskih možnosti, za izkoriščanje podrejenih slojev, in posebej proletariata, za razširitev njenih proizvodnih sposobnosti, za osvajanje novih trgov.

V letu 1877 je anglosaški pisec, oboževalec institucij svoje dežele, Thomas Erskine May, končal analizo političnih razmer v Angliji z besedami; s katerimi se tudi končuje njegovo klasično delo *Demokracija v Evropi*:

»Trgovsko bogastvo je prodrlo v deželo, trgovci in obrtniki pa so poklicali v svoje naročje razred, ki jim je bil nekoč nasproten. Pomemben red buržoazije (gentry), neodvisen red, ki se je pomnožil zaradi rastočega bogastva dežele in zaradi delovanja v javnosti, je v glavnem povezal svojo usodo z usodo proletarcev. Razredi tistih, ki opravljajo svobodne poklice, so se povečali po številu, po raznoličnosti poslov, ki jih opravljajo, in po družbeni nezadostnosti; v splošnem so se povezali z lastniki, kajti njihove usode so si podobne. Gospodarji, ki jih zanima predvsem varnost njihovih dobrin in interesov in dražijo boji njihovih delavcev, seveda ne vidijo radi demokratičnih gibanj.«

Kljub temu pa je prav v tem času in proti koncu stoletja postajala vse pomembnejša demokratična vsebina režima; seveda ne zato, ker bi se meščanski razred spreobrnil k demokratičnim čustvom, temveč zaradi pritiska, ki je prihajal od spodaj, iz odrinjenih slojev; vse to je prisililo vladajoči razred h kompromisu.

Ta kompromis pa je bil mogoč in se je lahko uresničil po mirni poti samo zaradi nekaterih srečnih okoliščin, zlasti dveh: zaradi vse večje življenjske ravni in zaradi preobrazbe drobne buržoazije. Vedno višja življenjska raven je bila nujna, da bi spremenila vedenje množic; prej revolucionarne, so zdaj postale reformistične. Neštetokrat je bilo že rečeno, da demokratična družba zahteva soglasje vseh ali velike večine državljanov vsaj glede temeljnih načel, da so nesoglasja mogoča samo glede podrobnosti: brez tega očitno ne bi bilo mogoče, da bi vsi sodelovali v upravljanju javnega življenja in nasprotne stranke se ne bi moglo menjavati na vladi; brez splošnega soglasja o temeljnih načelih bi namreč vsakdo razkrajal družbo, da bi jo potem znova sestavljal po svojih lastnih načelih. Da pa bi prišlo do splošnega pristajanja na obstoječi red, mora biti ta sposoben ponuditi vsem znošne življenjske razmere in perspektivo nenehnega zboljšanja, kar pa je mogoče samo v družbi, ki je v ekspanziji, ki ima široke meje varnosti in zmore premagati tudi težka obdobja krize brez hujših pretresov. Brez tega objektivnega pogoja ekonomske ekspanzije in brez perspektive o boljšem življenju bi si kapitalistična buržoazija ne mogla privoščiti bistvenih koncesij. Toda te okoliščine so se v kapitalističnih deželah uresničile v drugi polovici 18. stoletja in do prve svetovne vojne, in so tako pripravile skupna tla in tudi možnost za skupni meščanski jezik za vse razrede.

Ovira pri tem skupnem jeziku, pri tem splošnem sprejemanju istega vrednostnega sistema je bil srednji sloj, plod vzpona novih rodov drobnih buržujev, ki so se iz predkapitalističnih pogojev obrtnikov in propadlih trgovcev dvignili k novim pogojem intelektualnih slojev (učitelji, novinarji, uradniki itn.), ki so se vključili v procese kapitalističnega razvoja po zaslugi vse višje življenjske ravni in večje količine razpoložljivega presežnega produkta.

Ta preobrazba drobne buržoazije iz nezanesljivega, nezadovoljnega, nemirnega in revolucionarnega sloja v širok sloj uradnikov in nižjih uradnikov režima, je nedvomno največji politični uspeh kapitalistične buržoazije pri utrditvi njenega gospodstva. Brez tega obsežnega telesa uradnikov in nižjih uradnikov bi vladajoči razred ne mogel pristati na demokratični kompromis, ker bi bilo nemogoče usmeriti številčno moč množic k soglasju o temeljnih načelih družbe, brez katerega pa demokracije ni. Nihče ni namreč prispeval več kot ti intelektualci in tehniki, ki jim danes pravimo srednji sloj, k temu, da se je oblikoval enoten jezik, ki je temelj vsake družbe. Prav ta srednji sloj je namreč dal svoje politične okvire različnim nasprotujočim si strankam in nasprotnim družbenim razredom: to so bili ljudje iz istega okolja, iz istih univerz, včasih iz iste

družine, vzgojeni po istih načelih, izoblikovani po istih mišljenjskih shemah, značilnih za kategorije buržoaznih politikov in hkrati tudi vodilnih kadrov, predvsem političnih, v delavskem gibanju — in to dejstvo je bilo nedvomno velikega pomena, da se je lahko na tleh politične demokracije uresničil reformistični kompromis.

»Intelektualci niso družbeni razred v istem pomenu, kot so razred kmetje ali industrijski delavci. Prihajajo namreč iz vseh koticov družbe in velik del njihove dejavnosti je v tem, da se med seboj borijo in da oblikujejo avantgardne razredne interese, ki pa niso njihovi . . . To, da so možgani vseh teh diplomatov enako opremljeni, jim omogoča nemo sporazumevanje in ustvarja nekakšno vez med njimi« (Schumpeter: *Kapitalizem, socializem in demokracija*, franc. izd. 1951, str. 246—7).

Harold Laski je zajel relativnost meščanske demokracije, ko je zapisal: »Verjamem, da — zgodovinsko gledano — logika kapitalizma omogoča, da ta vzpostavi v času svoje ekspanzije tesno razmerje z demokracijo politiko, ker tedaj razpolaga s tolikšnimi ekonomskimi možnostmi, da lahko zadosti zahtevam množic. Toda mislim tudi, da mora kapitalistična demokracija v času restrikcij, če hoče preživeti, postati imperialistična, to pa prinaša s seboj mednarodno napetost in konflikte« (*Réflexions sur la révolution de notre temps*, Paris 1947, str. 323).

Relativna in omejena narava meščanskega demokratičnega razvoja pa kljub vsemu ni onemogočila meščanskim ideologom, da ne bi proglašali, da sta kapitalistični razvoj in demokratični napredek neločljiva in ireverzibilna.

»Naj bo preobrazba aristokratske družbe počasna ali hitra, nasilna ali mirna, zato še ni nič manj nujna in je tudi popolnoma nepreklicna, ko je enkrat opravljena . . . Prej bi lahko videli reko, ki teče proti svojemu izviru, kot pa demokratično družbo, ki bi se povrnila k aristokraciji (Prevost-Paradol, *La France nouvelle*, I, pogl. 2).

Tako se je pač lahko zgodilo, da je proti koncu minulega stoletja demokratična ideologija skupaj z ideologijo o neopredeljenem napredku ustvarila o mirnem zmagoslavju demokracije po vsem svetu, o procesu postopnega razširjanja demokratičnih institucij, ki bo potekal skladno z razvojem tehnike in kapitalistične ekonomije. V svojem klasičnem delu o *Modernih demokracijah* si je Bruce zastavil prav to vprašanje:

»Ustrezno bi bilo, da bi ločeno obravnavali vsako ureditev sil in dejstev in zato bom v tem poglavju dal kratek pregled tipičnih značilnosti zgodovinskega procesa v deželah, ki so imele ljudske vlade. Tako je mogoče rahlo osvetliti vprašanje: ali je težnja k demokraciji danes na daleč vidna, naravna težnja, ki je pred nekim splošnim zakonom družbenega napredka. Če je tako ali, drugače povedano, če so razlogi podobni tistim, zaradi katerih so v mnogih državah zamenjali vlado mnogih z vlado enega ali nekaj ljudi, če je tem razlogom — zato, ker so naravni — verjetno namenjeno, da bodo delovali tudi v prihodnje — tedaj je mogoče pričakovati, da bo demokracija živela tam, kjer zdaj obstaja,

in da se bo razširila tudi na druge dežele. Če pa velja obratno, če so ti vzroki — ali nekateri med njimi — le lokalni ali razpršeni, tedaj bi bilo takšno predvidevanje manj upravičeno.«

Bruce je svoje dvome glede možnosti demokratičnega razvoja utemeljil predvsem z naraščanjem močnih delavskih združenj in s širjenjem komunističnih idej, kljub temu pa je še naprej menil, da kapitalistična družba po svoji naravi teži k demokraciji, in to prav v trenutku, ko sta zmagovita monopolistična buržoazija in imperializem vsepovsod razvijala močne protidemokratske težnje. In prav te težnje so v času po prvi svetovni vojni dokončno vplivale na padec meščanske demokracije v Italiji in v drugih evropskih državah, hkrati pa tudi na propad zaupanja v mirni demokratični razvoj. Toda ta ista socialna demokracija je bila pripravljena priznati, da sta kapitalizem in demokracija ločena, in se je oprijela teorij o dveh Evropah, o kapitalistični in demokratični Evropi in o zaostali in nedemokratični Evropi.

Na III. kongresu Socialistične delavske internacionale (Bruselj 5.—11. oktobra 1928) se je predsednik Vandervelde takole izrazil: »Velik industrijski veljak, ki se baha — in upravičeno se lahko baha, da je državljani sveta, nam je pred kratkim dejal: če bi, ne upošteva je politične meje, začrtali idealno pot, ki pelje od Kovna do Bilbao prek Krakova in Firenc, bi se znašli pred dvema Evropama: v eni prevladuje lokomotiva, v drugi pa konj, v eni so skupščine, v drugi diktature. In prav izključno v tej drugi Evropi, ki je gospodarsko in politično zaostala, se plodijo diktature, bolj ali manj surove, bolj ali manj hinavske, bolj ali manj prikrite z videzom narodovega predstavnštva. Med temi pusto-lovskimi režimi, ki ne bodo preživeli okoliščin, zaradi katerih so nastali, pa je vendarle eden, ki ima v reakcionarnem okolju vseh dežel večjo veljavo kot drugi: da bi se vzpostavil, je moral namreč zanikati več tradicij, razveljaviti več svoboščin, uničiti več lepih in velikih stvari.«

Ko je leta 1929 izbruhnila svetovna gospodarska kriza in hkrati izzvala hudo krizo demokracije tudi v industrializiranih deželah, je morala internacionala spremeniti svoja stališča.

V poročilu predsednika sekretariata socialistične delavske internacionale za IV. kongres, ki je bil na Dunaju leta 1931, je namreč brati tele besede: »Posledica gospodarskih kriz, ki so neločljivo povezane s strukturalnimi spremembami ekonomskega procesa in družbene strukture, je, da je fašizem presegel meje, za katere se je bilo še pred nekaj leti zdelo, da mu jih je postavil razvoj moderne tehnike. Če je bilo tedaj mogoče verjeti, da vlada fašizma ustreza deželam, ki v njih namesto lokomotive prevladuje konj, pa je danes jasno, da se je nevarnost fašizma razširila tudi na dežele, ki so tehnično visoko razvite.«

Pokazalo se je torej, da so prejšnje analize očitno zmotne. Diktatura ni bila povezana samo z nezadostnim kapitalističnim razvojem, ampak se je rojevala tudi v visoko razvitih deželah in sicer prav iz najbolj razvitih oblik kapitalistične družbe. To pa pomeni, da se je dogajalo nekaj,

kar je bilo v popolnem nasprotju s prejšnjimi trditvami o tem, da je kapitalistični razvoj povezan z demokratičnim razvojem, kajti dejansko nosi kapitalistična družba v sebi kali antidemokracije in diktature.

Usoda, ki je pred kratkim doletela dežele Latinske Amerike in v splošnem dežele tretjega sveta, ki so stopile v mehanizem svetovnega trga in katerim pretijo vojaški državni udari, podpihovanji z zarotniško pomočjo velikega kapitala in imperializma, ta usoda nam potrjuje, kako popolnoma napačna je ideja, da sta kapitalizem in demokracija »naravna« tovariša. Prav nasprotno: sklenemo lahko s tem, da je meščanska demokracija: a) v prvi vrsti izrazito formalna, da se ukvarja samo s postopki in s politično enakostjo, ne ukvarja pa se z ekonomsko-socialnimi neenakostmi, ki so vzrok tudi za politično neenakost (na primer nezrelost kmečkih množic za volitve, nezadosten razvoj demokratične zavesti, pojavi korupcije itn.), in zato vnaša razkol med političnim in družbenim življenjem; b) povezana z neposrednimi ekonomskimi razmerami, zakaj mogoča je samo v trenutkih vzpona, znajde pa se v krizi, brž ko nastane gospodarska kriza; c) zahteva tudi konsenz tistih razredov, ki so podrejeni naravi kapitalističnega režima, to pomeni, da praktično predpostavlja in navsezadnje tudi omogoča popolno vključevanje delavskega razreda v sistem in da se odreka vsakršni socialistični perspektivi; d) ves čas ji grozijo težnje najbolj razvitega kapitalizma (koncentracija gospodarske in politične moči itn.), ki pa nosijo s seboj tudi močno avtoritarne težnje (gl. Zvezno republiko Nemčijo).

Sklep je takšen, kakršnega smo bili napovedali: da namreč demokracija ni pojav, ki bi bil v naravi procesa kapitalističnega razvoja, ampak celo nasprotno — v omejeni obliki se lahko razvije samo ob nenehni napetosti med množicami in oblastjo, ki pa to demokracijo nenehno ogroža.

Pa se povrnimo k italijanski polemiki, na katero sem bil že opozoril. Prof. Bobbio je takole opredelil idealni model demokracije, za katerega meni, da je na Zahodu bolj ali manj uresničen, in je potem postal tudi podlaga za nadaljnjo razpravo: »Obstaja prevladujoči pomen, s katerim se strinjajo vsi, ki težijo k demokraciji in si prizadevajo, da bi se socializem uresničeval skoz demokracijo in da bi potem, ko bo enkrat uresničen, tudi vladal demokratično. V tem prevladujočem pomenu je demokracija celota pravil (tako imenovanih pravil igre), ki večini državljanov omogočajo najširše in najzanesljivejše posredno ali neposredno sodelovanje pri političnih odločitvah, ki zadevajo vso skupnost. Ta pravila so približno takšna: a) vsi polnoletni državljani morajo — ne glede na spol, raso, veroizpoved, ekonomsko stanje itn. — uživati politične pravice, se pravi pravico, da z volitvami izrazijo svoje mnenje in/ali izvolijo tistega, ki bo to mnenje zanje izražal; b) glas vseh državljanov mora imeti enako vrednost (se pravi, da velja za en glas); c) vsi državljani, ki uživajo politične pravice, morajo biti svobodni, da lahko volijo v skladu s svojim

mnenjem, ki so si ga izoblikovali kar najbolj svobodno, torej v svobodnem tekmovanju med organiziranimi političnimi skupinami, ki med seboj tekmujejo, da bi zbrale vprašanja in jih spremenile v skupne odgovore in odločitve; d) svobodni morajo biti tudi v tem, da so jim dane dejanske alternative, da torej lahko izbirajo med različnimi možnostmi; e) tako za skupne odločitve, kakor za volitve predstavnikov velja načelo številčne večine (relativne, absolutne, kvalificirane); f) nobena odločitev, ki jo je sprejela večina, ne sme omejevati pravic manjšine, posebej pa ne njene pravice, da pri enakih pogojih lahko postane večina.

To dolgo misel sem navedel zato, ker jo je, kakor sem bil že omenil, sprejela večina socialistov in komunistov, ki so posegli v polemiko; menili so, da ustreza temu, da izrazi vsebino demokracije, na katero se sklicujemo, kadar govorimo o »demokraciji« v socializmu. Meni pa se zdi, da je hudo nezadostna, ker popolnoma zanemarljivo strukturo družbe in razredno naravo države. Ta misel zaostaja celo za besedilom italijanske ustave, ki v 2. odstavku 3. člena pravi: »Naloga republike je, da premaguje ovire ekonomske in družbene narave, ki dejansko omejujejo svobodo in enakost državljanov, preprečujejo polni razvoj človekove osebnosti in dejansko udeležbo vseh delavcev pri politični, ekonomski in družbeni organizaciji države.«

Ta člen ustave je bil napisan zaradi očitnega dejstva, da v razredno razdeljeni družbi obstajajo velikanske družbene razlike v bogastvu, kulturi, razpolaganju s časom itn., zaradi česar ni mogoča zavestna soudeležba pri javnih stvareh: na eni strani je pogosto veliko prenizka kulturna raven (v Italiji je, zlasti na podeželju, še visok odstotek nepismenosti) in premalo časa, da bi proučevali probleme in se posvetili razpravljanju, na drugi strani pa so velike možnosti za razpolaganje s sredstvi, ki privatnikom omogočajo, da imajo časopise ali celo radijske in televizijske postaje, da štipendirajo novinarje in druge ljudi, ki »ustvarjajo mnenje«, skratka, ki imajo velike možnosti, da vplivajo na manj izobražene prebivalce. Zdi se dovolj jasno, da odprava takšnih razmer velja za prvi pogoj pri uresničevanju demokratičnega sistema, in v tem duhu je bil omenjeni člen tudi zapisan v italijansko ustavo. Seveda pa členu v tridesetih letih niso prav nič uporabljali, ker je pač očitno, da meščanska država ne more narediti samomora, ne more zanikati razrednih razlik, na katerih sama temelji.

Zato pa je zelo potrebno, da se delavsko gibanje jasno zaveda omejenosti meščanske demokracije in da se ne strinja s tem, da bi prihodnjo uresničitev socializma zaupalo pravilom sedanje meščanske demokracije. Ni mogoče pozabiti tega, kar so marksisti od zmeraj vedeli, da ima namreč meščanska demokracija, ki je sicer nedvomno naprednejša od starih absolutističnih ali oligarhističnih režimov, tudi mistifikatorsko vlogo, ko hoče izrazito formalno enakost prikazati kot dejansko enakost ali, drugače rečeno, ko hoče na predstavniki ravni zagotoviti videz enakosti, ki naj bi zakril dejansko neenakost. To notranje protislovje meščanske de-

mokracije, ki na eni strani pomeni politično promocijo množic, na drugi strani pa deluje zaviralno, torej kot element mistifikacije in integracije — potemtakem kot zavora za nadaljnje napredovanje množic — to protislovje je značilen vidik kapitalistične družbe, ki je po definiciji protislovnna družba, v kateri hkrati živijo in si nasprotujejo dve antagonistični sili, napredna, ki teži k podružbljanju razvoja produktivnih sil, in druga konservativna, ki hoče ohranjati kapitalistične produkcijske odnose.

To protislovje se izraža na politični ravni prav v sami formuli »meščanske demokracije«. Demokracija namreč, kot smo že opozorili, ni samo spoštovanje nekaterih postopkov in pravil, to je samo vidik demokracije, demokracija je vlada vsega ljudstva, ki je dejansko mogoča samo, kadar so odpravljene hude socialno-kulturne razlike. In tudi narobe: oznaka »meščanska« označuje neki določen tip razredne družbe, kjer so vladajoči v manjšini, vladani razred pa v večini, in prav ta razred nima dejanske možnosti, da bi sodeloval v razmerah resnične enakosti pri upravljanju javnih zadev. Izraz »meščanska demokracija« je torej *contradictio in adiecto* in je zatorej nesmiselno, da ga predstavljamo kot model, nesmiselno tudi za sile, ki težijo k socializmu, toliko bolj zato, ker socializem nosi v sebi svoja lastna načela demokratičnosti, in torej ni potrebe, da bi karkoli jemal na posodo od buržoazije. To, da nekatere zahodne komunistične partije kažejo nekakšno prizanesljivost do meščanske demokracije kljub njenim pomanjkljivostim, ki jih ni mogoče zanikati, morda lahko razložimo kot zavestno poudarjanje tega, da odklanjajo oblike diktatorskih in birokratskih vlad, ki so jih nekoč vzpostavili v Sovjetski zvezi z imenom »diktatura proletariata«. Komunistične partije so se solidarizirale tudi z bolj surovimi oblikami diktature, kot so bile te, in po nekakšnem nihanju, ki ga je mogoče psihološko razložiti, zdaj pretirano nagibajo v nasprotno smer. Kljub temu pa utegne to nihanje, popolnoma razumljivo v trenutku prevrata, postati nevarno, če bi se spremenilo v trajni teoretični temelj strategije delavskega gibanja.

Dejal sem bil že, da ima socializem svoja merila demokratičnosti in da zatorej ni nobene potrebe, da bi si jih sposojal pri buržoaziji. Družba brez razredov je nekaj popolnoma drugačnega kot razredna družba in zato Leninove formule o socialistični družbi kot »meščanski družbi brez meščanstva« ni mogoče oceniti drugače, kot da ne ustreza. Vsaka družbena formacija je, po Marxu, namreč totaliteta, v kateri celota prevladuje nad deli in v kateri morajo vsi deli težiti k bistveni usklajenosti. Zelo huda zmeta bi bila, če bi predpostavljali, da je dovolj, da odpravimo buržoazijo, ji vzamemo oblast ter nacionaliziramo ali podržavimo proizvodna sredstva, in da smo s tem že vzpostavili socializem; zmotno bi tudi bilo, če bi mislili, da je za uresničitev demokratičnega socialističnega sistema dovolj, da nacionalizira gospodarstvo in vzpostavi meščansko politično demokracijo z nekakšnim parlamentom, pluralizmom strank ipd. Socialistično družbo (besedo rabim tudi brez posebne reference na

leninsko razločevanje med socialistično in komunistično fazo ali na marksovsko razločevanje med prvo in drugo stopnjo komunizma in se torej tudi ne sklicujem na rabo v različnih razširjenih formulah; rabim jo kot splošno ime za prihodnjo pokapitalistično družbeno formacijo) razgibava popolnoma drugačno načelo, načelo, ki je celo v nasprotju z načeli kapitalistične družbe; in vse od družbenih odnosov do ljudi, od institucij do etičnih vrednot mora biti usklajeno s tem temeljnim gibalnim načelom, to mora biti celo njegova uresničitev.

V *Manifestu* je Marx opisal to družbo kot družbo, v kateri je »svoboden razvoj vsakogar pogoj za svoboden razvoj vseh« in to prispodobo je povzel tudi v *Grundrisse* (»svobodna osebnost, ki temelji na splošnem razvoju posameznikov in na njih podrejanju kolektivnim družbenim lastnostim kot svoji dediščini, sestavlja tretjo stopnjo«, se pravi prav pokapitalistično družbo) pa tudi v *Kapitalu* (»višja oblika družbe, katere temeljno načelo bo polni in svobodni razvoj vsakega posameznika«). Marx, prav tako v *Kapitalu*, pravi tudi, da se komunizem uresničuje takrat, ko je »človek socializiran, to se pravi, ko združeni proizvajalci razumno urejajo to svojo organsko menjavo z naravo (. . .), opravljajoč svojo nalogo (. . .) v pogojih, ki so bolj primerni njihovi človeški naravi in nje tudi bolj vredni (. . .). Onkraj tega se začene razvoj človekovih sposobnosti, ki je sam sebi namen. V *Grundrisse* pa najdemo še eno značilno opredelitev prihodnje družbe: »družba svobodnih ljudi, ki delajo s skupnimi proizvodnimi sredstvi in ki uporabljajo, po vnaprej določenem načrtu, svoje številne posamične sile kot eno samo delovno silo (. . .), delo svobodno združenih ljudi, ki delujejo zavestno in gospodarijo s svojo družbeno usodo«. Vidimo torej, da je Marx predvsem vztrajal pri elementih, ki so polni in svobodni razvoj vsakogar, za katerega je pogoj skupna lastnina dobrin in zavestno načrtovanje lastne skupne in solidarne prihodnosti. Takšna družba je, po Marxu, tista, ki omogoča poln razvoj človekove narave, to naravo pa za Marxa označuje delo kot proces ustvarjanja in samoustvarjanja z namenom, da bi dosegli zavestno hoteni cilj in sicer na podlagi načrta (»družbena produkcija, urejena po družbenih predvidevanjih«). Drugače povedano: smo ljudje, če smo zavestni ustvarjalci lastne skupne prihodnosti; pravim skupne prihodnosti; zakaj ljudje so družbena bitja, torej ne vase zaprti, v lastno končnost, ampak vedno udeleženi v nekem skupnem življenju in delu.

Če nam je pred očmi ta marksovska vizija človekove narave, tedaj se pač zlahka zavemo tudi splošnega pomena tistega pojava, ki ga Marx s heglovskim izrazom imenuje odtujitev, ki pa bi ga bilo bolj pravilno imenovati razčlovečenje, torej zanikanje, izničenje, uničenje človeške narave človeka. To izničenje se zgodi zato, ker so v zgodovinskem procesu, predvsem pa v kapitalistični družbi, proizvajalci oropani možnosti, da bi zavestno načrtovali produkcijski proces, in, kar je še slabše, globalni družbeni proces, zakaj sistem pač deluje tako, da navsezadnje produkt prevlada nad proizvajalcem. Znano je, da je to obrnjeno razmerje proiz-

vajalec-proizvod, zaradi katerega se prvi loči od drugega, se mu postavi nasproti in prevlada nad njim, navzoče v vsej marksistični misli. Marx začenja z analizo religioznega fenomena in ugotovi, »da človek ustvarja religijo in ne religija človeka«, toda religija obvladuje človeka in mu celo daje »sprevrnjeno zavest o svetu«, ker je podoba sprevrnjene sveta. To pa je temeljni pojav meščanske družbe, kar Marx v *Kapitalu* večkrat zatrdi: »Vlada kapitalista nad delavcem je torej vlada stvari nad ljudmi, proizvoda nad proizvajalcem, blago, ki postane sredstvo vladanja (toda samo sredstvo vladanja kapitala samega nad delavcem) ni namreč nič drugega kot rezultat proizvodnega procesa, torej njegov produkt. Na področju materialne produkcije, dejanskega procesa družbenega življenja — prav to je namreč proizvodni proces — obstaja isto razmerje, ki se na ideološki ravni kaže v religiji: sprevrčanje subjekta v objekt in narobe«.

Isto vzporednico bi lahko potegnili na drugih področjih človekove dejavnosti (na primer na področju politike, kjer institucije, proizvod ljudi, postanejo subjekt, ki obvladuje ljudi kot objekte). Razčlovečenje je prav v tem obratu, ki ljudem vzame oblast in nadzorstvo nad njihovimi proizvodi in nad samim proizvodnim procesom in jih tako spremeni iz zavestnih akterjev načrtovanega in določenega procesa v objekte nekega misterioznega načrta. Ta sprememba se kaže tudi v mistifikaciji zavesti, zaradi katere se človek ne prepozna več kot ustvarjalni subjekt in tudi ne prepozna več proizvoda lastne ustvarjalnosti, ampak se mu razmerje subjekt-objekt kaže kot sprevrnjeno razmerje, prav kot v *cameri obscuri*. Sredstvo mistifikacije zavesti pa je ideologija: »če se v vsej ideologiji kažejo ljudje in razmerja prevrnjeni kot v *cameri obscuri*, tedaj ta pojav izvira iz zgodovinskega procesa njihovega življenja, prav kakor prevrnjenost objektov na retini izhaja iz njihovega neposrednega fizičnega procesa«.

Iz tega pa izhaja, da mora socializem, če naj dejansko osvobodi ljudi kapitalističnega zatiranja in odtujenosti, ki jo to zatiranje prinaša s seboj, ustvariti novo človeško skupnost svobodnih in osveščenih oblikovalcev svoje lastne prihodnosti; to pa tudi zahteva, da se ponovno polastijo svoje mistificirane zavesti tako, da se bodo ljudje prepoznali kot subjekti, ne pa kot objekti zgodovine. Demokracija, ki je značilna za socializem, demokracija torej, ki daleč presega izključno predstavniško in formalno demokracijo, prodira v posameznikovo notranjost in jo zaznamuje s svojim duhom: možnosti izbire se ne kažejo samo v volivnih trenutkih, ampak pomenijo vsakdanje angažiranje vsakogar in vseh. Končni cilj tega procesa osvobajanja je Marx opredelil kot vrnitev odtujenega človeka samemu sebi in tudi kot vrnitev družbe — družbe, ki se je osvobodila vlade »politične države« — k sami sebi (»zavestna rekonstrukcija človeške družbe« ali »to, da si ljudstvo ponovno prilasti svoje družbeno življenje« — to sta dve marksovski opredelitvi prihodnje družbe), ali končno, trenutek, v katerem razvoj človeških sposobnosti postane cilj samemu sebi: vedno gre za isto vsebino, ki jo Marx izraža tudi

v klasični formuli o koncu predzgodovine in začetku zgodovine, Engels pa v tezi o preskoku iz cesarstva nujnosti v cesarstvo svobode. Konec predzgodovine in začetek zgodovine zato, ker lahko samo v prihodnji družbi človeštvo oblikuje lastno prihodnost po nekem določenem načrtu; in iz istega razloga tudi beseda o cesarstvu svobode.

V tej marksovski viziji prihodnje družbe je seveda kanček utopije, kakor je kanček utopije tudi v viziji o vsestranskem človeku, ki mora biti protagonist te prihodnje zgodovine. Toda »utopija« v tem primeru ni nekakšen izključno fantastičen proizvod, skonstruiran zunaj dejanskega gibanja, je samo nedosegljivi cilj, ki pa vendarle nakazuje dejansko usmerjenost resničnega gibanja. Tudi če ta idealna družba ne bo nikoli dokončno dosegljiva, je graditev socializma — vsaj socializma, kakor ga razume Marx — vendarle pot v tej smeri, pot, na kateri se morajo ne samo uresničiti globoke in korenite družbene, politične in ekonomske spremembe, ampak tudi preobrazba človeka v smislu, ki smo ga nakazali zgoraj (demistifikacija zavesti in ponovna prilastitev lastne subjektivitete), preobrazba, ki bo ustrezala pravi in resnični kulturni revoluciji. Toda preobrazba človeka se uresničuje prav prek preobrazbe družbe, okolja in okoliščin in je rezultat dejavnosti, ki jo Marx v III. tezi o Feuerbachu imenuje revolucionarna praksa: »Sovpadanje spreminjanja okoliščin in človeške dejavnosti je moči dojeti in racionalno razumeti le kot revolucionarno prakso.« Skoz to revolucionarno, osvobajajočo prakso se hkrati postopno uresničuje socialistična družba in človek te družbe, družba in človek kot najvišje uresničenje duha svobode in demokracije.

Misel, da bi postavljali vprašanje, ali še huje, da bi terjali zagotovila glede demokratične strukture socialistične družbe, je torej bolj primerno utemeljevati v izkušnji tako imenovanega »uresničenega« socializma v stvarnosti socialističnih držav, kjer je bil demokratični razvoj nedvomno pomanjkljiv, kot pa v revolucionarni marksistični strategiji. Toda najboljši odgovor na to vprašanje — morda celo edini veljavni odgovor — ni v tem, da daje zagotovila, ki jih terjamo; če bi se namreč zgodilo, da demokratičnega duha ne bi bilo, bi tudi teh zagotovil ne bilo; najboljši odgovor je v tem, da resnično delamo v marksističnem duhu revolucionarne prakse, ki je demokratična in svobodnjaška praksa. Ni naključje, da se je Marx nenehno upiral, da bi, če uporabimo njegov izraz, »izdeloval recepte za neko krčmo prihodnosti«, torej upiral se je temu, da bi izdeloval družbene modele, ki bi jih potem vsiljevali od zgoraj navzdol, iz višine prevzete oblasti; to njegovo zavračanje ni izviralo samo iz subjektivne nepripravljenosti, da bi se zatekal k najrazličnejšim opisom — nujno fantastičnim in torej utopičnim — jutrišnje družbe, temveč iz zavesti, da zgodovinske procese določajo njihova notranja protislovja, ki imajo svojo logiko, in da se subjektivna volja ljudi uresniči lahko le, če temelji na teh objektivnih procesih, ne da bi jih nasilno spreminjala, v

procesih torej, ki se porajajo iz samega jedra struktur družbenih odnosov. Seveda sta vsaj dva Marxova teksta, v katerih napoveduje nekatere (lastnosti) socialistične družbe, *Državljska vojna v Franciji* in *Kritika gothskega programa*. Toda v hudi zmoti bi bil, kdor bi Marxove (še bolj pa Leninove) spise bral kot akademske razprave, v katerih avtor razgrinja svojo znanost, zakaj v resnici gre za polemične spise, za delo borca, ki s peresom vedno ravna kot z orožjem. Marx sam je imenoval celo *Kapital*, torej svoje najbolj domišljeno in izdelano delo, krogla, ki jo je izstrelil v kapitalistično družbo. Oba omenjena spisa pa nista samo polemična, ampak sta tudi zelo determinirana; nastala sta v posebnih okoliščinah, ki zlahka pojasnjujejo izjemo v sicer vztrajnem marksovskem zavračanju preroštva.

Drugi omenjeni tekst poleg tega vsebuje tudi dodatno trditev, o potrebi po diktaturi proletariata v prehodnem obdobju, ki pride neposredno po prevzemu oblasti; če to formulo interpretiramo skozi sovjetsko praktično izkušnjo in tudi skozi izkušnjo drugih socialističnih držav, zbuja zaskrbljenost demokratov. Kadar si torej prizadevamo, da bi dokazali enotnost socializma in demokracije v marksistični koncepciji, ne smemo zanemariti vprašanja diktature proletariata. Da bi razumeli pomen, ki ga je Marx dajal temu izrazu, je prav, da pripomnimo, da ga je uporabljal malokdaj in sicer samo v dveh obdobjih svojega življenja, ki pa imata nekaj skupnih značilnosti — gre za obdobji po dveh spodletelih revolucijah (za leti 1848–49 tja do leta 1852) in po Komuni (od 1871 do 1875). V obeh primerih je bil Marx v tesnih stikih z blankističnimi begunci v Londonu: prvič je celo ustanovil z njimi »Revolucionarno združenje«, drugič pa se je povezal z njimi v okviru internacionale, da bi izločil in porazil Bakunina. Ta zveza pa je bila kratkotrajna: prvič je bilo združenje na Marxovo pobudo razpuščeno že po nekaj mesecih, drugič pa je prišlo do razkola z blankisti takoj po kongresu v Haagu, ker se blankisti niso strinjali s praktično odpravo internacionale, do katere je prišlo, ko so njen sedež prestavili v New York. Jasno je, da je poglavitno nesoglasje med Marxom in blankisti zadevalo revolucionarno strategijo, in verjetno, da so se mnoge ustne razprave sukale prav okrog vprašanja »diktature proletariata«, ki so jo blankisti zagovarjali in so jo hoteli zaupati nekemu osrednjemu odboru. Izraz »diktatura proletariata«, ki ga je Marx vpeljal prav v teh okoliščinah, naj bi pomenil na eni strani to, da se strinja z idejo, da je tako temeljita revolucija, ki strmo glavi razredno vladavino, obsojena na propad, če po prevzemu oblasti ne vzame buržoaziji iz rok vse oblasti, in sicer tako, da vzpostavi diktaturo; po drugi strani pa se zdi, da naj bi izraz pomenil to, da zavrača diktaturo jakobinskega in blankističnega tipa, tipa direktorija ali osrednjega odbora. Proti takšnemu pojmovanju je Marx postavil načelo, da gre za diktaturo proletariata, torej vsega razreda; drugače rečeno za diktaturo velike večine, za do tedaj najbolj demokratično vlado. Pozneje je Engels prav v tem smislu pojasnil Marxovo formulo. Vsekakor pa je

jasno, da Marxu nikakor ni šlo za diktaturo, ki bi bila zaupana nekim vodilnim organom stranke in tudi ne stranki.

Ce ta analiza velja, potem obstaja precejšen razloček med Marxovim pojmovanjem in med uporabo, kakršna je bila v veljavi po oktobrski revoluciji, razloček, ki mu je najti opravičilo v konkretnih ruskih razmerah pred šestdesetimi leti, ki pa ga ne bi mogli opravičiti v sodobnih razmerah zahodne Evrope. Naivno bi seveda bilo, če bi menili, da se lahko en razred umakne in drugi pride na bolj miren način, na podlagi glasovanja, brez vsakršnih odporov, brez sabotaj in nasilja, in da ti odpori ne bi izzvali reakcij prihajajočega razreda. In nihče, ne glede na to, v kolikšni meri je naklonjen demokratičnim ravnanjem, ne more zagotoviti, da bodo v trenutkih temeljnih preverjanj družbenega reda demokratični postopki dosledno spoštovani.

Zdi pa se mi, da je precej bolj pomembno zagotoviti kar največjo demokratičnost tako na poti v socializem kot pri organizaciji prihodnje družbe, da že ta trenutek usmerjamo prakso zahodnega delavskega gibanja na pot, ki jo je nakazal Marx; to pa je praksa, ki želi postopno osvoboditi delavce tega, da so objekti, ki jim vladajo lastni proizvođači, da so ujetniki mistificirajoče ideologije, in iz njih narediti subjekte, ki se bodo zavedali svoje družbene vloge in bodo sposobni načrtovati svojo prihodnost in uresničiti svoje načrte.

Ce je socializem predvsem to, da delavci prevzamejo oblast nad svojim delom, nad delovnim procesom in nad svojim delovnim proizvodom, tedaj moramo pot v socializem videti v tej perspektivi.

Tako bomo morda jasneje spoznali, da mora imeti novi človek socializma predvsem eno lastnost in to je občutek odgovornosti, odgovornosti do sebe in do drugih. Odgovornost do samega sebe pomeni, da zavračamo sedanje stanje, v katerem smo zgolj pasivni izvrševalci ukazov, ki se zgrinjajo na nas, katerih smisla pogosto ne razumemo in tudi ne vemo, kdo jih deli, pomeni, da se želimo spremeniti v človeka, ki bo sodeloval pri vseh odločitvah, ki ga zadevajo. Odgovornost do drugih pa pomeni, da človek ne sme nikoli pozabiti svoje narave »družbenega bitja«; družbeni, kolektivni, sodelujoči element je del človekove osebnosti prav tako kot individualni element, in človekovo življenje poteka v dialektiki teh dveh vidikov. Družba, ki omogoča človeku kar največji razmah njegove osebnosti, je plod skupnega dela, ne le ljudi, ampak celih rodov, in človek ne more pričakovati, da bo iz tega imel koristi na račun drugih. Odgovornost do drugih, do družbe, je torej zavest o dolžnosti, da ne postavljamo lastnega egoizma nasproti koristim skupnosti. Samo na podlagi tega dvojnega občutka odgovornosti se lahko rodi resnično demokratični človek; če demokracija postane notranja lastnina ljudi in ne samo celota pravil za ravnanje, samo tedaj je lahko trajna podlaga za človeško sožitje. Mar bo to sploh kdaj mogoče v razredni družbi, v družbi neenakosti in privilegijev, kjer se ne more uveljaviti solidarnost in ne od-

govornost do drugih, kajti samo gibalno te družbe je privatni profit, je egoistični interes?

To dolgo razmišljanje se utegne zdeti abstraktno in v neki meri to tudi je; samo skozi izkušnjo je namreč mogoče te probleme resnično rešiti. Toda zdi se mi, da je iz postavljenih izhodišč mogoče razbrati nekatere napotke, tudi za konkretno dejavnost. Če naj se »novi človek« socialistične družbe začne oblikovati že zdaj na dolgi poti, ki se loči zahodno Evropo od socializma, tedaj se to zanesljivo ne bo posrečilo zgolj preprosti praksi izključno predstavniške demokracije. Ni naključje, da v industrijsko najbolj razviti deželi, v ZDA, zelo velik del prebivalcev sploh ne sodeluje pri volitvah in je popolnoma ravnodušen do politike. Da bi presegli takšno ravnodušnost, sta potrebni dve stvari: odpraviti je treba razdrobljenost in individualizem meščanske družbe, ki je vse medčloveške odnose spremenila v anonimna in reificirana razmerja in vedno bolj usmerjati vsakega posameznika v odgovornost za skupno življenje. To pa terja, da nastane veliko več priložnosti za sodelovanje v procesih odločanja in sicer skozi oblike neposredne demokracije, ki seveda ne morejo nadomestiti predstavniških oblik, ampak jih morajo tako integrirati, da bo takšen politični glas videti plod neposredne in zavestne odločitve. V tem okviru očitno dobijo poseben pomen oblike samoupravne demokracije, toda tudi tu s pogojem, da ne žrtvujemo bistvenih interesov skupnosti. Z drugimi besedami, samoupravljanje katerekoli temeljne enote se mora vedno dogajati v okviru odločitev, ki so izdelane na širšem območju, tako da ne motijo usklajenosti projektov, ki zanimajo vso skupnost. Seveda je vse to veliko lažje govoriti, kot pa storiti, toda — kakor sem bil pravkar dejal — samo skozi izkušnjo lahko spoznamo in popravimo napake. To, kar je zares pomembno, je, da je ta izkušnja jasno usmerjena k cilju: v vsakomur razviti občutek dvojne odgovornosti.

Toda jaz terjam tudi drugačno usmeritev (strank). Takšne, kakršne danes delujejo tudi na Zahodu, so namreč bolj usmerjene k dušitvi kot pa k razvijanju odgovornosti. Po mnenju pisca tega sestavka je poglavitna zmeta delavskih strank v tem, da so pretežno, če ne celo izključno, obrnjene k vprašanju oblasti, kar bi bilo mogoče opravičiti v neki konceptiji, ki bi vse — tudi graditev socializma — uveljavljala z višine osvojene oblasti. Če pa naj se graditev socializma in hkrati tudi oblikovanje socialističnega človeka začneta že zdaj, tedaj mora ta dvojni proces potekati v najširšem področju družbenega življenja, v polnem bogastvu vseh njegovih pojavnosti, ker samo tu lahko najde svoje resnično naravno okolje. Ločitev družbenega od političnega je logični pojav meščanske demokracije, ki, kot smo bili dejali, poskuša s politično enakostjo prikrivati družbeno neenakost. Delavske politične stranke pa seveda morajo nastopati tudi na političnem področju in na ravni logike meščanske družbe, toda šele na tleh družbenega — tam, kjer koreninijo neenakosti, kjer nastajajo proizvodni odnosi in se rojevajo ideologije, ki pretresajo

Model dualističnega sistema

Danes je socializem bolj aktualen kakor kdajkoli poprej. Njegovi nasprotniki ga obtožujejo, da zatira svoboščine. Njegovi privrženci pa menijo, da je prav socializem edina rešitev za množično nezaposlenost, inflacijo in eksploatacijo. Zato moramo zelo konkretno povedati, kako želimo graditi socializem.

V referatu bom najprej prikazal model dualističnega sistema izgradnje socializma, potem pa bom povedal nekaj besed o okvirih, v katerih se gibljejo sedanje razprave o ekonomski demokraciji na Švedskem.

Model dualističnega sistema izgradnje socializma je pojasnil komunistični poslanec Jörn Svensson v knjigi z naslovom *Prevzeti morate odgovornost in oblast* (1975). Eden izmed razlogov za izdelavo takšnega modela je želja, da bi se izognili zlorabi oblasti zaradi prevelike koncentracije moči v rokah države.

»Socializirati« (ali »podružbiti«) proizvodna sredstva pomeni — po mnenju in terminologiji buržoaznih ideologov, pa tudi številnih socialistov — proizvodna sredstva spremeniti v državno lastnino. V resnici pa to ni tako.

Po marksistični teoriji podružbiti pomeni »spremeniti v družbeno«. Lastnina proizvodnih sredstev in upravljanje z njimi postaneta *družbena* namesto *zasebna*.

Družbe ne moremo istiti z državo. Družba so vsi državljani (skupaj z ekonomskimi in družbenimi strukturami, v katerih živijo). Država pa je poseben mehanizem prisile v družbi, ločen od celote družbe. Država je institucija oblasti enega razreda nad drugimi.

Če podjetje, ki smo ga vzeli kapitalistu, spremenimo v državno lastnino, potem na poseben način oblikujemo nova protislovja v proizvodnji. Seveda so to zdaj protislovja v socialistični družbeni strukturi. To pa implicira veliko povečanje moči državnega aparata. To implicira, da zdaj država najema delovno silo, to pozicijo najemavca pa je zelo težko nevtralizirati s pomočjo delavske kontrole skoz parlamentarne institucije. Iz tega preti nevarnost birokratizacije.

Zato je zelo pomembno, da podružbljenja ne istimo z ustvarjanjem državne lastnine. Razlikovati ta dva pojma je zelo pomembno tako s

stališča forme kot s stališča vsebine, tudi tedaj, če državna oblast že postane socialistična.

Po besedah Jörga Svenssona je treba poiskati nove pravne in organizacijske oblike za podružbljena podjetja in za utrditev oblasti delavcev. To obliko lastništva bi lahko imenovali »ljudska lastnina«, takšna podjetja pa »ljudska podjetja«.

Načelno vsa podjetja, ki smo jih vzeli iz prejšnjih kapitalističnih oblik lastnine, postanejo ljudska lastnina. Ljudska lastnina je kot pojem pravno neodvisna tako od države kot tudi od lokalne oblasti (občine). S pravne stališča in s stališča lastništva nima država nič s sredstvi, ki so v ljudski lasti. Država ali občina tudi ne moreta biti delni lastnik v podjetju, ki je v lasti ljudstva. Seveda lahko predstavniki države in njenih različnih funkcij zasledujejo delo organov odločanja v gospodarskem sektorju v lasti ljudstva ali v posameznem takšnem podjetju, vendar pa gre tu izključno za opazovanje. Njihovo delo je v tem, da dajejo pomoč, in ne, da odločajo. Država nastopa proti ljudskemu lastništvu na ravni odločanja samo skoz politične odločitve, ki jih prinašajo parlament in organi planiranja, ki so odgovorni parlamentu. *Politično* upravljanje, denimo, politična in pravna uprava v družbi je temeljna naloga države. Njena temeljna naloga ni v tem, da igra vlogo podjetnika in najemavca (najemavca delovne sile).

V okviru takšnega sistema pa lahko tudi predpostavimo, da bodo obstajala na nekih področjih tudi državna podjetja; to narekujejo posebni razlogi. Za primer lahko navedem neke posebne dejavnosti v neposredni proizvodnji, ki morajo ostati pod neposredno *politično* kontrolo (denimo, ker zadevajo vprašanje narodne varnosti), potem proizvodnja in distribucija energije, ves sektor družbenih služb, zunanja trgovina, bančni in kreditni sektor.

Obče gledano pa v neposredni proizvodnji ni potrebe po državnem lastništvu. Velik del sedanjih državnih podjetij bi se lahko spremenil v podjetja v ljudski lasti.

Ideja o ljudski lastnini kot organizacijski obliki je povezana z neposredno oblastjo in samoupravljanjem delovnih ljudi. Pri sredstvih, ki so v ljudski lasti, nikoli ni mogoče izločiti nekega dela ali zneska, ki bi pripadal posamezniku ali pravni osebi. V ljudskem lastništvu vsak sodeluje s svojim delom ali življenjem, s svojimi vsakdanjimi funkcijami kot državljan. To je tisto, kar daje človeku *neposredno* oblast, ki je odvisna od njegovega dela in življenja. To mu hkrati tudi daje *posredno*, predstavniško oblast nad vsemi deli ljudske lastnine in nad državo.

Podjetje (delovno mesto) in kraj bivanja sta temeljni enoti ljudske lastnine. Podjetja (delovna mesta) se združujejo v skupine in kombinatne na dveh ravneh. Teritorialno poteka združevanje na lokalni in regionalni podlagi. Podjetja v ljudski lasti pa se morajo združevati v večje celote tudi na funkcionalni in ekonomskopolitični podlagi.

Ljudska lastnina omogoča lokalno ekonomsko samoupravo. Hkrati pa je vsako podjetje v ljudski lasti del večjih celot. Na teh višjih ravneh odločajo izbrani predstavniki z nižjih ravni. Sistem ljudske lastnine oblikuje celoto odločitev na različnih ravneh in vse odločitve med seboj koordinirajo. Kot rezultat vsega tega dobimo enotno in koordinirano ekonomsko in politično strukturo. V njej se prepletata samoupravljanje in planiranje.

Nova oblika ljudske lastnine bo dominanten del socialističnega gospodarstva. Na nekaterih področjih bodo seveda potrebne drugačne rešitve, posebno v zgodnjih fazah socialističnega razvoja. Na Švedskem so, denimo, dobro razvite potrošniške in proizvodne zadrugе. Podjetja, ki pripadajo potrošniškim zadrugam, bodo še naprej samostojna, kot so zdaj. Vendar pa bo treba vpliv članstva v združnih društvih in podjetjih okrepiti s stvarnim vplivom delavcev v združnem sektorju. Proizvodne zadrugе, ki jih imamo danes na področju kmetijstva, se bodo morale razvijati v smeri neposredne proizvodnje in ne samo distribucije kot danes. Prav tako bodo morale imeti podporo socialističnega gospodarstva oblike združništva v obrtništvu in maloprodaji. Velika zemljiška in gozdna bogastva bodo prešla v ljudsko last, vendar pa bo mala proizvodnja v kmetijstvu, obrti in maloprodaji uživala zaščito. V prvih fazah socializma bi lahko distribucija zaposlenosti ostala v tehle razmerjih: podjetja v ljudski lasti — 55 %, javne službe — 25 %, podjetja v državni lasti — 5 %, združni sektor — 7 do 8 %, majhna zasebna podjetja — 8 %.

V tako opisanem modelu se socialistična ureditev in sistem odločanja kaže v dualistični obliki. Ta model ima dve strani, ki zadovoljujeta različne potrebe, ki se med seboj dopolnjujejo, hkrati pa uravnotežajo.

V središču predstavniškega sistema je parlament, ki se voli s svobodnimi, tajnimi volitvami; vsi imajo pravico do volitev. To je temelj socialistične demokracije. Vlogo ljudskih predstavniških teles bo veljalo razširiti in okrepiti. Parlament prevzema glavno odgovornost za osnovne smeri in celoten razvoj socialističnega planskega gospodarstva. Položaj parlamenta v državnem aparatu se bo okrepil s tem, da bo postajal vse bolj in bolj delovno in vodstveno telo. Lokalna in regionalna predstavniška telesa se bodo tudi ustrezno temu razvijala in prevzemala naloge, ki zadevajo lokalno gospodarsko in prostorsko planiranje.

Druga stran socialističnega sistema odločanja je pravica odločanja na sektorju proizvodnje in življenja, pravica, ki neposredno izhaja iz delovnih ljudi in državljanov. Takšen sistem odločanja ima za svoj temelj ljudsko lastnino, o kateri smo prej govorili. Deluje na vseh ravneh vzporedno s klasičnim predstavniškim sistemom — s parlamentom in z lokalnimi predstavniškimi organi. Neposredna ljudska oblast ima za svoje temeljne enote kraj bivanja in delovno mesto (v podjetju). V vsaki takšni temeljni enoti vsi delavci in stanovalci z enakimi pravicami sodelujejo v delavskih, stanovanjskih samoupravnih telesih. Ta telesa volijo svoja lo-

kalna vodstva, prav tako pa tudi predstavnike v višja telesa v sistemu neposredne ljudske oblasti.

Sistem predstavnikov ali zastopnikov v vzporednem sektorju odločanja, ki predstavlja neposredno ljudsko oblast, je organiziran teritorialno in v raznih kombinacijah podjetij. Temeljne enote v nekem lokalnem okviru imajo skupen organ odločanja, denimo, v okraju. Temeljne enote ene regije imajo tudi ustrezní organ odločanja. Vse temeljne enote pa tudi pripadajo nacionalnemu »kombinatu« podjetij. Po kraju bivanja so tudi ustrezní organi odločanja na lokalni in regionalni ravni.

Ti dve strani socialistične demokracije lahko stopita v vzajemne odnose in se povežeta na različnih ravneh. Nacionalne cilje družbenega in gospodarskega razvoja določa parlament. Njegove odločitve so rezultat širokih razprav, v katerih sodelujejo enote z vseh ravni, vse do temeljnih enot. Rezultate razprave prouči in sistemizira centralna planska državna komisija, sestavljena iz voljenih ljudskih predstavnikov iz parlamenta in iz sistema ljudskega lastništva.

Takšen dualistični model je mišljen kot alternativa socializmu z močno dominacijo države in socializmu »sindikalističnega« tipa, v katerem je zelo malo ali skoraj nič državne prisile. Eden izmed razlogov, zaradi katerih je ta model nastal, je v tem, ker smo želeli odgovoriti na vprašanje ravnotežja med državno močjo in neposredno oblastjo delavcev, vprašanje, ki je osrednje v razpravah o socializmu. Tudi zgodovinska izkušnja govori, kako pomembno je, da to vprašanje rešimo.

Na drugi strani pa razprava, ki prav zdaj poteka na Švedskem, kaže na to, kako pomembno je, da vprašanja oblasti v podjetjih in oblasti v državi gledamo ločeno. Ti dve vprašanji je treba namesto tega raziskovati v vzajemnem odnosu in povezovati drugo z drugim. Sedanja razprava poteka približno takole:

V prejšnjem stoletju sta bila kapital in oblast skoncentrirana v rokah velikih finančnih magnatov. Ta proces je del občega gibanja v akumulaciji kapitala, vendar pa je šel na Švedskem dlje kakor v številnih drugih kapitalističnih deželah. K procesu koncentracije je pripomogla tudi tako imenovana solidaristična politika plač in mezd, ki so jo zastopali sindikati in ki je podjetjem z najvišjimi profitnimi stopnjami omogočala, da večji del ustvarjene presežne vrednosti zadržijo za sebe. Osrednji organ sindikatov (LO) je pred kratkim izdelal načrt t. i. fondov osebnih dohodkov. Cilj tega načrta je, da zaposlenim omogoči, da sodelujejo v ekstra profitih, ki nastajajo kot rezultat solidaristične politike plač in mezd, in da tako izenači strukturo dohodkov in izvrši demokratizacijo v gospodarstvu.

Fondi osebnih dohodkov delavcev se bodo formirali tako, da se bo vsako leto izločil poseben znesek — 10 do 20 % — od profita velikih podjetij. Premik profita v fond osebnih dohodkov delavcev bo potekal prek obvezne emisije delnic. Dohodek od teh delnic bo delno mogoče izkoriščati za odkup novih delnic, ko pride do emisije, delno pa za finan-

ciranje različnih oblik dejavnosti sindikatov — izobraževanja, raziskovanja itn. Pravico do glasovanja o odločanju glede izkoriščanja teh fondov bodo delavci uresničevali prek svojih voljenih predstavnikov v podjetju ali prek posebnih svetov fonda in njegovih področnih organizacij. Fondi osebnih dohodkov delavcev bodo kolektivna last delavcev in jih ne bo mogoče izločiti iz podjetja.

Po predlogu sindikatov je določeno, da naj bi ta sistem fondov osebnih dohodkov delavcev deloval v okviru tako imenovanega mešanega gospodarstva. Razlika od sedanjega stanja je v tem, da po novem predlogu sindikati (ali delovni kolektivi) postanejo lastniki vse večjega dela kapitala v velikih podjetjih z visokimi profiti.

Seveda bo v skrajnji liniji obči razvoj razrednega boja odločil, kako bo v vseh podrobnostih deloval model fondov osebnih dohodkov delavcev, ki ga je izdelal sindikat. Lahko bi se namreč zgodilo, da bi ga izrabili kot orožje zoper težnje, da v družbi pride do socialistične preobrazbe (glede na to, da je v samo idejo takšnih fondov vključena tudi predpostavka razrednega boja). Če si zamislimo drugačen razvojni proces, bi lahko sindikalna lastnina znatnega dela delnic v velikih podjetjih odigrala tudi pozitivno vlogo. V konkretnem političnem položaju sodobne Švedske je težko verjeti, da bi sistem fondov osebnih dohodkov delavcev lahko imel kak drugačen učinek kot širjenje iluzije, da je sprememba v družbi mogoča prek razredne kolaboracije. Prav zato bo treba naše zanimanje usmeriti na druga sredstva, ki bi lahko bolj uspešno sodelovala v boju zoper velike finančne magnate.

V zvezi s predlogom o ustanovitvi fondov osebnih dohodkov delavcev bom opozoril samo na neko stvar, ki si jo velja zapomniti. Odnosov politične moči in ekonomske moči seveda ni mogoče nikoli ločiti drugih od drugih. Delavski fondi ne spreminjajo težišča politične moči in zato ne morejo ustvariti »ekonomske demokracije« v polnem pomenu te besede — to je, ne morejo zagotoviti oblasti ljudstva v gospodarskem življenju.

Kot izraz zaostrovanja protislovij v kapitalističnem sistemu je pozitivno, da sindikalno gibanje zdaj daje na dnevni red vprašanje lastništva in oblasti, vprašanje boja zoper dominantno oblast manjšine. V tem gibanju moramo seveda sodelovati, moramo prispevati k njegovemu razvoju in moramo ga usmerjati k tistim strateškim ciljem, ki mu bodo omogočili, da se spoprime z velikimi središči finančne moči in da nazadnje razbije njihovo oblast. S tem v zvezi je koristno, če si zapomnimo, kaj sta Marx in Engels napisala v *Komunističnem manifestu*¹:

»Skratka, komunisti vsepovsod podpirajo sleherno revolucionarno gibanje proti obstoječim družbenim in političnim razmeram.

V vseh teh gibanjih poudarjajo kot glavno vprašanje gibanja lastninsko vprašanje, pa naj je tu dobilo bolj ali manj razvito obliko.«

¹ K. Marx—F. Engels, »Manifest komunistične stranke«, v: K. Marx—F. Engels, *Izbrana dela*, II. Zvezek, Cankarjeva založba, Ljubljana 1971, str. 628.

O dialektičnem odnosu med družbeno bazo in politično vrhnjo plastjo v socializmu

I. Izogibanje tako ekonomizmu kot politicizmu

»Socializem in politični sistem« — koristno je, da se tega vprašanja lotimo z marksističnih izhodišč.

V okviru zgodovinskega materializma gre tu za vprašanje odnosa med družbeno bazo in politično vrhnjo stavbo v socializmu, med socialističnimi proizvodnimi odnosi in državo. S stališč delavskega razreda in v luči marksistične zgodovinske metode se vprašanje zastavlja v perspektivi, da bo država nazadnje odmrta.

Aktualnost te teme izhaja iz perečega vprašanja: katere značilnosti prehoda k socializmu in socialistični graditvi pripadajo splošnim in zgodovinskim posebnostim. Prav v politični vrhnji stavbi socializma poteka boj glede razlik na poti v socializem. Politična vrhnja stavba ni pravzaprav nič drugega kot konkretna organizacijska oblika procesa socializacije.

Danes smo priča dialektičnemu odnosu med dvema nedialektičnima pozicijama: med ekonomizmom in politicizmom.

Na tem področju je ekonomizem v tem, da razglašajo, da sta socializacija v obliki nacionalizacije ter vzpostavitev planske ekonomije tako odločilni, da zanemarjajo vprašanje specifično socialistične oblike za posredovanje te socializacije — ali z drugimi besedami, vprašanje sistema političnih oblik in pravic. Politicizem pa je v tem, da nekatera politična pravila in oblike razglašajo za bistvene, ekonomiji pa pripisujejo le drugoten pomen.

S pomočjo teh dveh stališč nekatere določene funkcionalne skupine v družbi zagotavljajo tisto, za kar menijo, da so optimalne razmere: na eni strani so to politiki in ideologi, na drugi strani pa dejanski organizatorji in upravljalci procesa socializacije.

Ekonomizem je v praksi to, da je politični sistem strogo omejen na podrejeno vlogo. Prav zato, ker velja, da je politika za socializem nekaj

nebitvenega, se spontano zdi, da mu ustreza tista politična struktura, ki je videti primerna za vodenje ekonomskega procesa: managerska struktura politike. Ta struktura je nenehno v nevarnosti, da se izrodi v strukturo, ki ne ustreza v prvi vrsti vodenju ekonomskega procesa, temveč predvsem managerjem in njihovim spontanim interesom. Ekonomizem se izogiba vsaki politik, ki bi utegnila pripeljati do destabilizacije ekonomskega procesa.

Politicizem je v praksi buržoazna vrhnja stavba v socialistični preobleki. Politicizem vzpostavlja ideološki trg, ki ustreza interesom producentov intelektualnih dobrin. Ideologi težijo k temu, da neovirano zadovoljevanje svojih interesov povzdigujejo kot bistvo svobode.

Kar zadeva ekonomijo, se politicizem izogiba vsakemu takemu razvoju, ki bi utegnil pripeljati do destabilizacije političnega sistema. Vsaka revolucionarna preobrazba ekonomskih odnosov nujno pripelje k destabilizaciji političnega sistema.

Ekonomizem obravnava vso ideologijo tako, kot obravnava politiko. Ideologijo teoretično degradira na čisti »ideološki odsev« ali »izraz« proizvodnih odnosov. V praksi pripelje ta koncepcija do tega, da ideologijo upravljamo s sredstvi »politične« moči. Očitno je, da ekonomizem nikakor ne zaupa v avtomatično naravo odseva ali izraza v praksi. »Odsevu« raje enostavno zapovedujejo. Z administrativnim nadzorom je mogoče doseči, da »odsev« rabi za sredstvo družbenega nadzora.

II. Teorija o bazi in vrhnji stavbi in izpeljavo politike kot specifične ideološke oblike v delih Marxa in Engelsa.

Marx in Engels sta odkrila, da je politični sistem treba razumeti kot vrhnjo stavbo, ki temelji na nekih določenih ekonomskih temeljih. Kot je dobro znano, sta z »bazo« razumela proces proizvodnje materialnega življenja, kot ga določa oblika proizvodnih odnosov. Pojmovanje politične sfere kot vrhnje stavbe, ki je nad ekonomsko sfero, ima genetični, funkcionalni in ekonomski pomen.

Genetični pomen teorije o bazi in vrhnji stavbi je mogoče prikazati na primeru države, in sicer: država je vzniknila iz družbe in jo moramo zatorej razumeti sociogenetično. »Družba« nam tukaj pomeni predvsem organski produkcijski sistem in odnose človeškega življenja, ki jih ta s tem neposredno implicira. Prav iz družbene razklanosti (v razviti obliki: njenega razrednega antagonizma) sta Marx in Engels razumela državo kot »silo, ki je izšla iz družbe, a se postavlja nad njo in se ji čedalje bolj odtuja« (Friedrich Engels, *Izvor družine, privatna lastnina in država* v: Karl Marx — Friedrich Engels, *Izbrana dela*, V., Cankarjeva založba, Ljubljana 1975, str. 390). »Vrhnja« v pojmu »vrhnja stavba« ima konkreten pomen »vrhnjega položaja« (»superposition«: »nalaganja«), ki ga posreduje represivni aparat.

Funkcionalni pomen teorije o bazi in vrhnji stavbi poudarja *nujnost*, da se država razvija: ta vrhnja stavba ima funkcijo, da varuje reprodukcijo družbenih odnosov (in potemtakem tudi odnosov razredne dominacije, ki jih družbeni odnosi vključujejo). Na zunaj se to kaže kot problem vojne. Navznoter pa je ta funkcija nujna predvsem zaradi boja med antagonističnimi interesi in razredi, boja, ki ogroža odnose družbene dominacije. Administrativni in ideološki aparat, utemeljena na represivnem aparatu, rabita prav temu namenu.

Ekonomski pomen teorije o bazi in vrhnji stavbi se nanaša na očitno dejstvo, da je *pogoj* za nastanek in nadaljnji obstoj takšne vrhnje stavbe v tem, da obstaja presežni proizvod. Vrhnja stavba živi od družbenega presežka. Oblike, prek katerih si vrhnja stavba prilagaja ta presežek, so tesno povezane z oblikami, s katerimi vrhnja stavba uresničuje svoje funkcije.

Čeprav vrhnja stavba funkcionira zato, da ohranja odnose družbene dominacije (proizvodne odnose), se mora v nekem določenem obsegu osamosvojiti od celotne družbe in se postaviti zoper njo, ali kot pravi Engels, »odtujiti« od družbe. To določa njeno temeljno protislovje. Razredno vsebino je treba tedaj nenehno in ostro razlikovati od oblike vrhnje stavbe.

Državni aparat obmejuje na neki določeni način urejen prostor, v katerem ni nasilja, ta prostor pa, če lahko tako rečemo, obkrožajo oborožene agencije države; v okviru tega prostora naj bi se družbeni antagonizmi izbojevali brez nasilja in v skladu z njegovimi pravili. Ta prostor, ki ga določa (»obkroža«) državni aparat, razrednim konfliktom vsiljuje svojo obliko. Tako nastali konflikt imenujemo *politično obliko*. Marx in Engels sta politiko pojmovala kot eno izmed glavnih oblik ideologije. Državo sta opisala kot »prvo ideološko silo nad človekom«, zakon pa kot drugo, itn. Te oblike, ki se opirajo na resnične institucije, določajo zavest in vedenje družbenih posameznikov v zadevah, ki jih urejajo. To so oblike, prek katerih pridejo temeljna družbena protislovja najprej do zavesti in prek katerih se najprej bojujejo.

Ideologije tedaj ne smemo razumeti predvsem kot obliko zavesti; v najboljšem primeru je družbeno določena oblika zavesti, in zato sekundarna. Tega ni razumeti tako, da ideologija neposredno odseva družbeno resničnost, temveč tako, da je dejansko posredovana z obstojem vrhnje stavbe. Ideologija tedaj odseva to, kako vrhnja stavba oblikuje družbene konflikte. Pri državi je še posebej jasno, da (in kako) opredeljuje obliko, kako naj se razrešuje konflikt, in da to obliko tudi vsiljuje, če pride do »ekscesov«.

Vendar vso ideologijo določa skupna, »idealno« razumljiva temeljna struktura: sprevrnjenost odnosa med bazo in vrhno stavbo, Zavest, ideje, pravila itn. delujejo v ideologiji kot glavni in ne kot postranski pojavi, kot aksiomi in ne kot izpeljane posledice. Dobesedno vzeto, je to objektivno napačno. Vendar prav kolikor je zavest ideološka, ne gre le za na-

pačno zavest, kajti ideološki obrat je resničen, je značilen za funkcioniranje vsake vrhne stavbe, ki zraste iz družbene razredne razcepljenosti. Čeprav je pravzaprav ideologija le izpeljana, deluje kot višja »odtujena« sila. Zdi se, da je samostojna in ne nekaj, kar je *postalo* relativno samostojno. To je ena izmed oblik, v katerih se kaže njeno temeljno protislovje.

III. Prehodna nujnost socialistične države

Ali lahko obstaja socialistična, revolucionarna država? Socializem je resnična akcija in gibanje množic. Toda kolikor državo opredeljuje to, da se od družbe ločujejo dejavnosti, ki so usmerjene na celoto, postane socialistična država problem.

V nacionalnem in internacionalnem razrednem boju se gibanje, če ni centralizacije in discipline, uniči. Gibanje potrebuje institucije. Potrebuje stranko in državo. Prehod k socializmu se kaže najprej v tem, da politika preraste ozke meščanske kanale. Politika začne skrbeti za ekonomiko, od katere je v buržoazni družbi izrecno ločena. Vse, kar se dogaja v družbi, se zdaj kaže kot politično.

Proces je mogoče opisati v obratni smeri: omenjeno širjenje politične pristojnosti, ki zdaj zajame prav vse, temelji v stvarnosti na novi pristojnosti družbenih proizvajalcev za proizvodnjo. V revolucionarni aktivnosti množic je posebna oblika »politike« hkrati negirana in ohranjena na višji ravni (*aufgehoben*); tisto, kar je bilo družbi odvzeto po institucionalni poti, si je proizvajalska družba spet na novo prisvojila.

Te aktivnosti kot revolucionarne aktivnosti proizvajalcev, predvsem delavcev in kmetov, nimajo nobene specifične »politične« oblike (v nasprotju z družbeno ali ekonomsko itn.). Politiko določa odtujevanje družbe, nasprotovanje takojšnji družbenosti.

Na nujnost socialistične države vpliva predvsem razvoj industrijskega delavskega razreda ter njegova »politična« tradicija in organizacija. Bolj kot je delavski razred slaboten in amorfen, pomembnejši je od njega ločeni politični aparat. Močnejša kot je nacionalna in internacionalna razcepljenost, bolj se potrjuje nujnost države. Država postane bistvo političnega sistema. Njeno delovanje je v veliki meri odvisno od nacionalnih posebnosti. Narod, ki se je v preteklosti odločno uprl fašizmu, bo razvil druge oblike kot narod, kjer fašizem ni bil poražen od znotraj, temveč od zunaj, s pomočjo tujega naroda.

Protislovje buržoazne države je v tem, da gre za razredno dominacijo v obliki politične integracije.

Protislovje socialistične države je v tem, da je to delavska in kmečka država v obliki aparata, ki se je osamosvojil od delavcev in kmetov.

V kapitalizmu postaja država vedno bolj pomembna. Povečevati mora svoje posege v ekonomski proces.

V socializmu je na začetku vloga države pomembnejša kot kdajkoli prej, njene pristojnosti se razširijo nad vse. Socialistična država temelji

na delovnem ljudstvu, od katerega se hkrati osamosvoji, in to je njeno protislovje; njena nujnost je prehodna. Brecht pravi, da mora socialistična država zginiti kot rezultat svojega lastnega uspeha.

Vredno bi bilo raziskati, če ni bil tako imenovani »stalinizem« neobvladana oblika konflikta v okviru temeljnega protislovja, s katerim se sooča vsaka socialistična država. »Kult osebnosti« nikakor ni bil odločilni problem. »Kult« bi se lahko oblikoval tudi okoli Lenina, ker so bili kot le malokdaj v zgodovini odločilni dogodki povezani prav z njegovo odločitvijo in z njegovimi enkratnimi sposobnostmi. Tudi druge revolucije so ustvarile podobno pomembne osebnosti. Posebnost Lenina, pa tudi drugih takih velikih osebnosti v socializmu, je bila predvsem v tem, da se mu je posrečilo, da je »prepričljivo« integriral protislovje med centralno, relativno neodvisno oblastno strukturo in njenega aparata na eni strani in njeno množično in razredno bazo na drugi strani. Z njegovo smrtjo je postalo jasno, da se ta »prepričljivost« ni institucionalizirala.

Bržkone moramo »stalinizem« razumeti kot nacionalno specifično »drugo genezo« »socialistične države« (naj je na tem mestu še tako grenko uporabiti ta pojem), ki jo določajo zgodovinske razmere. Šlo je za teroristično obliko nujne osamosvojitve in superpozicije države, ne nujne v njeni obliki, temveč nedvomno nujne v njeni vsebini. Da bi država lahko postala sila nad družbo, se mora postaviti družbi po robu. Prava moč socialistične države je lahko tudi njena šibka točka: predpolitična, samo-potrjevalna, toda neuskaljena akcija množic.

Dialektika ni nikoli bolj potrebna kot takrat, kadar gre za odnos do socialistične države.

IV. O medsebojnem učinkovanju politične vrhnje stavbe in razvoja baze

Socialistični proizvodni odnosi niso statični. Od njih se zahteva, da so to taki odnosi, v katerih se revolucionarni proces ujema s ciljem brezrazredne družbe. Tako na »politične sisteme« vedno gledajo kot na »subsisteme« takega procesa. Paradokсно bi lahko govorili o »prehodno dominantnih subsistemih«. Država je namreč vedno hkrati nadrejena in podrejena (čeprav v različnih vidikih). »Socializem in politični sistemi« — to temo je mogoče obravnavati marksistično, če obe strani obravnavamo dialektično. Odnos je »asimetričen«: država je v nekaterih vidikih povzdignjena nad družbo, toda na koncu so vse njene možnosti delovanja podvržene delovanju družbenih zakonov.

Čeprav je v razpravi o »socialističnih političnih sistemih« osrednje vprašanje, *kako* poteka proces socializacije, pa je treba to vprašanje obravnavati (če se ne želimo zgubiti v iluzijah) v njegovi odvisnosti od vprašanja, *kaj* je cilj družbeno-ekonomskih procesov.

Narobe pa uresničitev nekaterih družbeno-ekonomskih ciljev določa to, *kako* jih konkretno politično uveljavljajo.

Lenin je to prvi dognal — ko je po nekaj iluzornih poskusih, da bi uredničevali »socialistično politiko« ne glede na družbenoekonomske zakone — da je črna borza, ki je nastala za hrbti »socialističnih politikov« kot odgovor na njihove ukrepe, nekakšen politični ekonomist, od katerega so se morali učiti. Ker pa prevladuje triumfalistični pristop k zgodovinopisju, socialisti žal v največji meri ne morejo izkoriščati sicer nena- vadno poučne sovjetske zgodovine.

Razvoj v Čilu je zadnji čas dramatično opozoril na ta zadnji vidik, ki zadeva tako veliki pomen političnih in pravnih oblik ter institucij kot tudi represivni državni aparat. Skorajda vsi elementi političnega sistema in državnega aparata so imeli svojo posebno vlogo v kontrarevoluciji.

Če pride med revolucionarnim procesom v socializmu do zastoja, prevlada enotnost dveh nasprotujočih si oblik: medsebojni odnos med državno obliko, ki določa celoto, in oblikami vrednosti, ki posredujejo ekonomiko. Državni obliki družbene akcije in oblikam vrednosti je skupno tole: vse temeljijo na »prenosu« ali »premetitvi« družbene prakse ven iz okvira zavestne družbene akcije. Prav kolikor gibanje množic zaostane ali pa se sprijazni z obliko politike, kakršno opredeljuje država, in z obliko ekonomike, kakršno opredeljujejo oblike vrednosti skupaj s privatno sfero, in se v tem tudi izčrpa, se socializem vrača k buržoaznim oblikam. V buržoaznih oblikah pa ostane pred ravnijo buržoazne družbe prav v bistveni stvari: glede »subjektivnega dejavnika«, ki ga buržoazna družba mobilizira v obliki zasebnega egoizma, ki deluje z močjo naravne sile.

Buržoazna družba je »produktivna« — v mejah svojega temeljnega protislovja in neobvladanega nihanja med nasprotji konjunktura in padca — zaradi ekonomskega pritiska — družbene »naravne sile« — in zaradi pohlepnihi strasti zasebnega egoizma. Učinkovitost kapitalizma temelji tedaj na odnosih in gonilnih silah, ki jih socializem nemudoma odpravlja. Kapitalizem je tako močan prav zato, ker je osvobojen planiranja, skupnosti in solidarnosti. Zato govorijo apologeti kapitalizma, da je njegova učinkovitost ogrožena, če popušča reformizmu v interesu stabilizacije. Takšna popuščanja socialni varnosti posameznika menda vodijo k »mentaliteti socialne pomoči« in slabijo »načelo uspešnosti«. In res se ne motijo popolnoma; slabljenje in stabilizacija se v nekem določenem obsegu povezujeata.

Socializem v oblikah, kakršne ustrezajo kapitalizmu, ostaja na nižji ravni kakor kapitalizem. To prav tako velja za oblike vrhnje stavbe. Kapitalistični odnosi mečejo — če si sposodimo Marxov in Engelsov živi izraz — »polepšano senco« na vrhnjo stavbo. Nekateri »realni socialisti« nam kažejo varljivo sliko, češ da je mogoče zgraditi socializem v obliki »lepotne sence«. Mogoče je razumeti, ne pa tudi opravičiti, če posamezne skupine ideologov gojijo iluzijo takšne »lepotne sence«.

Popolnoma napačno bi bilo, če bi menili, da so »buržoazne pravice« posameznika gola »fasada«. Enako velja tudi za druge pravice, ki zago-

tavljajo nekatere svoboščine, ki varujejo pred vmešavanjem državnega aparata, denimo, pri svobodi znanstvenega raziskovanja. V razvitejši socialistični obliki imajo ta zagotovila, med drugim, pomembno funkcijo, ki je v tem, da odvrta »politične« ali »socialne« ukrepe od tega, da bi škodovali naravnemu razvoju osebnosti, znanstvenemu procesu itn. Tukaj je še veliko nerešenih problemov. V svoji državni fazi bo moral biti socializem tak »politični sistem«, ki institucionalizira takšna zagotovila. Večji problem je, kako se izogniti zgolj verbalnemu jamstvu socialistične zakonitosti nasploh; pogosto je še večji problem, kako ohraniti notranjo partijsko zakonitost kot element, ki veže družbeni in politični sistem.

Medsebojni odnos med splošno zakonitostjo in notranjepartijsko zakonitostjo so le malo raziskovali. Poleg tega marksistična teorija še ni sposobna zadovoljivo razložiti norm takšne legalnosti. Vendar ni mogoče, da bi se zatekala k stari ideologiji »neodtujljivih večnih pravic in idealov«, ki naj bi nekako plavali nad človeštvom. Marx in Engels sta jih imenovala »nebeške« (*verhimmelte*) oblike družbenih odnosov.

Ideološke oblike norm političnih sistemov ni mogoče teoretično odstraniti. Čeprav njihova domnevna večna veljavnost ni drugo kot videz, pa ta videz obstoji v materialni obliki sistema družbene dominacije. Glavna značilnost, ki določa ideološko naravo političnih norm, je povezana z vprašanjem, kako te norme v resnici nastanejo, kako o njih odločajo in kako nadzirajo njihovo uporabo. S kritiko buržoazne ideologije razloži marksistična teorija samo skriti vir ideologije v razredni strukturi; toda teorija uniči videz le teoretično, ne da bi ga lahko izločila v njegovi družbeni dejanskosti. V razpravah o socialističnih normah nam na splošno predlagajo samo postulate, in če se z njimi ne strinjamo, predlagajo nov postulat zoper prejšnji postulat. V stvarnosti lahko le eno združi marksistično teorijo in socialistični postulat: ne več zgolj interpretativno izpeljevanje norm iz družbene baze (»v končni posledici«), temveč njihovo dejansko izpeljevanje iz socialistične baze, ki naj se dopolni s tem, da »baza« nadzira »vrhno stavbo«.

Vsa marksistična teorija — kolikor seveda predpostavljamo, da je teorija družbene akcije v socializmu — zgubi ravnotežje, kolikor zakrni omenjena glavna značilnost — ki ni le značilnost vsebine, temveč tudi *oblike* — razrednega stališča (Standpunkt) »socialistične vrhne stavbe«, da namreč to vrhno stavbo vzpostavlja in nadzoruje »socialistična baza«. Na drugi strani je res, da postanejo nekatere državne funkcije v socializmu pomembnejše kot kdajkoli prej.

Če pa bi te funkcije skušale preprečiti, da bi jih baza nadzorovala, z izgovorom, da gre za »odpor« ali »dejavnik« nemira, bi hkrati ogrozile učinkovitost svoje lastne voditeljske dejavnosti. Ne gre le za to, da kršimo sam ideal svobodne razprave, če jo oviramo, temveč s tem oviramo predvsem zakonitost procesa družbenega učenja, in še več, oviramo znanstveni proces in to, da bi delavske množice zavestno sprejele družbene cilje. Tisto, kar nam danes manjka, je nekakšen Gramsci za

socialistično družbo; ta bi brez shematizma, toda tudi tako, da se ne bi odrekal svojemu znanstvenemu marksističnemu stališču, raziskoval dejansko medsebojno delovanje instanc v socialističnih družbah, pri tem pa bi se posebej posvetil obravnavanju pojavov prehoda »med« bazo in vrhnjo stavbo, ki posredujejo dejansko koherenco.

V. Odmiranje države in komunistične perspektive

Nemci imajo cinični pregovor: »Sei schlau, geh zum Überbau!« (»Bodi pameten! Pojdi v vrhnjo stavbo!«).

Marksisti gledajo na socialistično vrhnjo stavbo skoz oči baze, to je s stališča delavskega razreda. (Celo marksisti v »vrhnji stavbi« se merijo glede na bazo, sicer postanejo paraziti.)

Kar zadeva politično vrhnjo stavbo, še vedno velja Marxova in Engelsova misel: »Delavci ne morejo uresničiti svoje osebnosti, ne da bi odpravili (aufheben) državo.« Tako vidijo marksisti politično vrhnjo stavbo v perspektivi odmiranja države.

Omenjena Marxova in Engelsova misel postane absolutno napačna, če jo razumemo absolutno. Pri organizaciji razvoja, ki naj vodi k odmiranju države (in k polnemu razvoju osebnosti delavcev), je država namreč potrebna.

Zato marksisti ne morejo razglašati, da je odmiranje države njihov cilj, temveč razumejo to odmiranje kot *posledico* svojega cilja, ki je graditev brezrazredne družbe. Prav kot država nastane iz razcepa v družbi, tako tudi njena nujnost zgine, ko je ta razcepljenost odpravljena. Funkcije družbenega življenja, ki so jih izločili iz družbe in »prenesli« ali predstavili v politiko, pravo, religijo itn., z eno besedo, v ideologijo, si bo samo-določujoča družba (ki se povezuje, »asociira« brez posredovanja razredov in privatne lastnine proizvodnih sredstev) znova pridobila. Ideološke sile bodo izločene ali pa bodo odmrle. Prav kolikor, kakor pravi Engels, »človeštvo nič več samó misli sámó, temveč se tudi sámó upravlja« (nicht mehr nur selbstdenkt, sondern auch selbst lenkt), zginejo vse posebne oblastne ustanove, ki so zunaj družbe ali nad njo. Samo-določujoča družba bo ustvarila svoje lastne družbene ustanove za svoje funkcije.

Pomembno in poučno je, da jasneje dojamemo prehodne pojave. Lažna ostrina alternative v slogu »ali-ali« pade skoz dejanske razvojne smeri. V obstoječih socialističnih državah ali v tistih, ki so še na poti k socializmu, lahko opazimo različne pojave prehoda h komunizmu. (Na drugi strani v visoko razvitih kapitalističnih družbah opazamo pojave »prehoda« k socializmu, ki ga pogosto — tako kot velja za toliko drugih družbenopolitičnih institucij — načrtujejo zato, da bi prehiteli delavsko gibanje.) Oboroževanje celotnega osebja v tovarnah v socialističnih deželah je — v nasprotju z obstojem ločenega državnega vojaškega aparata — neposredno družben ukrep. Podobno velja za »druž-

bena sodišča«, ki s tem vračajo del sodnega aparata družbi. Tudi ekonomskih oblik vrednosti, ki so jih prevzeli od buržoazne družbe in jih postavili v službo planske ekonomije, ni mogoče na podoben način le formalno obravnavati. Lenin je imel popolnoma prav, ko je rekel, da bo njihova narava oblik vrednosti ginila z razvojem planske ekonomije. Blagovna narava tako ali drugače zgublja svojo moč. Čeprav je v prehodu iz buržoazne družbe k socialistični vse na začetku potencialno (in kot pravilo tudi dejansko) blago, tj. nekaj kupljivega, je vedno več področij (človeško telo, človekova delovna sila, zdravje, vzgoja, kultura) izvzetih iz blagovne oblike.

Ko poudarjamo pomen prehodnih pojavov, še ne pomeni, da govorimo v prid mirnemu revolucionarnemu razvoju. V raznih deželah proces poteka protislovno in različno.

Marksisti (v Nemčiji predvsem Wolfgang Harich) so si zadnji čas postavili tole vprašanje: ali ni glede na naraščajoče ekološke probleme, ekonomsko osiromašenje narodnih virov in celotne človekove življenjske okolice perspektiva komunistične družbe izobilja obsojena na to, da bo le iluzija? Odmiranje države namreč temelji na tej perspektivi. Vprašanje je zelo resno. Ali pa je tudi pravilno postavljeno? Če kdo predpostavlja, tako kot Harich, da bodo privatni interesi in boji za delitev še naprej obstajali, potem se zdi prav tako potrebno ovekovečiti institucionalizirani državni aparat nad družbo. Odločilno vprašanje je, ali bo družba sama obvladala oblike svoje »menjave z naravo« hkrati s svojo »družbeno menjavo«, namesto da bi ji ti menjavi še naprej vladali. (Marx piše podobno na koncu prvega poglavja *Kapitala*).

Ali se bo družba naučila — tj. ali bo razvila potrebni materialni temelj in načine ravnanja — da se bo zavestno in načrtno soočala z nujnostmi, ki ustrezajo produkciji? Če bi lahko pritrtilno odgovorili na to vprašanje, bi omajali sam temelj Harichove napovedi. Toda odgovor na ta vprašanja ni stvar teorije, pač pa zadeva spreminjanje sveta.

Nerešeni problemi demokracije v pokolonialnih državah

Pojem »pokolonialna država« ni teorijske narave; je skupni imenovalec za veliko število novih držav, ki se jim je posrečilo, da so dobile od prejšnjih kolonialnih sil politično neodvisnost. Vse te države, pa čeprav se razlikujejo po družbeni strukturi, ekonomskih razmerah in političnih sistemih, teži isti žgoč problem — problem ekonomskega razvoja. Ker si ekonomskega razvoja tako rekoč ni mogoče niti zamisliti brez svobodnega in neposrednega sodelovanja vsega prebivalstva, posebno delavcev teh novih dežel, je drugi problem, s katerim se srečujejo te države, problem demokracije. Nove izkušnje pokolonialnih držav so zelo prepričljivo dokazale, da je odnos med razvojem in demokracijo po svoji naravi dialektičen.

Problem številka ena: razvoj

Ko dežele dobijo nacionalno neodvisnost, se njihova pozornost vse bolj in bolj usmerja k problemu razvoja, saj je razvoj določujoči dejavnik tako ekonomske neodvisnosti mladih neodvisnih držav kot tudi njihovega družbenega razvoja. Zato je glavni cilj, da se v čim krajšem roku znebijo hude kolonialne hipoteke: revščine, lakote, nalezljivih bolezni, nepismenosti in nezaposlenosti. Glavni vir nerazvitosti je pravzaprav v sistemu eksploatacije, kar je tudi dediščina kolonialnega časa. Prav zato je treba ta sistem kar najbolj popolno in dokončno eliminirati in ga zamenjati z novimi strukturami, sistemi in politikami. Ljudstva pokolonialnih držav bi potemtakem morala s ciljem, da se znebijo hude hipoteke in nerazvitosti, ki ju je za seboj pustil kolonialni čas, zgraditi novo domovino, novo družbo, v kateri bodo lahko uresničili ekonomsko neodvisnost in socialni razvoj. Vse to zahteva hitre domače ekonomske in družbene strukturne reforme. Vzorov za takšne reforme ni mogoče uvoziti iz tujine, uporabiti je treba razvojno strategijo opiranja na svoje zmožnosti in mobiliziranja domačih virov. Prav tako ta razvoj ne sme biti samo preprosta modernizacija stare kolonialne prakse. Razvoj je treba opreti na proizvodnjo tistih dobrin in uslug, za katere imajo najširši sloji pre-

bivalstva efektivno kupno moč. Da pa bi bilo to mogoče uresničiti, je potrebno, da velika večina prebivalstva sodeluje v odločanju.

Številne pokolonialne države so se že lotile širokih družbenoekonomskih reform in so že začrtale poti, po katerih načrtujejo svoje gospodarstvo. V teh deželah je proizvodnja resnično napredovala, kar je gotovo v interesu najširših ljudskih množic. Napredek v zadovoljevanju družbenih potreb je mogoče uresničiti samo tedaj, če se odločno lotimo progresivnih, radikalnih sprememb, in to na nacionalni ravni. Nujno potrebno je spremeniti zaostale ekonomske navade in začeti z agrarno reformo. Ustanavljanje in širjenje državnega in združnega sektorja daje možnost za plansko vodenje gospodarstva in za družbeni napredek. Vsakdanja izkušnja uči ljudi, da sta družbeni in ekonomski razvoj na eni strani in svobodno demokratsko sodelovanje vsega prebivalstva na drugi tesno povezana. Ekonomski uspeh ne vodi le k višjemu življenjskemu standardu delovnih ljudi, pač pa je tudi nujen pri procesu konsolidacije demokratskega sodelovanja najširših slojev pri odločanju.

Gotovo ni treba posebej poudarjati, da reševanje pokolonialnih problemov ni niti malo lahka naloga. Reševanje te naloge še bolj otežujejo neokolonialisti, ki čez razne agencije in čez javne in skrivne zveze s tistim delom domačega prebivalstva, ki je zainteresiran, da se ohrani *status quo*, in z nacionalno reakcijo z vsemi silami skušajo preprečiti te korake k novim razvojnim možnostim in vidikom.

Problem številka dve: demokracija

Demokracija v tem kontekstu ni nič drugega kakor svobodna razredno-zavedna mobilizacija množic s ciljem, da bi uresnili družbeni in ekonomski napredek. Osnovna značilnost tako razumljene demokracije ni nujno večpartijski sistem proti enopartijskemu, pač pa revolucionarni razvoj proti tradicionalnemu. Tako, denimo, revolucionarni razvoj sploh ni mogoč brez popolne participacije širokih množic, še posebej delovnih ljudi. Potemtakem je lahko demokracija revolucionarna in tradicionalna, mogoče pa jo je tudi popolnoma eliminirati in jo zamenjati z diktaturo. Politična izkušnja ni nikoli rodila modela liberalne demokracije.

Kakorkoli se že takšna definicija demokracije zdi preprosta, pa ima vendarle to dobro stran, da kaže na nujnost nadrobne analize družbene in ekonomske strukture družbe, pri čemer je treba biti pozoren na posebnosti razredov, etničnih dejavnikov, navad in nravi, verovanj in družbenih norm kot tudi na posebnosti kolonialne dediščine.

Res je, da so se že na začetkih demokracije, v antiki, njene oblike nujno spreminjale skupaj z zamenjavo razredov na oblasti. Demokracija si je nadela čisto druge oblike in so jo drugače uporabljali v antični Grčiji, v srednjeveških mestih ali v najnaprednejših kapitalističnih deželah. Kljub temu pa je bila vedno odvisna od razredne narave politične vrhne stavbe in od razredne narave države. V pokolonialnih državah so

razredna narava, pa zato tudi narava, stopnja in oblika demokracije odvisne od tega, kako se bo končal obči boj za narodno osvoboditev. Posvetimo se torej raziskovanju glavnih objektivnih značilnosti nastajanja nacionalne državnosti skoz antikolonialen boj.

I — Podedovana družbena in razredna struktura. Demokracija je samo en izraz razredne narave državne oblasti. Ker so razredi med antikolonialnim bojem razdeljeni na revolucionarne in antirevolucionarne, pač glede na interese na domačem trgu, je veliko odvisno od narave, stopnje in zrelosti razrednih formacij in, nazadnje, od stopnje razvitosti proizvodnih sil. Družbeni in politični problemi, ki so nastali zaradi presajanja kapitalizma v na novo osvobojene države, se kažejo zvečine skoz razvoj razredov. Če rečemo na splošno — obstajajo rudimenti razvoja kapitalizma in rezultat tega je precej slaba nacionalna buržoazija.

Težava je v tem, da je glavni družbeni sloj, kmetje, še vedno na drugačni, predkapitalistični stopnji razvoja; poleg tega jih ločijo še plemenske navade in običaji. Mestna buržoazija in proletariat sta glavna revolucionarna moč. Vendar pa je delavski razred še vedno z eno nogo v tradicionalni družbi in njegovo socialno psihologijo še v marsičem oblikujejo plemenske vrednote.

V številnih afriških deželah so kolonialni režimi zavestno ohranjali stare plemenske družbenoekonomske strukture in umetne plemenske meje. Rezultat takšne politike je to, da se šele zdaj počasi oblikuje nacionalna zavest, k čemur pripomorejo izobrazba, trgovina in migracije. Zdrava antikolonialna politika je vedno pripeljala k temule sklepu: vsi domoljubi, ne glede na etnični izvor in plemensko pripadnost, se morajo združiti v antikolonialno fronto. Prav zato je bil narodnoosvobodilni boj zoper skupnega sovražnika močan dejavnik združevanja plemen. Uspeh antikolonialnega boja je v veliki meri odvisen od stopnje in oblike reševanja medplemenskih antagonizmov. V tem smislu je torej najbolj pomembno to, da damo množicam enotno in skupno ideologijo osvoboditve.

V tisti meri, v kateri bo počasi potekal proces družbenega in ekonomskega razvoja, bo prišlo tudi do vse hitrejšega procesa družbenega prestrukturiranja in razredne diferenciacije. To bo po svoje odsevalo tudi v državnem aparatu. Lahko bi torej končali s sklepom, da je narodno vzpostavljanje državne organizacije bistveno in odločujoče jamstvo za pot k revolucionarnemu ekonomskemu in družbenemu razvoju.

II — Dediščina osvobodilnega boja. Narava, stopnja in oblika demokracije so v veliki meri odvisne od dediščine antikolonialnega boja v neki deželi. Eno je, če si narod svobodo in popolno neodvisnost pribori z oboroženim bojem in revolucionarno politiko, če ga vodi avantgardna partija, čisto nekaj drugega pa je, če pride dežela do svobode s pomočjo političnega mešetarjenja, kompromisov in koncesij, brez neposrednega in odločilnega sodelovanja množic. Najbolj pomembno pa je prav to, da zadamo odločilen udarec ne samo kolonialnim in imperialističnim silam, pač pa domačim reakcionarnim razredom. Vsakič, ko pri tem

sodelujejo množice, je to velik korak naprej k demokraciji. Antikolonialne množične organizacije razredov, ki jih je tlačil imperializem, so prva šola, v kateri se narod lahko nauči neposrednega udejstvovanja v političnem življenju, neposrednega uživanja vseh demokratskih pravic in svoboščin. Te organizacije so tudi lahko trden temelj za neposredno udejstvovanje v demokratskem odločanju v pokolonialni državi.

III — Proces družbenega in ekonomskega razvoja. Uspeh v uresničevanju razvojnih nalog nikakor ni odvisen samo od pravilno izbranih odločitev ekonomske politike, ki jo načrtuje vodstvo, pač pa od množične udeležbe pri izvrševanju teh odločitev. Med politično demokracijo in družbeno demokracijo ni »kitajskega zidu«. Prvič, družbena demokracija si prizadeva, da vsakemu sposobnemu prebivalcu zajamči delo, da bi lahko s svojega delovnega mesta v proizvodnem procesu sodeloval tako pri načrtovanju gospodarstva kakor pri upravljanju z državo. Drugič, na področju ekonomskega razvoja je vloga države odločilna. Tu je treba poudariti ekonomske naloge države, predvsem v obliki državnega usmerjanja nacionalnega gospodarstva. Včasih, posebej če pride do formiranja državnega sektorja, postane država orožje v rokah nacionalne buržoazije bodisi v boju za nacionalni ekonomski razvoj ali pa v boju za stopenjsko preobrazbo predkapitalistične družbe v kapitalistično. Država ima zato zelo pomembno vlogo bodisi v boju proti kolonialni dominaciji, bodisi pri podpiranju interesov kolonialnih in neokolonialnih sil.

Vidimo, da veliko število dejavnikov vpliva na to, kako oceniti vrsto demokracije, za katero se bo opredelila neka pokolonialna država. V vsakem primeru pa bistvo te demokracije ostane isto: da dá narodu način in sredstva za udeležbo v celotnem procesu odločanja — kot proizvajalcem in kot državljanom, na vasi in v mestu. Resnična demokracija prihaja od spodaj: dobiva obliko sodelovanja delovnih ljudi pri upravljanju svojih ekonomskih enot. Lahko dobi obliko samoupravljanja — tako v velikih industrijskih podjetjih kot v zadrugah. Zato bi lahko na teritorialni razdelitvi osnovno volilno enoto utemeljili na enoti ekonomskega procesa, tj., na industrijskem ali zadružnem podjetju. V vsakem primeru bi morale politično uokvirjanje pomagati. Dviganje razredne zavesti širokim ljudskim množicam s pomočjo ideološkega delovanja je prva naloga pokolonialnega obdobja. Boj zoper nepismenost, da bi se širokim ljudskim množicam omogočilo vsaj minimalno politično znanje; uvajanje ženske enakopravnosti; boj za to, da pridejo vsi množični mediji pod stalen nadzor ljudstva — vse to so pomembni elementi ugodnega političnega ozračja. Na novo osvobojene dežele bi v tem primeru lahko napredovale k revolucionarni demokraciji.

Revolucionarna demokracija

Revolucionarna demokracija je raznoličen družbenopolitični konglomerat, ki vključuje politično prebujene sloje delovnega ljudstva, po-

sebej kmetov, mestnega malomeščanstva in radikalne nacionalne inteligence. Posamezni deli te skupine so lahko na različnih ravneh politične zavesti; skupna in odločilna značilnost je vdanost antikolonialnemu boju. Uspešna nacionalna revolucija se ukvarja z nalogami nacionalne rekonstrukcije, tj., s popolno odpravo kolonialnega ekonomskega in političnega sistema in z ustvarjanjem novega načina življenja, ki bo življenje brez izkoriščanja in prisile. Faza nacionalne demokratske revolucije ima pravzaprav kljub svoji minljivi naravi odgovornost za polaganje temeljev in za zidanje osnovnih stebrov ekonomske in družbene strukture, utemeljene na demokratskih načelih.

Bistvo vsake revolucije je bilo in je to, da državna oblast preide iz rok enega razreda v roke drugega. Ljudstvo se mora odločno bojevati, da bi iztrgalo oblast iz rok proimperialističnih slojev in jo dalo v roke delovnih ljudi, s čimer je olajšan proces nacionalne rekonstrukcije. osvobodijo pa se s tem tudi tiste politično organizirane množične organizacije, ki so zmožne paralizirati, potem pa tudi za zmerom uničiti reakcijo. Ker izkoriščevalski razred nikoli prostovoljno ne izroči oblasti, je treba stari državni aparat do temeljev podreti in ga zamenjati z novim. V nekaterih primerih se znajdejo nacionalne sile pred posebnim primerom. Zgodi se, da imperialisti, zvesti tradiciji rušenja, odidejo in ne pustijo za seboj nikakršnega državnega aparata. Prav zato je formiranje nove nacionalne demokratične države imperativ v vseh na novo osvobojenih družbah.

Izkušnja teh dežel govori, da je uspeh pri ekonomski, družbeni in kulturni reorganizaciji v veliki meri odvisen od narave politične vrhnje stavbe. Ljudje navadno menijo, da je osrednje vprašanje formiranje progresivne politične oblasti. Samo resnično demokratične vlade in zakonodajna telesa, ki govorijo v imenu šiorkih ljudskih slojev, katerih podporo imajo, lahko uspešno vodijo družbeni, ekonomski, politični in kulturni razvoj cele nacije.

Izkušnje Konga, Angole, Mozambika in Gvineje-Bissao še enkrat jasno kažejo na to, da je tako kot v oboroženem boju potrebna tudi v novem političnem boju poprejšnja živa in energična politična dejavnost, da bi se s tem dvignila raven politične zavesti množic in da bi se jim kolikor mogoče jasno in konkretno pojasnila narava nacionalne neodvisnosti. Ideološko delo je ključna komponenta nacionalne rekonstrukcije, saj je treba široke sloje kmetov prepričati, da so novi družbeni odnosi in proizvodne metode potrebni in zaželeni; teh seveda ni mogoče uresničiti brez rednega sodelovanja delovnih ljudi. Poleg političnega prosvetljevanja ljudi je potrebno tudi delo množičnih organizacij, da bi tudi s tem dvignili kulturno in ideološko raven širokih ljudskih množic.

Posebno pozornost je treba posvetiti izobraževanju in izkoreninjanju nepismenosti. To je objektivna predpostavka in nujen pogoj za končni uspeh narodnoosvobodilne revolucije, kar seveda ne pomeni, da nepismeni ljudje ne morejo biti dobri domoljubi in borci za osvoboditev.

Kot smo že enkrat podčrtali, se mora demokracija razvijati povsod tam, kjer se razvija proizvodnja: v tovarnah, v poljedelstvu itn. Vloga javnega sektorja je v tem, da nadalje omogoči neposredno udeležbo delavcev v upravljanju in administriranju, da bi bilo s tem enkrat za vselej konec birokracije in da bi nastala resnična neposredna demokracija. Jamstvo za uspeh v javnem sektorju je v resnici vodstvo nacionalnih demokratskih sil, utrujeta pa ga tudi vse večja vloga, ki jo igra delavski razred, in njegov stalni vpliv na družbenoekonomski proces razvoja v skladu z vseobsegljivim demokratskim planom družbene in ekonomske preobrazbe. Nacionalizacija sama na sebi ni dovolj; potreben je tudi nadzor delavcev nad proizvodnjo in delitvijo. Da bi potemtakem zagamčili uspeh tudi v udeležbi delavcev pri upravljanju z javnim sektorjem, moramo proizvodne programe in probleme dati v množično diskusijo delavcem, ki sodelujejo v proizvodnji v javnih podjetjih. To velja tudi za zadruge, ki vpeljujejo nove oblike pridobivanja kmetov in obrtnikov za linijo nacionalne rekonstrukcije.

Formiranje enotne nacionalne fronte, ki naj zbere vse nacionalne in demokratične sile neke dežele, prav gotovo jamči za ugodno ozračje pri potekanju demokratične prakse. Takšna enotna fronta je lahko izraz vseobsežne razredne narave narodnoosvobodilnega in antiimperialističnega boja. Še več, fronta ponuja organiziran mehanizem, prek katerega je mogoče mirno in demokratično razrešiti notranja protislovja nacionalnih sil.

Seveda, enotno fronto oblikuje razredna narava družbenih slojev, ki ji pripadajo, ali, natančneje rečeno, sile, ki vodijo partije in organizacije v fronti. Te sile so, splošno rečeno, sestavljene iz malomeščanskih, delavskih, kmečkih in polproletarskih elementov. Sile, ki vodijo te partije in organizacije — navadno gre za ljudi malomeščanskega izvora ali pa za ljudi iz družbenih slojev, ki so se šele pred kratkim naselili v mesta in še nimajo jasnega razrednega statusa — so se zbrale na široki politični platformi revolucionarne demokracije. O takšnih frontah kot o organih oblasti ni treba imeti iluzij; lahko pa kljub temu postanejo resnična zveza delovnih ljudi in platforma za mobiliziranje množic zoper imperializem in neokolonializem in za družbeni napredek.

Resnična kriza demokracije

Ekonomski razvoj onemogočata tako dediščina kolonialnega uničenja kot tudi imperialistična neokolonialistična eksploatacija. Te sile si prizadevajo, da bi svojo dominacijo podaljšale z neokolonialistično politiko. Ker je večina dežel v razvoju integralni del svetovnega kapitalističnega gospodarstva, so tudi njihovi razvojni plani še zmerom v veliki meri odvisni od zakonitosti kapitalizma. Neokolonialistična eksploatacija v sodobnih razmerah deluje prav skoz mehanizem teh zakonitosti.

V resnici je neokolonialistično delovanje imperialističnih sil in še posebej multinacionalnih družb, katerim včasih pomagajo tudi domači predstavniki, ki niso brez političnega vpliva, tisto, kar je glavna ovira za ekonomski in politični napredek in demokratično preobrazbo pokolonialne države. Imperializem je odločen v svoji težnji, da formira neokolonialne države — tako bi lahko neovirano še naprej plenil bogastvo svojim nekdanjim kolonijam — in da sabotira novo neodvisnost z raznimi sredstvi: da postavlja nove ovire procesu ekonomskega razvoja, da ustvarja destabilizirajoče razmere in celo da podpira državljanske vojne. Multinacionalne družbe, ki bodo očitno zgubile milijarde dolarjev, ko bodo nekdanje kolonije dobile popolno neodvisnost, sodelujejo v najrazličnejših dejavnostih, katerih cilj je netiti razdor med nacionalnimi silami in postavljati marionetne skupinice, ki bi varovale imperialistične interese in jih zastopale.

Res je, da se imperialisti danes opirajo tudi na proces degeneracije elite v kateremkoli smislu in na vzpostavljanje birokratskega državnega kapitalizma. Kapitalistično usmerjen razvoj postaja glavna shema razvoja, za katerega si prizadevajo svetovne kapitalistične sile.

Ta imperialistična prizadevanja so znatno olajšana vsakič, kadar so interesi imperialistov identični z interesi ostankov vrženega razreda ali z interesi nastajajočega novega razreda, ki na neodvisnost gleda kot na izredno priložnost za napredovanje lastnega položaja in se pri tem ne meni za interese velike večine ljudstva. Včasih so ti novi razredi proizvod občega razvoja, do katerega je lahko prišlo samo zahvaljujoč žrtvam vsega ljudstva. Poleg tega ti razredi lahko poskušajo vplivati na državni aparat, da bi ta služil samo njihovim sebičnim interesom. Na splošno lahko rečemo, da do tega prihaja zaradi nastajanja, razvoja, krepitve in napredovanja birokratskega in militarističnega državnega aparata. Ta aparat si posebej prizadeva, da bi malomeščanstvo pritegnil na stran velike buržoazije in ji ga podredil. To delajo tako, da višjim razredom kmetov, trgovcev, obrtnikov in njim podobnih dajejo različne ugodnosti in boljše delo, s čimer se ti dvignejo nad ostalo ljudstvo. Lahko dodajo tudi elitistični koncept države, da bi tako opravičili vse večje razredne razlike.

Se en aspekt tega problema moramo premisliti. Del razlogov za omejeno naravo revolucionarnega procesa, ki ga vodijo revolucionarni demokrati, je treba iskati v strahu pred množicami, množično akcijo in množičnimi organizacijami, strahu, ki je značilen za malomeščane. Rezultat tega je, da ti pri svojem delovanju prosijo množice za podporo le izjemoma, v primerih, ko se je treba lotiti česa določnega in po naravi kritičnega. Ta težnja k monopolizaciji državne oblasti in vodenja narodnoosvobodilnega boja lahko postane eden izmed virov krize demokracije kot tudi krize narodnoosvobodilnega boja. Posledica tega je, da državni aparat včasih deluje brez kakršnekoli pomoči množičnih partij. Ta aparat vodi mali birokratski sloj, s čimer objektivno prihaja

do ločevanja vodstva države od ljudskih množic. Za ta ozki sloj je revolucionarno delovanje predvsem to, da država postane prvi agent razvoja. Na koncu koncev je v takšni praksi pojem demokracije zreduciran na razsežnosti iluzije. Množice je tedaj lahko preslepiti z izjavami, kot so: ni razrednih razlik, med ekonomskimi in političnimi interesi vseh družbenih slojev vlada harmonija, država je patriarhalen organ, ki usklaja interese razredov itn. Tako zakrivajo resnično naravo države kot sredstva razredne vladavine, sredstva, s katerim en razred zatira druge, in različno poskušajo, da bi napihnili vlogo države, še posebej v tistih deželah, katerim kolonialna dediščina ni zapustila državnega aparata, in v tistih, v katerih so se primitivne plemenske strukture umaknile pred prodiranjem moderne državnosti.

Propadanje demokratične izkušnje tako lahko pripelje do popolnega negiranja vseh demokratičnih oblik in institucij. Premislimo tukaj dva zelo pogosta pojava: enopartijske vladavine in vojaško oblast.

Enopartijska vladavina

Dobro znano je, da je partija razredno vodstvo, pa naj gre za vodstvo vsega razreda ali pa samo za vodstvo nekaterih delov tega razreda. Zelo redko lahko partija zastopa več kakor en razred; v tem primeru je bolj podobna fronti (zvezi). Ime partije potemtakem ne odkriva nujno tudi njene narave. Pravilno merilo za ocenjevanje je stališče neke partije glede družbenih, političnih in ekonomskih vprašanj.

V praksi je enopartijski sistem zmagal v velikem številu pokoloničnih držav. V nekaterih izmed teh držav je to bil rezultat specifičnih objektivnih okoliščin. Vzemimo, obstoj večsocialnih struktur, povezan z neuresničenim procesom socialne polarizacije; nepopolna razredna diferenciacija in zakrnelo formiranje razredov; pomanjkanje neodvisnih ideologij različnih razredov; nerazviti koreni zasebnega lastništva v primeri s plemenskim in občinskim lastništvom; nerazviti kapitalizem zaradi tujega monopolističnega in rasnega zatiranja; razvitost delavskega razreda in njegove revolucionarne tradicije; revolucionarna militantnost kmetov; tesne plemenske zveze podpirajo težnjo proti partijskemu pluralizmu; naraščanje in propagiranje socialistične ideologije vzporedno z obstojem plemenskih, fevdalnih in buržoaznih ideologij; privilegiran položaj intelektualcev in njihova družbena mobilnost in fluidnost; vse to je nekaj dejavnikov, ki bi lahko ustvarili objektivno ozadje nacionalne težnje k združitvi v eno politično organizacijo. Ta organizacija pa bi bila potem *sui generis* narodna fronta, prilagojena specifičnim razmeram neke dežele v razvoju.

Problem nastane tedaj, ko politično vodstvo — kljub dejstvu, da objektivne razmere ne govorijo v prid ustanavljanja takšne enotne fronte — vztraja na tem, da je nujno formirati enopartijski režim. Partija tako postane privesek državnega aparata. Takšen položaj je lahko podlaga za

državno oligarhijo, ki spet navadno pripelje do osebne vladavine. Čeprav so lahko nekateri znani nacionalni voditelji z vsem srcem vdani revoluciji, pa vendar njihov paternalistični odnos pušča množice ob strani in odpira vrata vladavini skupin in klik. Pod tem plaščem tudi lahko nastanejo novi razredi, katerih interesi se ne ujema z interesi ljudstva.

Vojaška oblast

Vojska igra zelo pomembno vlogo — če ne v času narodnoosvobodilnega boja, pa v času konstituiranja nove nacionalne države. V nekaterih deželah so častniki, ki vodijo vojsko, edina organizirana sila v vsem srednjem sloju. V vladavini demokracije bi bilo modro, če bi posebno pozornost posvetili vojski in njenim kadrom. Nujno bi bilo, denimo, odpraviti podrejenost vojske tujemu poveljniškemu kadru; dolžnost revolucionarnega vodstva je, da združi vojsko in ljudstvo, da ljudstvo oboroži in razoroži njegove nasprotnike.

V teh razmerah je treba posebno pozornost posvetiti ideološkemu delu v vojski; celotna modernizacija vojske med drugim zahteva tudi nenehno kulturno prosvetljevanje vojakov.

V deželah, kakor sta Kongo in Somalija, je vojska v 70-tih letih prevzela vlogo progresivnega družbenega jedra. V obeh deželah se je pokazalo, da je vojska sposobna, da se učinkovito bori tako proti tuji dominaciji kakor proti penetraciji domačih kapitalistov.

Problemi se navadno pokažejo v tistih deželah, ki imajo resnične težave pri uresničevanju svojih razvojnih načrtov. Za razvoj, to pogosto neujemljivo in neopisljivo kategorijo, se pogosto pokaže, da je zelo težka in zapletena naloga. Na drugi strani pa se pogosto pokaže, da je red lažje opredeliti, in, tako je vsaj videti, da je red nekaj, kar je nujno. Vse večje število vojaških režimov, ki so vsi hudo zaposleni s problemom reda, problemom, ki je bil v času kolonialne vladavine zelo aktualen, je samo eden izmed pokazateljev premika od politike razvoja k politiki vzpostavljanja in ohranjanja reda. Med 284 uspelimi, neuspelimi in (menda) načrtovalnimi udari v deželah v razvoju med letom 1954 in letom 1972 jih 81 pride na Latinsko Ameriko, 85 na Bližnji Vzhod, na Azijo jih odpade 42, na Afriko južno od Sahare pa 78. V 50 od 105 dežel v razvoju so težnje k vzpostavljanju reda pripeljale do avtoritarnih režimov. Od 18 dežel, ki so podpisale Lome sporazum, jih ima 14 na čelu vlado, ki je prišla na oblast z vojaškim udarom. Dežele, katerim vlada vojska, so doživele 35 vojaških intervencij, 24 je bilo uspešnih. Celotno število dežel črne Afrike, v katerih je vlada nastala z vojaškim udarom, znaša 21.

Ti vojaški režimi, zaposleni s problemom reda, kažejo na pravilnost marksistično-leninističnega koncepta države: ustvarjanje napredka, ki uzakonja in omogoča izkoriščanje, s tem da blaži konflikt med razredi. Vojska, prva v državnem aparatu, na videz stoji nad družbo, blaži

nasprotja in jih zadržuje v mejah zelenega reda, s čimer pa se vse bolj in bolj odtuja od družbe. Če pa se vojska ne zaveda te nevarnosti, kaj lahko postane sredstvo za neposredno in odkrito vladavino neokolonialistov.

Sklep

V tem članku smo se ukvarjali s problemi demokracije v pokolonialnih državah. Žal ta problem še ni našel prave rešitve. Res pa je, da to iskanje postaja vse bolj zapleteno.

Nove neodvisne države stopajo v novo etapo, etapo boja za ekonomsko neodvisnost in *proti* težnjam neokolonialistov in imperialistov, da si ponovno pridobijo zgubljen položaje in zavrejo družbeni napredek. Imperialisti vse bolj in bolj rovarijo proti vladam tistih držav, v katerih so se začeli temeljiti procesi družbene preobrazbe. Nove neodvisne dežele kažejo skoz boj za osvoboditev domovine in izgradnjo nove družbe svojo sveto pravico, da se osvobodijo eksploatacije in zatiranja. Ta boj kaže, da ni mogoče uničiti tistih narodov, ki se nenehno bore zoper imperializem, za svobodo in popolno neodvisnost. Da bi si dežele v razvoju priborile zmago, se morajo lotiti še neke naloge, ki pa je zelo pomembna: morajo si izboriti demokratizacijo celotnega načina življenja.

Ves čas si je treba prizadevati, da bi demokracijo uporabljali v praksi, da bi zbrali množice v procesu neposredne učinkovite splošne udeležbe pri vodenju dežele. V tem je ves uspeh revolucije in njenega osmišljenega nenehnega in neustavljivega napredovanja.

Enotnost v boju zoper imperialiste in neokolonialiste ne odpravlja razrednih nasprotij, in še naprej je nujno, da se vsak izmed revolucionarnih razredov jasno in neodvisno predstavi. Revolucionarni nacionalisti bi morali biti tudi revolucionarni demokrati. Pokazatelj njihove politične zrelosti bi lahko bila vloga, ki se daje avantgardni partiji: vloga množične partije in ne državne agenture. Takšna partija bi lahko odigrala pomembno vlogo pri krepitvi ideološkega dela in pri vzgoji vsega naroda v duhu patriotizma, antiimperializma in politične budnosti. Ta se mora pokazati pri uresničevanju političnega kurza, v jasnosti razredne pozicije, v njeni neomajni težnji, da zmerom deluje iz središča množic, v sposobnosti, da hitro reagira na potrebe ljudstva skoz enotnost besed in dejanj, skoz samokritiko in skoz svojo sposobnost, da kaže na napake, hkrati pa aktivno pomaga pri odpravljanju teh napak.

In nazadnje — revolucionarni voditelji ne bi smeli pozabljati na nekatera dejstva: imperializem je njihov stalni in smrtni sovražnik; uspeh boja pokolonialnih držav za njihovo ekonomsko neodvisnost je odvisen v veliki meri od ugodnih sprememb v mednarodnem ravnotežju sil in od vse večje moči socializma, demokracije in narodnoosvobodilnih teženj v svetovnih razmerah. Na srečo se odnos moči v svetu ves čas nagiba v prid socializma, delavskega razreda in narodnoosvobodilnih gibanj.

OSCAR WEISS

Poti v socializmu v današnjem svetu

Neuspele revolucije zapustijo drugim ljudstvom svoje izkušnje, ki naj bi prispevale k temu, da v drugih deželah ne bi prišlo do ponovnih neuspehov. Tudi čilska revolucija ni izjema.

Pomembnost čilske revolucije je predvsem v tem, da je čilski revolucionarni proces prinesel novo strategijo v boju za izgradnjo socializma in v boju za to, da bi delavci osvojili oblast. V okviru parlamentarno-demokratskega sistema je ljudstvo zmagalo na volitvah, kar je omogočilo, da je izvršilna oblast pripadla mestu predsednika republike, konkretno socialistu Salvadorju Allendeju. Njega je podpirala koalicija ljudskih strank, kjer je kvalitativno in kvantitativno prevladoval delavski razred. Tokrat ni ponovno šlo v tradicionalnem slogu za reformistično vlado. Šlo je za vlado, ki je naznanila, da bo spodbudila globoke strukturalne reforme, katerih težnja je zamenjava vladajočega kapitalističnega reda s socialističnim sistemom. Prav tako pa je tokrat šlo za vlado, ki je z dejanji dokazala svojo voljo, da nadaljuje začrtano pot.

Čile je majhna nerazvita dežela, ki je zelo oddaljena od držav, kjer se odloča o usodi človeštva. Navkljub temu pa je čilski politični proces odmeval po vsem svetu, saj je v Čilu prvič šlo za »mirno pot« v socializmu. Sam Allende je dne 21. maja 1971 v svoji letni poslanici narodnemu kongresu dejal, »da je Čile poklican, da kot prva država v svetu izoblikuje drugačen model prehoda v socialistično družbo«. Končni izid tega poskusa, napake, ki so bile pri tem storjene, možnost ponovitve takšnega poskusa v nekem drugem delu sveta in z drugimi protagonisti, vse to pritrjuje marksistični razlagi čilskih dogodkov.

Ob vsem tem se postavljata tile dve vprašanji: »Kako je do takšnega poskusa sploh lahko prišlo?« in »Kateri so bili vzroki za neuspeh?«.

Na vprašanji bomo najprej skušali odgovoriti s tem začetnim prispevkom.

Ali je mirna pot mogoča?

Lenin je zmago socialistične revolucije razumel kot naskok delavskega razreda in njegovih zaveznikov, tj. kmečkega razreda ter drugih sektorjev,

ki v okviru kapitalističnega razreda trpijo izkoriščanje, na oblast. Predvidel je tudi možnost mirnega prehoda v socializem, vendar pa le v »izjemnih«
zgodovinskih pogojih, če bi šlo za enkratno in zelo težko uresničljive družbene okoliščine.

Vendar pa je minilo že šestdeset let, odkar je Lenin pojasnil svoje osnovne misli. Sodobni svet pa se nam prikazuje v luči značilnosti, ki jih v začetku stoletja ni bilo mogoče predvideti. Kolikor razumemo marksizem-leninizem kot živ nauk in ne kot mrtvo dogmo, je naša dolžnost, da analiziramo realnost sodobnega sveta. Rešiti se moramo starih shem, čeprav moramo obdržati izvirne smernice marksističnega načina mišljenja in marksistične teorije.

Odnos sil se je od tedaj pa do danes bistveno spremenil. Na eni strani lahko ugotovimo, da je prišlo do instauracije socialističnega sistema v mnogih državah Evrope, Azije, Afrike ter Latinske Amerike in da po površini te države zavzemajo velik del našega planeta. Iz zemljepisnega, gospodarskega, političnega, vojaškega in strateškega vidika je to odločilnega pomena in tako ali drugače vpliva na družbe, kjer do vzpostavitve socialističnega sistema še ni prišlo.

Na drugi strani pa je kapitalizem rodil multinacionalne družbe. Te razpolagajo z izredno finančno močjo in vsiljujejo svojo voljo ne glede na obstoječe sporazume in hotenja tudi najmogočnejših držav. Multinacionalne družbe povzročajo intervencije in izvajajo pritiske v področjih, kjer imajo gospodarske koristi. Ob tem popolnoma prezirajo ljudsko voljo in se ne ozirajo na nevarnost vojne. Celo nasprotno! Nevarnost vojne je v službi njihovih interesov, saj koristi naraščanju vojne industrije. Poleg tega živimo v atomski dobi. Arzenal jedrskega orožja se kopiči s pospešeno naglico, kar spravlja človeštvo na rob kolektivnega uničenja.

To so nekateri izmed razlogov, s katerimi lahko pojasnimo postopno rast »demokratske«
zavesti, ki se izraža v delovanju široko razpredenih mednarodnih organizacij, kot so OZN, UNESCO, FAO, regionalne organizacije Azije, Afrike in Latinske Amerike, ter gibanj, ki si prizadevajo za obrambo miru in človeških pravic. To so skratka razlogi, s katerimi si lahko pojasnimo vedno globlje nagibe, ki so usmerjeni k izboljšanju življenjske ravni, razširjanju kulture in vzgoje, doseganju gospodarskih in socialnih pravic, vključevanju najširših množic v državno odločanje in odpravi dominacije privilegiranih skupin.

V omenjenem kontekstu moramo analizirati boje ljudstev za doseg teh ciljev in »realne«
možnosti, ki obstajajo za uresničevanje teh smotrov, ne da bi se zatekali k nasilju, ki ima vselej nujne družbene posledice. Čeprav se zdi protislovno, pa tako imenovana »mirna pot«
pravzaprav ni strategija, ki bi izključevala uporabo sile. Do tega pride v trenutku, ko neizogibna zgodovinska zakonitost pripelje do kontrarevolucionarnega odpora tiste sektorje, ki jih kapitalistični režim favorizira. Skratka: prej ali slej, tako ali drugače pride do konfrontacije. Gre nam

za to, da si priborimo položaje, s katerih je odpor zoper reakcionarno ofenzivo lažji.

Moja stranka se je tega zavedala in se zavzemala za to stališče že dosti pred zmago na volitvah dne 4. septembra 1970. Že na strankinem kongresu v Chillanu leta 1967 je bilo slišati mnenje, »da politične in legalne oblike boja same od sebe ne pripeljejo do oblasti«. UP¹ ni zmagala na volitvah z vihtenjem nekega improviziranega programa, ki naj bi bil po okusu volivcev, temveč je natančno zaznamovala pot v socializem, tako da revolucionarno ljudstvo nadomesti vladajoči razred v vlogi izvajalca oblasti.

V programu UP, ki smo ga obravnavali in potrdili že mnogo pred določitvijo kandidata, najdemo tole trditve: »Revolucionarne in ljudske sile se niso združile zato, da bi enega predsednika nadomestile z drugim, temveč zato, da bi uresničile temeljne spremembe, ki jih zahteva položaj v državi, in to na podlagi prehoda oblasti od starih vladajočih skupin na delavce, kmete in progresivne dele srednjih slojev mestnega in podeželskega prebivalstva.«

Ponovno izjavljamo, da je šlo za revolucionarni proces in ne za preproste reformistične ali »populistične« težnje, kar spet potrjuje nujnost obširne in globoke analize.

O »demokratični« zavesti

Ljudstva ne segajo po nasilju, temveč odgovarjajo na to, če reakcionarni razredi uporabijo silo. To se je še enkrat potrdilo v Čilu. V razmerah kvantitativnega naraščanja sodobnega industrijskega proletariata, ki mu moramo prišteti aktivno in pasivno navzočnost vmesnih slojev, v katerih je vse več državnih uradnikov, tehnikov, oseb s svobodnimi poklici in drugih sektorjev samega meščanstva, je naravno, da pota do vodilnih mest v državno-upravnem aparatu vodijo prek tradicionalne demokracije. Ljudsko pojmovanje demokracije se razlikuje od konservativnega merila. Najširšim množicam je demokracija aktivno sodelovanje pri vodenju države, za reakcionarje pa je demokracija »sredstvo« za nadzor oblasti. Ko pa je v nevarnosti oblast vladajočih razredov, ti prav nič ne omahujejo in radi žrtvujejo presveta ustavna in parlamentarna načela. Prav iz takšnih razmer so se porodili evropski fašistični režimi, krvave tiranije Afrike, Azije in Latinske Amerike ter vsa sodobna demokratska »iztirjenja«.

Vendar pa zdaj obstajajo možnosti, ki jih včasih ni bilo, da delavske in leve ljudske stranke zmagajo na volitvah in se uveljavijo že s svojo številčnostjo. Takšno možnost imajo konkretno že v deželah južne Evrope, na Japonskem in drugod. Prav tako je vsem znano, da obstaja možnost,

¹ UP je kratica za Unidad Popular, tj., koalicijo ljudske enotnosti, ki je v Čilu združevala vse napredne stranke in sile, kot so bile Socialistična stranka Čila, KP Čila, stranka MAPU idr. (Op. prev.)

da bo ljudstvo zmagalo na volitvah v Franciji marca prihodnjega leta. Vse to pa sili leve politične formacije, da zelo hitro »asimilirajo« nove razmere, v katerih poteka razredni boj, in da opuščajo stara gesla, ki jim preprečujejo napredovanje v čisto volilnem smislu. Obenem so leve politične formacije prisiljene, da se prilagajajo vse večji demokratični zavesti delavskega razreda in ljudstva nasploh. V drugih okoliščinah ter ob drugačnih izraznih oblikah se tisto, kar se je zgodilo v Čilu, lahko zgodi tudi kje drugje.

Vse do nedavnega je bila možnost volilne zmage najširših ljudskih množic s hegemonično participacijo proletariata nekaj zelo oddaljenega. Danes pa je to konkretno dejstvo. Pri tem se lahko spomnimo Lenina, ki je dejal, da dejstva kljubujejo. Če ne bi upoštevali takšne možnosti, bi to iz političnega stališča pomenilo absurd, iz revolucionarnega vidika pa topoglavost. Demokratična zavest najširših množic presega buržoazno koncepcijo demokracije. Nemogoče je, da bi zaradi nekega slabo razumljenega puritanizma ignorirali prednosti, ki izhajajo iz tistih položajev, ki sicer niso vsa »oblast«, so pa vendar del »oblasti«. In to del »oblasti«, ki pomaga pri tem, da hitreje napredujemo k programskim ciljem, ki se jim ne moremo odpovedati in so trajni.

Dejanski problem ne tiči v načinu uporabe parlamentarno-demokratske poti, temveč v »iluzijah«, ki jih volilna zmaga nujno rodi. Te so kot optična prevara, za katero se skrivajo namere nacionalnih buržoazij ter multinacionalnih konzorcijev. Leve in delavske stranke ne vidijo ali pa ne žele videti prave narave represivnih organizmov stare države, s katerimi stopajo v stik. Ti represivni organizmi so poklicna vojska, policija, sodstvo, skratka do neke mere ves upravni aparat. Prav tako pa se pravilno ne lotijo puhle propagande komunikacijskih sredstev, ki jih v največji meri nadzorujejo finančni krogi. Komunikacijska sredstva aktivno spodkopujejo temelje ljudske oblasti in kvarijo ugled najpomembnejšim voditeljem, češ da s tem, da se vmešavajo v njihovo delovanje, kršijo demokratske »svoboščine«.

Demokracija je beseda, katere pomen je pač odvisen od družbenega razreda, ki se nanjo sklicuje. Za delavce obstaja demokracija samo tedaj, ko večina neposredno poseže vmes, ko gre za temeljna vprašanja. Zato mora čimprej priti do revolucionarne razširitve meščanske demokracije v tradicionalnem ali parlamentarnem smislu, kajti za buržoazijo obstoji meja, od katere nikoli ne odstopa. To pa je meja njenih razrednih interesov. Vlada UP tega ni znala pravočasno razumeti in to je bil eden izmed temeljnih vzrokov za poraz.

O slabostih in protislovjih

S tem naj bi odgovorili na prvo vprašanje.

Vse pogosteje se bodo množice v najrazličnejših deželah znašle v položaju, ko se bodo morale udeležiti splošnih pomembnih volitev in

bodo imele možnosti za zmago. Vendar pa to, da dosežemo parlamentarno večino ali pa prevzamemo vlado, ne pomeni, da smo si priborili oblast, ali izvedli socialno revolucijo. Zmagovite koalicije, ki bodo temeljile na proletarski večini ali pa vsaj na podpori najširšega dela delavskega razreda, se bodo morale upreti kontrarevolucionarnemu nasilju. Kako, kdaj in v kolikšni meri se bodo uprle kontrarevolucionarnemu nasilju, pa je odvisno od ritma uresničevanja globokih strukturalnih sprememb. »Mirna pot« ni zavarovalna polica proti nasilju, temveč v najboljšem primeru zadrži trenutne konservativne nasprotne ofenzive. Nikoli ne smemo zaupati navidezni nevtralnosti represivnih organizmov stare buržoazno-kapitalistične države, ker v zaupanju tiči nevarnost.

V Čilu je obstajala trdna zveza nekaterih strank, med drugimi predvsem socialistične in komunistične stranke, ki sta zastopali interese najširšega dela delavskega razreda. V prvih mesecih si je vlada še povečala podporo, in sicer z dejanskim uresničevanjem pomembnih revolucionarnih sprememb, kot npr.: nacionalizacija rudnikov bakra in drugih naravnih bogastev, pospešeno izvajanje agrarne reforme, razlastitev monopolov, poddržavljanje komercialnih in kreditnih bank, ustanovitev družbenega sektorja v gospodarstvu in vzpostavitev gospodarske suverenosti dežele. V praksi se je pokazalo, da v Čilu ni šlo za nekakšen površinski populizem niti plašen reformizem klasične vrste. Navkljub temu pa ob nastopu kontrarevolucije ni prišlo do množičnega odpora, kar bi bilo glede na uresničene spremembe sicer pričakovati. Vse, kar smo do zdaj povedali, nam bo rabilo kot izhodišče za odgovor na drugo vprašanje: kateri so bili vzroki poraza?

Najprej pa bi želeli pojasniti neko neznanko.

Obstaja namreč trditev, da je bil odločilen vzrok za poraz multipartidizem², tj., obstoj vodstva, ki so ga sestavljali predstavniki različnih strank. Takšno stališče vsiljuje kot *sine qua non* potrebo po monolitnem in centraliziranem osrednjem vodstvu. Gibanje naj bi potemtakem doseglo zmago pod vodstvom in nadzorom ene same politične organizacije.

Res je, da so nesoglasja, ki so zadevala oceno položaja, za dolgo obdobje omrtvičila delovanje čilskega revolucionarnega vodstva. Takšna nesoglasja so obstajala v okviru same UP, pa med strankami UP in predsednikom republike. Občasno je to pripeljalo do neke vrste »imobilizma«, kar je zaviralo notranjo dinamiko vzpona samih množic in olajšalo načrte severnoameriškega imperializma, multinacionalnih družb in domače reakcije. Če bi to zamolčali, bi to pomenilo, da zapiramo oči pred nečem, kar je več kot jasno.

Po drugi strani pa je mogoče mobilizirati množice, če pri tem ne sodelujejo politične formacije, ki imajo različne modele in se zavzemajo za različne ideološke tradicije. Konkretno! V večini dežel, tako tudi v Čilu,

² Pojem multipartidizem avtor uporablja samo v pomenu obstoja različnih strank v okviru koalicije vseh naprednih sil, npr. ljudske fronte v Čilu. Avtor pa pojma multipartidizem ne uporablja v tradicionalnem pomenu, tj., v pomenu večstrankarstva. (Op. prev.)

obstajajo socialistične stranke različnih odtenkov in bolj ali manj klasične komunistične stranke. Sklepanje zvez med temi strankami pa nujno otežuje njihova zgodovinska nesoglasja. Če ne bi upoštevali te realnosti, bi pomenilo, da smo v nevarnosti, da čisto nič ne razumemo.

V Čilu smo s tem imeli sorazmerno manj težav, ker je socialistična stranka Čila članica socialistične internacionale in je marksistično-leninistično ideološko usmerjena. Vendar pa se je socialistična stranka Čila na svoji zgodovinski poti jasno razlikovala od komunističnega gibanja in je vzgojila več generacij revolucionarjev, ki so se navdihovali ob strankinem odnosu do čilske, latinskoameriške in svetovne realnosti.

V drugih državah, denimo v Franciji, so razlike med socialisti in komunisti še večje. Vemo za razumljive težave, ki nastajajo pri sklepanju zveze, pa čeprav gre le za skupen nastop na volitvah.

Prav je, da si z izkušnjami čilskih dogodkov pomagamo pri iskanju formule, ki bi množicam omogočila, da presežejo takšno situacijo. Nemogoče se je izogniti različnim pojmovanjem in odpraviti večstrankarstvo. Vendar pa ni nemogoče, da bi ustvarili operativno in gibčno vrhovno vodstvo, kar bi v trenutkih, ko so potrebne nujne odločitve, pospešilo poprejšnja kompleksna posvetovanja.

Obstoj več strank je potreben zaradi vse večje demokratične zavesti pri vseh ljudstvih v svetu in je izraz njihovih nezaustavljivih teženj. Če bi jih onemogočili, bi to prineslo s seboj totalitarne deformacije. Vendar pa omenjena okoliščina ne izloči možnosti za delovanje skupin, integriranih vodstev. S tem bi delavstvo in najširše plasti prebivalstva lahko razpolagale z učinkovitim vodstvom, ki bi bilo sposobno najti ustrezne rešitve.

O prebegu srednjih slojev

Ahilova peta vlade UP je bila v tem, da ni znala povečati in utrditi podpore, ki jo je imela pri srednjih slojih, v veliki meri pa tudi pri kmečkem prebivalstvu.

Srednji sloji so bili v začetku naklonjeni politiki UP. S tem tudi lahko razložimo to, da se je v enem letu število glasov za UP povečalo od 36 % na 44 %. Destabilizacijski manevri, ki so jih finansirale multinacionalne družbe, galopirajoča inflacija, črna borza in drastično zmanjšanje mednarodnih kreditov, vse to je ustvarilo okoliščine, zaradi katerih so se uslužbenci, funkcionarji, ljudje svobodnih poklicev, mali industrijci, prevozniki in drugi deli srednjih slojev postopno oddaljili od vlade in se nazadnje spremenili v očitne in zagrizene sovražnike Allendejeve vlade.

Vlada UP ni sprejela nobenega ukrepa proti množičnim komunikacijskim sredstvom, ki so razširjala tendenciozne in provokativne informacije in novice ter s tem spodbujala protirevolucionarno ozračje. Prav tako vlada ni preprečila mobilizacij reakcionarnih sektorjev, kakršni so

bili »pohodi praznih ponev«³, ki so jih organizirali agenti pod vodstvom CIA. Tudi ni uporabila zakonskih ukrepov, ki so bili na razpolago, da bi spremenila anahronistično okostje pravosodja. Ob koncu lahko še dodamo, da vlada ni upokojila generalov in admiralov, ki so ob belem dnevu kovali zaroto proti predsedniku republike. Celo nasprotno! Vlada je celo ovirala prostovoljne pobude delavcev, ko so ti oblikovali »industrijske kordone«⁴, tj., oddelke, ki so bili sestavljeni iz delavcev, zaposlenih v okrožjih v bližini prestolnice in drugih večjih mest. Prav tako vlada ni dovolila delavskih demonstracij, ki bi reakciji omejile premoč na ulicah. Vse to pa je vlada počela v imenu tiste legalnosti, ki za veliko buržoazijo sploh ni bila več veljavna. Bili smo bolj papeški od papeža.

Srednji sloji se navadno instinktivno nagibajo k tisti stranki, ki kaže več odločnosti in ima več možnosti za uspeh. Od omahovanja srednjih slojev sta odvisna tako zmaga socialistične revolucije kot končni uspeh kontrarevolucij. Te se tedaj, ko imajo podporo srednjih slojev, ponavadi sprevržejo v fašistične, neofašistične ali totalitarne režime nasploh. V Čilu so prevozniki, ki so jih plačali iz tujine, z organizacijo stavk preprečili dostavo hrane in drugih osnovnih potrebščin. Takšnim gibanjem so se pridružila združenja ljudi s svobodnimi poklici, te ponavadi vodijo predstavniki, ki so povezani z velikimi finančnimi dinastijami, trgovci, industrijci, skupine zasebnih uradnikov in funkcionarjev ter študenti privatnih univerz in učnih ustanov. Pri tej mobilizaciji množic so sodelovale tudi skupine privilegiranih delavcev, kakršni so delavci v rudnikih bakra.

Kmečki razred pa je že tako in tako le delno podpiral vlado UP in sicer zato, ker se UP ni dosledno ravnala po smernicah, ki je bila z njimi pritegnila kmečke delavce. Res je vlada UP razlastila zemljiške veleposestnike, s čimer je zadala smrten udarec zemljiški oligarhiji. Vendar pa ob organizaciji CERA (Centros de Reforma Agraria — Centri za agrarno reformo) prizadeti niso vedeli, kakšen bo končni izid. Niso namreč vedeli, ali bodo postali zemljiški maloposestniki, zadružniki, koooperanti ali pa kratko malo delavci na državnih posestvih. S tem si lahko razložimo nebriznost, s katero je kmečki razred sprejel vojaški udar.

Ko pa se delavski večini v okviru čilskega revolucionarnega sistema niso več pridruževale druge sile, razmerje sil ni bilo več v prid UP in kazati so se začela znamenja prihodnjega poraza. Takšen revolucionarni proces namreč zahteva dinamičen in nenehen razvoj, ki temelji na uspehih, vzročno povezanih med seboj, saj se le tako pridružijo čim več slojev prebivalstva. Poudarjati bi bilo treba moč napredno-novatorskih sil, s čimer bi se zmanjšalo zaupanje silam, ki revolucionarni proces zavlačujejo. Srednji sloji niso zadovoljni samo s programom, ki je zanje ugoden, temveč hočejo poleg tega programa še trdno poroštvo, da bo

³ Avtor misli na demonstracije žena, ki so protestirale zaradi pomanjkanja nekaterih živil in drugih osnovnih potrebščin. (Op. prev.)

⁴ »Industrijski kordone« naj bi po zamisli nekaterih vodij revolucionarnih strank preprečili premike večjih vojaških in policijskih enot med večjimi središči. (Op. prev.)

uresničen: nasilno ali po mirni poti. Prav zaradi tega so srednji sloji neodločni in nestanovitni in gredo za močnejšim in za tistim, ki jim da večja zagotovila, da se bo uveljavil.

Sam program UP je bil naslovljen na »progressivne dele srednjih slojev mesta in podeželja«. To pomeni, da ni bil namenjen srednjim slojem v celoti, temveč le delu, in sicer najbolj naprednemu in najbolj osveženemu delu srednjih slojev. Če bi si pridobili večino srednjih slojev, bi si bili zagotovili, da se bo združilo toliko sil, da bi te lahko zaustavile buržoazno nasprotno ofenzivo. Pri opravljanju te naloge pa je bila UP očitno neuspešna, kar je odločilo o poznejšem toku dogodkov.

O odsotnosti vojaške politike

Poleg tega da UP ni imela jasno izdelane strategije za osvojitve oblasti, pa tudi ni imela pravilne politike do oboroženih sil. To pa je v Latinski Ameriki nujno, saj imperializem v Latinski Ameriki uporablja oborožene sile za to, da pozneje spremene rezultate volitev. Nikjer ne piše, da so latinskoameriške oborožene sile poklicane, da branijo *status-quo*, in da se nujno spremene v plačance monopolov in multinacionalnih družb. To načelo velja tudi za druge kontinente. Med višjimi kadri latinskoameriških oboroženih sil lahko najdemo ljudi, ki prihajajo iz srednjih slojev in iz male buržoazije. V vrste oboroženih sil stopajo tudi ljudje iz delavskih in kmečkih družin. Morda je značilnost poveljniških kadrov latinskoameriških oboroženih sil, da je med njimi mnogo sinov nedavnih priseljencev, večinoma italijanskega, španskega in nemškega izvora. To, da so sinovi med poveljniškim kadrom oboroženih sil, daje staršem zlagan blišč aristokratstva in patriotizma. Vendar pa se je večkrat zgodilo, da so oborožene sile podprle ljudske voditelje in posegle v obrambo reform, ki domačim oligarhijam niso bile pogodu.

Da si delavske stranke in leva gibanja zagotovijo simpatije in podporo celote ali dela oboroženih sil, kar bi zadoščalo za usklajeno ljudsko akcijo in kolikor si žele obdržati demokratično pridobljene položaje, si ne morejo privoščiti nejasnega odnosa do oboroženih sil. To lahko dosežemo s tem, da spodbudimo vojake, da sodelujejo pri nalogah nacionalne integracije in družbenega napredka. S tem se vojska čuti povezano s pozitivnim procesom, ki poteka v državi. Pri tem ne gre za sklepanje prijateljskih ali tovariških vezi, ki so vedno omejene, temveč za široko zasnovano kolektivno delo, kjer bo vojakom namenjena vloga, ki presega policijsko vlogo, ki jo imajo v kapitalističnem svetu. Prav je, da se zagotavljanja podpore oboroženih sil lotimo z vztrajnostjo, trdovratnostjo, nenehno in učinkovito; to je namreč eden izmed prvih pogojev, da zagotovimo prehod v socializem.

Vendar pa se pravilna vojaška politika ne sme omejevati na to, da pridobivamo podporo vseh oboroženih sil, ali pa njihovega dela. Računati moramo tudi z lastnimi vojaškimi ali polvojaškimi organizmi, ki

bodo zmanjšali možnost za uspeh kontrarevolucije. Prav tega nismo znali storiti v Čilu in gverilski »diletantizem« je nadomestil resne priprave oboroženih kadrov. Na dan državnega udara so mnogi tovariši zaman skušali sestaviti brzostrelke in drugo orožje, ki je bilo pri roki, vendar pa se ga nikoli niso naučili uporabljati. Ljudske množice pa je najbolj demoraliziral poraz brez aktivnega odpora. V Čilu ni bilo ne vojaških enot ne oboroženega ljudstva, ki bi se vojski postavil po robu. V Čilu je vojaška obveščevalna služba poznala častnike, ki so bili zvesti vladi ali ustavi; in te so prijeli. Edino predsednik republike tovariš Allende se je upiral in je do konca vzdržal v palači Moneda.

V večini latinskoameriških držav so visoke poveljniške kadre in visoke častnike nasploh indoktrinirali in izurili severnoameriški izvedenci v ustanovah, ki so v ameriški coni Panamskega prekopa ali pa v notranjosti ZDA. Ljudje, ki so bili najbolj odgovorni za organizacijo zarote, so sprejeli velike vsote denarja — glede tega Čile ni nikakršna izjema. To podkupovanje je med preiskavo dokazala komisija samega severnoameriškega senata pod predsedstvom demokratskega senatorja Churcha.

Posredno ali neposredno je tudi v evropskih državah čutiti roko multinacionalnih družb. Nihče ne more zagotoviti, da se oborožene sile ne bodo vmešale v proces, katerega namen je odpraviti ali oslabiti buržoazne države. Ljudska in leva gibanja, posebno pa še delavske organizacije, morajo z vso resnostjo upoštevati vojaški faktor. Usoda socialistične revolucije ali procesa prehoda v socializem se ponavadi odloča v vojašnicah oboroženih sil, ki so jih vzgojili v tradicionalni šoli kapitalističnega reda. Problem se pokaže prej ali slej in bolje je preprečiti kot zdraviti. Brez dejanske, strogo uveljavljene in temeljito zasnovane vojaške politike, ki je brez predsodkov, zmaga na volitvah ne bi bila samo kratkotrajna in minljiva epizoda v demokraciji klasičnega sloga.

Sklepi

Če poskusimo strniti, kar smo povedali, lahko pridemo do tehle sklepov:

a) Če ljudstva gredo po »mirni poti«, se jim posreči po tlakovani poti priti do sredine poti, ne pa do končne postaje, tj., socializma. Za tlakovano potjo pride namreč kamnita pot, ali bolje: začne se odpor slojev, ki so v manjšini, in oborožen spopad je nujen.

b) Čedalje pogosteje bo imelo delavstvo v okviru buržoazne demokracije možnost, da zmaga na volitvah. Tega pričakovanja ne smemo zamenariti, politična vodstva pa morajo izkoristiti prednosti, ki jim jih ponuja ta alternativa.

c) Proletariat sam od sebe ne more utrditi morebitne zmage in potrebuje podporo srednjih slojev v mestih in na podeželju. Da bi to dosegel, ne sme prikrivati svojega revolucionarnega programa, temveč mora svojim zaveznikom zagotoviti, da bo odločno branil vse, kar so pridobili.

Kuba — zapisi o revolucionarnem procesu in socialistični demokraciji¹

V letu 1970 smo se lotili dokončnega ustanavljanja predstavniških ustanov kubanske države.

Kot vemo, je morala revolucionarna vlada v prvih letih revolucionarnega obdobja, zato da bi se uspešno spopadla z velikanskimi težavami tega obdobja, koncentrirati izvršno, zakonodajno in upravno oblast. Za to obdobje so bile značilne velike, dinamične, radikalne in revolucionarne spremembe in nujno potreben je bil dejaven državni aparat, ki bi izvajal oblast in hkrati zastopal resnične interese delavcev in vsega ljudstva in ki bi hitro sprejemal odločitve, ustrezne potrebam in zahtevam zgodovinskega trenutka, v katerem smo bili.

Na drugi strani pa v tistem času ni bilo ustreznih razmer za ustvarjanje različnih ustanov. Zaradi dinamike procesa, predvsem pa zato, ker se je bilo treba spopadati (in ju premagovati) z naraščajočo napadalnostjo imperializma in domače reakcije, ki sta z vsemi sredstvi poskušala uničiti revolucijo, smo tedaj preživljali obdobje, ki so ga naši voditelji imenovali obdobje boja za obstoj.

Najpomembnejša vloga, na katero sta se morala v tistih letih revolucija in naše ljudstvo osredotočiti, je bila prav potreba, da premagamo te agresije. Hkrati pa smo se odločno lotili obširnih in nujnih preobrazb v naši družbi.

Revolucionarna vlada je stvarno izvajala funkcije in zadolžitve, ki jih je morala prevzeti zaradi odsotnosti predstavniških ustanov države v prvem obdobju boja našega ljudstva. Revolucionarna vlada si je naložila zelo pomembne posege kot npr., sprejetje revolucionarnih zakonov, razlastitev imperialistov, likvidacija izkoriščevalcev ter boj zoper zunanje in notranje agresije in drugo.

Navkljub temu (in ne glede na to), da je bila tista vlada pravzaprav začasne narave, je bil namen procesa institucionalizacije, ki smo ga začeli v letu 1970, ta, da damo naši socialistični državi dokončne oblike. To pa

¹ Priobčujemo drugi del članka, ki sta ga avtorja predstavila v Caviatu na okrogli mizi CAVIAT 77 Socializem in politični sistemi.

je zelo pomemben korak za kubanski revolucionarni proces, saj dopolnjuje elemente, iz katerih je sestavljena naša proletarska država. Ko je tovariš Raul Castro, drugi sekretar naše stranke o tem poročal, je dejal:

»... če predstavniška telesa v prvih letih boja za obstoj niso bila nujno življenjsko potrebna in bi lahko ovirala gibljivost, ki je bila v tistih časih državi potrebna, pa so zdaj, ko so ustvarjene ustrezne razmere, postala nujno potrebna in so temeljni element naše države; z njegovo pomočjo bo participacija ljudstva dobila institucionalno, regularno, realno in sistematično obliko.«

Kakor je tudi povedal tovariš Raul Castro, to ne pomeni, da ljudstvo ni bilo odločilno udeleženo pri revolucionarni graditvi, niti ne, da nismo v vsakem trenutku upoštevali množic. Nasprotno! Revolucijo smo lahko izvedli prav zaradi množičnega in navdušenega sodelovanja ljudstva prav pri vseh dejavnostih v kubanskem revolucionarnem procesu, pri podpori svojih voditeljev, pri obrambi revolucije, v množičnih organizacijah, pri analizi in razpravah o glavnih zakonih pred njihovim sprejetjem, zaradi neomajne enotnosti vsega ljudstva, skovane med revolucijo, in zaradi polnega zaupanja ljudstva v svoje voditelje, zlasti v nespornega voditelja tov. Fidela Castra.

To tudi ne pomeni, da je odsotnost predstavniških institucij v tem obdobju zmanjševalo demokratično bistvo revolucionarne države. Če neka država dejansko zastopa interese delavcev, kmetov, intelektualcev in najbolj širokih slojev prebivalstva, naj so strukture in oblike, ki predstavljajo te interese kakršnekoli, je ta država nedvomno bolj demokratična kot katerakoli druga država. Naša država, ki gradi socializem, je ljudstvu spet vrnila naravna bogastva, spremenila privatno lastnino proizvodnih sredstev v lastnino vseh, odpravila nezaposlenost, nepismenost, lakoto, dala vsem zastoj izobrazbo in zdravstvene usluge, organizirala množice in jim izročila orožje, da bi lahko branili svoje dosežke; zato prvič v zgodovini suverenost, dostojanstvo in ugled našega ljudstva niso ogroženi zaradi eksploatacije in neokolonialne odvisnosti.

Naša država je bila zato od nekdaj resnično demokratična in za institucionalizacijo dežele bi ji radi dali dokončno obliko in strukturo ter s tem izpopolnili našo demokracijo z bolj neposrednimi in bolj učinkovitimi oblikami participacije množic pri vodenju dežele.

Proces institucionalizacije se je začel z določbami in ukrepi, katerih namen je bil okrepiti ves partijski aparat, tako da ločimo njegove vsebine, cilje in oblike delovanja od državnega aparata; prav tako so se okrepile množične organizacije, zlasti sindikati, ki imajo tako pomembno vlogo v socialistični državi.

V letu 1974 smo začeli pripravljati našo socialistično ustavo. V februarju 1975 smo objavili osnutek ustave in začeli proces analize in razprave med vsem ljudstvom in sicer s pomočjo množičnih političnih organizacij, kot so: Centrala kubanskih delavcev, Komite za obrambo revolucije, Nacionalna zveza malih poljedelcev, Zveza kubanskih žensk, Uni-

verzitetna študentska zveza, Zveza srednješolcev in Zveza mladih komunistov.² Tudi v okviru partije smo analizirali in razpravljali o osnutku ustave in partija je prispevala mnenja in pripombe.

Prvi kongres KP Kube je bil decembra 1975. in tedaj smo obravnavali in sprejeli osnutek s spremembami in z nasveti, ki so nastali med ljudsko razpravo, pri kateri je sodelovalo približno šest milijonov oseb. Med razpravo, izdelavo in potrditvijo kubanske socialistične ustave je ljudstvo s svojo množično participacijo dejansko izrazilo suvereno voljo in tako je bila z dokazi ugotovljena zgledna demokracija, ki jo uživajo ljudske množice v naši deželi.

Februarja 1976 se je končal nacionalni referendum, ki je sprejel ustavo: zanjo je glasovalo 97,7 % volivcev. Kubansko ljudstvo je svobodno in zavestno podprlo volitve v prid socializmu. Zadosti je, če omenimo, da prvi člen zakona zakonov določa, da je »republika Kuba socialistična država delavcev, kmetov in drugih ročnih in umskih delavcev.« Osmi člen pa pravi: »Država uresničuje voljo delovnega ljudstva in usmerja prizadevanja naroda pri graditvi socializma.«

Prvi sekretar naše partije je v tej zvezi dejal: »Naše ljudstvo dejansko ve, kako čiste, poštene in svobodne so bile te volitve. Mislim, da volitve kažejo stopnjo napredovanja v kulturi in zavesti našega ljudstva, napredovanja revolucionarnih idej in podpore socializmu, ki jo daje naše ljudstvo. In to tisto ljudstvo, ki se je njegova večina nekdanj plašila, vznemirjala in celo prestrašila, ko je slišala govoriti o socializmu ali komunizmu.« Tovariš Fidel je v nadaljevanju pristavil: »Včasih dovolj ne cenimo pomembnosti tega dogodka; ne cenimo zgodovinskega, političnega in ideološkega pomena, ki ga imajo za nas, za Latinsko Ameriko in za cel svet nedavne volitve ter podpore vsega ljudstva, vzgojenega v kolonializmu in neokolonializmu, tej popolnoma socialistični ustavi, pa ne samo popolnoma socialistični ustavi, temveč ustavi, ki je izraz pristnega, resničnega in razvitega socializma. Zakon o prehodu v ustavnost«, je izjavil Fidel, »je nedvomno zgodovinski dogodek in brez pretiravanja lahko rečemo, da je to ena izmed največjih zmag revolucije.«

Ustava je najpomembnejši dokument, ki usmerja proces institucionalizacije revolucije in pravno legalizira politično oblast delavskega razreda v tesnem zavezništvu z drugimi delovnimi ljudskimi množicami. Četrty člen določa, da ima v republiki Kubi vso oblast delovno ljudstvo, ki jo izvaja s pomočjo skupščin ljudske oblasti (Poder Popular) in drugih državnih organov, ki iz nje izhajajo ali pa ljudstvo izvaja to oblast neposredno. Oblast delovnega ljudstva temelji na trdnem zavezništvu med delavskim razredom, kmeti in drugimi delavci v mestu in na deželi pod vodstvom delevskega razreda.«

² V izvirniku po istem vrstnem redu: CTC-Central de Trabajadores de Cuba, CDR-Comité de la Revolución, ANAP- Asociación Nacional de Agricultores Pequeños, FMC-Federación de Mujeres Cubanas, FEU-Federación Estudiantil Universitaria, FEEM-Federación de Estudiantes de la Enseñanza Media, UJC-Unión de Jóvenes Comunistas (op. prev.).

Peti člen ustave pravi, da je »Komunistična stranka Kube, ki je organizirana marksistično-leninistična avantgarda delavskega razreda, najvišja vodilna sila družbe in države in da organizira in usmerja skupna prizadevanja k visokim ciljem in napredovanju v komunistično družbo.«

To, da sta bila ta dva člena sprejeta, dokazuje, da kmetje, intelektualci in ljudstvo nasploh zavestno priznavajo vlogo, ki jo igra delavski razred v kubanskem revolucionarnem procesu, in »vodilno vlogo partije pri graditvi socializma, pri čemer je stranka institucija, ki je drugačna od države, jo dopolnjuje in usmerja, vendar pa je ne zamenjuje« (Raúl Castro, govor ob razglasitvi ustave).

Socialistična ustava v svojih členih uveljavlja predpise za najvišjo obliko demokracije, ki jo zgodovina do zdaj pozna, tj. demokracije za delavce, to pa pomeni demokracije za velikansko večino ljudstva. Socialistična država prvič v zgodovini uresničuje resnično udeležbo ljudstva, resnično oblast ljudstva, svobodo in enakost med ljudmi, katerih premise so možne samo v družbi, ki ni razdeljena na razrede. Dokler bo namreč še obstojalo izkoriščanje človeka po človeku, dokler ne bosta odpravljena diskriminacija in vsakršna družbena neenakost, dokler široke množice ljudstva ne bodo imele zagotovljene pravice do dela, izobrazbe, zdravja in kulture, vse dotlej ne bo resnične enakosti. Te razmere so možne samo v socializmu.

Vendar pa je socializem družbeni režim, v katerem delavski razred v zavezništvu z drugimi delovnimi razredi in sloji izvaja svojo oblast in diktaturo in zato so svoboščine omejene tistim manjšinam, ki skušajo škodovati interesom večine in ki napadajo socializem. Zato v svojem 52. členu ustava določa, da »se priznavajo državljanom svoboda govora in tiska«, toda ustava obenem pojasnjuje, »da so te svoboščine priznane le kolikor se ta svoboda ujema s cilji socialistične družbe« (Raúl Castro, govor ob razglasitvi ustave).

Člen 61 potrjuje, da »nobene svoboščine, ki je priznana državljanom, ni dovoljeno izvajati zoper ustavna in zakonska določila, tudi ne zoper obstoj in cilje socialistične družbe in ne zoper odločitev kubanskega ljudstva, da izgradi socializem in komunizem«.

Po razglasitvi ustave se je v celi deželi začel proces ustvarjanja organov ljudske oblasti, volitve vanje so bile v mesecu oktobru. Poprej pa smo uresnili še enega izmed sklepov prvega partijskega kongresa, ki je zadeval novo politično-upravno razdelitev dežele; s tem so bile ustvarjene ustrezne premise za vzpostavitev ljudske oblasti v obliki, ki ustreza posebnostim dežele. Pri upravno-politični razdelitvi smo upoštevali različne aspekte in značilnosti naše družbe: to so zemljepisne razsežnosti različnih področij, prebivalstvo, ekonomski in družbeni problemi in razvojne možnosti vsakega področja.

Z novo razdelitvijo smo omogočili višjo stopnjo decentralizacije krajevnih problemov in zagotovili zблиžanje med vodstvi in bazo. Obenem pa se je z decentralizacijo bistveno zmanjšal upravni aparat. Naj ome-

nimo, da regij kot upravnih enot ni več (obstajalo je petdeset regij), število občin pa se je zmanjšalo od 400 na 169. Število provinc se je zvečalo od 6 na 14. Zato zdaj tri upravno-politične enote izvajajo državno oblast: občina (municipio), pokrajina (provincia) in država.

Obstoj in delovanje organov ljudske oblasti sta temeljna elementa državne oblasti, ki se prek njiju ljudstvo neposredno udeležuje pri spoznavanju in obvladovanju družbenih problemov. Te probleme zbirajo predstavniki, ki so jih demokratično izvolile množice, upoštevaje marsikistično-leninistična načela demokratičnega centralizma, med katere štejemo volitve od spodaj navzgor na vseh ravneh z glasovanjem množic in s prevzemom odgovornosti (polaganjem računov) za svoje delovanje pred svojimi volivci. Tako se uresničuje eno izmed najpomembnejših načel, ki utemeljuje in uteleša ljudsko oblast; to načelo namreč določa, da na vsaki instanci najvišje oblasti nimajo delegati, temveč množice, ki so jih izvolile zato, da bi jih predstavljali; prav tako, kot so jim mandat te množice izročile, jim ga lahko preklicejo vsak trenutek, ko ugotovijo, da delegat ne ustreza njihovim interesom. Iz tega izhaja, da bo najvišja državna oblast vedno v rokah množic, kar popolnoma ustreza naravi socialistične demokracije in načelom marksizma-leninizma.

Med volitvami so občine razdeljene na volilna okrožja po merilih, da mora imeti občinska skupščina na tej instanci, naj bo še tako majhna, najmanj 30 delegatov. Za večje občine je največje število, ki je dopuščeno, 200 delegatov. Vsako volilno okrožje bo v občinski skupščini predstavljal en predstavnik, ki ga ljudstvo izbira med kandidati, ki jih samo določi. V volilnem okrožju se formirajo mandatna področja (najmanj dva in največ osem), v vsakem izmed teh področij določijo kandidata, ki ga mora podpirati večina navzočih volilcev. Seveda imajo navzoči pravico osebno dajati predloge.

Državljan predlagatelj predstavi zasluge in vrline kandidata, ki ga je bil predlagal, govori o njegovi delovni poti in njegovem delovanju. Kasneje se izvedejo volitve in za kandidate v volilnih okrožjih so imenovani vsi tisti, ki so dobili absolutno večino, tj. glas več kot polovico glasov. Nato rastavijo fotografije in kratke življenjepise kandidatov na javnih mestih volilnega okrožja, da lahko vsi volilci spoznajo njihove zasluge.

Če pri prvem glasovanju nihče od kandidatov ne dobi večine glasov v svojem volilnem okrožju, se glasuje še enkrat, in kot kandidata se predstavitva samo tista dva, ki sta dobila največ glasov.

Oktobrskih volitev v letu 1976 se je udeležilo več kot 95 % volilcev, tj. približno pet milijonov petsto tisoč oseb. V 169 občinah so izvolili 10725 delegatov. Na koncu oktobra so občinske skupščine zasedale in izvolile delegate v svoje izvršne odbore.

Narodna skupščina ljudske oblasti je po naši ustavi najvišji organ v državi in edini organ, ki prek ustavnega in zakonodajnega pooblastila izraža suvereno voljo delovnega ljudstva. Ta organ volijo za dobo petih

let; sestavljajo ga poslanci, ki so jih bile izvolile občinske skupščine ljudske oblasti. Narodna skupščina izvoli iz svojih vrst predstavnike v državni svet.

Drugega decembra je prišlo do zgodovinskega in prelomnega dogodka, ko je bila ustanovljena narodna skupščina kot najvišji organ v državi in je prevzela funkcije in odgovornosti, ki ji jih daje ustava. S tem dejanjem smo presegli obdobje začasnosti revolucionarne vlade in naša socialistična država je dobila dokončne institucionalne oblike.

Tovariš Fidel Castro, predsednik državnega sveta in predsednik ministrskega sveta, je v priložnostnem govoru ob ustanovitvi narodne skupščine izjavil:

»Že od vsega začetka je bil naš revolucionarni proces resnično ljudski in trdno zakoreninjen v množicah. Prvo suvereno dejanje ljudstva je bila revolucija sama. Naša revolucija ni nastala iz državnega udara. Ko smo začeli, celo vojske nismo imeli. Naše revolucije ni nihče naročil od zunaj. Kovala se je v junaškem boju zoper imperialistično vladavino in zoper najbolj smrtonosne in divje agresije od zunaj. Naša revolucija je nastala med ljudstvom, zasnovali in uresničili so jo ponosni sinovi ljudstva. Naša revolucija je vzklila iz drobnega semena, ki je zraslo v velikansko drevo. Še včerajšnje stoletne sanje so se spremenile v lepo resničnost današnjega dne in prav zaradi volje ljudstva so se te sanje spremenile v del zgodovine, od koder ni vrnitve v prejšnje stanje.«

Prevedel: Bojan Grobovšek

Razgovor o političnih sistemih prehodnega obdobja

Na mednarodni tribuni Socializem in politični sistemi, ki je bila v dneh od 26. do 30. septembra letos v Cavtatu, je glavni in odgovorni urednik Teorije in prakse dr. Adolf Bibič postavil nekaterim domačim in tujim udeležencem nekaj vprašanj o temi posvetovanja. Do zaključka redakcije so odgovore poslali: *Robert Chapuis*, predstavnik Socialistične partije Francije (Pariz); *prof. dr. Jovan Djordjević*, predsednik zveze združenj za politične vede Jugoslavije (Beograd); *dr. Carl-Henrik Hermansson*, Komunistična partija (leva) Švedske (Stockholm); *Pierre Joye*, član centralnega komiteja Komunistične partije Belgije (Bruselj); *prof. Jurij Andrejevič Krasin*, član Akademije družbenih znanosti pri CK KPSZ; *dr. Ivan Kristan*, profesor na pravni fakulteti v Ljubljani; *Lucio Libertini*, poslanec v parlamentu, Komunistična partija Italije (Rim); *David Plotke*, glavni urednik revije »Socialist Revolution«, ZDA (San Francisco).

VPRAŠANJE: Eno izmed poglobitnih vprašanj političnega sistema socializma je razmerje med ekonomijo in politiko. Kakšna naj bi bila smer spreminjanja tega razmerja v prehodnem obdobju?

R. CHAPUIS: Socializem se razlikuje od kapitalizma kot proizvodni način, pa tudi kot organizacija oblasti. V nekaterih deželah, ki so se lotile prehoda v socializem, so to drugo razsežnost premalo upoštevali. Ko na državo preložijo skrb, da vodi proizvodnjo glede na interese delavcev in potrebe prebivalstva, pozabljajo na interese in potrebe države, interese, ki se ne ujemajo z interesi ljudstva — kakršnekoli so že pravne funkcije. Država teži k temu, da se obdrži in reproducira kot samostojen sistem, in tako hitro zaustavi proces prehoda v socializem.

Delovanju na produkcijo moramo torej dodati v strogem pomenu politično delovanje, ki natančno opredeljuje vlogo države, njene zahteve in njene omejitve. Šele potem lahko pravilno vzpostavimo razmerje med

ekonomijo in politiko, razmerje, ki ga ne moremo uokviriti v preprosto opredelitev odnosov med državo in produkcijo. Samoupravljanje omogoča, da se odpre veliko širše polje med ekonomskimi funkcijami, ki so bolj diverzificirane, in bolj decentraliziranimi političnimi funkcijami. Samoupravljanje vključuje:

— to, da delavci sami nadzorujejo organizacijo dela;

— to, da se proizvajalci in »porabniki« politično dogovarjajo o izbiri produkcije;

— to, da so proizvodne enote zadosti homogene, da ohranijo svojo poljedelsko, industrijsko ali terciarno namembnost in da niso preveč odvisne od finančnih gibanj;

— to, da se plan demokratično sprejema po široki razpravi v organih samoupravljanja in na nacionalni ravni; ta plan za neko obdobje opredeljuje velike ekonomske in družbene odločitve;

— to, da se ekonomsko uveljavljanje plana v podjetjih in družbenih službah ne boji zateči k tržnim mehanizmom, kadar jih je mogoče nadzorovati in obvladovati na vseh ravneh.

Prav jugoslovanske izkušnje z združenim delom in s povezavo med planom in samoupravljanjem brez dvoma najboljše na svetu omogočajo, da opredelimo povezavo med ekonomijo in politiko. Prav tako je bistveno, da damo aktivno in avtonomno vlogo organizmom, ki že po naravi ustrezajo takšnemu povezovanju: sindikatom in strankam.

J. DJORDJEVIĆ: Sploh ne moremo govoriti o političnem sistemu socializma, če ta ni resnično vrhnja stavba socialistične ekonomske baze. Sicer pa ni bistvene razlike v pogledu odnosa med družbeno-ekonomsko bazo in družbeno-politično vrhno stavbo v socializmu in v poprejšnjih družbenih sistemih. Saj tudi v socializmu ne obstaja enostranski determinizem med ekonomijo in politiko, čeprav ekonomizem pogosto izenačujejo s socializmom — in čeprav prihaja v njem do občasnih stanj premoči politike. Za sodobni socializem, še posebej pa za samoupravni socializem je bistveno to, da se uveljavlja demokracija kot oblika političnega sistema. Toda te demokracije ni moči enostavno prevzeti od kapitalizma — niti ne njenih oblik, ki po mnenju nekaterih avtomatično ustrezajo socializmu. Socializem si mora zgraditi svoj politični sistem, še posebej tedaj, če v njem ne prevladujejo le detatizirani proizvodni odnosi, marveč tudi samoupravni odnosi. Samoupravljanje je temelj posebne pluralistične strukture interesov in ta pluralizem predpostavlja in terja demokratičen politični sistem. V njem se artikulira, kot je dejal tovariš Kardelj, pluralizem samoupravnih interesov. Tak politični sistem pa lahko bistveno prispeva, da se ekonomski odnosi razvijajo brez birokratskega etatizma. To je nova in izredno pomembna alternativa sodobnega socializma.

C. H. HERMANSSON: Seveda je za to, da delavci uresničijo demokracijo, tj., da zgradijo državni aparat, ki bo v marsičem nov, in odvzamejo kapitalistom proizvodjalna sredstva, nujno potrebno politično reševati probleme. Gotovo so tudi *ekonomske* potrebe, ki jih morata reševati proizvodnja in delitev, ki so ju organizirali delavci sami v podjetjih, ki so v družbeni lasti. Odnos med politiko in ekonomijo je dialektičen in se v prehodnem obdobju nenehno spreminja. S preoblikovanjem ekonomike se preoblikuje tudi politično življenje. »Na mesto stare meščanske družbe z njenimi razredi in razrednimi nasprotji stopi asociacija, v kateri je svoboden razvoj slehernega pogoj za svobodni razvoj vseh.« (K. Marx — F. Engels: *Komunistični manifest*, MEID, str. 613, CZ, Ljubljana 1971.)

P. JOYE: Socializma ne moremo opredeliti samo z ekonomskimi izrazi, z izrazi proizvodnih načinov. Njegova vsebina, ki je dosti bogatejša, zahteva politične ukrepe, ki zagotavljajo preobrazbo vseh družbenih odnosov, poglobitev demokratične *prakse*, ki preoblikuje odnose med vodečimi in vodenimi, hierarhične odnose moči.

J. A. KRASIN: Mislim, da je najprej treba natančneje opredeliti pojem prehodnega obdobja. Sovjetski marksisti v glavnem štejejo za prehodno obdobje odsek časa od trenutka, ko je delavski razred prevzel oblast v svoje roke, do zmage socializma, to je, do utrditve socialistične ekonomije, socialistične baze in njej ustrezne politične in ideološke vrhne stavbe. Temu obdobju sledi obdobje razvoja socializma, ki se razvija na svoji lastni podlagi.

Očitno je, da odgovor na to vprašanje zahteva natančnejšo opredelitev odnosov med ekonomiko in politiko prav v tem obdobju.

Znano je, da je Lenin rekel, da je politika koncentrirani izraz ekonomike. To velja tudi za socializem, v katerem politika v končni konsekvenci izraža interese delavskega razreda in drugih razredov ter družbenih slojev socialistične družbe. Vsebinski interesov pa izhaja iz položaja razredov in družbenih skupin v sistemu družbene proizvodnje.

Hkrati s tem pa mora — na kar je prav tako opozarjal Lenin — politika v socializmu imeti prednost pred ekonomiko. To lahko razlagamo s tem, da je narava razvoja socializma in njegove ekonomike zavestna in planska. Objektivni zakoni ekonomskega razvoja pa dobijo prostor za svoje delovanje in svoj razvoj, ko na podlagi njihovega razumevanja družba opredeli politične cilje ter izdelava programe ekonomskega razvoja.

Če govorimo o glavnih smereh razvoja politike v procesu prehodnega obdobja od socializma do njihovih vse bolj zrelih oblik, bi omenil predvsem tole:

Prvič to, da se pozornost politike preusmerja prav na reševanje družbenih in ekonomskih problemov. Družba se, kar je naravno, vedno bolj posveča tem problemom. Politika se vedno bolj organsko povezuje z ekonomiko. To pa omogoča utrjevanje socialnopolitične enotnosti družbe, kar vodi k temu, da postajajo mehanizmi usklajevanja interesov različnih družbenih slojev v politiki komunistične partije in socialistične države vse bolj skladni.

Jasno je, da se v socializmu ohranja ekonomska nujnost istih meril pri merjenju dela in porabe. Tudi to je politično vprašanje. Država opravlja to funkcijo merjenja s pomočjo pravne prisile. Vendar pa je glavna vsebina politike povezana z reševanjem problemov ekonomskega in socialnega razvoja družbe. Z drugimi besedami, politika se vse bolj ukvarja s problemom znanstvenega upravljanja, katerega nosilec je družba, kar pa pomeni, da postaja vloga družbenih ved pri oblikovanju politike vse bolj pomembna.

Druga težnja, na katero bi želel opozoriti, je vedno širše in intenzivnejše sodelovanje delovnih ljudi, ki so najpomembnejša proizvodna družbena sila v politiki. V tem vidim še eno vez, ki povezuje ekonomiko s politiko. Potreba po taki povezavi postane močna spodbuda za razvoj socialistične demokracije. Ta težnja je v Sovjetski zvezi dobila svoj izraz tudi v novi ustavi ZSSR, kjer je poudarjeno, da je temeljna smer razvoja političnega sistema sovjetske družbe nadaljnje razvijanje socialistične demokracije.

J. KRISTAN: Odnos med ekonomijo in politiko je s stališča marksistične teorije treba gledati glede na njuno medsebojno prepletenost in odvisnost. Ta odnos ni niti enosmeren niti izključujoč. Ekonomija in politika se med seboj povezujeta tako v sferi znanosti ali teorije kot tudi v praktičnem uresničevanju.

Težko bi rekli, da je ekonomija stvar gospodarstvenikov, politika pa stvar politikov. Na poskuse takšnega mehničnega ločevanja gospodarstva in politike sicer (vedno znova) naletimo, vendar če jih analiziramo, zasledimo v njih birokratsko-tehnokratne težnje nekaterih ožjih skupin, da bi po eni strani zvalile s sebe odgovornost za svoje ravnanje, po drugi strani pa, da bi se zaprle pred družbenim vplivom.

Za socializem je spoznanje o prepletenosti ekonomije in politike še zlasti aktualno. Zdi se nam, da je treba opozoriti na to z dveh vidikov. Po eni strani gre za fenomen planiranja, po drugi pa za družbene odnose na temelju samoupravljanja, v katerih se podružbljata tako politika kot gospodarstvo.

Planiranje (centralno, državno) je starejša politično ekonomska šola sicer štela za eno izmed značilnosti socializma, vendar pa danes planiranje ni več posebnost socialističnih držav. (Morda smo včasih pri nas

več govorili o planiranju, medtem ko so v marsikateri kapitalistični državi v praksi dejansko več planirali kot pri nas.)

Plansko usmerjanje gospodarskega oz. družbenega razvoja je danes splošno priznana nujnost tudi v kapitalističnih državah, ne samo socialističnih. Klasični trg na temelju konkurence ter zakona ponudbe in povpraševanja ne deluje več v sodobnih industrijskih sistemih, nado-mešča ga plansko usmerjanje. To spoznanje je navzoče v sodobni meščanski politični ekonomiji.

Vprašanje, ki se pri tem postavlja, je, kakšne morajo biti predpostavke oz. družbeni pogoji za planiranje ter kdo je nosilec planiranja. Gre za to, ali je podlaga planiranja zasebna ali državna kapitalistična lastnina, državna socialistična lastnina ali pa družbena lastnina. Od tega je tudi odvisen nosilec planiranja in od tega so odvisni cilji, h katerim nosilec planiranja teži.

V naših razmerah smo prišli od administrativnega državnega planiranja na samoupravno planiranje. Nosilci planiranja so delovni ljudje v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih. Pogoj za prehod od državno administrativnega na samoupravno planiranje je transformacija državne lastnine proizvodnih sredstev v družbeno lastnino in na njej temelječ razvoj družbenega samoupravljanja v zadnjih petindvajsetih letih.

L. LIBERTINI: V splošnem je treba zavrniti kot mistifikacijo vsakršen poskus, ki bi hotel ločevati ekonomiko od politike; s tega vidika je nujno, da opozorimo na enotnost družbe.

V prehodnem obdobju je poglobljena naloga delavskega gibanja, da se osvesti in da osvešča o razmerjih med politiko in ekonomijo in o povezanosti med spremembami, ki nastajajo v enem in drugem področju. Organizacija političnega sistema ni nevtralna glede na lastnino produkcijskih sredstev in na strukturo ekonomije. V tem smislu ni demokratičnega sistema, ki bi bil dober za vse čase in vse rabe; model meščanske demokracije pa ni zadnji domet demokracije. Demokratično dediščino, ki se je nakopičila v preteklosti, in h kateri je tudi delavsko gibanje veliko prispevalo — pluralizem, zagotovitev osebnih pravic, pravica do združevanja, splošna volilna pravica itd. — moramo braniti in upoštevati v novi socialistični ureditvi. Toda njene omejenosti je treba preseči in demokracijo razširiti v sozvočju z novimi ekonomskimi pogoji, kakor nastajajo.

D. PLOTKE: V večini kapitalističnih družb — tudi tistih, v katerih so država in monopoli dobro integrirani — poteka akumulacija v glavnem ločeno. To pa pomeni, da so politične institucije na videz avtonomne.

S socializacijo proizvodnje nastane takojšnja težnja političnih institucij po tem, da postanejo dominantni družbeni dejavnik. Ta težnja izhaja iz: a) nadomeščanja privatnih mehanizmov akumulacije; b) dezorganizacije, ki spremlja odmikanje od kapitalizma; c) elementov konkretnega mednarodnega konteksta.

Ker je obdobje centralizacije nujnost, gre pravzaprav za vprašanja, kako preprečiti, da bi centralizacija postala stalna, in kako zagotoviti dolgoročni razvoj neposrednih oblik družbene in ekonomske kontrole.

VPRAŠANJE: Na splošno se srečujemo z dvema pogledoma na vlogo države v prehodnem obdobju: da se naj država krepi ali da naj odmira. Kaj menite o tem vprašanju?

R. CHAPUIS: Dolgo časa smo bili prepričani ali so nas prepričevali, da se socializem začne tam, kjer se neha država. Kadar so socialisti prišli na oblast, so večkrat morali uporabljati dvojno govorico: obljubljali so odmiranje države za čas, ko bo celotna družba postala socialistična; dotlej pa so menili, da je treba državo krepiti, da bi preprečili vrnitev meščanske vladavine in zagotovili prehod k socializmu. Prav zato, ker so hoteli odpraviti državo, so jo še krepili!

Napaka je bila v tem, da so v državi videli subjekt zgodovine, namesto da bi iz nje naredili predmet razrednega boja. Državi je treba vrniti »objektivno« naravo, na katero je mogoče delovati; le tako ji gre, in preprečimo nevarna pretiravanja. V prehodnem obdobju je torej kar prav, če olajšamo ljudstvu in delavskemu razredu, da prevzame v svoje roke glavne državne funkcije. Večkrat bo to mogoče doseči z razvojem neposredne demokracije (lokalna organizacija, kulturno življenje, vzgoja, organizacija dela itn.); drugič spet se bo treba zateči k delegiranju. Pomembno je, da delegacije niso zbrane v enem samem centru odločanja: še prav posebno je treba močno razviti regionalno razsežnost. Prav tako je mogoče razložiti velike sektorje (znanstveno raziskovanje, plan, zdravstvo itn.) in jih specifično demokratično organizirati glede na značilnosti vsakega področja.

Nevarno bi bilo, če bi hoteli vse »centralne« odločitve osredotočiti v enem samem organizmu (to je tako napaka zgolj parlamentarnih ureditev kakor tudi »diktatorskih« režimov).

Nekatere bistvene funkcije morajo biti široko podružbljene, tako na ravni samoupravnih organov kakor na ravni države: tako je z lastnino, ki je lahko lokalna, regionalna, združna, nacionalna itn. . . . Lahko je tudi zasebna (tako je pogosto v poljedelstvu), če to ne spremeni družbene koristnosti produkcije ali pa jo lahko celo zboljša. Tako je tudi z obrambo, ki ji je treba trdno zagotoviti široko ljudsko naravo.

Nevarno bi bilo, če ne bi ločili družbene lastnine in državne lastnine, prav tako bi bilo narobe, če bi obramba postala stvar enega samega stanu s pomočjo enega izmed državnih aparatov — vojske.

Potemtakem odmiranje države — kar ne pomeni, da država zginja, pač pa to, da se njene funkcije in nena vloga omejujejo — ni končni cilj prehoda k socializmu: to mora biti le izhodišče.

J. DJORDJEVIĆ: Načelo — v skladu z Marxom, Engelsom in Leninom — je država prehodnega obdobja *odmirajoča* država. Drugo, konkretno vprašanje pa je, ali se država v določeni socialistični praksi krepi ali pa odmira. Na prevladovanje enega od teh dveh procesov vplivajo številne okoliščine. Seveda pod pogojem, da ni nobenega dvoma o tem, kaj pomeni »krepiti« in kaj pomeni »odmirati«. Vsekakor je samoupravljanje v obratnem razmerju s krepitvijo države oziroma z etatizmom in birokratskim paternalizmom.

C. H. HERMANSSON: Mislim, da sta obe omenjeni stališči pravilni (ali napačni). Po mojem mnenju bi morala v prehodnem obdobju država svojo oblast na nekaterih področjih okrepiti, na drugih pa svoja pooblastila omejiti ali se jim popolnoma odreči. Državni gospodarski načrt krepi vpliv države (na račun kapitalistov), medtem ko podružbljenje proizvodjalnih sredstev zmanjšuje moč države (v korist delovnih ljudi).

P. JOYE: Menim, da so še zmerom veljavne Marxove ideje o nujnem odmiranju države, ideje, ki jih je povzel tudi Lenin. Sodil je, da proletariāt potrebuje samo »polovično državo«, »državo, ki izgineva«.

J. A. KRASIN: Po mojem mnenju krepitev socialistične države ni v nasprotju z dozorevanjem pogojev, ki omogočajo njeno odmiranje v prihodnosti. Seveda pa je vse odvisno od tega, kako razlagamo »krepitev« in kako »odmiranje«.

Krepitev države v socializmu nikakor ni krepitev njenih represivnih funkcij in njenega represivnega aparata. Z razvojem socializma stopa ta funkcija vedno bolj v ozadje, v njem namreč zginjajo socialne skupine, ki nasprotujejo načelom socialistične družbe. Krepitev države pomeni predvsem razširitev njenih ekonomskih in socialnih funkcij ter vključevanje najširših ljudskih množic v sistem sovjetov ljudskih poslancev (predstavniški organi v SZ — op. prev.), kar omogoča vsakemu (državljanu) sodelovanje pri izvrševanju oblasti.

In prav na tej točki se približujemo »odmiranju« države. Kadar namreč vsi sodelujejo pri izvrševanju oblasti in se oblast popolnoma zlije z ljudstvom, tedaj država »odmira«, kot je rekel F. Engels, »zaspil«.

Pri tem pa, po mojem mnenju, »odmiranje« države nikakor ni likvidacija sistema, mehanizma upravljanja socialnoekonomskega življenja družbe, tistega mehanizma, ki je danes navzoč v državni obliki. Tak mehanizem je nujen v vsaki organizirani družbi, komunistična družba pa bo visoko organizirana družba.

I. KRISTAN: Gledanja na vlogo države v prehodnem obdobju bi lahko razvrstili na tista, ki poudarjajo nujnost krepitve socialistične države, in na tista, ki zagovarjajo potrebo po njenem postopnem odmiranju.

V naših razmerah smo se na podlagi spoznanj klasikov marksizma oz. zgodovinskega materializma odločili za pot odmiranja socialistične države.

Treba je poudariti, da je odločitev za takšno pot ob teoretičnem razčiščevanju funkcije socialistične države nujno pomenila hkrati razčiščevanje vprašanja lastnine proizvodnih sredstev in vprašanja vloge partije v tem razvoju. Takrat smo zavrgli tezo, da je državna lastnina najvišja ali pa celo edina »prava« oblika socialistične lastnine. Izhajali smo iz Engelsove ugotovitve, da je državna lastnina prvi korak, nujna prva stopnica za odmiranje države, kajti šele takrat, ko se država v imenu vse družbe polasti proizvodnih sredstev, opravi svoje prvo dejanje kot resnični, ne pa zgolj uradni predstavnik vse družbe, vendar pa je to hkrati njeno zadnje dejanje: odtlej njene funkcije odmirajo oz. prehajajo postopoma na družbo. Iz tega Engelsovega in nato tudi Leninovega stališča izhaja, da se proces odmiranja države nujno začne na gospodarskem področju, torej da začne država prenašati na družbo najprej funkcijo upravljanja proizvodnih sredstev.

To je načelna odločitev, od katere je odvisno, ali se proces odmiranja države v resnici začne, ali pa se — nasprotno — socialistična država krepi. Če se ohrani državna lastnina kot najvišja oblika socialistične lastnine, gre v resnici — ne glede na to, kako to stanje imenujemo — za krepitev socialistične države in za birokratizacijo celotne družbe. Pri nas je bilo glede tega odločilno obdobje v letih 1946—1950 (obdobje »revolucionarnega etatizma«). Na podlagi analize tega obdobja in analize izkušenj Sovjetske zveze smo spoznali nevarnost razširjanja funkcij državnega aparata in birokratizacije družbe.

Uvedba in praktično uresničevanje samoupravljanja pa seveda ne zanikata vsakršne vloge države. Odmiranje države ni stvar administrativne odločitve, predvsem tudi ni enkratno dejanje, ampak je dolgoročen proces, poln protislovij. V končni konsekvenci je ta proces sicer odvisen od materialne razvitosti družbe, vendar pa ne poteka spontano, ampak je potrebno zavestno delovanje subjektivnih sil, ki na podlagi spoznanj zakonitosti družbenega razvoja odpravljajo ovire in ta razvoj usmerjajo.

Če smo se odločili za proces odmiranja države, ne pa za njeno krepitev, s tem ne trdimo, da je država že odmrla, oz. ne zanikamo vsakršne

vloge socialistične države. V naših razmerah ima država svojo funkcijo kot instrument delavskega razreda in vseh delovnih ljudi pri razvijanju samoupravljanja, manj pa kot instrument vladanja nad ljudmi.

Gre preprosto za načelno stališče, ki ga je v zvezi z dilemo, ali naj država odмира ali ne, zapisal že Lenin, namreč, da tisti, ki trdijo, da proletarijat potrebuje državo, pozabljajo dodati, da je proletariatu potrebna odmirajoča država.

L. LIBERTINI: Prepričan sem, da je s tega vidika Marxova analiza popolnoma veljavna in aktualna. Država je aparat, sistem povezanosti, ki omogoča, da se postopno razrešujejo razredni konflikti v družbi v tem ali onem smislu. Je torej neločljiva od obstoja razredov. In ker tudi v socialistični družbi razredi ne izginejo (to se zgodi samo skoz dolg in zapleten zgodovinski proces), je torej tudi obstoj države v njej upravičen. Vendar pa je bistveno, da pride do spremembe v osnovi, v usmeritvi, torej ne sprememba v nazivih in oznakah, ampak v dejanjih. Država v socializmu mora biti bolj demokratična kot država v kapitalizmu. Ohranjati mora torej vse obstoječe svoboščine, uveljavljene v najnaprednejšem meščanskem demokratičnem sistemu, hkrati pa dodati nove pravice in instrumente demokracije; tu konkretno mislim na vse oblike samoupravljanja in na vse oblike soudeležbe pri splošnih političnih odločitvah. Ta nenehna rast demokracije in samoupravljanja je v bistvu načelo preobražanja družbe in zvezda stalnica za vsakega doslednega revolucionarja.

Pojavijo se seveda lahko izjemne okoliščine, — surova vojna, ekonomska kriza — ki v določeni socialistični družbi pojasnjujejo trenutno krepitev države. Toda ta krepitev sme biti dejansko samo začasna; ne morejo nas prepričati razlogi, ki jih pogosto navajajo, da bi razložili krepitev državne prisile: imperializem, prisotnost in sovražnost razrednega nasprotnika in drugo. Prav demokratična soudeležba, idejna soočanja in samoupravljanje so zelo koristna sredstva za premagovanje teh nevarnosti. Že samo konsens in soudeležba ljudstva lahko zagotavljata korak naprej. Popolnoma utopično pa je misliti, da bi lahko kakršnakoli manjšina vsilila socializem ljudstvu z zakoni, danimi od zgoraj. Z uporabo policijskih metod in administrativnih ukrepov dokazujemo, da je hegemonija delavskega razreda šibka in da je takšna socialistična družba bolna.

D. PLOTKE: Država »bi se morala« umikati, ne pa postajati vse bolj pomembna. Očitno pa je, da so takšni primeri zelo redki. Na neki točki nenehni razvoj novega tipa države preraste v nastajanje družbe, kot »prehodna« družba ne pelje nujno kam drugam kot k poglobljanju že obstoječih institucionalnih oblik.

VPRAŠANJE: Kako gledate na razmerje med avantgardnimi organizacijami do delavskega razreda in do množic sploh v prehodnem obdobju?

R. CHAPUIS: V razvitih deželah, kjer so delavski boji pripeljali do nekaterih oblik demokracije, je koristno, da več partij zastopa pozicije delavskega razreda. Takšen pluralizem sprošča gibanje, ki je značilno za delavski razred kot razred s pomočjo vseh oblik izražanja in organiziranja, ki mu lahko ustrezajo. Na drugi strani pa takšen pluralizem olajšuje vzpostavitev razredne fronte, saj združuje družbene kategorije, ki jih kapitalistično izkoriščanje različno prizadene.

Partije morajo imeti vlogo animiranja, ne pa uokvirjanja. Razprave, ki potekajo v njih, in njihovi predlogi omogočajo, da bolje opredelimo interese delavskega razreda v nekem trenutku in v njihovi povezavi z drugimi sloji prebivalstva, naj gre za kmete, obrtnike ali za gibanje žensk in mladine. Stranke bi morale hkrati zagotavljati svobodno delovanje neposredne demokracije povsod, kjer je mogoče, in pripomoči, da bi na drugih področjih delegati bili zares reprezentativni, to pa — po mojem — zahteva več kandidatov.

Tako se lahko spopadov in protislovij, ki so inherentni prehodnemu obdobju, lotimo politično in jih demokratično razrešujemo.

J. DJORDJEVIĆ: Partija je lahko avantgarda delavskega razreda, če izraža in kolikor izraža vsakodnevne in trajne interese delavskega razreda in če živi in ustvarja sredi ljudskih množic. Avantgarda ni samoupravna organizacija, marveč organizirana zavest razreda, ki to zavest srka iz razreda, iz njegovih bojev in teženj. Prehodno obdobje terja tako avantgardo. Politični sistem v družbi prehodnega obdobja ni niti reprezentativna niti neposredna demokracija v čisti obliki. Je zmes tega, kot je predvideval že Lenin. Toda ta politični sistem postaja vse bolj socialističen in demokratičen, kolikor iz njega izginejo oblike, elementi in ponašanje predstavniškega značaja.

C. H. HERMANSSON: Avantgardne organizacije — komunistična partija, povezana z drugimi socialističnimi partijami in organizacijami — bi morale biti vedno le orožje delovnih množic.

P. JOYE: Strinjam se z Edvardom Kardeljem: »Sreče človeku ne more dati niti država niti sistem niti politična partija. Srečo si lahko človek ustvari samo sam. Avantgardne sile socializma in socialistična družba imajo potemtakem lahko samo en cilj — da glede na možnosti danega zgodovinskega trenutka ustvarjajo razmere, v katerih bo človek kar najbolj svoboden pri takšnem osebnem izražanju in ustvarjanju, da bo

lahko — na podlagi družbene lastnine proizvajalnih sredstev — svobodno delal in ustvarjal za svojo srečo«.

J. A. KRASIN: Avantgarda organizacija delavskega razreda, tj. marksistično-leninistična partija, s katero družba uresničuje politično vodstvo, je zgodovinsko partija delavskega razreda. Prav zato je tesno povezana z razredom in se nanj opira.

Med razvojem socializma sprejemajo tudi drugi socialni sloji — so-mišljeniki delavskega razreda — politiko in ideologijo marksistično-leninistične partije. Sovjetski komunisti menimo, da je naša partija — KPZ — postala v tem procesu in zaradi njega partija vsega sovjetskega ljudstva, pri tem pa ostaja glede na razredno bistvo svoje politike in glede na svojo ideologijo partija delavskega razreda. Prav ta razred je namreč vodilna sila naše družbe.

Komunistične partije raznih kapitalističnih dežel postavljajo vprašanje možnosti aktivnega sodelovanja v političnem sistemu prihodnje socialistične družbe. Tako postavljeno vprašanje izhaja iz realnih razmer, v kakršnih se te partije borijo za demokracijo in socializem.

Kakšni bodo odnosi med strankami (partijami) v takšnem političnem sistemu? Mislim, da je tako vprašanje za teoretična razmišljanja anahrono, ker so dosedanja iskustva za rešitev tega vprašanja preskromna. Vsekakor pa je primer narodne enotnosti v Čilu pokazal, da taka pot poraja številne zapletene probleme. Mislim, da v končni konsekvenci prehod v socializem in njegov uspešen razvoj zahtevata, da se v političnem sistemu uveljavi vodilna vloga avantgarde delavskega razreda, opirajoč se na teorijo znanstvenega komunizma.

I. KRISTAN: Glede odnosa med delavsko avantgardo in množicami bi dejal, da je za graditev socializma, zlasti pa še za graditev samoupravnega socializma nujna kar najtesnejša povezanost avantgarde delavskega razreda z množicami. Brez te povezanosti, ki se v vsakdanji praksi vedno znova potrjuje, ko mora avantgarda v konkretnih družbenih odnosih vedno znova potrjevati svojo avantgardnost, avantgarda kratko malo ne more opravljati svojega poslanstva in preneha biti avantgarda.

S tega vidika so dragocene izkušnje Komunistične partije Jugoslavije že iz časa pred II. svetovno vojno, ko je partija delala v popolni ilegali (kajti z zakonom o zaščiti države iz leta 1921 je bila dokončno prepovedana), pa se ji je vendar posrečilo ohraniti stik z delavskimi in kmečkimi množicami. Prav naslonitev na delavske in kmečke množice je Komunistični partiji Jugoslavije omogočila, da se je ob Hitlerjevem napadu na Jugoslavijo lahko postavila na čelo osvobodilnega boja jugoslovanskih narodov. Rezultat delovanja komunistične partije med množicami je tudi ljudska fronta (enotna narodnoosvobodilna fronta) ali v Sloveniji osvobodilna fronta slovenskega naroda.

V samoupravnih razmerah je povezanost partije z najširšimi množicami nujen pogoj za uresničevanje njenega ustavno opredeljenega položaja. Uvedba samoupravljanja in njegov razvoj sta nujno zahtevala tudi spremembo vloge partije, ki jo je imela v času revolucionarnega etatizma, zaradi česar je prišlo hkrati s spremembo njene družbene vloge tudi do spremembe imena: »Komunistična partija Jugoslavije«, se je na šestem kongresu KPJ leta 1952 preimenovala v Zvezo komunistov Jugoslavije.

L. LIBERTINI: Partija je zavest revolucionarnega procesa, njegov vodja. Toda zaradi razlogov, ki sem jih že omenil, partija ne more razreševati tega nasprotja s silo, ne z administrativnimi ali policijskimi metodami (v tem primeru bi se namreč spremenila njena lastna narava in bi partija sama postala element v državni prisili). Vodilna vloga partije v delavskem razredu se izraža v njenih idejnih konfrontacijah, v političnem boju, v povezanosti z množicami in njihovimi hotenji. Mislim, da je prav v tem njen dialektični odnos ne samo do drugih političnih sil, marveč tudi do sindikata, do gibanja za samoupravljanje in do drugih družbenih elementov — in da je prav to značilna lastnost pluralizma v socialistični družbi. Revolucionarna partija se ne more poistovetiti ne z državo ne z drugimi organizacijami: politično mora izražati delavski razred, delavce in zanje organizirati boj.

D. PLOTKE: Prvič, v družbah, kakršna je na primer v ZDA, ne gre za vprašanje ene *same* avantgarde. Tak pristop je zgodovinsko in politično neutemeljen. Drugič, kakor hitro zavrremo koncept ene same vodilne partije, ki monopolizira politično moč, moramo nujno priznati širšo politično vlogo avantgardnim organizacijam — organizacijo, prepričanje itn. Takšen pristop pa vodi k vprašanju *vsebine* politične aktivnosti v prehodnem obdobju. En vidik politike — vsaj kar zadeva državo — odseva obstoj centrov »odtujene družbene moči«. Vendar pa v daljšem obdobju ni mogoče abstraktno negirati teh centrov, kajti politika deluje tudi kot področje, na katerem se izražajo in selekcionirajo globalne, temeljne razvojne alternative. Ne poznamo nobene transhistorične institucionalne oblike, ki bi ustrezala tej funkciji, čeprav te funkcije ni mogoče odpraviti ali zanikati, lahko jo le bolj ali manj demokratično obravnavamo.

VPRAŠANJE: Kakšno je oziroma kakšno naj bi bilo razmerje med predstavniško in neposredno demokracijo v socializmu? Kakšna je po vašem mnenju vloga samoupravljanja v razvoju demokracije v prehodnem obdobju?

R. CHAPUIS: Odgovori na prejšnja vprašanja že kažejo, kako bomo odgovarjali na to zadnje vprašanje. Danes se zdi, da je samoupravljanje edini način, da presežemo politična protislovja, ki so na eni strani porodila nastanek socialne demokracije, na drugi strani pa stalinizma, prav tako pa tudi ekonomska protislovja med liberalnim gospodarstvom in planskim gospodarstvom. Pravzaprav samoupravljanje strukturira ekonomsko organizacijo, kakor zahteva stalna politična razprava, ki poteka v samoupravnih strukturah.

Samoupravljanje je tako hkrati cilj, ki ga hočemo uresničiti (socialistična demokracija), in sredstvo, kako ta cilj dosežemo (demokratsko razreševanje konfliktov čim bliže ljudem, ki jih ti konflikti zadevajo). Še posebej pa samoupravljanje omogoča, da omejimo ekscese centralizma in parlamentarizma, s tem da uporabljamo neposredno demokracijo na nekaterih določenih področjih (zdravstvo, vzgoja, delo...) ali ravneh (lokalni, regionalni...).

S samoupravljanjem se izognemo tudi anarhistični iluziji, saj nam omogoča, da ponovno umestimo državne funkcije na bolj omejenem področju, ki ga lahko tudi bolje nadzorujejo predstavniki družbenih sil in političnih tokov, ki so značilni za neki določeni trenutek.

Samo na sebi se razume, da je to samoupravljanje mogoče samo v okviru preloma z buržoazno vladavino, predvsem na ravni državne oblasti. Ta prelom je lahko rezultat krize in lahko dobi nasilno obliko, če skuša manjšinska buržoazija ostati s silo na oblasti. Lahko pa je tudi miren, če poteka v okviru ureditve, ki se jo je posrečilo delavskim in ljudskim bojem demokratizirati. Ta druga rešitev je vselej bolj zaželena, saj na vsaki ureditvi še dolgo ostanejo znamenja razmer, v katerih se je porodila. Zato v deželi, kakršna je Francija, možnosti za socializem temeljijo hkrati na združeni levici, ki edina lahko zagotovi pogoje za politični in družbeni prelom, in na prevladi samoupravnega socializma proti vsem oblikam državnega in birokratskega socializma. Edinole samoupravljanje, ki si bo seveda moralo poiskati svoje posebne oblike (saj ni univerzalnega modela samoupravljanja), lahko tu prehodu v socializem zagotovi prihodnost.

J. DJORDJEVIĆ: Vsaka sodobna družba — tudi socialistična — je po strukturi pluralistična, oziroma: njeno strukturo sestavlja množica različnih grup, profesij itn. Ta struktura se ne more adekvatno izražati in presegati brez demokracije, ki je v bistvu pluralistična, ker je dolžna

da izraža družbo ne pa da se ji vsiljuje. Za razliko od tako imenovanega partijskega pluralizma se ta pluralizem neposredno izraža v institucijah in politiki in je v tem posebnost socialistične demokracije.

C. H. HERMANSSON: Po mojem mnenju je potreben dvojni sistem: dvojno predstavništvo delovnih ljudi in sicer, prvič, *neposredno* predstavništvo delavcev v podjetju in prebivalcev v nekem mestu bivanja ter, drugič, posredno, prek predstavniškega sistema. V obeh sistemih odločanja pa morajo biti organi na vseh ravneh. Delavsko samoupravljanje je imperativ za napredek demokracije v socialistični družbi. Razpravljamo lahko le v specifičnih oblikah samoupravljanja.

P. JOYE: Demokratična pot v socializem ni isto kot parlamentarna pot. Demokratična pot mora peljati k novi vrsti demokracije, utemeljeni na množični udeležbi, zavestni in aktivni udeležbi državljanov, s tem da kombinira predstavniško parlamentarno demokracijo z različnimi demokratičnimi izkušnjami v bazi, ki v različnih oblikah izražajo zahteve dela delavskega gibanja in nekaterih slojev prebivalstva (mladi, ženske, ekološka gibanja itn.). Prav v tej perspektivi je treba pripisati ustrezen pomen težnjam k *samoupravljanju*, težnjam, ki se kažejo v številnih kapitalističnih deželah. V resnici gre za aspiracijo, ki nadaljuje marksistično tradicijo socializma kot samovladanja množic.

J. A. KRASIN: Po mojem je socialistična družba splet neposredne in predstavniške demokracije. V naši deželi se ta »splet« izraža v sistemu »sovjetov ljudskih poslancev«. Množični člani tega sistema so krajevni sovjeti (mestnye sovety), ki delujejo na podlagi neposrednega sodelovanja množic pri odločanju in reševanju temeljnih, socialnoekonomskih, političnih in kulturnih vprašanj. Višji člani tega sistema pa delujejo na podlagi načel predstavniške demokracije.

Kaj mislim o vlogi samoupravljanja v političnem sistemu socializma? Ideja samoupravljanja je ena najpomembnejših idej v politični teoriji marksizma-leninizma. Program KPSZ opredeljuje komunistično družbeno samoupravljanje kot cilj razvoja sovjetskega političnega sistema. Generalni sekretar CK KPSZ L. I. Brežnjev je na XVI. kongresu sovjetskih sindikatov poudaril, da je za razvoj socialistične demokracije v naši deželi vedno bilo in bo najpomembnejše vprašanje ljudske oblasti, t.j. sodelovanje ljudskih množic pri reševanju državnih in družbenih zadev. L. I. Brežnjev je opozoril tudi na to, da je Lenin to imenoval ljudsko samoupravljanje.

Samoupravljanje v Sovjetski zvezi se uresničuje v okviru »sovjetov ljudskih poslancev«, t. j. organov državne oblasti, in ne prek posebnih samoupravnih organizacij. V osnutku nove ustave ZSSR je zapisano: »Sovjetsko ljudstvo uresničuje državno oblast prek sovjetov ljudskih

poslancev, ki so politična podlaga ZSSR. Vsi drugi državni organi so podrejeni sovjetom.«

Mislim, da je takšen pristop najoptimalnejša varianta za delovanje načel demokratičnega centralizma, ki je nujen v okviru socialistične demokracije razvite družbe.

K temu bi še dodal, da se v naši državi družbeno samoupravljanje razvija tudi v drugih oblikah, prek sistema družbenih organizacij in drugih, najrazličnejših oblik ustvarjalnega povezovanja.

Ob koncu bi hotel poudariti, da so si številne razvite socialistične dežele nabrale bogate in svojevrstne izkušnje v razvijanju in izpolnjevanju političnega sistema socializma. Prepričan sem, da je poglobljeno proučevanje izkušenj vsake posamezne socialistične države, kakor tudi izmenjevanje in pravilno razumevanje teh izkušenj izredno pomembno tako za teorijo kot za prakso znanstvenega socializma.

I. KRISTAN: Iz prvega dela vašega vprašanja sklepam, da imate v mislih na eni strani predstavniško parlamentarno demokracijo in na drugi strani neposredno socialistično demokracijo.

Nedvomno, da je prihodnost v neposredni socialistični demokraciji in da je predstavniška parlamentarna demokracija v zatonu. To je tudi sicer razumljivo glede na to, da se socializem kot svetovni proces kaže v vse številnejših elementih.

Zakaj dajemo prednost neposredni socialistični demokraciji pred predstavniško parlamentarno demokracijo? Prednost prve pred drugo je v tem, da zagotavlja delovnim ljudem in občanom uveljavljanje njihovih interesov, pri čemer nastopajo kot nosilci odločanja o teh interesih prizadeti delovni ljudje in občani sami. Predstavniška demokracija je značilna po tem, da občani prenesejo svojo suverenost na poslance oz. na parlament, ki potem odloča neodvisno od volilcev. Tako so volilci suvereni vsakih nekaj let, ko so volitve.

Pri neposredni socialistični demokraciji ne sme biti takšne odtujenosti poslancev od volilcev. Ukrep, s katerim naj bi to odtujenost preprečili in odpravili položaj poslanca kot splošnega političnega reprezentanta, je v našem političnem sistemu uvedba delegatskega sistema.

Delegatski sistem pomeni splošno družbeno načelo za vse oblike in ravni upravljanja družbenih zadev in uresničevanja funkcij oblasti, torej za samoupravne organizacije in skupnosti, za družbenopolitične skupnosti, za društva in za družbenopolitične organizacije. Posebej pa je delegatski sistem pomemben kot podlaga našega sedanjega skupščinskega sistema.

Z novim skupščinskim sistemom, ki ima za podlago delegatski sistem, se odločneje odmikamo od predstavniškega parlamentarnega sistema. Namesto poslancev, ki so izražali suverenost ljudstva kot splošni politični predstavniki, sestavljajo skupščino delegati, ki jih vanjo delegirajo delegacije iz samoupravnih organizacij in skupnosti ter iz družbenopo-

litičnih organizacij in ki izražajo interese socialnega okolja, iz katerega so delegirani.

Smisel delegatskega sistema je, da omogoča, da se v skupščini družbenopolitične skupnosti izrazijo vsi avtentični interesi družbenega okolja, v katerem delovni ljudje delajo oz. živijo.

Zato se delegacije formirajo na podlagi treh bistvenih meril: na podlagi dela, prebivanja in družbenopolitičnega organiziranja. Delegacije oz. delegati naj prinesejo v skupščino družbenopolitične skupnosti interese na podlagi vseh treh meril, v skupščini pa naj pride do uskladitve in ustvarjalne sinteze teh interesov.

Ta proces seveda ni enostaven, ampak ga spremljajo številne težave, saj je v praksi dokajšnje nasprotje med normativnim modelom in dejanskim uresničevanjem. Toda usmeritev neposredne socialistične demokracije na omenjenih načelih je nedvomno najbolj sprejemljiva, saj je veliko naprednejša in vsebinsko demokratičnejša od reprezentativne parlamentarne demokracije, temelječe na političnem pluralizmu strank in na abstraktnem državljanu.

Socialistična samoupravna demokracija z delegatskim sistemom kot eno njenih značilnosti omogoča neposredno izražanje avtentičnih interesov delovnih ljudi, praviloma brez politizacije teh interesov in brez političnega strankarskega posredovanja interesov. Zato tudi govorimo o pluralizmu samoupravnih interesov. Sicer pa je izredno poglobljeno analizo tega vprašanja dal Edvard Kardel v svoji najnovejši študiji *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*.

L. LIBERTINI: Za prehodno obdobje je naravnost značilno, da prihaja do vse večjega prepletanja med razvojem predstavniške demokracije (seveda ne samo v njenem ohranjanju, marveč v njenih novih, višjih oblikah) ter med rastjo vseh oblik samoupravljanja. Če ni predstavniške demokracije, tedaj država v političnem smislu zaostane. Če se ne razvijajo oblike samoupravljanja, ne more priti do prehoda v socializem. Socialistična demokracija je po pojmovanju italijanskih komunistov prav v povezanosti med predstavniško demokracijo in med samoupravljanjem na novi, višji ravni.

Avtoritarizem, totalitarizem, nasilna oblast manjšine, vse to je že samo po sebi konservativno in reakcionarno. Vse kar zatira družbeno dialektiko in ideje, vse kar bi hotelo načrtovati prihodnost z izrazi sedanjosti, nima nič skupnega z napredkom človeštva. Graditev socializma je preobražanje družbe in torej tudi raziskovanje neznane prihodnosti. To pa ni mogoče uresničiti brez sodelovanja velike večine ljudi, brez ustvarjalnega prispevka vseh.

D. PLOTKE: V velikih industrijskih družbah, ki izhajajo iz kapitalizma, so institucije predstavniške demokracije nujno potrebne tako na družbeni kot na ekonomski in politični ravni. Podlaga teh institucij je

lahko različna — teritorialna, krajevna skupnost, delovna organizacija — popolnoma iluzorna pa je misel o popolnem takojšnjem razvoju neposredne demokracije. Spet gre za to, da je treba razvijati način posploševanja neposrednejših oblik demokratične vloge kot sistematičnega procesa. Ta perspektiva zagotavlja dolgoročno osredotočenje relativno neposrednih oblik kontrole — to je »samoupravljanja«.

Skratka, pravilno je, če vsebino prehodnega obdobja razumemo kot gibanje, ki vodi od državno-centralističnega modela k neposredni demokraciji (nekatero oblike te demokracije izhajajo iz revolucionarnega obdobja). Seveda pa je to zelo dolgotrajen proces in njegova realizacija zahteva (med drugim) odprt političen proces. S tega stališča politika »zginja«, prav kolikor prej podrejeni razredi prevzemajo (konkretno in institucionalno) globalno vodilno politično vlogo.

RUDI LEŠNIK

Študentje o naši družbi

Vsak posameznik gotovo po svoje doživlja družbo, v kateri živi. Mnenje o njej oblikuje po svoji zavesti, izkustvih, zadovoljstvu, vsekakor različno, kolikor pač zmore nepristransko presoјati. Odnose čuti na svoji koži: odvisno od položaja in možnosti, kako se vključuje v družbeno življenje, kako se uveljavlja in potrjuje glede na svoje interese, težnje, in potrebe in glede na to, koliko zmore oceniti dejanske pogoje, zakonitosti in zmogljivosti, svoje in družbene.

Mladi ljudje se navadno bolj kakor starejši občutljivo soočijo s protislovji med zaželenimi vzori in resničnostjo, ki je pogosto zlasti v posameznih primerih navzkriž s tistim, kar bi radi. Čudovita je ihtiva zagnanost mladih, ki bi hoteli vse bolje in hitreje kakor utrujeni starejši spreminjati svet, na mah odpraviti zlo in krivice in takoj doživeti lepši danes. Nemaleokrat so zaradi tega tudi nestrpni, precenjujejo svoje moči in ne varčujejo z ostrimi pripombami, da obsodijo vse, kar odstopa od proglašanih in zamišljenih idealov, čeprav se marsikaj ne da odpraviti čez noč. Na drugi strani pa je prav taka kritičnost mladih zasnovana na brezkompromisni odločnosti, da revolucionarno zatro škodljive pojave in zavzetoboljšujejo medčloveške odnose.

Samoupravni odnosi, ki jih razvijamo, dajejo nedvomno veliko možnosti, da se spopadi med starejšimi in mlajšimi odprto rešujejo in tako ali drugačno pretirano ali enostransko kritiko usklajujejo s spoznanji resničnih vzrokov in posledic dobrega ali slabšega pojava v družbi. To je mogoče dosegati le v primeru, če mladi in starejši skupaj, strpno, premišljeno osvetljujejo pojav in ga skušajo po najboljši volji oceniti ter poiskati sprejemljiv izhod. Nasprotja med mladimi in starejšimi, taki ali drugačni »konflikti doraščajočih z okoljem so dialektičen pojav in vodijo kot višja sinteza k odraslosti in kritični udeležbi v družbenem življenju«. ¹ Narobe bi bilo, če bi odkrito besedo mladih kakorkoli ovirali, kajti nič močnejšega ni v mladem človeku, kakor težnja, da bi čim prej dosegel enakopraven položaj z odraslimi pri reševanju življenjskih vprašanj; čeprav ni mogoče hkrati trditi, da pomeni to tudi enako željo po prevzemu

¹ Z. Edgar Friedenberɡ: *Die manipulierte Adoleszenz*, Stuttgart 1971, str. 39.

vseh odgovornosti, ki jih zahteva življenje in delo od ljudi. Srečna družba, in naša to je, kjer zmorejo brez dlake na jeziku izpovedovati svoje mnenje, ustvarjalno sodelovati pri ustvarjanju novih družbenih odnosov in se dovolj rano preskušati ob resnih, odgovornih osebnih in družbenih vprašanjih.

Vzgoja, vselej napredno usmerjena, ker drugače v samoupravnem sistemu biti ne more, skuša razvijati stvarno kritičnost kot posebno človekovo krepost in s tem pomaga vsakemu mlademu človeku, da se zavzeto vrašča v družbeno življenje, se obenem razvija kot družbeno in izvorno individualno bitje. To je njena vloga, bistvo in smoter, ki ga bo treba doseči s preobrazbo vzgoje in izobraževanja, preobrazbo, v kateri neposredno ustvarjalno delujejo tudi vsi mladi, navsezadnje nosilci nadaljnega razvoja: to seveda ni niti enostaven niti kratkoročen proces.

S študenti se med študijem neprestano srečujemo z vprašanji *kritičnosti* in *odgovornosti*, ob tem pa pogosto slišimo vprašanje o razmerah v družbi, v kateri živimo. Tako so študentje prvega letnika pedagoške akademije v Mariboru že 1971. leta med pedagoškim seminarjem iznenada vprašali, kaj je v naši družbi resnično dobrega in kaj bi bilo treba odpraviti. Izhajali so iz ugotovitve, da »mladina ima pravico in dolžnost kritično vrednotiti družbo, pa tudi dolžnost dobiti ustrezne informacije, razlage in pojasnila«. Prav na podlagi takega gledišča so »hitro in spontano izpovedali, kar se jim je nakopičilo ob doživetjih v družbi, iskreno, prizadeto«.² Po petih letih smo si nekoliko pobliže ogledali podatke, ki so v podobnih okoliščinah privreli na dan ob dveh vprašanjih: *kaj mi v naši družbi ne ugaja in kaj mi je v naši družbi všeč?* Odprto zastavljeni vprašanji sta mlade spodbudili k naglemu odzivu, da so na prazen list papirja nanizali na eni strani odgovore na prvo in na drugi strani na drugo vprašanje. Taka »šok-metoda« omogoča predvsem trenutno izpoved, ne da bi bilo treba kdove kako premišljati in z dokazi podkrepiti vsako izjavo. Podatki, seveda, imajo zato močno omejeno osebno vrednost, ki je ne kaže posploševati na vse študente; nedvomno pa so ilustrativno zanimivi, zlasti še v primerjavi s podatki, ki so jih dali vrstniki pred petimi leti. Opaziti je namreč mogoče, koliko so se sodbe o tem, kaj je študentom prvega letnika PA v Mariboru ugajalo ali ni ugajalo v naši družbi, v tem času spremenile, katera vprašanja so zbledela in katera so zdaj mogoče še bolj živa. Podatke je dalo 88 udeležencev pedagoškega seminarja spomladi leta 1976, ne da bi se morali na list podpisati, vendar smo izjemno dobili tudi nekaj odkritih podpisov.

Vseh misli, ki so jih študentje bogato nanizali, ni mogoče v omejenem obsegu zapisati; razvrstili smo jih po enakih skupinah kakor leta 1971, da smo lahko podatke med seboj primerjali.³

² Rudi Lešnik: »Naša družba v očeh študentov«, Teorija in praksa, Ljubljana, 8 (1971) 12, str. 1731.

³ Op. 2, str. 1729 in 1730.

Kaj mi v naši družbi ne ugaja?

Navajamo nekaj značilnih odgovorov. (Številka v oklepaju konec misli je številka oddanega lista.)

Ne ugaja mi politika štipendiranja, nerešena študentska vprašanja in pomanjkljiva marksistična vzgoja (9). Ne zavzemamo se dovolj za socialno ogrožene (11). Predvsem to ni prav, da se nekateri sklicujejo samo na pravice, dolžnosti pa ne upoštevajo, da govorijo proti naši družbi, ne zavedajoč se njenega položaja. Kljub temu, da je družba samoupravna, je še čutiti razliko med ljudmi. V neposredni proizvodnji imajo delavci še vse premalo vpliva na samoupravljanje, čutijo neko podrejenost pred vodilnimi organi (12). Ni mi všeč, da ima cerkev še vedno velik vpliv na ljudi, da se še vedno čutijo razlike med ljudmi in da imajo celo nekateri komunisti privilegije (14). Ne ugaja mi delo mladih v OO ZSMS: mladi se vse preveč prepuščajo 'svobodi', ne delajo v družbenopolitičnih organizacijah, kakor bi lahko vsaj v OO ZSMS. Tega pa ni kriva le mladina, saj se (predvsem na vasi) krajevne skupnosti ne povezujejo z mladinskimi organizacijami, pa tudi učitelji osnovne šole ne povezujejo stikov z mladimi. Tako večkrat mladina nima nobenega vodstva, ima težave s klubskimi prostori; največkrat naletijo na nerazumevanje starejših (17). Še vedno premočan birokratski sistem; negativnosti na področjih, kjer bi jih ne smelo biti; 'brezplačno' šolanje, ki pa je vsako leto dražje; premajhna ideološka in delovna zainteresiranost mladine; vse večje izkoriščanje v trgovinah, preveč zrenja na svet le skoz dinar. Več se trenutno ne spomnim, pa se tudi ne maram, ker se bojim, da bodo vse napake, ki jih danes kritiziram, nekoč moje (23). Ni mi všeč mlahavost in nezainteresiranost velike večine študentov in drugih delovnih ljudi v družbenopolitičnem delu, neredno in netočno podeljevanje štipendij, prednosti posameznikov pri sprejemu v dom, način predavanj teh in teh profesorjev (imen iz razumljivih razlogov tukaj ne objavljamo — o. p.) in to, da samoupravljanje še ni povsod tako razvito, kakor bi moralo biti (27). Ne ravnamo se vedno po načrtani poti in močno odstopamo (30). Ne ugaja mi, da nekateri ljudje, ki so na vodilnih mestih, izkoriščajo svoj položaj; ostreje bi bilo treba postopati proti raznim oblikam družbenega kriminala; neizpolnjene obljube pa človeka dostikrat demoralizirajo (31). Vse preveč govorimo, premalo naredimo; mislim, da se bomo morali v prihodnje spremeniti; manjka nam delavnost. Samoupravljanje je zelo idealna stvar, toda v praksi še daleč ni, kakor bi moralo biti (32). Ne ugaja mi kvarjenje lepih načel o samoupravljanju; premala odgovornost vodilnih kadrov v delovnih organizacijah, pojavi nacionalizma in pogosto premajhna poštenost ljudi do svojega dela (33). Ni v redu nizka vrednost dinarja, prevelike razlike osebnih dohodkov, previsok energetski prispevek pri obračunavanju elektrike, preskromna skrb za stanovanje študentov in mladih družin, hitro naraščanje cen, premalo kulturnih prireditev za mladino (35). Ni dobro, da se počasi spre-

jemajo nova vrednostna merila, da ni dovolj organiziran kulturno-zabavni prosti čas mladih, da se vse preveč zapirajo odnosi med ljudmi; ni mi všeč prehiter tempo življenja s premalo časa, pa še močan vpliv religije na mlade (37). Slabo je to, da ni več časa za osebno razvedrilo, ker je življenje eno samo hlepenje po 'boljšem'; premalo so poudarjeni čustveni odnosi med ljudmi in premalo je zavesti, da živimo v skupnosti, neurejeno varstvo okolja (40). Nismo še rešili vprašanja enakih možnosti za nadalje šolanje učencev, vprašanja ostarelih ljudi, od središč odmaknjenih ljudi in prometnih problemov (41). Še pogosta nezrelost, da se nekateri ljudje ne zavedajo, da vse, kar imamo, je naše in ne državno (44). Ne ugaja mi, da se ponekod v družbi tako težko otresajo klasičnega in prepočasi sprejemajo novosti, da nekateri izkoriščajo svoj položaj in tako škodijo družbenemu ugledu (45). Večkrat opazam dvoličnost, nehumanost, zlaganost; ljudje, se mi zdi, kakor da včasih ne živijo v družbi, ampak postajajo individualisti, ničesar nočejo narediti prostovoljno; pogrešam pristne, nepristranske odnose med vsemi (47). Povečani zastareli učni načrti, nepravilni pojavi pri uvajanju celodnevne šole (proti so predvsem pedagogi sami), pa da ne znamo preprečiti potrošniškega apetita (48). Ne ugaja mi, da sem od tistega soodločanja, do katerega imama pravico, marsikdaj odrinjena, da se naši organi vse preveč vedejo popolnoma birokratsko, da ni dovolj ustreznih meril za odpravo razlik v nagrajevanju delavcev po njihovem delu (50). Še vedno je premajhna aktivnost žensk v političnem in samoupravnem življenju; pojavi nesmiselnega uvoza; predolge seje in sestanki v delovnem času in preveč pompozni sprejemi različnih delegacij (53). Premalo zanimanje profesorjev v srednji šoli, predvsem še za dijake slabšega učnega uspeha, za njihove resnične sposobnosti in dejavnosti, v katerih bi se vendarle lahko razvijali; pojavi malomeščanstva, snobizem in pretvarjanja (56). Da se še vedno ne moremo ostresti starih pedagoških metod in jih izboljšati; ponekod še vedno pretirana zahteva po učenju na pamet, ne da bi znali učenci logično misliti; premalo je tudi takih mest, kjer bi se mladina lahko shajala v prostem času (57). Premalo skrbimo za estetsko vzgojo, še vedno je neenak sistem šolanja, premalo je resnično pristne marksistične vzgoje in še vedno naletimo na izkoriščanje (63). Ne ugajajo mi odnosi med ljudmi; čeprav govorimo o socialistični enakopravnosti, še tega nismo dosegli; še vedno so ljudje, ki se dajo podkupovati denarno ali s kakšnimi drugimi dobrinami (66). Predrage dobre knjige in učbeniki, še preveč zaposlenih upokojujencev, pa za mlajše strokovnjake ni mesta; predraga naročnina televizije, pa njen hudo slab program (69). Vse preveč dopuščamo onesnaževanje okolja in zraka in dirko za kopičenje denarja ter imetja; pojavi različnih špekulacij, za nujno potrebne ustanove, mariborsko bolnišnico, pa ni denarja (71). Imamo še preveč okorelo šolstvo in predolgo govorimo na sestankih, medtem ko je pot do uresničevanja sklepov zelo počasna (73). Neurejena štipendijska po-

litika; vedno večji razmah zasebnega obrtništva; da ljudje na vodilnih položajih, ki so že upokojeni, še delajo in tako mlajši ljudje ostajajo brez prave zaposlitve; vedno večje število zaposlenih po pisarnah, ki pogosto klepetajo po telefonu in pijejo kavo, če pa pride kdo po informacije, jim je v nadlego; pojavi neupravičenega bogatenja ter čudna politika cen, uvoza in izvoza (77). Čeprav smo socialistična država z marksističnim mišljenjem, imamo še ostanke verskih sekcij; nimam nič proti tem sekcijam, toda ne ugaja mi boj, ki med njimi poteka (80). V šolah je preveč teorije, pogosteje bi morali biti tudi pri praktičnem delu (83).

Spontani odzivi na vprašanje, kaj mladim v danem trenutku družbenega življenja ne ugaja, kažejo, da se ti zanimajo za tako rekoč vsa družbena področja in zelo kritično presojujejo o odnosu med socialističnimi vrednotami in pojavi v praksi, hkrati pa so tudi nemalo nestrpni, ko niso prizanesljivi niti v primerih, ko je družba slabost že opazila in jo skuša samoupravno že reševati. Podlaga za reševanje mnogih slabosti, na katere opozarjajo študentje, je dana v novem zakonu o združenem delu, ki ga bo treba vpeljati v življenje.

Podatke, urejene po skupinah, kaže prva razpredelnica.

Razpredelnica: 1

Zap. št.	probl.	Vsečina			
		1976		1971	
		f	%	f	%
1.	deklarativni socializem, navidezno samoupravljanje	20	22.73	29	46.66
2.	neurejeno izobraževanje, usposabljanje, vzgoja	19	21.59	24	40.00
3.	socialne razlike v naši družbi	16	18.18	13	21.66
4.	idejna nedoslednost, nejasnost, preveliki vplivi Zahoda	16	18.18	7	11.66
5.	pojavi negospodarnosti v družbi	12	13.63	28	46.66
6.	slab odnos do kulture	11	12.50	13	21.66
7.	preveč kapitalističnih prvin v naši družbi	11	11.50	10	16.66
8.	nepoštenje, gospodarski kriminal	10	11.36	20	33.33
9.	neurejeno socialno, varstveno zavarovanje	10	11.36	19	31.66
10.	pojavi izkoriščanja	10	11.36	5	8.33
11.	še vedno birokracija	10	11.36	5	8.33
12.	izjemnost članov ZKS	7	7.95	3	5.00
13.	premalo samokritičnosti pri nas	6	6.82	5	8.33
14.	diskriminacija kmetov	5	5.68	18	30.00

Zap. št.	probl.	Vsebina			
		1976		1971	
		N=88		N=60	
		f	%	f	%
15.	slaba kadrovska politika, odhajanje strokovnjakov v tujino	4	4.54	36	60.00
16.	neodgovornost, nesposobnost vodilnih	4	4.54	15	25.00
17.	pojavi VIP — veze in poznanstva	3	3.41	14	23.33
18.	vsiljevanje svetovnega nazora, morale	3	3.41	2	3.33
19.	preslabo vrednotenje ped. dela	2	2.27	10	16.66
20.	neurejene ceste, turizem	2	2.27	9	15.00
21.	neuskkljenost osebnih dohodkov	1	1.14	27	45.00
22.	nesoglasje med narodi	1	1.14	8	13.33
23.	negospodarnost v izvozu in uvozu	1	1.14	8	13.33
24.	premalo pomoči nerazvitim, nerazvitost nekaterih regij	—	—	5	8.33

Podatki v letu 1976 kažejo drugačno sliko, kakor podatki iz leta 1971 in verjetno bi podatki, ki bi jih zbrali zdaj, dali spet tretjo spreminjeno podobo. Odvisni so od trenutnega doživljanja, od vsakega posameznika, ki izpoveduje osebne probleme in jih prepleta s širšimi, ne da bi med njimi bila jasna meja. Tako so posplošitve, ki pogosto ne bi prenesle globlje razčlenitve in ne bi našle potrditve, širše sprejemljiva. Na drugi strani pa ti podatki odsevajo sklop negativnih pojavov, na katere opozarjajo tudi drugi občani vsakdan pri reševanju svojih problemov v krajevnih skupnostih, delovnih organizacijah in doma v družinah.

Mladi so zlasti nestrpni zaradi občutka počasnega samoupravnega razvoja; podatek o tem je zmeraj na vrhu lestvice neljubih pojavov, vendar je tokrat sorazmerno manj tistih, ki so ocenili, da je preveč pojavov navideznega in deklarativnega samopravljanja. V petih letih je samoupravljanje nedvomno napredovalo, toda to je neprestan spopad s starim, parmanentna revolucija, s katero se bodo še dolgo ukvarjali mladi rodovi. Vse kaže, da so celo bolj kakor pred petimi leti nezadovoljni s počasnim spreminjanjem vzgoje in izobraževanja, čeprav se prav to področje pospešeno preobraža v usmerjeno izobraževanje. Vse bolj so občutljivi za nedoslednosti, ki jih opažajo v nasprotju med teorijo in prakso pri uresničevanju marksizma in socialističnih odnosov ter na pojave tujih ideologij in načinov življenja, značilnih za zahodne demokracije.

Hkrati je manj tistih, ki obsojajo pojave negospodarnosti v naši družbi, kar verjetno pomeni, da so spomladi leta 1976 bili pozorni na močnejša družbena prizadevanja za preobrazbo gospodarstva in so zaupali predvidenih stabilizacijskim ukrepom ter tudi učinkovitejšemu pobijanju gospodarskega kriminala.

Zapažajo pa bolj kakor pred petimi leti, da je vse več birokracije, ker je tokrat bilo sorazmerno več tistih, ki jim ne ugajajo še vedno birokratski načini v medsebojnih odnosih in reševanju vsakodnevnih problemov.

Videti je tudi, da se je zboljšal položaj kmetov in razmere na manj razvitih območjih, ker je tokrat bilo precej manj tistih, ki so negodovali zaradi diskriminacije kmetov, in nobenega, ki bi tožil zaradi preskromne pomoči nerazvitim področjem.

Podatki kažejo, da se je težišče problemov v petih letih tako spremenilo, da ni dosti skupnega med lestvicami zaporedja problemov po gostoti odgovorov; koeficient korelacije je dokaj nizek, komaj 0.183. Vzroke za spremembe v doživljanju lahko delno tudi takoj opazimo: globoke spremembe v samoupravni organiziranosti, izdelava zakona o združenem delu, solidarnostna pomoč nerazvitim, zlasti še potresnim področjem, dosežki pri zgradnji komunikacij itn. Odgovori na drugo vprašanje v bistvu to tudi potrjujejo, ko je čutiti zlasti poglobljeno zavzetost za nadaljnji razvoj samoupravljanja in za sprejete razvojne politike v naši družbi, doma in v mednarodnih odnosih.

Kaj mi je v naši družbi všeč?

Ob pojavih v naši družbi, s katerimi so bili študentje nezadovoljni, si je treba pogledati tudi podatke o pojavih, ki so jim še zlasti všeč. Ni malo tistega, na kar so ponosni, in prav zaradi tega bi še hitreje radi odpravljali napake, ki tako ali drugače kazijo ugled samoupravnih skupnosti.

Iz množice misli navajamo le nekaj najznačilnejših primerov, ki odsevajo izpovedi študentov, kaj jim je v tistem trenutku našega družbenega življenja najbolj ugajalo. Podobno kakor so zavzeto in ogorčeno kritizirali slabosti, so tudi prizadeto in ogreto pripovedovali, kaj je zanje lepega in dobrega v naši družbi.

Najbolj mi ugaja, da smo svobodni; vsakdo se lahko svobodno odloča za poklic, vsak se lahko izobražuje in samoupravljanje je velikega pomena, čeprav ga mnogi še ne razumejo dovolj, zato bi morali vsakogar pravilno poučiti, da ne bi imel napačnih predstav. (3). Dobro, da naša družba temelji na samoupravljanju, da smo vsi, ne glede na to, kaj je kdo, samoupravljalci, imamo vsi enake pravice in dolžnosti; pomembno je tudi to, da se naša družba zavzema za mir na svetu, za sodelovanje z vsemi narodi, za medsebojno pomoč in neuvrščenenost, hkrati pa močno poudarjamo bratstvo in enotnost med republikami, medsebojno gospodarsko pomoč, solidarnost z nerazvitimi (12). Všeč mi je, da je naša družba samoupravna in socialistična, da delavci sami razpolagajo s proizvodjalnimi sredstvi, da se razvijajo med ljudmi humani odnosi, tovariški, prijateljski, da se borimo za mir, pomagamo revnejšim in skušamo biti

z vsemi ljudmi sveta prijatelji (14). V naši družbi mi ugaja vse, kar je naprednejše kot drugod, da razvijamo samoupravne odnose ne le v delovnih organizacijah, ampak tudi v šolah, da vsak lahko študira, da nismo uniformirani, ohranjamo posameznika, skrbimo za starejše in otroke, da je onemogočeno beračenje (26). Ugaja mi splošno samoupravljanje, odnos med profesorji in študenti, zagrizenost vodstev, ki smo jih sami izvolili, lepi nameni pri urejevanju medčloveških družbenih odnosov, način način predavanja teh in teh profesorjev (imen ne navajamo — o. p.), možnosti štipendiranja (27). Bistvo naše družbe je samoupravni socializem: hočemo vzgojiti ljudi v vsestranskih možnostih, na tej poti delamo vedno nove in nove načrte, toda docela jih ni mogoče uresničevati; načrti propadajo, rojevajo se novi, marsikdaj pa ljudje premalo dobijo; morali bi zadovoljevati potrebe mlajših in starejših, v resnici pa mogoče dajemo le prevelik poudarek predvsem boljšemu jutri mlade generacije (28). Prav je, da naša družba skuša biti vselej nepristranska, odkrita in da prizadevno rešuje probleme, podpira mišljenje in napore somišljenikov tudi zunaj meja, da je solidarna, se zavzema za enakopravnost vseh ljudi in narodov in hoče uresničiti čim popolnejšo socialistično družbo (31). Ugaja mi politika miroljubne koeksistence, naša notranja politika, skrb za človeka: delavca, kmeta in druge občane, naša ustava, delovanje Zveze komunistov, obča kritičnost in samokritičnost, skrb za boljše kadre v vzgojno-izobraževalnih zavodih (33). Pravilna je solidarnost z nerazviti in drugimi deželami, osebna svoboda posameznika in pristen socialističen odnos do narodnostnih skupnosti (35). Prijetna je povezanost učencev s profesorji, svoboda mišljenja učencev in odpravljanje nacionalne ter rasne diskriminacije ter samoupravljanje (36). Dobro je uvajanje celodnevne osnovne šole, čim večja dopustnost kritičnega mišljenja vsakemu posamezniku, samoupravljanje in uvajanje novih vzgojnih metod, ki vodijo k čim večji osebni samostojnosti učenca (41). Všeč mi je zavzemanje za brezplačno šolanje, svoboda tiska in govora, poudarjanje množične športne dejavnosti, svoboda glasbenega izražanja in sploh progresivna vzgoja (43). Močno se strinjam z uvajanjem marksizma na vsa družbena področja, s premikom z mrtve točke pri uvajanju celodnevne šole, ki je močan temelj za poznejši razvoj socialistične skupnosti in z naporji ter dosežki naše države v zunanjem svetu (45). Ugaja mi, da se lahko o vsem svobodno izrazim, da moram uveljavljati svoje pravice, opravljati dolžnosti, soodločati, da sem enakopravna, imam možnosti enakovrednosti (50). Všeč mi je, da večkrat priznamo napake, ki se pojavljajo v našem sistemu, da je dana možnost vsestranskega izobraževanja, da so lepi, tovariški odnosi s profesorji v večini (51). Veseli me osebna svoboda, razvoj samoupravljanja, zmanjševanje ekonomskih in socialnih razlik med ljudmi, uvajanje male šole in celodnevne šole, nastajanje kmečkega zavarovanja in ugoden odnos do nosečnic ter mladih mater (53). Zadovoljen sem, da v naši družbi lahko odkrito izražam

svoje mnenje, da se spreminjajo odnosi med nadrejenimi in podrejenimi, da se čuti socialna skrb za vsakega, ki jo resnično potrebuje, da se odpirajo možnosti za različne dejavnosti prostega časa, npr. glasbene, taborniške, klubov OZN itn. na pedagoški akademiji, kjer se lahko vsakdo vključuje in se ob tem miselno in ustvarjalno še bolj razvija (56). To je bistveno: težimo k osveščenosti vsakega kot dela družbe in družbe kot celote (58). Ugaja mi svoboda veroizpovedi, dobri odnosi z drugimi državami, pomoč nerazvitim in prizadevanje za mir (61). Ugaja mi način obrambe naše domovine, samoupravljanje, neuvrščenenost, bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov, odprtost meja, dobri sosedski odnosi in razvoj kulturnega ter športnega življenja, ki ga začenjamo krepiti (62). Hvalavredni so naporji za enakopravnost obeh spolov, čeprav to v celoti še ni rešeno; sicer pa sem v glavnem z našo družbo zadovoljna in menim, da boljše ni na vsem svetu (66). Ugaja mi, da igra mladina v našem sistemu veliko vlogo in da vanj tako zaupamo; da lahko vsak s pridnostjo in delom doseže, kar si želi; da je vsak svoboden lahko toliko časa, dokler si svobode sam ne omeji (67). Ugaja mi, da se lahko šolamo s štipendijami, da je nadaljnje šolanje brezplačno, da družba zdravi alkoholiške, da strogo preganjamo gospodarski kriminal, da spoštujemo našega predsednika, da imamo petdnevni delavnik in da je življenje pri nas dobro (69). V naši družbi mi ugaja odprtost, skupni cilji vseh naših narodov; občutek, da ti nihče ne drži sekire nad glavo, če tudi kritiziraš tisto, kar ne ustreza tvojim predstavam o pojavu; čeprav odhaja mnogo naših delavcev v tujino za kruhom, nanje ne pozabljamo, ampak jim skušamo z raznimi ukrepi pomagati, zajamčiti pravice iz dela. Zadnje čase je prav dobra misel o novi šoli, ki bo omogočila boljše vsestranske razvojne možnosti otroku (73). Všeč mi je samoupravljanje in poleg vsega zlasti še vloga tovariša Tita v svetu (74). To mi je všeč, da so v srednje in poklicne šole uvedli temelje marksizma in samoupravljanja, da imajo delavci več pravic; všeč mi je uvajanje celodnevne šole (77). V naši družbi mi ugajajo dobri in humani odnosi, velik razvoj gospodarstva, dobra kulturna razgledanost družbe, športna udejstvovanja, možnosti samoupravljanja, dobro razvita publicistika in komunikacijska sredstva, razvita kritika, dobra struktura samoupravnih organov, čut odgovornosti za domovino in njeno dobro vodstvo (88). Lažje je kritizirati, kot hvaliti, toda v vsaki družbi se pojavljajo pozitivne in negativne zadeve; mislim pa, da si je naša samoupravna socialistična skupnost izbrala pot, ki ji v naprednem svetu ni primere (85).

Dosti misli bi še lahko navedli, toda vsem je skupno to, da samoupravni temelji naše družbe krepijo samozavest študentov in jim zagotavljajo, da bodo lahko neposredni soustvarjalci družbenih odnosov. Skupaj z drugimi občani bodo morali iskati načel in možnosti, da bo manj navideznega in deklarativnega, kajti prav to jih v tem trenutku še najbolj moti. Med ostro kritiko in sprejetimi načeli bo treba še več sil vpreči

v oblikovanje jasnih napotkov, ukrepov in rešitev, da ne bo samoupravno predvsem kazanje slabosti in lepih smotrov, temveč zlasti resnične samoupravne odločitve, odgovorno izvajanje teh odločitev in vsakodnevno ustvarjalno delovanje. To pa je tudi najboljše, najtežje in najpotrebnejše.

Po skupinah urejene podatke v primerjavi s podatki iz 1971 o tem, kaj je bilo študentom v družbi najbolj všeč, kaže druga razpredelnica.

Razpredelnica: 2

Zap. št.	probl.	Vsebinska			
		1976		1971	
		N=88		N=60	
		f	%	f	%
1.	samoupravni socializem, ideja	66	75.00	13	21.66
2.	možnost šolanja za vse	42	47.73	13	21.66
3.	demokratičnost, enakopravnost	34	38.63	4	6.66
4.	svoboda izražanja in tiska	30	34.09	6	10.00
5.	enakost med narodi, neuvrščenost	23	26.13	12	20.00
6.	Titova zunanja politika	22	25.00	19	31.66
7.	upoštevanje mladine	21	23.86	2	3.33
8.	humanost, skrb za človeka	21	23.86	6	10.00
9.	solidarnost z nerazvitimi	18	20.45	9	15.00
10.	poprečno dober standard	9	10.22	2	3.33
11.	veliko novih gradenj	2	2.27	1	1.66
12.	boljše vrednotenje v prosveti	2	2.27	1	1.66
13.	pozornost turizma	1	1.14	5	8.33
14.	nagrajevanje po učinku	1	1.14	1	1.66
15.	nacionalni ponos	0	—	2	3.33

Tudi v tem, kar mladini ugaja, se je v petih letih pokazalo nekaj sprememb. Zavest o tem, da je zamisel samoupravnega socializma temelj prihodnosti, se je še bolj okrepila. O tem ni dvomiti, le uveljavitev zahteva velike napore, polno mero posameznikove in družbene ustvarjalnosti ter odgovornosti. Porasla je družbena samozavest mladine, ker se je zdaj že globlje vključila v samoupravljanje, in sorazmerno več je letos študentov, ki jim je všeč, da družba upošteva mlade. Prav tako se je okrepila zavest o demokratičnosti in enakopravnosti, o resnični skrbi za boljšo vzgojo in socialno varnost ljudi, kar kaže na povečano zavest študentov o bistvenih spremembah v notranjem razvoju naše družbe in s tem tudi o lastni vlogi pri taki preobrazbi.

Študentom so v obeh primerih zelo blizu načela samoupravnega razvoja in socialistične etične vrednote, ko so vseskozi zajete v družbenih razvojnih smotrih in naporih, le da se je po teh podatkih povečalo za-

upanje, da so tem smotrom vse bliže tudi premiki v življenjski praksi. Mladi so zelo občutljivi za navzkrižja med besedami in dejanji; v sebi nosijo polno mero vere, da je slabosti mogoče odpraviti, in so prepričani, kakor kažejo podatki, v vrednost in pomembnost začrtane razvojne poti. Prehudo pa bi bilo, če bi morali podvomiti o iskrenosti zapisanih izjav, toda gotovo smo lahko prepričani, da so spontane izjave odkritosrčne in kljub pikrim očitkom glede različnih pomanjkljivosti in neugodnih pojavov v naši družbi ta mladina nikoli ne bo dovolila, da bi zavili s samoupravne razvojne poti. Svoja mnenja in gledišča so spontano izrazili tisti, ki so se namenili v pedagoške poklice; taka občutljivost za slabosti in zagnanost za razvoj je navsezadnje tudi pogoj za uspešno vzgojno in izobraževalno dejavnost.

Že pred petimi leti smo ob takih podatkih zapisali, da je »razumljivo, da samoupravni odnosi v šoli nê smejo biti papirnati: neposredna obveščenost in neposredno sodelovanje v ustvarjanju samoupravnih odnosov v vzgojno-izobraževalnih institucijah sta temelj za oblikovanje žive moralnosti«;⁴ mladim je treba pomagati, da bodo zmogli to živo moralnost tudi izpričati v delu, učenju in drugih vsestranskih aktivnostih, v času obveznosti, ko z zavestjo nujnosti opravljajo svoje dolžnosti, pa tudi v času prostosti, ko sledijo svojim nagibom, zmogljivostim, ustvarjalnosti, svojim idejam in čustvom najbolj pristno in sproščeno. Mladi kaj hitro in včasih prenapeto pokažejo slabosti, zlasti če posamične pojave še prehitro posplošujejo, toda le v primeru, ko smo sposobni slabosti kritično pogledati, jih priznati, se jih toliko zavedamo, da smo tudi sposobni o njih trezno razpravljati in jih odpraviti. In prav je, da nismo brezbrizni do njih; prav je tudi, da jih občutljivo sprejemamo in se nanje mladostno odzivamo.

⁴ Op. 2, str. 1731.

Ob izidu najnovejše razprave E. Kardelja, ki je bila na 30. seji predsedstva CK ZKJ sprejeta kot osnova za dejavnost Zveze komunistov Jugoslavije v pripravah na XI. kongres ZKJ (natisnjena je bila sočasno v jezikih jugoslovanskih narodov in narodnosti), se je uredništvo revije obrnilo na nekatere avtorje z naslednjim vprašanjem: »Kateri vidiki najnovejše knjige Edvarda Kardelja Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja se ti zdijo za nadaljnji razvoj našega političnega sistema posebej aktualni?« Poglede piscev, ki so se vabilu odzvali, objavljamo v tej številki. Nekatere prispevke smo naslovlili v uredništvu.

ADOLF BIBIČ

Samoupravni pluralizem in subjektivni faktor

V marksistični teoriji je bila pristna politična problematika prehodnega obdobja več desetletij zanemarjena. Med poglavitnimi vzroki za to je treba, po mojem, videti vulgarno-ekonomistični redukcijonizem, ki je skrčil probleme politike na probleme ekonomske baze. Hkrati pa je politični pragmatizem, ki je obremenjeval in še sedaj obremenjuje politično prakso socializma, reduciral teoretične probleme političnega sistema prehodnega obdobja na empirične rešitve, ki jih je neredko povzdigoval v splošno veljavno načelo. Plodni političnoteoretični nastavki, ki jih najdemo o političnem sistemu prehodnega obdobja pri klasikih marksizma, zlasti pri Marxu in Leninu, so oživelci prvič šele po konfliktu jugoslovanske socialistične misli s stalinskim dogmatizmom, da bi v novejšem času postali v najrazličnejših oblikah živa vsebina znatnega dela sodobnega socializma.

Delo Edvarda Kardelja *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja* je pomembno na splošni teoretični ravni že zaradi tega, ker ponovno z vso ostrino in zelo razčlenjeno postavlja na dnevni red problematiko političnega sistema prehodnega obdobja. O njej govori sicer z gledišča nadaljnjega razvoja *našega* političnega sistema, vendar pa to problematiko obravnava v širšem kontekstu svetovnih socialističnih idejnih, političnih in teoretičnih tokov, v katerih dobiva tako specifična problematika naše družbe širok referenčni okvir. Prav primerjava koncepta političnega sistema samoupravne demokracije s koncepti politič-

nega pluralizma parlamentarnega kova, zasnovanega na zasebni lastnini, in primerjava s političnimi sistemi, zasnovanimi na konceptiji državne lastnine, daje dovolj možnosti za oznako specifične diference temeljne konceptije našega političnega sistema in iz tega izhajajoče strategije njegovega nadaljnega razvoja.

Posebej moramo poudariti, da avtor v svojem delu obravnava naš politični sistem v nekaterih bistvenih razsežnostih, v katerih vidimo plodne metodološke in vsebinske spodbude za nadaljnje strokovno delo in praktično akcijo. Naj med njimi omenimo le nekatere, ki se ob branju knjige tako rekoč vsiljujejo same od sebe: razmerje med družbeno-ekonomskimi odnosi in političnimi sistemi socializma; specifični problemi prehodnih političnih oblik, ki se odpirajo socializmu v visoko razvitih kapitalističnih deželah in v deželah, ki so izvedle socialistično revolucijo v zaostrenih oboroženih spopadih; vloga države v prehodnem obdobju; vloga mnogopartijskih in enopartijskih sistemov kot ene izmed oblik demokratizacije družbe in hkrati meje družbeno in teoretično možnega razvoja demokracije v socializmu; problem človekovih pravic v buržoazni demokraciji in v socializmu; jasna opredelitev do mnogih aktualnih teoretičnih diskusij, ki se nanašajo na evrokomunizem, ultraradikalizem, diktaturo proletariata, demokracijo itn.

V tem širokem kontekstu se problematika sedanjega stanja in nadaljnega razvoja političnega sistema naše samoupravne družbe, ki ji je delo pravzaprav namenjeno, združuje okoli dveh problemskih kompleksov, ki nista — to je potrebno posebej poudariti — le vsebina posebnih poglavij, marveč prežemata vso knjigo. Prvi problemski kompleks vidim v piščevem obravnavanju razmerja med interesi in politiko v naši socialistični družbi, drugega pa v analizi položaja in vloge subjektivnega faktorja.

Kot je znano, vidi Edvard Kardelj v »pluralizmu samoupravnih interesov« specifično značilnost našega sistema samoupravne demokracije. Čeprav je bil »pluralizem« v delu napredno usmerjene znanosti upravičeno deležen v zadnjih letih številnih kritik in čeprav je treba priznati, da ne zajema vseh značilnosti političnega sistema naše družbe (sam izraz samoupravljanje je gotovo bogatejši), je treba pibiti, da ne gre za »pluralizem« ali proti njemu, marveč predvsem za kakšen pluralizem. Pisec tega termina ne uporablja abstraktno, kot pluralizem *na sploh*, marveč mu gre za to, da opredeli specifično naravo pluralizma prav v samoupravni družbi. E. Kardelj jasno razmeji konceptijo »pluralizma samoupravnih interesov« tako od političnega pluralizma, ki temelji na mnogostrankarskem sistemu, kot od pluralizma, ki prihaja do izraza v enopartijskem sistemu v prehodnem obdobju. Pri tem pa pisec jasno poudarja razredno naravo samoupravnega pluralizma in ga razmeji od liberalističnega interesnega pluralizma (individualističnega ali skupinskega), s katerim smo se neredko srečavali tudi v naši družbi.

S takšnim pojmovanjem pluralizma se politični sistem samoupravljanja lahko, po našem mnenju, uspešneje postavi po robu različnim

ideološkimi kritikami socializma v imenu »pluralizma« (ta pa ima lahko le relativno vrednost, dokler temelji na lastniškem monopolu), po drugi strani — kar je še pomembnejše — pa pluralizem samoupravnih interesov realno in zlasti potencialno odpira več prostora kot katerikoli drugi sistem za neposredno izražanje in uresničevanje mnogoterih interesov delavskega razreda in vseh delovnih ljudi.

Toda imeli bi popolnoma popačeno predstavo o pluralizmu samoupravnih interesov, če ne bi v knjigi E. Kardelja videli tudi drugega poudarka, ki je dialektično povezan s prvim. To je kompleks subjektivnega faktorja, ki mu upravičeno posveča poleg samoupravnega pluralizma tolikšno pozornost. Opozoriti je treba ne samo na širino pojmovanja subjektivnega faktorja (od družbenopolitičnih organizacij, drugih družbenih organizacij in državnih organov, prek faktorjev kulturnega, znanstvenega in sploh idejnega ustvarjanja, pa do spontane socialistične pobude in akcije najširših množic), marveč tudi na specifično razčlenjene naloge, ki so zlasti pred organiziranimi vodilnimi socialističnimi silami v razmerah, ko se morajo namesto nasproti državi v prvi vrsti obračati k delegatskemu sistemu in delegatskim skupščinam, skozi katere se na najbolj neposreden način izraža interesni pluralizem »baze«.

Samo če gledamo na koncepcijo samoupravnega pluralizma interesov v tej organski povezanosti z vlogo subjektivnega faktorja kot faktorja sinteze, katerega pomen — od znanosti pa do družbenopolitičnih organizacij na čelu z ZKJ — stalno raste, se lahko izognemo enostranskim vrednotenjem in relativističnim ocenam sedanjega stanja ter neposrednih in dolgoročnih nalog nadaljnega razvoja našega političnega sistema.

Da so te naloge v mnogočem odprte, da jih je glede na že doseženo stopnjo družbenoekonomskih odnosov potrebno pospešeno in odločneje razreševati predvsem v smeri nadaljnjega poglobljanja socialistične demokracije, o tem je nemalo načelnih in konkretnih opozoril tako v obravnavani knjigi kot v stvarnem življenju.

BOŠTJAN MARKIČ

Teoretična posplošitev izkušenj delegatskih odnosov

Kardeljevo študijo Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja kaže presojati z dveh zornih kotov. Na eni strani je delo izvirni teoretični prispevek družboslovni znanosti, ki izpričuje, da je jugoslovanska teoretična misel kritična in vitalna v razčlenjevanju razvoja socialističnega samoupravljanja. Na drugi strani pa ima delo tudi

značaj partijskega dokumenta, političnega gradiva v zvezi s prihodnjim kongresom Zveze komunistov Jugoslavije in kongresi zveze komunistov socialističnih republik in pokrajin. Ta svojska ambivalentnost avtorjevega dela pa se vendar preliva v celovitost, v jasno razvidno stičišče: potrjuje povezanost teorije in prakse, izostruje akcijsko usmerjenost organiziranih sil socialističnega samoupravljanja, ki korenini v solidnih teoretičnih temeljih.

Takšna narava avtorjevega besedila, ki se pojavlja v družbeno in politično izpostavljenem času, nam omogoča, da tudi o delegatskem sistemu — ta vsebinsko zavzema eno izmed središčnih mest v obravnavanem delu — krožimo z našo mislijo ne samo s teoretičnega in institucionalnega vidika, temveč tudi z vidika uresničevanja teoretično zastavljene in institucionalno danega.

Pomen tistega dela piščeve knjige, ki je namenjena delegatskemu sistemu, bi videli ravno v tem, da potem, ko avtor z marksistično analizo teoretično jasno loči delegatski sistem od meščanskega parlamentarizma, posploši naše praktične izkušnje v delegatskem sistemu, vnese razsežnosti znanstvene resnice v delegatsko »dogajanje« sedanosti, ki vedno ne sledi teoretičnim zamislim in institucionalnim umestivam. Takšno izhodišče se zdi smotrno, saj naš interes za delegatski sistem ne more biti usmerjen samo na projekcije in norme, temveč še zlasti na realno prakso, na konkretno uresničevanje.

Očitno je, da znatno propustnost našega političnega sistema za izražanje številnih samoupravnih interesov ni spremljala v enaki meri učinkovitost vsklajevanja interesov na posameznih točkah in v institucionalnem mehanizmu.

Ko razmišljamo ob avtorjevi študiji, se zlasti vsiljuje v ospredje misel, da se nam je v delegatskem procesu odločanja izmakniti nevarnosti, da se smeri družbene politike oblikujejo glede na moč in agresivnost parcialnih interesov, namesto da bi se smeri družbene politike uveljavljale glede na družbeno optimalnost danih alternativ. Zdi se nam, da je prek takšne optike tudi presoјati Kardeljeva izhodišča o položaju in vlogi socialističnega subjektivnega dejavnika v delegatskih odnosih, vlogo delegacije in vlogo delegatske skupščine. Učinkovitost delovanja delegacije ter njeno sozvočje s samoupravno skupnostjo — Kardelj delegacijo opredeljuje kot ključni člen celotnega delegatskega in demokratičnega sistema sploh — je bržčas tista pomembna oporna točka v sistemu, od katere je v precejšnji meri odvisno uspešno združevanje dela in politike.

Takó napisano delo, kot je Kardeljevo, ki nedvomno pledira za nadaljnji razvoj socialistične demokracije združenega dela — seveda demokracije, ki je v funkciji samoupravnega socializma in ne takšne, ki bi bila zlorabljena v protisamoupravne namene — logično implicira tudi demokratično razpravo o našem političnem sistemu. To razpravo nam je voditi razmišljujoče, brez nerveze, z dostojanstvom tistih, ki jim ravno

delegatski sistem odpira obzorja družbenopolitičnega napredka, torej brez klišejske obdelave in neobremenjeno z naplavinami ekskluzivnosti.

Tudi v tem je spoznatna in spoznana vrednost Kardeljevega znanstvenega in političnega teksta, čigar družbena realizacija naj ne trpi ne zamud, ne korakov nazaj.

ZDRAVKO MLINAR

Spodbuda za aktiviranje razvojnih potencialov

Kardeljeva študija podaja takšno podobo političnega sistema samoupravne socialistične družbe, ki v sebi dialektično združuje elemente in mehanizme demokratičnega izražanja njene notranje diferenciacije (pluralizem samoupravnih interesov) ter istočasno tudi mehanizme njene samoupravne integracije (prek delegatskega sistema, samoupravnega sporazumevanja in družbenega dogovarjanja, vloge vodilnih subjektivnih sil idr.) Gre za sintezo dveh vidikov oz. razsežnosti družbe, ki sta se v preteklosti uveljavljali ena nasproti drugi oz. ena na račun druge.

Državno-birokratski način reševanja zadev je utesnjeval osnovo za uveljavljanje množične pobude, vodil je do osiromašenja družbenega življenja ter konec koncev v družbeno stagnacijo. Po drugi strani pa je demokratizacija družbe brez istočasne krepitev integracijskih mehanizmov vodila do vse večje neenakosti in ogrožanja enotnosti sistema kot celote, kar je spet zaostrovalo zahteve po intervenciji državne oblasti.

Rešitev, ki je pred nami, vključuje bogate izkušnje dosedanjih etap graditve političnega sistema samoupravne socialistične družbe, tako da optimalno in sintetično vzpostavlja sistem, ki inherentno zaobsega tako mehanizme za vse bolj neposredno in sproščeno izražanje bogate raznovrstnosti pluralizma samoupravnih interesov kot tudi mehanizme presejanja ozkih, parcialnih interesov ter njihovega povezovanja v vse širših okvirih v času in prostoru.

Če bi se zanašali le na spontanost in stihijo ter »empirično voljo delavcev«, bi se odpovedali spodbudam k hitrejši preobrazbi in razvoju socialistične družbe: pragmatizem bi zakril širše razvojne perspektive in zacementiral *status — quo*.

Navedeno nasprotni ekstrem so utopistične iluzije, ki jih postavlja v ospredje ultralevičarski radikalizem, ki »hoče preskočiti odvisnost socialističnih družbenih odnosov od stopnje razvitosti materialne baze«. Takšno preskakovanje ekonomskih zakonitosti pa predpostavlja državno prisilo, ki ni v skladu s sistemom samoupravljanja. Utopizem zaradi svoje odmaknjenosti od dejanskega stanja izgubi vsakršen (stimulativen) vpliv na dejanske razvojne procese; kvečjemu lahko — ob

razočaranju, ko se izkaže, da ni uresničljiv — poveča dezorientacijo in tako tudi ta okrepi konservativne težnje po ohranjanju *statusa quo*.

Ob tem pa se nam v obravnavani študiji razkriva tudi jasen koncept izbrane razvojne smeri, ki terja tako ustvarjalno vlogo vodilnih subjektivnih sil kot tudi angažiranost širokih delovnih množic. Avtor razkriva omejenost tistih interpretacij, ki izhajajo iz stališča, da se je zgodovina demokracije in človekove svobode ustavila za vse večne čase. V nasprotju s tem v svoji študiji dograjuje demokratični sistem pluralizma samoupravnih interesov, ki se prek delegatskega sistema kot oblike samoupravne integracije vključujejo v enoten in stabilen socialistični družbeni sistem. Večja politična stabilnost pa bo spet s svoje strani olajšala in pospešila nadaljni svoboden razvoj družbe.

MAJDA STROBL

Prispevek k skladnemu razvoju ekonomske in politične komponente družbe

V delu ustave, ki obravnava družbeno ureditev, sta obe komponenti — družbenoekonomska in družbenopolitična — prirejeni; in čeprav je družbenoekonomska postavljena na prvo mesto, ni mogoče sklepati, da je družbenopolitična njen manj pomembni del. V skladu z marksistično teorijo določajo materialni temelji družbe njeno vrhno stavbo, prav tako pa ima ta svoje samostojno mesto in vlogo, ki je tudi v tem, da vzvratno vpliva na razvoj materialnih temeljev. Pa vendar je v dosednji regulativi — državni in samoupravni —, v politični praksi kot tudi v teoretični misli od sprejema delavskih amandmanov očitno dana vsa prioriteta utrjevanju družbenoekonomske vsebine in organizacije. To je do neke mere razumljivo. Vendar vidim veliko vrednost študije tov. Kardelja v tem, da ugotavlja potrebo po vzporednem in skladnem razvoju obeh; v sedanjem trenutku pa je nujen pospešen razvoj političnega sistema samoupravljanja. Hkrati daje že sam nekatera izhodišča za uskladitev političnega sistema s sistemom proizvodnih družbenoekonomskih odnosov.

S tem, da jasno razčlenjuje nekatere elemente političnega sistema samoupravljanja, kot so med drugim: oblike neposrednega odločanja z delegatskimi odnosi vred; množstvo interesov, ki v svoji dialektični interakciji postajajo splošni in skupni interesi; odgovornost zveze komunistov in drugih političnih organizacij za graditev političnega sistema, posebno za ugotavljanje, konfrontacijo in usklajevanje samoupravnih interesov v skladu z dolgoročnimi interesi delavskega razreda; stvarna vsebina

demokratskih odnosov in s tem utrjevanje osebne svobode in pravic — odpira razpravo o zelo relevantnih prvinah, katerim niti v praksi niti v teoriji ni bila posvečena zadostna pozornost.

Odgovori na posamezna vprašanja v tej razpravi, ki je že ogrela veliko število naših delovnih ljudi, bodo vsekakor koristni za konkretne rešitve pri oblikovanju političnega sistema samoupravljanja, to je za njegovo tudi formalno institucionaliziranje, ustrezno njegovi vsebini in obstoječi stvarnosti. V predgovoru k študiji tov. Kardelj sicer pove, da se je omejil na prispevek k oblikovanju celostnega pogleda na temeljne smeri akcije in se ni podrobneje oziral na odnose in strukturo v družbenopolitičnih skupnostih. Menim, da bo razprava o splošnem pogledu nujno spodbudila razprave in iskanje ustreznih institucionalnih rešitev tudi glede konkretnih odnosov, spodbudila organizacije in delovanja vseh samoupravnih dejavnikov predvsem v občini kot temeljni celici političnega sistema in jugoslovanski federaciji kot svojevrstni zvezni državi narodov in narodnosti, ki je hkrati najširša demokratična samoupravna skupnost.

Ob tem se mi vsiljuje misel, da bi bilo treba razpravo še razširiti in zajeti vanjo tudi celoten mehanizem varstva sistema, ker tu modeli parlamentarne demokracije, ki temelji na privatni lastnini in etatizmu, temelječem na državni lastnini, niso uporabni. Varovanje političnega sistema samoupravljanja terja tudi poleg klasičnih inštitutov, ki so predvsem v rokah države, tudi posebne. Samoupravljanje, ki je v socialističnem političnem sistemu kazalec razvitosti tega sistema, mora imeti svoje samoupravne nosilce za varstvo sistema, ker samo tako bo država omejena na tisto vlogo, ki ustreza stopnji razvitosti samoupravljanja.

GOJKO STANIČ

Inspiracija za našo marksistično teoretično misel in prakso

Razprava tovariša Kardelja ima nedvomno večdimenzionalen pomen — in sicer za področja razvoja marksistične teoretične misli kot tudi za področja praktične graditve političnega sistema socialističnega samoupravljanja.

Tako kot vsi temeljiti in sistematični znanstveni teksti tudi to delo omogoča širokemu krogu aktivistov nadaljnjo temeljito in plodno razpravo. Pri tem se mi zdi, da je ta študija še posebej dragocena zato, ker avtor dosledno in izredno sistematično razvija dialektično misel. Ključna nasprotja in protislovja političnega sistema obravnava v njihovi

vsebinski in življenjski dinamičnosti, prikaže objektivno dialektiko tega področja družbenega življenja v širših svetovnih razsežnostih in seveda zelo podrobno oceni našo lastno prakso. Knjiga v celoti pa kljub temu ni nekakšen recept — čeprav ponuja tudi konkretne rešitve; predvsem je metodološki okvir za razmišljanja, ki morajo pritegniti vse akterje razvoja političnega sistema, vse tiste dejavnike, ki delujejo kot zavestne socialistične sile v okvirih institucij političnega sistema.

Posebej je v tej študiji izpostavljena vloga in kvaliteta dela kompleksa subjektivnih sil socializma in samoupravljanja. Po oceni avtorja je na tem področju največ nedorečenega in tu je treba v praksi napraviti pomembne korake; kajti vsa ta razmišljanja izhajajo iz spoznanja, da so vse institucije sistema brez svobodnega človeka (posameznika in člana kolektiva) kot subjekta zgodovine le gola oblika in formalizem. Za znanstveno delo je študija še posebej inspirativna zaradi svoje sistematizacije in zato, ker odpira mnogo novih pogledov in vprašanj. Nekatere teme, ki so v študiji le bežno nakazane, kličejo po nadaljnjem teoretičnem poglobljanju; taka področja so npr. teorija partije, problem boja za oblast v socializmu, dialektika revolucije v naših razmerah, ustvarjalnost in politični sistem, meščanska teorija o delitvi oblasti, antimonopolistična in antitotalitarna sistemska sredstva v političnem sistemu socialističnega samoupravljanja, celostna dialektika produkcijskega načina socializma in političnega sistema, političnih odnosov in procesov itn.

ANDREJ KIRN

Pravica samoupravljavca do znanosti in strokovnih služb

Klasiki marksizma niso brez razloga označili socializem za znanstven. Ta oznaka nima samo te funkcije, da bi potegnila razmejitveno črto do prihodnje utopične faze razvoja socialistične misli; predvsem naj bi pokazala perspektivo, smer in kvaliteto prihodnjega razvoja socialistične zavesti in prakse.

Znanstvenost socializma v 20. stoletju je treba vzeti še toliko bolj resno, ker tudi kapitalizem postaja znanstven na vseh področjih. S pomočjo znanosti kapitalizem podaljšuje svojo zgodovinsko preživelost, razširja svoj življenjski prostor, blaži in obvladuje razredna nasprotja ter obenem tudi planira mehanizme, ki bi zadrževali razširitev socialistične prakse in zavesti ali pa obstoječo slabili in rušili.

Seveda pa znanstvenost socializmu ni izvirno potrebna zaradi konkurence s kapitalizmom, ampak predvsem zaradi njegovega lastnega bistva,

zaradi njegovih lastnih problemov, potreb in ciljev. Tov. Kardelj ugotavlja, da »tudi znanost in na znanosti utemeljene strokovne službe predstavljajo sestavni in neločljivi del celotne prakse političnega sistema. Znanost in strokovne službe bi morale biti prisotne na vseh ravneh delegatskega sistema, biti bi morale podlaga za delo delavskih svetov, delegatskih skupščin, izvršnih organov, administracije, zveze komunistov, socialistične zveze in drugih socialističnih sil naše družbe«.

V uresničitvi te zgoščene formulacije se skrivajo velikanske obveznosti tako znanosti, strokovnih služb kot tudi družbenopolitičnih institucij in organizacij. Kljub vsem institucionalnim organizacijskim in zakonskim spremembam na področju znanosti je nesporna ugotovitev tov. Kardelja, da ni rešen problem »praktičnega povezovanja znanosti in prakse v naši družbi«. Gotovo je, da samo skupno sestankarjenje uporabnikov in raziskovalcev še ne zagotavlja prelivanje znanstvenih spoznanj v prakso in prelivanje praktičnih potreb v znanstvene probleme. Poleg tega pa ugotavljajo odgovorni predstavniki politike znanosti, da so pogosto uporabniki samo preoblečeni raziskovalci. To samo po sebi še ni nekaj slabega, saj mora tudi uporabnik biti raziskovalno razgledan, da bi bil lahko kritičen do raziskovalnih ponudb na eni strani in da bi znal formulirati svoje praktične probleme kot raziskovalne naloge. Takšen preoblečen uporabnik slabo vlogo odigra tedaj, če je obremenjen z istimi pristranostmi, z isto logiko in interesi kot raziskovalci sami.

Niso zadostni, kot ugotavlja tov. Kardelj, samo dolgoročni programi znanstvenega raziskovanja, pa čeprav jih postavljajo skupaj uporabniki in izvajalci, ampak vsakdanja tekoča politika in praksa zahteva kontinuirano sodelovanje znanosti in strokovnih služb. Tu je v resnici največji prepad. Naravoslovnotehnične vede in tehnična praksa so ta prepad začele premagovati s konzultantskimi, svetovalnimi službami. Na področju družbene znanosti in družbenopolitične samoupravne prakse pa bi bile prav strokovne službe lahko pomemben člen tekočega povezovanja družbene znanosti in prakse. Družbenopolitične organizacije in institucije bi morale nujno imeti svoje fonde za znanstveno raziskovalno delo in jih med seboj združevati za skupne tekoče in dolgoročne raziskovalne naloge.

Glede tega do zdaj ni bilo obetajočih spodbud za družbene znanosti. Nerazumljivo je, npr., da takšne skupnosti, kot je skupnost za zdravstveno in invalidsko-pokojninsko zavarovanje, ne čutijo nikakršnih potreb po sofinanciranju raziskovalnega dela. Nikjer ni čutiti potrebe po znanstveno-raziskovalnem delu, kjer vlada zadovoljstvo s samim seboj, z doseženim, kjer prevladuje rutina in kjer so ljudje prepričani, da je vse mogoče reševati z zdravo pametjo ter z ustaljenimi znanji in izkušnjami. Takemu ozračju je znanost nepotrebna, še več, sprejemajo jo kot moteči dejavnik, ki ruši mir in ustaljene navade. Ob tem ko praksa išče znanost in znanost teži k praksi, ne smemo pozabljati na izrek Nikole Tesle, da je med tisočimi idejami le ena dobra, a med tisočimi dobrimi idejami le ena uporabna. Treba je imeti posluš za slabe in neuporabne ideje,

da bi lahko nastajale tudi dobre in uporabne. Seveda pa ta resnica ne more postati skrivalnica za tiste, ki nikdar ne proizvajajo niti dobrih niti uporabnih niti slabih idej.

Pogosto se dogaja, da praksa ne išče znanosti; če znanost poišče prakso, prakso ta obisk ne zanima ali pa bi jo zanimal brez finančnih materialnih obveznosti. Trenutno materialna finančna podlaga znanstveno raziskovalnega dela v Sloveniji ne ponuja razveseljivih perspektiv, če se ne bodo prebudile tekoče in dolgoročne kompleksne raziskovalne potrebe prakse na vseh področjih. Združena sredstva pri Raziskovalni skupnosti so v upadanju, vzporedno pa še zdaleč ne naraščajo sredstva, ki bi prišla s strani uporabnikov. Razmerje med sredstvi in številom predlaganih raziskovalnih nalog je vse bolj neugodno. Vse manj sredstev pride v poprečju na raziskovalno nalogo. V letošnjem letu naj bi znašalo to razmerje 1 : 5, v lanskem pa 1 : 3. Če se ne bo začela hitro uveljavljati nasprotna težnja v praksi (pri uporabnikih), bodo rezultati nujno tile: upadanje kvalitete raziskovalcev (negativna selekcija) ali absolutno upadanje števila raziskovalcev, zniževanje kvalitete raziskovalnega dela zaradi poslabšanih materialnih razmer. Te posledice pa gotovo ne bodo v čast znanstvenosti socializma in ne bodo povečevale njegove kvalitete in bodo zoževale prostor našemu prihodnjemu družbenemu razvoju.

V takšni situaciji bi se gotovo oddaljevali od cilja, ki je postavljen v študiji tov. Kardelja, da moramo doseči »da bodo naši znanstveni kadri bolj kot doslej sodelovali in soodločali načelno v pomembnejših odločitvah sistemu združenega dela in v družbenopolitičnih skupnostih«. Del znanstvene strokovne inteligence še gotovo vedno »goji« ideal družbene idejne nevtralne in s tem neodgovorne znanosti. Kot objektivni znanstveni um, kot nekakšna Descartesova »prirodna svetlost razuma«, očiščena vseh posvetnih zemeljskih družbenih omejitev, ki omadežujejo to »prirodno svetlost razuma«, naj bi znanstveniki lebdeli nad tem teatrom zemeljske neumnosti in varovali svojo neomadeževano znanstveno objektivnost. Znanstvena objektivnost ima svojo družbeno zgodovinsko omejitev, toda zato še ni neobjektivnost.

Takšen ideal znanstvene objektivnosti si pogosto po ovinku kaj hitro poda roko s tehnokratskimi predstavami o vlogi znanosti v procesu odločanja, češ znanstvenik je agent objektivnih zvez, »prisile stvari«, objektivne nujnosti in zato mora abstrahirati vse interese in s tem ljudi. Tako pademo v absurdno predpostavko, da poteka odločanje o svetu stvari brez ljudi.

Znanost mora po tov. Kardelju v sodelovanju s prakso sprejemati tudi odgovornost za svoje rešitve in preverjati utemeljenost svojih lastnih predpostavk. Če se znanstveniki in strokovne službe »skrivajo« za odgovornostjo političnih organov, je to lahko tudi znamenje nezaupanja v utemeljenost in strokovnost svojih lastnih predlogov. Slutijo, da na praktični, izvedbeni ravni ne bo vse v redu. Mogoče je celo težje, sigurno pa

je bolj odgovorno in zahtevno prelivanje znanstvenega raziskovanja v prakso kot pa raziskovanje, ki se ne ozira na praktično pomembnost.

Tov. Kardelj opozarja na resnično marksistično družbeno znanost in na to, da »se pod pojmom znanosti pogosto skrivajo popolnoma drugi interesi, in cilji, naredko pa tudi izrazito reakcionarni«. Dogaja se, da številnim marksističnim družboslovcem podtikajo in očitajo dogmatizem in nestrokovnost toliko časa, dokler vztrajajo na najbolj družbeno naprednih teoretičnih strokovnih stališčih. Ko pa jih začnejo opuščati, takoj dobivajo priznanja nekaterih znanstvenih delavcev, da postajajo resnični, progresivni, nedogmatični ustvarjalni marksisti. »Pravi« marksist po teh merilih postaneš, ko sprejemaš najbolj zvođenela meščanska liberalistična ali konservativna tehnokratska stališča. Navadili smo se uporabljati izraze »marksistična filozofija«, »politična ekonomija socializma«, »samoupravno pravo«, »marksistična sociologija«, »socialistična pedagogika«, »moralna socializma«, pozabljamo pa, oziroma nas to ne vznemirja, v čem je marksističnost zgodovinopisja, marksističnost jezikoslovja, marksističnost geografije, marksističnost psihologije idr.

Znanstvenost socializma ne more pomeniti tega, da od zunaj vsiljujemo znanstvene rešitve in odločitve samoupravni skupnosti v imenu znanstveno-tehnične racionalnosti in nujnosti, ampak le to, da »mora pravico do znanosti in do strokovne službe imeti vsak samoupravni in družbeni subjekt, toda to ne pomeni, da mora vsakdo v okviru svoje lastne organizacije organizirati znanstvene raziskave in strokovne službe, ki jih potrebuje« (E. Kardelj).

JOCO KLOPČIČ

Samoupravna demokracija, delavski razred in inteligenca

Zgodovino marksizma in zgodovino socialističnih in komunističnih idej in prakse teh idej bi lahko pisali (in se iz nje veliko naučili) tudi kot zgodovino spopadov z različnimi radikalno »levimi« tokovi v socialističnih in komunističnih gibanjih v raznih deželah in obdobjih. V procesu preseganja radikalno levih tokov in odklonov v socialističnem in komunističnem gibanju so komunistične in socialistične partije kot avantgarde delavskega razreda kalile svoj revolucionarni potencial in se kritično konfrontirale z nosilci različnih ultra-levih ideologij in s tistimi družbenimi razmerami, ki so nastanek in širjenje teh določale in omogočale.

Glede na to in glede na nekatere značilnosti aktualnih družbenih gibanj in njihovih nosilcev v obdobju zadnjih desetih let v mednarodnem prostoru, pa tudi ob pojavu ultra-levih pojmovanj in ideologij v naši samoupravni družbi, mislim, da med številnimi problemi, kijih postavlja in razrešuje delo Edvarda Kardelja, zasluži pozornost njegova obravnava ultralevih kritik političnega sistema socialističnega samoupravljanja. Zaradi omejenosti prostora naj na kratko opredelim samo dva razloga, za katera v tem trenutku menim, da sta pomembna. Prvi razlog vključuje predvsem analizo družbenih razmer v naši družbi, v katerih je sploh lahko prišlo do različnih ultra-levih ideologij. V tem kontekstu se mi kažejo kot plodna in aktualna razmišljanja o razrednem položaju inteligence v družbi sodobnega monopolnega kapitalizma in tehnokratsko monopolistično upravljanega gospodarstva in družbe in o spremenjenem položaju inteligence v samoupravni družbi. Ta razmišljanja so danes pri nas še posebno aktualna predvsem zaradi naporov, da bi inteligenco čim bolj povezali z delavskim razredom, da bi postala njegov organski del, ne pa da je postavljena nad delavski razred in (kot v kapitalizmu) med delavski in vladajoči razred. To spoznanje o nujnosti spreminjanja družbenega položaja inteligence v smeri njenega vse bolj aktivnega in dejanskega povezovanja in izhajanja iz življenjske in revolucionarne prakse delavskega razreda bo treba imeti pred očmi v dolgem procesu spreminjanja in reformiranja naših univerz in sistema usmerjenega izobraževanja v celoti. Kolikor tega procesa ne bomo dosledno in kontinuirano uresničevali, bo inteligenca kot poseben sloj, ki je ločen od delavskega razreda, kot sloj, ki je povzdignjen nad ta razred, še naprej v takšnem objektivnem položaju, da bodo v njem lahko zaživele ultraleve ideje.

Drugi razlog zaradi katerega menim, da je ta izsek iz knjige tovariša Kardelja aktualen za današnji čas in za naš družbeni razvoj, je nujnost večje aktivnosti komunistov v procesu spreminjanja družbene vloge inteligence. Mislim, da se komunisti v tem naporu nikakor ne bomo smeli zadovoljiti samo z nekaterimi kvantitativnimi formalnimi pokazatelji uspešnosti. Posebno na univerzi bo treba veliko več ustvarjalnega idejnega boja, kritičnih dialogov, razširitve obsega in kvalitete metod političnega dela in več akcijsko usmerjenih analiz političnih razmer. Treba si bo dosti bolj prizadevati za večjo družbeno osveščenost naše sedanje in prihodnje inteligence in za njeno vključevanje v delavski razred.

V kontekstu razbijanja ideologije o ločenosti delavskega razreda in inteligence menim, da je danes kot pogoj za ta proces (poleg svobode ustvarjalnega izražanja) pomembna predvsem iniciativa inteligence. Ta naj bi se pokazala bolj kot doslej tudi v kritičnem in doslednem opredeljevanju do idej in »idej«.

STANE PAVLIČ

Poti in stranpoti razoroževanja v svetu (II)

(Razmišljanje pred osmim izrednim zasedanjem generalne skupščine
Združenih narodov)

I

Od tega, kako se bo razreševal problem razoroževanja, sta v marsičem odvisna tudi *dinamika in razsežnost uveljavljanja novega mednarodnega gospodarskega reda*. Strategija razorožitve mora upoštevati sklepe vseh pomembnejših mednarodnih konferenc, na katerih so razpravljali o svetovnih gospodarskih problemih. To velja za celotno dejavnost OZN, zlasti še za zasedanje generalne skupščine ZN, za zasedanje UNCTAD (konference ZN za trgovino in razvoj), ILO itn. Glede tega zaslužita posebno pozornost šesto in sedmo zasedanje generalne skupščine ZN, posvečeni uvajanju nove mednarodne gospodarske ureditve in gospodarskim problemom ter sestanki neuvršenih držav na najvišji ravni, »Skupine 77« držav v razvoju, na katerih so razpravljali o razvojni strategiji ter njeni soodvisnosti od strategije razoroževanja.

Neuspeh prvega in drugega »desetletja« mednarodne strategije razvoja ZN je predvsem posledica premajhne politične volje razvitih industrijskih držav, da bi se ta strategija uveljavila, kot tudi premajhne politične volje za vsebinski napredek razoroževalnih pogajanj. Oblikovanje in uveljavljanje tretjega »desetletja razvoja« (1980—1990) terja radikalno spremembo odnosov razvitih držav do problema razvoja in do problema razorožitve.

Development Dialogue (Dag Hammarskjöldova fundacija, Upsala) 2/1976 piše, »da mora postati dokument tretje deкаде *listina razvoja* vsega sveta, in sicer v duhu in razsežnostih nove mednarodne gospodarske ureditve, da temelji ta listina na mednarodni doktrini in nacionalni vsebini NMEU«. Dialogue svetuje identifikacijo odnosov med razorožitvijo in razvojem — in sicer z vseh zornih kotov in ravni; svetuje kritično oceno odnosa med proizvodnjo orožja, svetovno trgovino ter posledicami za DVR, če bi se proizvodnja orožja zmanjšala in bi se s tem zmanjšala tudi poraba surovin.

Tudi na *beograjskem sestanku o razorožitvi* (maj—junij 1966) so razpravljali o ekonomsko-političnih vidikih razorožitve in tako kot na pripravljalnem beograjskem sestanku KEVS je bila tudi tu navzoča dilema, kako zagotoviti obilje sredstev za življenje namesto obilja sredstev za uničevanje.

Soodvisnost gospodarskih in vojaško-strateških interesov je odločilnega pomena za gibanja v svetu; vojaški izdatki omogočajo nemoteno reprodukcijo kapitala ter njegovo ekspanzijo tudi prek raznih oblik gospodarske in vojaške pomoči; na krepitev strateških centrov vse bolj vplivajo industrijske strukture, ki so hkrati tudi nenehen vir gospodarske nestabilnosti. Že omenjeni sekretar Schlesinger je dejal, da »sta bili ekspanzija trgovine in gospodarska rast po drugi svetovni vojni intimno povezani z vojaško močjo in stabilizacijsko sposobnostjo ZDA«. Poučne so tudi ugotovitve Baranya in Sweezya v *Monopoly Capital* in G. H. Hildebranda ter W. V. Brecknerja v *Impact of National Security Expedition upon the Stability and Growth of the American Economy* o povezanosti gospodarske rasti s proizvodnjo in trgovino z orožjem.

Development Forum je objavil ugotovitve OZN o ekonomskih in socialnih posledicah tekme v oboroževanju in vojaških izdatkih. 14 znanstvenikov in ekonomistov iz razvitih in nerazvitih dežel Vzhoda in Zahoda je med drugim ugotovilo, da je znašal v preteklem desetletju delež ZDA, Sovjetske zveze, LR Kitajske, Francije, Velike Britanije in ZR Nemčije v svetovnih vojaških izdatkih kar štiri petine, kar je povprečno 8 % njihovega BNP; dežele v razvoju so udeležene s 6 odstotki. Vojaški izdatki so skoraj trikrat večji kot izdatki za zdravstvo, skoraj dvakrat večji kot izdatki za prosveto in kar 30-krat večji kot znaša javna pomoč deželam v razvoju. DVR so prisiljene, da izločajo za obrambo vse večji del nacionalnega BNP, s čimer si seveda onemogočajo uresničevanje razvojnih programov.

Ekonomska kriza kapitalističnega sistema poraja nove oblike povezovanja vojaško-obrambnih in ekonomsko-finančnih interesov kapitala in s tem nove oblike pritiska na DVR in na neuvrščene države. Militarizacija gospodarstev in družbenega življenja zavira uspešen razvoj razoroževalnih pogajanj in zmanjšuje mednarodno in nacionalno varnost.

Development Forum analizira učinke oboroževalne tekme na svetovno trgovino, na pomoč DVR, na pomen vojaško-industrijskega kompleksa ter njegovo prilagajanje novim razmeram. Ugotavlja, da bi že 20-odstotno zmanjšanje vojaških izdatkov zadoščalo za najnujnejše gospodarske potrebe razvitih držav in dežel v razvoju in hkrati omogočilo postopno zoževanje prepada med Severom in Jugom. Kategorično zavrača trditve, da bi razorožitev lahko povzročila nered v svetovnem gospodarstvu. Prehodnih problemov ne bo težko reševati z ustreznimi mednarodnimi in nacionalnimi ukrepi — kar velja tudi za prekvalifikacijo delovne sile in proizvodnih programov. Glede tega je dala druga svetovna vojna konstruktivne izkušnje.

Švedska vlada je v svoji poslanici generalnemu sekretarju ZN o sodelovanju v pripravah na VIII. posebno zasedanje generalne skupščine ZN uporabila tudi gradiva Development Dialogue, 1/1977, ki so posvečena razorožitvi in ki poudarjajo povezanost tega problema z razvojem DVR. Publikacija prinaša članek direktorja SIPRI Barnabyja »Oborožitev in tretji svet — ozadje tega«, gradiva iz knjige Lucasa *Alternative vojni proizvodnji in nezaposlenost* ter iz knjige Alve Myrdal, dolgoletne švedske ministrice za obrambo, *Cilj razorožitve*.

II

Listina OZN ima za temeljni cilj organizacije ohranjanje svetovnega miru in mednarodne varnosti, ki morata biti »uresničljiva le ob minimalni uporabi človeških in materialnih resursov za oborožitev«. Splošna in popolna razorožitev mora biti izvedena v soglasju z vsemi članicami, kajti v tem primeru gre za izredno občutljivo področje nacionalne varnosti sleherne države in njenih interesov; zato je nujna visoka stopnja razumevanja in strpnosti.

Vprašanje razorožitve je navzoče v taki ali drugačni obliki domala na vseh zasedanjih generalne skupščine ZN, na sestankih varnostnega sveta in drugih organov OZN. Organizacija združenih narodov je že v začetku leta 1946 sprejela resolucijo o razorožitvi, kateri je sledilo več kot sto drugih resolucij o najrazličnejših vidikih razorožitve. Leta 1959 je generalna skupščina ZN izrekla svoje mnenje, da je »vprašanje splošne in popolne razorožitve najbolj pomembno vprašanje, s katerim se sooča sodobni svet«.

Za uresničevanje tega cilja uporablja OZN celo vrsto organizmov in instrumentov. Z resolucijo leta 1945 je ustanovila komisijo za atomsko energijo, naslednje leto komisijo za klasično oborožitev. Dve leti kasneje je ustanovila posebno podkomisijo za razorožitev, katere članice so bile ZDA, SZ, Velika Britanija, Francija in Italija. 1959 je nastal komite deseterice za razorožitev, v katerem je bilo po pet držav iz Vzhoda in Zahoda. Še istega leta je bil ustanovljen komite osemnajsterice za razorožitev, v katerem sta imeli ZDA in SZ svoja sopredsednika (Francija ni članica tega komiteja). Leta 1969 se je število članic tega komiteja povečalo na 26 (v tej sestavi je tudi Jugoslavija); novi naslov tega organizma je konferenca komiteja za razorožitev — CCD.

Septembra 1961 sta vladi SZ in ZDA predložili generalni skupščini ZN deklaracijo o načelih za multilateralna pogajanja o razorožitvi; prihodnje leto je vlada SZ predložila CCD »projekt sporazuma o popolni in splošni razorožitvi pod mednarodnim nadzorstvom«, vlada ZDA pa »okvirni oris osnovnih dispozicij za sporazum o popolni in splošni razorožitvi«.

1959. leta je bil podpisan sporazum o Antarktiki (zunaj OZN); 5. avgusta 1963 so v Moskvi podpisali sporazum o prepovedi preskušanja jedrskega orožja v atmosferi, zunaj amosferskega prostora in pod vodo;

sporazum so podpisale tri jedrske sile v navzočnosti generalnega sekretarja OZN. Ta sporazum je ratificiralo že več kot sto držav, niso ga pa ratificirale kot jedrske sile Francija, LR Kitajska in Indija.

Pogajanja o neširjenju jedrskega orožja so se začela konec petdesetih let; 5. marca leta 1970 je začel veljati sporazum o prepovedi širjenja jedrskega orožja. Več držav tega sporazuma ni podpisalo, čeprav je v sporazum vključena klavzula, da lahko država »izstopi, če izjemni dogodki v zvezi z določili tega sporazuma ogrožajo najvišje interese omenjene države«. Na zahtevo večjega števila držav, da se dopolnijo jamstva pred atomskim napadom, je varnostni svet junija 1968 sprejel posebno deklaracijo. Države, ki nimajo jedrskega orožja, so vztrajno zahtevale, da se postavi na dnevni red tudi *določanje brezatomske con*. Vse od leta 1956 so o tej zahtevi razpravljali na več zasedanjih generalne skupščine in v drugih organih ZN. Februarja leta 1967 je bil podpisan sporazum o prepovedi jedrskega orožja na prostoru Latinske Amerike — tako imenovani Tlatelolco sporazum; ta sporazum ima dva protokola, ki pa ju niso v celoti sprejele vse jedrske sile.

Leta 1958 je generalna skupščina ZN ustanovila poseben komite, ki naj bi proučeval vprašanje uporabe izvenatmosferskega prostora v miroljubne namene; leta 1963 je GS sprejela v imenu osemnajsterice predlog Mehike o prepovedi jedrskega in drugih orožij za množično uničevanje v zunajatmosferskem prostoru; to je zajeto v sporazumu o uporabi zunajatmosferskega prostora, ki je začel veljati oktobra 1967. leta. S tem je postal ta prostor »denuklearizirana cona«.

XXV. jubilejno zasedanje generalne skupščine ZN je desetletje 1970—1980 razglasilo za *desetletje razorožitve*. Hkrati je konferenca komiteja za razorožitev (CCD) izoblikovala sporazum o prepovedi jedrskih in drugih orožij za množično uničevanje na dnu morij in oceanov ter pod morskim dnem (sporazum je stopil v veljavo maja 1972). 1969. leta je generalna skupščina ZN sprejela poročilo generalnega sekretarja o kemičnih in bakterioloških orožjih ter o prepovedi njihove uporabe. Na predlog 12 neuvršenih držav članic CCD je sprejela resolucijo o prepovedi vseh vrst kemičnega in bakteriološkega orožja — toda več držav, med njimi tudi ZDA, za resolucijo niso glasovale. Avgusta 1971 sta vladi ZDA in SZ predložili identična osnutka konvencije o prepovedi proizvodnje, razvoja in skladiščenja bioloških, bakterioloških in toksičnih orožij ter o njihovem uničevanju; konvencijo je konec leta 1973 podpisalo več kot sto držav, ni pa še ratificirana. ZDA in SZ sta julija 1974 v Moskvi sprejeli pobudo CCD o sklenitvi mednarodne konvencije o najtežjih vrstah kemičnega orožja. 1972. leta je generalna skupščina ZN sprejela poročilo Waldheima o vse pogostejši uporabi napalm bomb in drugih sredstev za požiganje. 1973. leta je z obžalovanjem ugotovila, da se deset let po podpisu sporazuma o prenehanju jedrskih poskusov ti poskusi še vedno nadaljujejo. Na sestanku Nixona in Brežnjeva julija 1974 v Moskvi je bil dosežen sporazum o omejitvi jedrskih poskusov pod

zemljo z močjo več kot 150 kiloton; sporazum je začel veljati 31. marca 1976.

1969 so se začela *pogajanja o omejitvi strateškega orožja* (Strategic Arms Limitations Talks — SALT) med ZDA in SZ; septembra 1971 je bil podpisan sporazum o ustreznih ukrepih za zmanjšanje nevarnosti jedrske vojne in sporazum o izboljšanju neposrednih komunikacijskih zvez med Moskvo in Washingtonom. 25. avgusta 1972 je bil v Moskvi podpisan sklepni sporazum prvega kroga SALT I, sporazum o omejitvi antibalističnih sistemov in začasni sporazum o ukrepih za omejitev strateških ofenzivnih orožij. Pogajanja SALT II so se nadaljevala novembra 1972. Na sestanku julija 1974 so se dogovorili, da bo SALT II veljal do leta 1985.

1972. leta je generalna skupščina ZN sprejela resolucijo, s katero se države članice ZN odrekajo vsakršni sili in grožnji v mednarodnih odnosih, kot tudi uporabi jedrskega orožja. 29. zasedanje generalne skupščine ZN je razpravljalo o »prepovedi učinkovanja na ekologijo in podnebje v vojne in druge namene, ki bi nasprotovali varnosti, blaginji in zdravju«. Julija 1974 sta šefa ZDA in SZ objavila v Moskvi Deklaracijo o ekološki vojni.

Isto leto je generalna skupščina ZN razpravljala o *ekonomskih in socialnih posledicah oboroževalne tekme in njenih negativnih učinkih na mir in svetovno varnost*. Poročilo generalnega sekretarja ugotavlja, da so od leta 1961 do leta 1970 porabili v svetu za oboroževanje 1.900 milijard dolarjev in da vojaški proračuni zasežejo približno 6,5 odstotkov BNP; in ker se oboroževanje nadaljuje s tolikšno dinamiko, bo konec tega desetletja znesek že narastel na 300 do 350 milijard dolarjev letno po cenah iz leta 1970. Zaradi tega se zmanjšuje svetovna trgovina, zmanjšuje se ekonomsko-finančna pomoč DVR, zaostrujejo se ekonomski in socialni problemi večine držav v svetu. Na predlog generalne skupščine je leta 1970 pripravil generalni sekretar ZN poročilo *Razorožitev in razvoj*, v katerem sta povezana ta dva problema, ki pestita sodobni svet, zlasti še dežele v razvoju.

Leta 1965 je komisija za razorožitev ZN sprejela predlog 36 neuvršenih držav, da se skliče svetovna konferenca o razorožitvi. Leta 1971 je vlada SZ ponovno načela vprašanje sklicanja svetovne konference — nato je generalna skupščina ZN sprejela resolucijo, s katero »izraža pripravljenost, da se loti ustreznih ukrepov za proučitev možnosti za sklicanje svetovne konference o razorožitvi«. 1973. leta je GS ZN ustanovila poseben komite, ki naj prouči vse predloge vlad za sklicanje svetovne konference ter predloge o potrebnih pogojih za tak sestanek; v komiteju je zastopanih 40 nejedrskih držav.

Zmanjševanje vojaških proračunov je sestavni del prizadevanj neuvršenih držav in držav v razvoju za uveljavitev nove mednarodne gospodarske politike; zato je ta problematika spet na dnevnem redu GS ZN. Resolucija GS ZN novembra 1950 ugotavlja, »da je za trajen

mir v svetu nujno zmanjšati porabo človeških in materialnih resursov za oborožitev na najmanjšo možno mero ter prihranek uporabiti za manj razvita območja sveta«. V petdesetih in šestdesetih letih je bilo precej razprav o številnih pobudah za zmanjšanje vojaških proračunov, toda več držav, predvsem zahodnih, je zahtevalo, naj bi o tem vprašanju razpravljali v okviru problematike splošne razorožitve. Vlada SZ je predlagala, naj bi države stalne članice varnostnega sveta ZN zmanjšale vojaške proračune za 10 odstotkov ter ta sredstva namenile za razvoj DVR. ZDA, Velika Britanija in Francija so ta predlog odklonile z razlago, da se je treba najprej dogovoriti o definiciji strukture vojaških proračunov. Razen tega so trdile, da sta razorožitev in razvoj različni vprašanji in da ju morajo zato obravnavati ločeno. Zoper predlog SZ se je izrekla tudi LR Kitajska. Generalna skupščina ZN je kljub temu z veliko večino glasov sprejela resolucijo, ki priporoča stalnim članicam varnostnega sveta, naj zmanjšajo v naslednjih letih vojaške proračune za 10 odstotkov (v primerjavi z letom 1973). LR Kitajska je glasovala proti predlogu, ZDA, Velika Britanija in Francija pa so se glasovanja vzdržale. Skupščina ZN je priporočila, naj bi prihranek iz zmanjšanih vojaških proračunov uporabili za hitrejši razvoj DVR, hkrati pa priporočila, da bi tako ravnale tudi druge države, ki imajo večje vojaške in gospodarske potencialne. Ustanovila je celo poseben komite, ki naj bi ta prihranjena sredstva razdeljeval (!), ter zadolžila generalnega sekretarja ZN, naj bi na naslednjih zasedanjih GS ZN poročal o uresničevanju teh resolucij oz. priporočil. Verjetno je to eden najbolj izrazitih primerov nemoči OZN in njenih resolucij!

32. zasedanje Generalne skupščine ZN

Letošnje zasedanje GS ZN ima na dnevnem redu podobno problematiko razorožitve, kot so jo imela dosedanja zasedanja, zlasti 31. zasedanje. To zasedanje je še posebej pomembno zaradi bližajočega se osmega izrednega zasedanja GS ZN. Od 126 točk dnevnega reda je kar 21 točk posvečenih razorožitvi, med katerimi so tudi tele:

- gospodarske in socialne posledice oboroževalne tekme in posledice za svetovni mir in varnost;
- mednarodno sodelovanje o miroljubni uporabi vesolja;
- sklenitev sporazuma o neuporabi sile v mednarodnih odnosih;
- prepoved oz. omejitve zažigalnih in drugih specifičnih konvencionalnih orožij;
- prepoved kemičnih, bakterioloških in bioloških orožij;
- prepoved jedrskih in termojedrskih poskusov;
- uveljavljanje resolucije GS ZN 31/68 o ratifikaciji dopolnilnega protokola II o prepovedi jedrskega orožja v Latinski Ameriki;
- uresničevanje ciljev »desetletja razorožitve«;

— uveljavljanje deklaracije o denuklearizaciji Afrike, področij Južne Azije, Srednjega Vzhoda in Indijskega oceana;

— prepoved proizvodnje in razvoja novih vrst orožij za množično uničevanje in novih sistemov takšnih orožij;

— zmanjševanje vojaških proračunov;

— sklenitev sporazuma o splošni in popolni prepovedi jedrskih poskusov;

— uveljavljanje deklaracije o krepitvi mednarodne varnosti;

— poročilo generalnega sekretarja ZN, mednarodne agencije za atomsko energijo in konference komiteja ZN za razorožitev (CCD) o splošni in popolni razorožitvi;

— posebno zasedanje generalne skupščine ZN o razorožitvi — poročilo pripravljalnega komiteja, v katerem je zastopanih 54 držav (med njimi tudi Jugoslavija);

— svetovna konferenca o razorožitvi — poročilo CCD in Komiteja ad hoc, ki je bil ustanovljen na 28. zasedanju GS ZN in v katerem je med 40 državami zastopana tudi Jugoslavija.

Pripravljalni komite za osmo zasedanje GS ZN je povabil vse države članice komiteja, naj dajo predloge oziroma pripombe k osnutku dnevnega reda, kot tudi k osnutkom dokumentov, ki naj bi jih zasedanje sprejelo. Analiza poslanih predlogov in pripomb je zelo poučna in kaže že na prvi pogled tri različne poglede, katerih nosilci so neuvrščene države, ZDA in Sovjetska zveza. Vlada SZ predlaga, naj bi o problemu razorožitve v celoti razpravljali na najbolj avtoritativnem forumu, se pravi, na svetovni konferenci o razorožitvi, češ da je le ta konferenca kvalificiran in univerzalen forum za sprejemanje učinkovitih ukrepov. S tem Sovjetska zveza ponavlja staro tezo, s katero zavestno zmanjšuje pomen ZN in posebnega zasedanja GS ZN, ki naj bi bila le nekakšna prehodna stopnica k sklicanju svetovne konference — in da v tem času ne bi zamrle tekoče in že preskušene oblike in kanali pogajanj o razorožitvi. Vlada SZ vztraja, naj posebno zasedanje določi čim krajši rok za sklicanje svetovne konference o razorožitvi.

Vlada ZDA ponavlja izjavo predsednika Carterja, ki jo je podal v svojem prvem govoru pred ZN 17. marca letos. Na posebnem zasedanju napoveduje konstruktiven prispevek, »izviren in nov pristop k multilateralnemu razreševanju problema razorožitve. Težišče naj bo na utrjevanju zaupanja in zmanjševanja mednarodne napetosti, kar je pogoj za vsebinski napredek na področju razoroževanja. Posebno zasedanje je le korak v dolgoročnem procesu graditve nove svetovne ureditve, ki naj v največji možni meri uporabi človeško znanje in potenciale za zadovoljevanje temeljnih potreb človeštva.

III

Jugoslavija kot samoupravna, socialistična in neuvrščena (ne samo zunajblokavska) država je odločen zagovornik politike splošne in po-

polne razorožitve. Kot žrtev dveh svetovnih vojn in nenehnih pritiskov od zunaj je vsestransko angažirana pri utrjevanju svetovnega miru in varnosti. Hkrati pa je prisiljena, da glede na svoj izredno občutljiv geopolitični položaj izloča dokajšen del družbenega proizvoda za obrambo, namesto da bi ta sredstva koristneje uporabila za svoj gospodarski in družbeni razvoj in za pomoč manj razvitim deželam. Zato je bila vedno in dosledno angažirana v vseh mednarodnih forumih, zlasti pa v organih ZN, pri uresničevanju enega največjih ciljev sodobnega sveta, se pravi splošne in popolne razorožitve.

Aprila 1957 je na povabilo komiteja ZN za razorožitev predložila memorandum o stališčih jugoslovanske vlade o razorožitvi, ki je zbudil veliko pozornost. Skupščina SFRJ je junija 1957 sprejela deklaracijo o prekinitvi eksperimentalnih eksplozij jedrskih orožij; predsednik Tito je marca 1955 izjavil v zvezni skupščini: »Mi smo za uporabo jedrske energije izključno v miroljubne namene ter za učinkovito mednarodno kontrolo.« Vlada SFRJ je maja 1955 predložila konferenci komiteja za razorožitev (CCD) memorandum o neposrednih ukrepih na področju razorožitve. Največji prispevek k svetovnem miru in razorožitvi pa je dala Jugoslavija s svojim velikim deležem pri uveljavljanju gibanja neuvršenih ter njegovi usmeritvi k razorožitvi.

Zvezni sekretar za zunanje zadeve Miloš Minić je na plenarni seji 31. zasedanja GS ZN septembra 1976 dejal: »Prizadevanja in rezultati ZN na področju razorožitve so preveč skromni in z njimi ne moremo biti zadovoljni. Jugoslavija in druge neuvrščene države že več let opozarjajo, kako resen in dramatičen je položaj zaradi tega, ker se resnični problemi razorožitve ne razrešujejo. Trajne ohranitve svetovnega miru ni mogoče zagotoviti prek ravnotežja sil in blokov kot glavnih dejavnikov varnosti. Vpliv svetovne organizacije pri reševanju razorožitve pojema in postopno prehaja iz njene pristojnosti. Celo pobuda za sklicanje svetovne konference o razorožitvi je naletela na skoraj nepremostljive ovire.«

Dejstvo, da je pobudo neuvršenih držav za sklicanje specialnega zasedanja GS ZN podprlo 84 držav članic ZN in da je bila sprejeta s konsenzom, priča o utemeljenosti akcije neuvršenih držav, hkrati pa tudi o ugledu, ki ga uživa politika neuvršenosti v univerzalni svetovni organizaciji. Zato je odgovornost neuvršenih držav za kar največji uspeh posebnega zasedanja toliko večja. Koordinacijski biro neuvršenih držav najtesneje sodeluje s pripravljalnimi komitejem ZN za sklicanje 8. posebnega zasedanja GSZN; od 54 članic pripravljalnega komiteja jih je kar 32 iz vrst neuvršenih držav. Jakša Petrič, vodja našega predstavništva v OZN, je na seji pripravljalnega komiteja vztrajal pri tem, da naj bo 8. posebno zasedanje »bistvena komponenta« razorožitve, ne pa samo uvod v sklicanje svetovne konference o razorožitvi. Predlagal je štiri okvirne točke dnevnega reda posebnega zasedanja: splošna razprava,

sprejem deklaracije o razorožitvi, sprejem programa ukrepov in vloga OZN v razorožitvi.

Neuvrščene države ugotavljajo, da so se *dosedanja multilateralna pogajanja o razorožitvi končala z dokaj omejenimi in obrobniimi sporazumi*. Dvostranski sporazumi med ZDA in SZ ne jamčijo trajnega miru niti ne peljejo k splošni razorožitvi. Neuvrščene države upoštevajo to, da generalna skupščina ZN kot najširši svetovni, univerzalni forum ne more biti tudi pogajalski forum, katerega sklepi imajo le naravo priporočil, ne pa obveznih sklepov. 30. zasedanje GS ZN je sprejelo 25 resolucij s področja razorožitve, toda v praksi niso imele ustreznega odziva. Zato je skupina neuvrščenih in nevtralnih držav članic CCD — skupaj z Jugoslavijo — izrazila marca 1973 zaskrbljenost zaradi stagnacije dejavnosti CCD in odnosa obeh velikih sil, poudarjajoč, da je generalna skupščina ZN v obdobju dvajsetih let sprejela kar 76 dokumentov, ki se posredno ali neposredno nanašajo na razorožitev.

Govor predsednika Tita v generalni razpravi na prvi konferenci šefov držav in vlad neuvrščenih držav septembra 1961 v Beogradu še vedno zasluži pozornost vseh mednarodnih dejavnikov, ki sodelujejo v pripravah na osmo posebno zasedanje GS ZN. Že tedaj je dal celosten pregled problema razorožitve in nakazal pot za njegovo rešitev. Govor je opomin celemu svetu, zlasti pa državam, ki so odgovorne za poglobljanje zastrašujoče oboroževalne tekme: »V besedah so vsi za razorožitev, v praksi pa ustvarjajo ovire in onemogočajo sklenitev sporazuma. Očitno je, da so potrebna večja prizadevanja in drugačen pristop s široko in aktivno udeležbo dežel, ki niso vključene v oboroževalno tekmo. Verjetno je že čas, da razmislimo o možnosti za *sklicanje splošne svetovne konference o razorožitvi*, kar ne bi pomenilo zmanjševanja vloge velikih sil, ki nosijo glavno odgovornost za razorožitev. 12 azijskih in afriških držav ter Jugoslavija so predložile XV. zasedanju GS ZN resolucijo, ki vsebuje bistvene elemente in napotke za nadaljnje delo pri razoroževanju. Težnja k *fetišiziranju* nadzorstva je le izraz nepripravljenosti vodilnih držav za dejansko razorožitev. Kot prvi ukrep bi bilo nujno sprejeti odločitev o zmanjšanju vojaških izdatkov in en del takih prihrankov bi morali obvezno uporabiti za pomoč manj razvitim deželam; če pa to ni mogoče, bi moralo priti do sklepa o zamrznjenju vojaških proračunov s stanjem leta 1960.«

Kardeljev referat »Zgodovinske korenine neuvrščenosti« (september 1975) analizira problem razorožitve z vidika gibanja neuvrščenosti. Med drugim pravi, da je perspektiva globalne vojaške konfrontacije dveh družbenih sistemov težko uresničljiva, če že ne nemogoča, toda zastruje se politika frontalne konfrontacije v obliki hladne vojne. Nasprotja med kapitalističnimi in socialističnimi državami se kažejo v konfrontaciji vojaško-političnih zvez, s čimer se utrjuje svetovna bipolarna struktura. Prioritetne smeri dejavnosti neuvrščenih držav so: krepitev skupne akcije za poglobljanje miru, odpravljanje vzrokov za mednarodne napetosti,

likvidacija vojaških baz, uresničevanje con miru, spodbujanje splošne in popolne razorožitve».

Osmo posebno zasedanje bo trajalo štiri do pet tednov in bo na ravni zunanjih ministrov; predsedoval mu bo Lazar Mojsov v funkciji predsednika 32. rednega zasedanja GS ZN. Neuvrščene države razmišljajo o ustanovitvi posebne skupine držav, ki se resnično zavzemajo za splošno in popolno razorožitev; te naj bi na osmem posebnem zasedanju odigrale podobno vlogo, kot jo je odigrala »Skupina 77« na šestem in sedmem posebnem zasedanju ZN.

Zvezni izvršni svet je poslal prve dni maja 1977 generalnemu sekretarju ZN Waldheimu odgovor glede osmega zasedanja GS ZN, v katerem med drugim piše: »Jugoslavija je bila vedno mnenja, da so OZN najbolj primeren in edini univerzalni forum, v katerem je mogoče razpravljati in najti rešitev za probleme razoroževanja — ne da bi pri tem zanikovala pomen regionalnih, dvostranskih in drugih vrst pogajanj. Mednarodnega miru in varnosti, ki temeljita na ravnotežju sil, ni mogoče ohraniti dolgoročno, oboroževalna tekma pa je del take politike. Največji znanstveni in tehnični dosežki so danes v funkciji oboroževalne tekme, vse večje angažiranje človeških, materialnih in finančnih sredstev v raziskovalnem delu in vse bolj moderna orožja pa nevarno ogrožajo gospodarski razvoj mednarodne skupnosti in vse težje pritiskajo ne le na male in srednje države, marveč tudi na države z največjim gospodarskim potencialom. Jugoslavija je prepričana, da so pogoji in volja za to, da pride na posebnem zasedanju do takih odločitev in ukrepov, ki bodo prinesli preobrat v razreševanju problema razorožitve.«

Zvezni izvršni svet predlaga zasedanje na čim višji ravni, predlaga dnevni red in možnost sklica svetovne konference o razorožitvi. Med načeli politične deklaracije, ki naj bi jo zasedanje sprejelo, predlaga načelo največje prioritete, načelo paralelnih pogajanj o splošni in popolni razorožitvi, načelo uravnovešenega zmanjševanja oborožitve, načelo nadzora, univerzalnosti, informiranosti itn. Predlaga tudi ukrepe za konkretna področja oborožitve in za zmanjševanje vojaških proračunov.

20. septembra 1977

BOŠTJAN MARKIČ

Dejavnost slovenskega politološkega društva

I

Čas, ki je minil od zadnjega (junij 1976) občnega zbora Slovenskega politološkega društva — ta je dal vrsto pomembnih programskih iztočnic — omogoča in terja pogled v doslej opravljeno strokovno delo slovenskih politologov. Naš premislek o dosedanjih plodovih dela Slovenskega politološkega društva se zaustavlja zlasti ob takšnih vprašanih, kot so: uresničevanje statuta in programa dela Slovenskega politološkega društva ter v zvezi s tem še zlasti ocena ustroja društva v skladu z izhodišči statuta, delovanje sekcij, poživitev strokovnega dela, sodelovanje s politološkimi združenji v posameznih republikah in pokrajinah ter sodelovanje z zvezo združenj za politične vede Jugoslavije in ne nazadnje navzočnost slovenske politologije na mednarodnem prizorišču. Akcijski program Slovenskega politološkega društva je izveden iz potreb politologije kot znanstvene discipline in iz temeljnih družbenih gibanj pri nas ter kot takšen tudi vključen v razvojne procese samoupravne družbe.

Izročilo dejavnosti številnih društev in združenj v Sloveniji — to izročilo je v Sloveniji zelo plodno in ima globoke zgodovinske korenine — se že vrsto let pridružuje tudi Slovensko politološko društvo. Iz povedanega je razvidno, da se zadnji občni zbor Slovenskega politološkega društva ni pričel z »nepopisanim listom« in da imamo opraviti z nadaljujočo se dejavnostjo Slovenskega politološkega društva. Slovensko politološko društvo je s svojo dejavnostjo od ustano-

vitve dalje pokazalo, da ni okostenela stanovska organizacija, temveč samoupravno angažirano združenje, ki je odprto v družbeni prostor.

II

V statutu Slovenskega politološkega društva smo izpričali domiselnost glede ciljev društva, potrebna je še učinkovitost dela, da cilje uresničimo. Cilji društva dobivajo svojo vrednost v procesu uresničevanja. Če raziskujemo dejavnost Slovenskega politološkega društva od zadnjega občnega zbora dalje, se zavedamo, da se zadeve lahko lotimo selektivno: nekaj je bilo narejenega, so pa tudi vrzeli pri prevajanju določil statuta in programa Slovenskega politološkega društva v jezik praktičnih dejanj. Te vrzeli seveda še lahko napolnimo, saj je naš program dolgoročno usmerjen.

Delegatsko načelo, ki je pomembno vsebinsko in organizacijsko izhodišče novega statuta društva, narekuje ustanovitev pokrajinskih (regionalnih) sekcij Slovenskega politološkega društva, ki tudi omogočajo smotrno in usklajeno delovanje članstva z različnih območij v Sloveniji. Izvršilni odbor Slovenskega politološkega društva je tudi že sprejel sklep, da se regionalne sekcije društva oblikujejo v Ljubljani, Mariboru, Celju, Kopru in Novem mestu. Pričakujemo, da ne bodo kot člani društva delovali v sekcijah samo tisti, ki so končali politološki študij, temveč prav tako tudi tisti, ki tudi sicer prispevajo k razvoju politične znanosti in politične misli.

Naravno je pričakovati, da se politologi in drugi javni delavci ne bodo vključevali v Slovensko politološko društvo in v delo regionalnih sekcij zaradi kakšnega posebnega družbenega ugleda in družbene veljave. Takšna strokovna organizacija, kot je Slovensko politološko društvo, že po naravi stvari same prosto-

voljno priteguje člane, ki v njej vidijo in zaznajo svoj interes in ta osebni interes povezujejo s širšim družbenim interesom. Glede na več kot šestnajstletni obstoj Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo je razumljivo, da je v Sloveniji veliko politologov, ki delujejo na različnih področjih družbene in politične prakse. Bila bi škoda, če bi se zgubljali le v praktikizmu dnevnega družbenopolitičnega dela in pozabljali na tisto dejavnost, ki jo društvo organizira ali spodbuja: dopolnilno politološko izobraževanje, študij na tretji stopnji, strokovna in znanstvena politološka srečanja in posvetovanja ter predavanja. Lahko seveda domnevamo, da se bodo nekateri vključevali v sekcije samo formalno. Bilo bi nesmiselno, če bi društvo hotelo na silo »osrečiti« člane z družbeno dejavnostjo. Zato ustanavljanje regionalnih sekcij ni politološki bojni »klic k orožju«, temveč odpiranje strokovnih in širših družbenih možnosti vsem tistim članom, ki se tako enačijo s politologijo in njeno družbeno vlogo, da tudi v svoji osebni strokovni rasti vidijo utrditev in vzpon političnih ved.

Doslej so najdlje pri oblikovanju sekcij prišli politologi iz Celja. Ti so že ustanovili sekcijo, izvolil sekretariat sekcije (vodi ga B. Strmčnik) in tudi pripravili okvirni program celjske sekcije Slovenskega politološkega društva. Ta program se navezuje na globalni program, kakršen je bil sprejet v okviru Slovenskega politološkega društva, prilagojen pa je tudi posebnim potrebam in razmeram območja, ki ga celjska sekcija v organizacijskem smislu pokriva. V zvezi z operacionalizacijo njihovega programa naj zlasti omenimo načrtovano prizadevanje sekcije, da pomaga tistim kolegom, ki spričo delovnih obremenitev še niso uspeli opraviti nekaterih končnih obveznosti na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, da čim prej končajo študij. Celjska sekcija predvideva tudi ustvarjalno vključevanje v družbeno aktivnost v zvezi s pripravami na VIII. kongres Zveze komunistov Slovenije in XI. kongres Zveze komunistov Jugoslavije.

Zavoljo pomena, ki ga opravičeno pripisujemo delovanju sekcij Slovenskega politološkega društva, bi kazalo pohiteti z njihovim oblikovanjem tudi v drugih regionalnih središčih in tako ustvariti potrebne organizacijske in vsebinske okvirje, da bi se dejavnost Slovenskega politološkega društva razvijala po vzpenjajoči se črti.

III

V času, ko smo obloženi s konferencijskim razmišljanjem različnih vrst in s številnimi organizacijskimi sestanki, je uveljavitev strokovnih politoloških razgovorov, ki jih je v preteklem obdobju pripravilo Slovensko politološko društvo, pomembna strokovna osvežitev. Tako je društvo pripravilo razgovor o X. kongresu mednarodnega združenja za politične vede (IPSA), ki je bilo 1976 leta v Edinburgu. O značilnostih tega kongresa, ki je potekal v znamenju vodilne teme »čas, prostor in politika«, so govorili udeleženci kongresa A. Bibič, V. Benko in B. Markič. Opogumljajoča je ugotovitev, da se je razgovora poleg družboslovcev drugih profilov (sociologi, komunikologi) udeležilo tudi znatno število študentov FSPN.

Razvitost slovenske politološke misli se potrjuje tudi v dejstvu, da se naša politološka knjižna polica vse bolj napolnjuje tudi z izvirnimi slovenskimi politološkimi deli. To omogoča uresničevanje programske uresničitve društva, da v okviru politoloških razgovorov predstavi slovensko politološko knjižno ustvarjalnost. Da dokumentiramo to trditev, naj opozorimo, da je v okviru strokovne dejavnosti Slovenskega politološkega društva R. Rizman predstavil delo S. Južniča *Novejša zgodovina*, H. Modic pa delo J. Rupnika *Ustavnost, demokracija in politični sistem*, E. Petrič pa delo V. Benka *Mednarodni odnosi*. Načrtujemo tudi razpravo ob predvidenem izidu desete knjige Kardeljevih zbranih del *Problemi naše socialistične graditve*. Bržčas bo pozornost za posebno razpravo zaslužilo tudi delo istega avtorja z naslovom *Smeri razvoja politič-*

nega sistema socialističnega samoupravljanja.

Nikakor tudi ne smemo biti neprizadeti do drugih izstopajočih, pomembnih dosežkov druge jugoslovanske (neslovenske) politološke misli, do svetovne politološke misli in seveda tudi do tiste iz neuvrščene sveta.

Izhajamo iz delovne in ne manifestativne narave društva in zato nimamo namena prirerjati kričevih simpozijev in konferenc, temveč delovna in strokovna srečanja in posvetovanja, ki naj bi obogatila politično znanost in politično misel. Naj v zvezi s tem omenimo, da Slovensko politološko društvo pripravlja posvetovanje o temi «Država, socializem in demokracija», tedaj o temi, ki je tako s teoretičnega zornega kota kot tudi z vidika družbene prakse izredno pereča in posega v bistvena vprašanja jugoslovanske družbe in sodobnega sveta sploh. S priredbo tega posvetovanja se društvo tudi vključuje v praznovanja ob letošnjih jubilejih. Domnevamo, da bi takšno posvetovanje utegnilo obogatiti slovensko politološko misel, ki se napaja iz lastne samoupravne prakse, ne da bi bila pri tem provincialna, pa tudi ne na silo »mondena«.

Zdi se, da je bilo doslej društvo malo vključeno pri poročanju o znanstvenoraziskovalnem delu oziroma pri razgrnitvi znanstvenoraziskovalnih projektov, pri katerih so sicer politologi pomembno znanstveno-strokovno vključeni. Tu bi bila zelo smiselna usklajenost z raziskovalnim inštitutom FSPN in v okviru nje ga še zlasti s Centrom za politološke raziskave. Prav raziskovalni projekt, delovanje in uresničevanje delegatskega sistema, ki obsega večje število raziskovalnih nalog, je tista kristalizacijska točka, kjer bi se pri razgrnitvi doslej dobljenih raziskovalnih rezultatov lahko srečali Slovensko politološko društvo. Center za politološke raziskave, Center za raziskovanje družbenega komuniciranja ter druge zainteresirane institucije (Pravna fakulteta v Ljubljani, Raziskovalni center za samoupravljanje pri Zvezi sindikatov Slovenije), ki sodelujejo pri raziskovanju tega velikega projekta. Po našem mnenju bi razprava o dobljenih raziskovalnih

rezultatih lahko obogatila tudi vsebino dela v posameznih regionalnih sekcijah društva.

Društvo tudi ni neprizadeto glede snovanja programa sociološke in politološke knjižnice, ki izhaja pri mariborski založbi Obzorja. Politologa V. Benko in A. Bibič sta tudi med člani uredniškega odbora, ki to knjižnico urejuje. Spričo bržčas upravičeno pričakovane nadaljnje rasti politologije in v zvezi s tem z napovedovanjem izidom novih slovenskih politoloških del, je načrtovanje izdaje knjig pri tej domiselni založbi — pa tudi izven tega okvirja — pomembna sestavina dejavnosti tudi našega društva.

Dopolnjujoča naloga slovenske politologije v pisani obliki je tudi politološka strokovna in publicistična dejavnost v okviru (družboslovnih) časopisov in revij, objavljanje raziskovalnih izsledkov in politoloških razprav tudi v dnevnem tisku, saj tudi to utrjuje prostor slovenske politologije med mislečo javnostjo. Čeprav so bili tu že doseženi nekateri rezultati, je politološki strokovni in kadrovski potencial danes že širši, kot bi se to dalo sklepati pri prebiranju časopisov, revij in dnevnega tiska.

Vsaka »inventarizacija« dela strokovne organizacije seveda ne more mimo nekega — morda samo na videz banalnega — »ceterum censeo«: mislimo namreč, da je brez urejenega financiranja tudi dejavnost Slovenskega politološkega društva bistveno ohromljena. Seveda nikoli ni bilo v izročilu tega društva, da bi razpolagalo tudi za skromne pojme z »velikimi denarji«. Ta zapis tudi noče biti plaidoyer za kakšno ponovno proračunsko financiranje ali avtomatično dotiranje. Zanesljivo se tudi FSPN, kot matična ustanova, kjer so politične vede pedagoško in znanstveno raziskovalno institucionalizirane, tudi v prihodnje ne bo mogla povsem otesti vsaj delni finančni pomoči Slovenskemu politološkemu društvu. Izhod bo poiskati pri samoupravnih interesnih skupnostih, v tem, da financirajo program in konkretne akcije združenega dela in drugi zainteresirani subjekti. Iskanje takšne finančne podpote pa ni prijetno opravilo, ki bi šlo gladko in utečeno. Slovensko polito-

loško društvo si prizadeva za pošteno, pravično vrednotenje pomena v družbi, kar bi moralo odsevati tudi v financiranju njegove dejavnosti.

IV

Zveza združenj za politične vede Jugoslavije namerava — z rahlo zamudo — strokovno oznamenovati petindvajsetletnico ustanovitve jugoslovanskega združenja za politične vede. V ta namen naj bi še letos pripravilo posvetovanje o temi »Stanje in perspektive nadaljnega razvoja političnih ved«, kar naj bi vključevalo pojmovanje razvoja političnih ved tako pri nas kot tudi v tujini. Analiza petindvajsetletnega delovanja jugoslovanskega združenja za politične vede bo nedvomno priložnost tudi za razčlenitev, do kakšne mere je jugoslovanska politologija bila odprta teoretična misel samoupravne prakse in ali je, in kako je, politična znanost vnašala zavest in nova spoznanja v politično (in splošno) kulturo in v usmerjanje politične prakse.

Skupaj s posvetom je načrtovan tudi občni zbor Zveze združenj za politične vede Jugoslavije. Tudi ta ne bi smel biti nepomemben dogodek, saj se bo, poleg drugega, s tem odprla tudi primerna priložnost, da se dosledno izpelje načelo federalizacije Zveze združenj za politične vede Jugoslavije. Tu, vsaj za zdaj, zastajamo za ustavnimi načeli in uveljavljeno prakso v številnih drugih družtvih in strokovnih združenjih, ki »pokrivajo« vso Jugoslavijo.

Federalizacija zveze združenj za politične vede bi omogočila tudi večjo stopnjo odgovorne in organizirane in usklajene dejavnosti jugoslovanskih politologov tudi v mednarodni znanstveni politološki areni, ki je tudi pomemben prostor potrjevanja jugoslovanske politologije. Enajsti svetovni kongres mednarodnega združenja za politične vede (IPSA) bo leta 1979 v Moskvi. Pred tem pa bo še vrsta drugih politoloških srečanj v okviru IPSA z mednarodno udeležbo. Organizacijska trdnost Zveze združenj za politične vede Jugoslavije in jasno postavljeni odnosi med posameznimi združenji

in zvezo združenj za politične vede Jugoslavije bi tudi jasneje opredelili naloge, dolžnosti in pravice posameznih republiških in pokrajinskih združenj na eni strani in Zveze združenj za politične vede Jugoslavije na drugi strani glede udeležbe jugoslovanskih politologov. Če govorimo o mednarodni dejavnosti naše politologije, tudi ne kaže prezreti vloge, ki jo A. Bibič kot član Izvršnega odbora IPSA opravlja v mednarodnem združenju za politične vede in v zvezi s tem še zlasti v pripravljalnem odboru za bodoči svetovni kongres IPSA v Moskvi. Govoreč o mednarodnih stikih Slovenskega politološkega društva naj opozorimo še na dve predavanji, ki jih je imel Nirmal Bose, generalni sekretar indijske asociacije za politične vede, letos septembra v Ljubljani in ki so obravnavala sodobni indijski federalizem, aktualna politična gibanja v Indiji ter mesto politične znanosti v Indiji.

V

Seveda bi bilo naivno pričakovati, da bo delovanje Slovenskega politološkega društva ena sama ustvarjalna eksplozija. A vendar: bolj ko se bo Slovensko politološko društvo obračalo k tistim dejavnostim, prek katerih se bo (tudi) uresničevala politologova osebnost, njegovi individualni ter splošni interesi in nagnjenja, bolj bo smiselno opravljalo svoje poslanstvo. Mesto in vloga društva se ustvarja prek njegove strokovne in družbene akcije, z uresničevanjem ciljev, ki si jih je društvo zadalo. Uspešnost društva je odvisna od njegove dejavnosti, pa tudi od splošnega družbenega ozračja, še zlasti od razvoja socialistične demokracije v samoupravnem sistemu. Naš cilj je, da še naprej razvijamo Slovensko politološko društvo, toda ne kot gremij politoloških izbrancev, pa tudi ne kot skupino pritiska politoloških zagnancev, temveč kot vitalno, samoupravno organizirano združenje, ki spodbuja razvoj politologije kot znanstvene discipline, ki temelji na dosežkih sodobne politične znanosti, še posebej marksizma in samoupravljanja, in ki uveljavlja politologijo v samoupravni družbi.

Zakon o upravnih sporih, Časopisni zvezek Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1977, 176 strani.

V tej knjigi je objavljen celoten tekst zakona o upravnih sporih. Novo izdajo tega zakona, ki je v zadnji različici začel veljati aprila 1965, je narekovala predvsem uskladitev tega zakona z določili nove ustave iz leta 1974. Dr. Vilko Androjna je v uvodnem tekstu k izdaji tega zakona kompleksno očrtal najpomembnejše spremembe, ki izhajajo iz novega zakona o upravnih sporih.

Text zakona je dopolnjen s komentarjem in s sodno prakso. Na koncu knjige najdemo tudi stvarno kazalo.

ROMAN ALBREHT: Uresničevanje ustavne zasnove združenega dela, založba Komunist, Ljubljana 1977, str. 380.

Knjiga Romana Albrehta je pomemben in aktualen dokument o naporih naše družbe pri uveljavljanju koncepta združenega dela. Knjiga je sestavljena iz niza aktualnih tem, katerih večina izhaja iz vsakdanje politične dejavnosti avtorja. Večina teksta, ki je v knjigi objavljen, je nastala, kot pravi avtor, na podlagi zapiskov za razgovore z družbenopolitičnimi aktivci različnih družbenopolitičnih skupnosti, s poslovodnimi delavci in s predstavniki delovnih organizacij.

Knjiga je razdeljena v štiri dele. Prvi del se začne z zapisom, ki nas že v začetku usmeri v center avtorjevega interesa: »V žarišču družbene preobrazbe je položaj združenega delavca«. V ta prvi del je vključeno tudi razmišljanje o neločljivi povezanosti materialnega in družbenoekonomskega razvoja. Drugi del knjige vsebuje avtorjeva razmišljanja in zaključke ter kritične refleksije na osnovi družbene prakse na tem pod-

ročju, glede na nekatere osnovne elemente ustavne zasnove združenega dela (pojem združenega dela, pojem dohodka, pojem združenega delavca...). Tretji del knjige je namenjen osnovam združevanja delovnih organizacij v sestavljene organizacije, združevanju dela in delavcev zaradi skupnih interesov in ciljev, temeljev samoupravnega planiranja.

Po tekstu z naslovom »Po sledih prvih korakov«, ki je ocena nekega konkretnega prizadevanja za uresničevanje ustavne zasnove združenega dela, so v knjigi objavljene še številne priloge, ki vsestransko ilustrirajo tekst knjige.

Problem manjšin v jugoslovansko avstrijskih odnosih. Članki in dokumenti. Urednik Bogdan Osolnik. Izdala Jugoslovanska stvarnost, TOZD Mednarodna politika, Beograd 1977, str. 198 + priloge (geografske karte).

Zbornik člankov in dokumentov je informativno-dokumentarnega značaja. Avtorji zbornika so ugledni jugoslovanski znanstveni delavci in publicisti, ki se bavijo s problematiko manjšin. Objavljen je tudi intervju Edvarda Kardelja časopisu »Profil« 13. novembra 1976. Na koncu zbornika so objavljene nekatere uradne note jugoslovanske vlade, fotografije in zemljevidi.

Prispevki v zborniku se dotikajo različnih dimenzij problema naših manjšin v Avstriji. Obravnavajo mednarodne vidike te problematike in vlogo, ki jo objektivno igra nerešeno manjšinsko vprašanje v jugoslovansko-avstrijskih odnosih (Viri mednarodne odgovornosti Avstrije za položaj narodnih manjšin — Bogdan Osolnik, Problem manjšin v avstrijsko-jugoslovanskih odnosih — Dušan Nečak, Avstrijska državna pogodba in narodne manjšine — Danilo Turk). Naslednji problemski sklop se

dotika zgodovinskih vidikov razvoja naših manjšin (Koroški Slovenci nekdanj in danes — dr. Tone Zorn, Gradiščanski Hrvati v boju za narodni obstanek — prof. Mirko Valentić). Tretji del je namenjen obravnavi izvajanja določil državne pogodbe, kršitvam te pogodbe in protimanjšinski dejavnosti nemškega nacionalizma na Koroškem in Gradiščanskem — prispevki dr. Budimirja Vu-

kaša, Matjaža Jančarja, dr. Toneta Zorna, dr. Vladimira Klemenčiča in prof. Mirka Valentića.

Izdaja publikacije je nedvomno pomembno dejanje, ne samo za Jugoslavijo in za vse, ki jih pri nas zadeva reševanje te problematike, ampak tudi za mednarodno javnost. Zaradi tega je publikacija izšla tudi v nekaterih drugih jezikih.

Opredeljenja (Sarajevo)

št. 9/1977

Aktualni politični trenutek: JOSIP BROZ TITO: Komunisti in katoliki (l. 1936); *Teme:* ANTE BUDIMIR: Prispevek k obravnavanju odnosa država — cerkev — družba — religija; MUHAMED FILIPOVIĆ: Izobraževanje in razvoj; *Ekonomski vidiki:* VASIL J. GRIVČEV: Pogoji za ustanovitev interne banke in temeljne pravice in dolžnosti njenih članov; DRAGOLJUB STOJANOV: Problem plačilnobilančnega prilagajanja v sodobnem mednarodnem monetarnem sistemu; IVO ČOPIĆ: Strukturalni vidik zunanjetrgovinske menjave v SFRJ in SR BiH v 1975. in 1976. letu; ALEKSA MILOJEVIĆ: Zaposlovanje v tujini, strokovno usposabljanje in vračanje delavcev.

Naše teme (Zagreb)

št. 7-8/1977

Osebnost in ustvarjalnost Josipa Broza Tita: JOSIP BROZ TITO: Pomen 8. konference zagrebške organizacije KPJ; JOSIP BROZ TITO: Revolucionarna samodejavnost delavskega razreda; JOSIP BROZ TITO: Praksa socializma nima izdelanih in za vedno veljavnih rešitev; VLADIMIR BAKARIĆ: V Titovem času in na Titovi poti; VLADIMIR BAKARIĆ: Odnos med narodnoosvobodilnim bojem in socialistično revolucijo v Jugoslaviji; VLADIMIR BAKARIĆ: Komunistično gibanje in nacionalno vprašanje; DUŠAN PLENČA: Tito — osebnost našega stoletja; BRANKO ĐUKIĆ: Tito v tujih enciklopedijah; *Ustanovitev in razvoj KPH:* VLADIMIR BAKARIĆ: Ustanovitev KPH in njena vloga v našem revolucionarnem razvoju; DUŠAN DRAGOSAVAC: Ustanovitev KPH — mark-

sistični pristop KPJ k reševanju nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji; IVAN JELIĆ: Dokumenti o ustanovljanju KPH.

Marksistična misao (Beograd)

št. 5/1977

Socializem in demokracija v razmerah zahodnoevropskih delavskih gibanj: ZORICA PRIKLMAJER-TOMANOVIĆ: Evrokomunizem, demokracija, socializem; ARSEN JOVANOVIĆ: Povojna evolucija socialdemokratskega koncepta demokracije; DISKUSIJA: Vučina Vasović, Zoran Vidaković, Branko Caratan, Ivo Paić, Vladimir Štambuk, Zoran Vidojević, Djuro Kovačević, Zorica Priklmajer-Tomanović; *Clanki in študije:* SRETEN MAJSTOROVIĆ: Demokracija in pravica do kulture; IVAN STOJANOVIC: Združevanje dela in konkurenca; *Prispevki:* VELIZAR NAJMAN: Samožaščita in kontrola v samoupravni družbi.

Marksizam u svetu (Beograd)

št. 4-5/1977

Teorija in praksa socialdemokracije: BRANKO PRIBIČEVIĆ: Dileme in protislovja socialdemokracije; WOLFGANG MÜLLER in CHRISTEL NEUSS: Iluzija državnega socializma in protislovje med delom in kapitalom; HANS JÖRG SANDKÜHLER: Kant, novokantovski socializem, revizionizem; URS JAEGGI: Taktika, nezadržni proces socialdemokracije ali »novi komunizem«? ALEKSANDER BORISOVIĆ VEBER: Dileme socialdemokracije; WILLY BRANDT, BRUNO KREISKY, OLOF PALME: Pisma in razgovori; GÜNTER MINNERUP: Zahodna Nem-

čija od vojne do danes; WOLFGANG ABENDROTH: Naloge in cilji nemške socialdemokracije; HORST HEIMANN: Diskusija o teoriji v socialistični partiji Nemčije; J. P. DUBOIS: ZR Nemčija po Brandtu: bojazni in težave nemške levice; WILLY BRANDT: Godesberg pomeni humano ureditev celotne družbe; MLADI SOCIALISTI: Reforma in država; ERNST WIMMER: »Moderni« buržoazni socializem; DAVID COATES: Laburistična partija in boj za socializem; DAVE PRISCOTT: Komunistična in laburistična partija; KENNETH KVIST-GUNNAR AGREN: Švedska socialdemokracija na pragu sedemdesetih let; FRANCISCO FERNANDEZ ORDONEZ: Ekonomski program socialdemokracije za sodobno Španijo.

Socijalizam (Beograd)

št. 9/1977

Socializem in politični sistemi: DUŠAN POPOVIĆ: Temeljne smeri razvoja političnega sistema; LUCIO LIBERTINI: Demokracija in pluralizem v socialističnih političnih sistemih; JOVAN ĐORĐEVIĆ: Geneza in razvoj političnega sistema socialistične Jugoslavije; C. H. HERMANSSON: Model dualističnega sistema; WOLFGANG FRITZ HAUG: O dialektiki med družbeno bazo in politično vrhno stavbo v socializmu; KIRO HADŽI VASILEV: Politični sistem delavskega razreda in nacionalni odnosi; PABLO GONZALES CASANOVA: Politični sistemi in boj za socializem v Latinski Ameriki; NAJDAN PAŠIĆ: Razredni interesi, država in demokracija; LELIO BASSO: Demokracija in socializem v Zahodni Evropi; PIERRE JOYE: Problemi države in perspektive samoupravljanja v kapitalističnih državah; FOUAD MOURSI: Nerešen problem demokracije v pokolonialnih državah; ROBERT CHAPUIS: Sa-

moupravljanje in vloga države; ĆAZIM SADIKOVIĆ: O pomenu samoupravljanja za razvoj političnega sistema v samoupravljanju; J. A. Krasin: Komunistična partija v političnem sistemu socializma; ANOUAR ABDEL MALEK: Združena fronta kot zgodovinska strategija.

Pregled (Sarajevo)

št. 10/1977

Članki: MUNIR MESIHOVIĆ: Uresničevanje stališč X. kongresa ZKJ o družbenoekonomskem razvoju; ALEKSANDAR MILOŠEVIĆ: Ekonomija zemljišča in kmetijstvo; MILE NENADIĆ: Bistvo rekreacije, prostor in prosti čas; LUKA PAVLOVIĆ: Petar Kočić, pisatelj in bard svobode; MIODRAG BOGIĆEVIĆ: Redakcije k uresničevanju književno-jezikovne politike; *Univerzitetne teme:* MURIS OSMANAGIĆ: Reforma visokega šolstva v funkciji združenega dela; EMIR HUMO: Mednarodno sodelovanje med univerzami v izmenjavi učiteljev.

Obeležja (Priština)

št. 4/1977

Politika: JOVAN RAIČEVIĆ: Od dogmatizma k ideološkemu monopolu; *Gospodarstvo:* BOŽIDAR DIMITRIJEVIĆ: Inflacija in sistem cen v Jugoslaviji; ALEKSANDAR M. VACIĆ: Družbeno-ekonomski pomen in možne smeri razvoja malega gospodarstva; *Mednarodni ekonomski odnosi:* EDITA STOJIC IMAMOVIĆ: Socializem kot svetovni proces in nova mednarodna ekonomska ureditev; DUŠAN ČALIĆ: Graditev nove mednarodne ekonomske ureditve kot etape zakonitega razvoja svetovnega gospodarstva.

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

ALEKSIĆ P. — V. Petković — M. Šćepanović: Osnovi marksizma. 2. izd. Beograd, Savremena administracija 1977. 253 str. — sig. II/14.352.

MARKSISTIČKA filozofija. (Avt.): B. Sešić, G. Zaječaranović, Z. Mičić, A. Stojković, V. Rus. Beograd, Naučna knjiga 1977. VI + 520 str. (Marksistička biblioteka) — sig. II/14.370.

MARX Karl — Fridrich Engels: O seljaštvu i agrarnom pitanju. Izbor tekstova: Ivan Cifrić. Zagreb, Centar društvenih djelatnosti SSOH 1977. 230 str. (Udžbenici i priručnici: marksizam, 2) — sig. 13.708-2.

II. FILOZOFIJA

DENIĆ Živojin D.: Marks i jugoslovenska »Sveta porodica«. Marksovo shvatanje čoveka, tj. ljudskog društva i kritika malograđanske strukture jednog dela filozofske misli Jugoslavije. Priština, Jedinstvo 1977. 427 str. (Jedinstvo, 103) — sig. II/14.374-103. (cir.)

HEGEL G. W. F.: Objektivna logika. (:Učenje o suštini:). (Die objektive Logik. Die Lehre vom Wesens. Prev. N. Popović. Predgovor i struč. redak. G. Zaječaranović. Beograd, BIGZ 1977. 185 str. — sig. II/14.271-2.

KANGRGA Milan: Čovjek i svijet. Povijesni svijet i njegova mogućnost. Zagreb, Liber 1975. 160 str. (Razlog, 85) — sig. 12.330-85.

III. SOCIOLOGIJA

CIMIĆ Esad: Sociološki pristup sadržinama slobodnog vremena u samoupravnom društvu. V: Slobodno vrijeme mladih. 6. jug. kolokvij. 1977. str. 40—48.

DRASKOVIĆ D.: Sociologija samoupravljanja. Uvod. Beograd, Naučna knjiga 1977. 252 str. (Univerziteti udžbenici) — sig. II/14.376.

DRUŠTVENI slojevi i društvena svest. Sociološko istraživanje interesa, stilova života, klasne svesti i vrednosno-ideoloških orijentacija društvenih slojeva. M. V. Popović, et al. Beograd, Centar za sociološka istraživanja 1977. 509 str. — sig. II/14.360.

JOGAN Maca: Enodimenzionalnost in ideološkost Parsonsonove funkcionalistične sociološke teorije. Anthropos, Lj., 1976, št. 3—4, str. 201—221.

KAHN H. — W. Brown: Slijedećih 200 godina (The next 200 years. Prev. J. Šentija.) Zagreb, Stvarnost (1977). 303 str. — sig. 13.994.

MEZNARIĆ Silva: Imigracije delavcev iz drugih republik v Slovenijo. 1. poročilo. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in fil. 1977. (VIII) + III + 76 + (X) f. — sig. IV/2634-1.

PROSTOVOLJNO preventivno in socialno terapevtsko delo z otroki: Rakitna-akcijsko raziskovalna naloga — socialno-terapevtska kolonija. Nosilec: Bernard Stritih. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in fil. 1977. loč. pag. (Sociološke raziskave v zdravstvu) — sig. IV/2617.

REICHENBERG B.: Stanovanje proti bivanju. Naši razgledi, Lj., 7. 10. 1977, št. 19.

RUGELJ Janez: Zdravljenje alkoholikov ob delu. Delo, Lj., 5. 11. 1977.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

ADLER M. J.: Kako beremo knjigo. Prirejena izd. (Prev. D. Debenjak, et al.) Ljubljana, Univerzum 1977. 246 str. (Osebnostno izpopolnjevanje, 7) — sig. I/2816-7.

FILIPIĆ L.: Živa dramaturgija. 1952—1975. (Izbral, uredil in spremno besedo napisal Bojan Štih. V Ljubljani, CZ 1977. 564 str. (Bela krizantema) — sig. 13.996.

FLAKER A.: Proza u trapericama. Prilog izgradnji modela prozne formacije na građi suvremenih književnosti srednjo- i istočnoevropske regije. Zagreb, Liber 1976. 278 str. (Razlog, 92) — sig. 12.330-92.

- FLERE S.: *Obrazovanje u društvu. Uvod u sociologiju vaspitanja i obrazovanja.* Niš, Gradina 1976. 325 str. — sig. 13.989.
- JÖRGENSEN Mosse: *Škola koju so osnovali učenic.* Eksperimentalna gimnazija u Oslu. (Fra skoleppror til opprorsskole. Prev. L. Rajić. Beograd, BIGZ 1977. 210 str. (Dva-deseti vek, 29) — sig. I/2680-29.
- KRAIGHER Sergej: *Kulturna ustvarjalnost mora še globlje zaorati v življenje.* Delo, Lj., 21. 10. 1977.
- MEJAK Mitja: *Portreti.* (Zbral, uredil in spremno besedo napisal France Vurnik.) V Ljubljani, CZ 1977. 239 str. (Bela krizan-tema) — sig. 13.954.
- PEČJAK Vid: *Poti do znanja. Metode uspešnega učenja.* 2. popr. in dop. izd. Ljubljana CZ 1977. 114 str. — sig. II/14.379.
- SAGADIN Janez: *Poglavja iz metodologije pedagoškega raziskovanja.* 2 zv. Ljubljana, Pedagoški inštitut 1977. 190 + 213 str. (Publikacije, 18, 19) — sig. II/14.338-18), 19/2.
- SALI Franc: *Temeljno vprašanje: kulturna prebujenost človeka.* Komunist, Lj., 14. 11. 1977.
- ULE Andrej: *Znanost kot proizvajalna sila in revolucionarna preobrazba sveta. I. II. Naši razgledi,* Lj., 21. 10. in 4. 11. 1977, št. 20, 21.
- ULRIH Ela-Atena: *Družbena preobrazba vzgoje in izobraževanja.* Delo, Lj., 15. 10. 1977.
- VI. POLITIČNE VEDE**
- 1. Splošna dela:*
- MARCUSE Herbert: *Uboj ni politično orožje (obsodba nasilja . . .) Terorizem in levica, Naši razgledi,* Lj., 21. 10. 1977, št. 20.
- 2. Druženopolitični sistem SFRJ:*
- ALLHBERT R.: *Uresničevanje ustavne reforme družnega dela.* Lj., Komunist 1977. 380 str. — sig. 13.991.
- DRUŽBENOPOLITIČNI vidiki uresničevanja kadrovske politike in naloge kadrovskih služb. Referati strokovnega posvetovanja za vodje kadrovskih služb skupščin občin, maj 1977. Ljubljana, Univerzum 1977. 82 str. (Priročniki, 21) — sig. II/13.365-21.
- KARDELJ E.: *Stabilnost celotne družbe je odvisna od stabilnosti, moči in ustvarjalne sposobnosti delegatskega sistema.* Delo, Lj., 14. 11. 1977.
- MEGLIČ V. — R. Ogorevc: *Organizacijski vidiki uveljavljanja stimulativne delitve po delu.* Ljubljana, Univerzum 1977. 103 str. (Priročniki, 22) — sig. II/13.565-22.
- MOŽINA Stane: *Planiranje kadrov v organizacijah združenega dela.* — in Jože Florjančič. Ljubljana, Univerzum 1977. 62 str. (Družbeno izobraževanje, 30) — sig. I/2952-30.
- PUHOVSKI Žarko: *Interes i zajednica.* Zagreb, Liber 1975. 151 str. (Razlog, 73) — sig. 12.330-73.
- SETINC Franc: *Kaj hočemo? Vprašanja in odgovori iz prakse.* 3. dop. izd. Ljubljana, Partizanska knjiga 1977. 297 str. — sig. 13.990.
- SINKOVEC Janez: *Samoupravno odločanje.* Ljubljana, Univerzum 1977. 123. (Družbeno izobraževanje, 29) — sig. I/2952-29.
- 3. Politični sistemi in organizacije:*
- HUA Kuo-Feng: *Enajsti boj med dvema linijama . . . iz poročila na 11. kongresu kitajske komunistične partije,* 12. 8. 1977. I, II, III, IV. Naši razgledi, Ljubljana, 1977, št. 18—21.
- 4. Delavska in progresivna gibanja:*
- TITO: *Enakopravno sodelovanje med partijami je osnovni pogoj za krepitev družbenega napredka in socializma v svetu.* Delo, Lj., 7. 11. 1977.
- VUČKOVIĆ Č. *Nevrstanost u misli i delu Tita.* Beograd, Rad 1977. 173 str. — sig. 13.987.
- ZIEGLER Jean: *Neoporečna Švica.* (Avtorjevi sodelavci: D. Castelnuovo-Frigessi, et al. Prev. J. Kolar.) Ljubljana, DZS 1977. 203 str. (Nevrščeni) — sig. 13.992.
- VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO**
- SFILIGOJ Gabrijel: *Gospodarjenje v združenem delu.* (V materialni proizvodnji. Ljubljana, Delavska enotnost 1977. 135 str. (Knjižnica Sindikati, 11) — sig. 13.637-11.
- ZOHER-DURJAVA Truda: *Osnove politične ekonomije.* Ljubljana, Univerzum 1977. 131 str. (Družbeno izobraževanje, 28) — sig. I/2952-28.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

KLOPČIČ France: Kritično o slovenskem zgodovinoisju. Ljubljana, DZS 1977. 518 str. — sig. II/14.375.

OD Oktobra do danes. Ob 60-letnici. Komunist, Lj., teoret. pril. april-okt. 1977.

POLIČ Zoran: Ob 40-letnici nastanka levega krila Sokola v Sloveniji. I, II, Delo, Lj., 1. in 8. okt. 1977.

PRUNK Janko: Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. (: Razvoj 1918—1941 :) Ljubljana, Filozofska fakulteta 1976. Doktorska disertacija. — sig. IV/2629.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

PALMIER J. M.: Vilhelm Rajh. Ogled o rodenju frejdomarksizma. (Wilhelm Reich.) Prev. J. Jelić. Beograd, BIGZ 1977. 195 str. (Dvadeseti vek, 30) — sig. I/2680-30.

RJECNIK sociologije i socijalne psihologije. (Avt.): M. Bosanac, O. Mandić, S. Petković. Zagreb, Informator 1977. 715 str. (Informatorovi rječnici) — sig. P II/14.373.

B. KNJIGE IZ TUJINE

III. SOCIOLOGIJA

CASTELLS Manuel: The urban question: A Marxist approach. (La question urbaine). Transl. by A. Sheridan. London, E. Arnold 1977. X + 502 str. (Social structure and social change, 1) — sig. II/14.353-1.

CLIQUET R. L. & R. Schoenmaeckers: From incidental to planned parenthood: results of the second national fertility survey in Belgium. Leiden, M. Nijhoff 1976. X + 145 str. (Publications of the Netherlands Interuniversity Demographic Institute and the Population and Family Study Centre, 2) — sig. II/14.308-2.

CURRENT Research in Sociology. Publ. on the occasion of the VIIIth World Congress of Sociology, Toronto, August 18—24, 1974. Ed. by M. S. Archer. The Hague & Paris, Mouton (1974. XIV + 430 str. (Current Sociology) La sociologie contemporaine. Supplementary Volumen, 1) — sig. II/2924-S/1.

DUMAZEDIER Joffre: Le loisir et la ville. Vol 1: Loisir et culture. Vol. 2: Société éducative et pouvoir culturel. Paris, Ed. du Seuil 1966—1976. — sig. 13.850-1, 2.

EMPLOYMENT Prospects for the Highly Qualified. A study undertaken by the Unit for Manpower Studies. London, Her Majesty's Stationery Office 1974. IV + 52 str. (Manpower papers: Department of Employment, 8) — sig. III/3116-8.

INTERNAL Migration: The new world and the third world. Ed. by A. H. Richmond, and D. Kubat. London, Sage Publ. 1976. 320 str. (Sage studies in international sociology, 4) — sig. II/14.243-4.

POSSIBILITIES of civilian defence in Western Europe. Ed. by G. Geeraerts. Amsterdam, Lisse. Sweets and Zeitlinger 1977. VII + 172 str. (International Conference on Violence and Non-violent Action in Industrialized Societies, 2., 1976, Brussels) (Publications of the Polemological Centre of the Free University of Brussels, 6) — sig. II/14.277-6.

SOCIOLOGIJA i sovremennost'. 2 knj. Moskva, Nauka 1977. 423 + 438 str. — sig. 13.984-1, 2.

WOMEN and World Development. Seminar, 1975, Mexico. With an annotated bibliography Ed. by Irene Tinker, ... et al. New York, Praeger Publ. 1976. VII + 382 str. — sig. II/14. 371.

IV. PSIHOLOGIJA

CHUN Ki-Taek & S. Cobb & J. R. P. French: Measures for psychological assessment: a guide to 3000 original sources and their applications. With foreword by E. Lowell Kelly. 2. print. Ann ARBOR, Institute for Social Research 1976. XXIV + 664 str. — sig. III/3178.

The PSYCHOLOGY of second language learning: papers from the second International Congress of Applied Linguistics, Cambridge, 1969. Ed. by P. Pimsleur and T. Quinn. Reprint. Cambridge, Cambridge Univ. Press 1975. X + 194 str. — sign. II/14.328.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

BERNSTEIN Nasil: Towards a theory of educational transmissions. Rev. ed. London, Routledge and Kegan Paul 1977. VIII + 207 str. (Primary socialization, language and education, 4: Class, Codes and Control, 3).

FISCHBACH Franz & Jürgen Gross: Programierlogik. Mit 74 Abbd. Köln-Braunsfeld, R. Müller 1976. 121 str. (Die elektronische Datenverarbeitung von A bis Z.) — sig. II/14.351.

LANGUAGE and Speech. Ed. by E. C. Carterette and M. P. Friedman. New York, Academic Press 1976. XVIII + 501 str. (Handbook of Perception, 7) — sig. II/14.354-7.

REALIZATION Theory. Preface A. Ruberti. (Oxford, Pergamon Press 1976.) V + 497-625 str. (Journal of the Franklin Institute, vol. 301, 1976, No. 6) — sig. III/3172-301/6.

RECENT Trends in System Theory. Ed. by S. D. Bedrosian and W. A. Porter. Oxford, Per-

gamon Press 1976. 239 str. Journal of the Franklin Institute. Vol. 301, 1976, No. 1-2. — sig. III/3172-301/1-2.

VII. POLITICNA EKONOMIJA IN GOS- PODARSTVO

BOSE Arun: Marxian and Post-Marxian Political Economy. An introduction. (Harmondsworth), Penguin Books 1975. 330 str. — sig. I/2888.

BRAVERMAN Harry: Labor and Monopoly Capital. The degradation of work in the twentieth century. Foreword by P. M. Sweezy. 4. print. New York, Monthly Review Press (1974.) XIII + 465 str. — sig. II/14.372.

KRAIGHER, Sergej: Social Ownership and the Status of man in the socialist self-management society

Teorija in praksa, Ljubljana, 1977 Vol. 14, No. 10—11, p. 1163—1180

The status of man in the socialist self-management society of Yugoslavia, as a community of equal nations and nationalities, is defined by the achievements of the struggle of the working class and working people of all Yugoslave nations and nationalities during their recent historical development. From this proceeds the basic characteristic of man's status in the socialist self-management social system according to which he combines free disposal of his working force and working abilities with the function of the management of the means of social reproduction as a result of his past labour and with decision-making and distribution of the newly created value i. e. the income. Such a status of man necessarily requires and encourages the socialization of state functions as further characteristics of man's status in our society. The possibility to make decisions on the totality of his interests in all spheres of social life, which is given to the man, exerts in all social activities concerning internal and international relations of Yugoslavia. The author, proceeding from the findings of the Classics of Marxism, points out the specific historic physiognomy of the system of socialist self-management democracy and analyses the notion of social ownership, as a legal expression of the system of relationships among people in production and distribution, precludes the »domination« of past labour over current labour and requires the consolidation of such a system of social planning which opposes to the subordination of human interests to the demands and logics of business profit. As a result the rights and freedoms of man stem from his right to self-management as a new quality of his freedom, giving a new content and meaning to socialist solidarity and the socialist code of ethics.

UDC 325.8:301.18(—77)

JUŽNIC, dr. Stane: Developing Countries (and factors restraining their decolonizations)

Teorija in praksa, Ljubljana 1977, Vol. 14, No. 10—11, p. 1181—1202

The author points out the particularity of the building of the state in a post-colonial situation where the arbitrariness of colonialism is still felt. Political systems are to a great extent remnants of the colonial period and therefore tending to centralism and etatism. This is to a certain degree necessary in order to preserve the integrity of the heterogeneous political formations. The majority of these »new states« in instable, trying to preserve its political integrity with violence and the army thus becoming the essential factor of political power. How to »build up« the nation as a global society within its artificial borders is a difficult problem and it is this problem to which the author devotes the greatest part of his analysis. Tribalism and ethnic dispersion leading to nonhomogenous structures are treated separately. Factors restricting the independence of the developing states are dealt with even in cases where formal decolonization did not take place. So, the case of South Africa is analysed separately. Underdeveloped countries are encompassed in the world capitalist system also after decolonization which results in their economic and other forms of dependence. The last part of the article is concerned with economic dependence and describes the asymmetry of the world economic system and its effects on the less developed countries. In the light of this, a strategy requiring socialist solutions of their internal development and a non-alignment policy is an imperative.

KRAIGHER, Sergej: Družbena lastnina in položaj človeka v socialistični samoupravni družbi
Teorija in praksa, Ljubljana, 1977, let. 14, št. 10—11, str. 1163—1180

Položaj človeka v socialistični samoupravni družbi Jugoslavije kot skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti, opredeljujejo glavne pridobitve boja delavskega razreda in delovnih ljudi vseh narodov in narodnosti Jugoslavije v zadnjem zgodovinskem razvoju. Od tod izhaja temeljna značilnost položaja človeka v socialističnem samoupravnem družbenem sistemu, da združuje s svobodnim razpolaganjem s svojo delovno silo in delovnimi sposobnostmi tudi funkcijo upravljanja s sredstvi družbene reprodukcije, kot rezultati svojega minulega dela in z odločanjem in razpolaganjem z novo ustvarjeno vrednostjo, z dohodkom. Tak položaj človeka nujno zahteva in vzpodbuja podružbljanje državnih funkcij kot nadaljnje značilnosti človekovega položaja pri nas. Človekove možnosti, da v vsem družbenem sistemu odloča o celoti svojih interesov, vplivajo tudi na vsa družbena dogajanja v notranjih in v mednarodnih odnosih Jugoslavije. Avtor nato, izhajajoč iz ugotovitev klasikov marksizma, opozarja na specifično zgodovinsko fiziognomijo sistema socialistične samoupravne demokracije in razčlenjuje pojem družbene lastnine in njen poseben karakter v tem sistemu. Vsebina družbene lastnine kot pravnega izraza sistema odnosov med ljudmi v proizvodnji in delitvi preprečuje »gospodstvo« minulega dela nad živim delom in terja uveljavitev takšnega sistema družbenega planiranja, ki zavrača podrejanje človekovih interesov zahtevam in logiki podjetniškega dobička. Vse to povzroča, da človekove svoboščine in pravice izhajajo iz njegove pravice samoupravljanja kot nove kvalitete njegove svobode in tudi daje novo vsebino in pomen socialistični solidarnosti in etiki.

UDK 325.8:301.18(—77)

JUŽNIC, dr. Stane: Države v razvoju (in dejavniki, ki zavirajo dekolonizacijo)
Teorija in praksa, Ljubljana 1977, let. 14, št. 10—11, str. 1181—1202

Poudarjena je posebnost državotvorja v državah pokolonialnega tipa, kjer je kolonializem zapustil arbitrarne meje. Politični sistemi so v dobršni meri kontinuiteta iz kolonialnega obdobja, zato se nagibajo k centralizmu in etatizmu; to je delno tudi nujno, da bi nehomogene politične tvorbe ostale celota. Večji del »novih držav« je nestabilnih: politično celovitost ohranjajo z nasiljem, zato postaja vojska bistveni dejavnik politične oblasti. Težaven problem je, kako »izgraditi« narod kot globalno družbo znotraj umetnih meja — in temu je posvečen velik del analize. Kot dejavnik razdora sta posebej obdelana tribalizem in etnična razdrobljenost. Pri dejavniki, ki omejujejo neodvisnost držav v razvoju se avtor zaustavi tudi pri primerih, kjer ni prišlo niti do formalne dekolonizacije; pri tem posebej omenja primer Južne Afrike. Nerazvite dežele so tudi po dekononizaciji vključene v svetovni kapitalistični sistem, iz česar ne izhaja le njihova gospodarska odvisnost, marveč tudi druge oblike odvisnosti. V zadnjem delu je govor o gospodarski odvisnosti, opisana je asimetričnost svetovnega gospodarskega sistema in posledice tega dejstva za manj razvite. V tej luči se pred nerazvite države postavlja imperativ strategije, ki terja socialistične rešitve v notranjem razvoju in opredelitev za neuvrščeno v mednarodni politiki.

Spoštovani naročniki, bralci in sodelavci!

V novem letu 1978 vam želimo obilo delovnih uspehov in osebne-
ga zadovoljstva; hkrati pričakujemo, da boste ostali tudi v pri-
hodnje naši zvesti bralci in svetovalci ter da se boste še pogo-
steje oglašali v reviji s svojimi prispevki.

Uredništvo in uprava revije
»Teorija in praksa«

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Odmevi Oktobra: na temo velike oktobrske revolucije so napisali prispevka: Adolf Biblič, Marjan Britovšek, Božidar Debenjak, Marko Kerševan, Andrej Kirn, France Klopčič, Slavko Kremenšek, Janko Liška in Franc Zadavec

Jovan Djordžević: Vloga in pomen teorije in politične ustvarjalnosti v procesu usmerjanja in upravljanja

Jože Goričar: Sankcije v našem samoupravnem pravu

Bogdan Kavčič: Vodenje in samoupravljanje

Janez Jerovšek: Tehnologija in hierarhija

Danilo Siljnik: Boj za novi mednarodni ekonomski red

Rudi Rizman: O dialektiki razrednega in nacionalnega v mednacionalnih odnosih

Janez Pečar: Družbena samozaščita in prognoziranje deviantnosti

Aleksandar M. Vacić: Vloga in možne smeri razvoja malega gospodarstva